

Альманах

Українського Народного Союзу 2003

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2003

SVOBODA PRESS

Parsippany, New Jersey

АЛЪМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

**2003
РІЧНИК 93-ИЙ**

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“

Парсипані, Нью-Джерзі

Головний редактор „Свободи“ – *ІРЕНА ЯРОСЕВИЧ*

Редактор Альманаху-2003 – *ПЕТРО ЧАСТО*

Обкладинка – *СТЕПАНА СЛУЦЬКОГО*

Printed in the USA

Svoboda—P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

Січень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1	19	С	Боніфатія, мч.			Найм. Хр. Вас. Вел.	
2	20	Ч	Ігнатія Богоносця, свмч.			Сильвестра, папи, свт.	
3	21	П	Юліяни, мч.			Малахії, прор.	
4	22	С	Анастасії, вмч.			Собор 70 апостолів	
5	23	Н	Перед Різдвом Отців	Гл. 3 Єв. 6		Перед Просвіченням Навечір'я Богоявлення	Гл. 8 Єв. 11
6	24	П	Навечір'я Різдва, Євгенії			БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ	
7	25	В	РІЗДВО ХРИСТОВЕ			Собор Івана Христителя	
8	26	С	Собор Пресв. Богород.			Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.	
9	27	Ч	Стефана, первомуч.			Полієвкта, мч.	
10	28	П	Мучеників у Нікомидії			Григорія Нис., свт.	
11	29	С	Дітей, убитих у Вифлеємі			+ Теодосія Вел., пр.	
12	30	Н	По РІЗДВІ. Анасії, мч., Зотика, пр.	Гл. 4 Єв. 7		По ПРОСВІЧЕННІ Татіяни, мч.	Гл. 1 Єв. 1
13	31	П	Меланії Римлянки, пр.			Єрмила і Стратоніка, мч.	
14	1	В	Наймен. Хр., Вас. Вел.			Отців із Синаю, прмч.	
15	2	С	Сильвестра, папи, свт.			Павла та Івана, пр.	
16	3	Ч	Малахії, прор.			Поклін кайданам ап. Петра	
17	4	П	Собор 70 Апостолів			+ Антонія Вел., пр.	
18	5	С	Навечір'я Бог., Теопемта			Атанасія і Кирила, свт.	
19	6	Н	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ			30 п. ЗІСЛАННЯ Макарія Єгипетського, пр.	Гл. 2 Єв. 2
20	7	П	Собор Івана Христителя			+ Євтимія Великого, пр.	
21	8	В	Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.			Максима, ісп.	
22	9	С	Полієвкта, мч.			Тимотея, ап.	
23	10	Ч	Григорія з Нис., свт.			Климента, свмч.	
24	11	П	+ Теодосія Вел., пр.			Ксені Римлянки, пр.	
25	12	С	Татіяни, мч.			+ Григорія Богосл., свт.	
26	13	Н	По ПРОСВІЧЕННІ Єрмила і Стратоніка, мч.	Гл. 6 Єв. 9		31 п. ЗІСЛАННЯ Ксенофонта і Марії, пр.	Гл. 3 Єв. 3
27	14	П	Отців із Синаю, прмч.			+ Перен. мощей Івана Зол.	
28	15	В	Павла та Івана, пр.			Єфрема Сирійця, пр.	
29	16	С	Поклін кайданам ап. Петра			Пер. мощей Ігнатія Богоносця	
30	17	Ч	+ Антонія Вел., пр.			+ Трьох Святителів	
31	18	П	Атанасія і Кирила, свт.			Кира й Івана, чуд.	

ЛЮТИЙ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1	19	С	Макарія Єгипетського, пр.		Навечір'я Стрітення	
2	20	Н	31 п. ЗІСЛАННЯ + Євтимія Великого, пр.	Гл. 7 Єв. 10	32 п. ЗІСЛАННЯ Стрітення Господнє	Гл. 4 Єв. 4
3	21	П	Максима, ісп. Неофіта, мч.		Симеона й Анни, прор.	
4	22	В	Тимотея, ап.		Ісидора, пр.	
5	23	С	Климентія, свмч.		Агафії, мч.	
6	24	Ч	Ксені Римлянки, пр.		Вукола, свт.	
7	25	П	+ Григорія Богосл., свт.		Партенія, свт.	
8	26	С	Ксенофонта і Марія, пр.		Теодора Стратилата, вмч.	
9	27	Н	32 п. ЗІСЛАННЯ + Пер. мощ. Івана Зол.	Гл. 8 Єв. 11	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Никифора, мч.	Гл. 5 Єв. 5
10	28	Н	Єфрема Сирійця, пр.		Харалампія, мч.	
11	29	В	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця		Власія, свмч. (1 д. В. П.)	
12	30	С	+ Трьох Святителів		Мелетія з Антіохії, свт.	
13	31	Ч	Кира й Івана, чуд.		Мартиніяна, пр.	
14	1	П	Навечір'я Стрітення		+ Кирила, ап.	
15	2	С	Стрітення Господнє		Онисима, ап.	
16	3	Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Симеона й Анни, прор.	Гл. 1 Єв. 1	БЛУДНОГО СИНА Памфіла й Порфірія, мч.	Гл. 6 Єв. 6
17	4	П	Ісидора, пр.		Теодора Тирона, вмч.	
18	5	В	Агафії, мч.		Льва, папи Рим., свт.	
19	6	С	Вукола, свт.		Архипа, ап.	
20	7	Ч	Партенія, свт.		Льва, пр.	
21	8	П	Теодора, Стратилата, вмч.		Тимотея, пр.	
22	9	С	Никифора, мч.		Відн. мощ. муч. у Євгенії	
23	10	Н	БЛУДНОГО СИНА Харалампія, мч.	Гл. 2 Єв. 2	М'ЯСОПУСНА Полікарпа, свмч.	Гл. 7 Єв. 7
24	11	П	Власія, свмч.		+ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	
25	12	В	Мелетія з Антіохії, свт.		Тарасія, свт.	
26	13	С	Мартиніяна, пр.		Порфірія з Гази, свт.	
27	14	Ч	+ Кирила, ап.		Прокопія Декаполіта, ісп.	
28	15	П	Онисима, ап.		Василія, ісп.	

Березень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	16	С	Памфіла й Порфірія, мч.		Євдокії, прмч.	
2	17	Н	М'ЯСОПУСНА Теодора, вмч.	Гл. 3 Єв. 3	СИРОПУСНА Теодота, свмч.	Гл. 8 Єв. 8
3	18	П	Льва, папи Рим., свт.		Євтропія, Клеоніка (1 день В. П.)	
4	19	В	Архипа, ап.		Герасима, пр.	
5	20	С	Льва, пр.		Конона, мч.	
6	21	Ч	Тимотея, пр.		42 муч. в Аморії	
7	22	П	Відн. мощей муч. у Євгенії		Василія, Єфрема, свмч.	
8	23	С	Полікарпа, свмч.		Теофілакта, свт.	
9	24	Н	СИРОПУСНА + 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	Гл. 4 Єв. 4	1 ПОСТУ + 40 мучеників із Севасти	Гл. 1 Єв. 9
10	25	П	Тарасія, свт. (1 день В. П.)		Кондрата, Кипріяна, мч.	
11	26	В	Порфірія з Гази, свт.		Софронія, свт.	
12	27	С	Прокопія Декаполіта, ісп.		Теофана, ісп.	
13	28	Ч	Василія, ісп.		Пер. м. Никифора, свт. (Поклони)	
14	1	П	Євдокії, прмч.		Венедикта, пр.	
15	2	С	Теодота, свмч.		Агапія й інших мч.	
16	3	Н	1 ПОСТУ Євтропія, Клеоніка, мч.	Гл. 5 Єв. 5	2 ПОСТУ Савина і Папи, мч.	Гл. 2 Єв. 10
17	4	П	Герасима, пр.		Олексія, пр.	
18	5	В	Конона, мч. (1 день В. П.)		Кирила з Єрусалиму, свт.	
19	6	С	42 муч. з Аморії		Хризанта й Дарії, мч.	
20	7	Ч	Василія, Єфрема й ін. мч.		Оо., увитих у мон. св. Сави	
21	8	П	Теофілакта, свт.		Якова, ісп.	
22	9	С	+ 40 мучеників із Севасти		Василія, свмч.	
23	10	Н	2 ПОСТУ Кондрата, Кипріяна, мч.	Гл. 6 Єв. 6	ХРЕСНОПОКЛОННА Нікона та його уч. мч.	Гл. 3 Єв. 11
24	11	П	Софронія, свт.		Захарії, пр., Артемона, свт.	
25	12	В	Теофана, ісп.		БЛАГОВІЩЕННЯ	
26	13	С	Пер. мож. Никифора, свт.		Собор Арх. Гавриїла	
27	14	Ч	Венедикта, пр.		Матрони, мч.	
28	15	П	Агапія й інших мч.		Іларіона й Стефана, пр.	
29	16	С	Савина і Папи, мч.		Марка й Кирила, свмч.	
30	17	Н	ХРЕСНОПОКЛОННА Олексія, пр.	Гл. 7 Єв. 7	4 ПОСТУ Івана Ліст., пр.	Гл. 4 Єв. 1
31	18	П	Кирила з Єрусалиму, свт.		Іпатія, свт.	

Квітень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	19	В	Хризанта й Дарії, мч.	Марії Єгиптянки, пр.
2	20	С	Отців вбитих у мон. св. Сави	Тита, пр. (Поклони)
3	21	Ч	Якова, ісп.	Микити, пр.
4	22	П	Василія, свмч.	Йосифа й Юрія, пр.
5	23	С	Нікона та його учнів, прмч.	Теодула, мч. (Акафістова)
6	24	Н	4 ПОСТУ Гл. 8 Захарії, пр., Артемона, свт. Єв. 8	5 ПОСТУ Гл. 5 + Методія, свт. Єв. 2
7	25	П	БЛАГОВІЩЕННЯ	Юрія, пр.
8	26	В	Собор Арх. Гавриїла	Іродіона й інших апос.
9	27	С	Матрони, мч.	Євсихія, мч.
10	28	Ч	Іларіона й Стефана, пр.	Терентія, Помплія, мч.
11	29	П	Марка й Кирила, свмч.	Антипа, свмч.
12	30	С	Івана Ліст., пр.	Василія, ісп. (Лазарева)
13	31	Н	5 ПОСТУ Гл. 1 Іпатія, свт. Єв. 9	КВІТНА (Вербна) Артемона, свмч.
14	1	П	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина папи, ісп.
15	2	В	Тита, пр.	Аристраха, Пуда, ап.
16	3	С	Микити, пр.	Агалії, Ірини й Хіонії, мч.
17	4	Ч	Йосифа й Юрія, пр.	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)
18	5	П	Теодула, мч.	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
19	6	С	+ Методія, свт. (Лазарева)	ВЕЛИКА СУБОТА
20	7	Н	КВІТНА (Вербна) Юрія, пр.	ВОСКРЕСІННЯ
21	8	П	Іродіона й інших апос.	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
22	9	В	Євсихія, мч.	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
23	10	С	Терентія, Помплія, мч.	+ Юрія, Переможця, вмч.
24	11	Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	Сави Стратилата, мч. (Пер.)
25	12	П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	+ Марка, ап. і еван.
26	13	С	ВЕЛИКА СУБОТА	Василія, свмч.
27	14	Н	ВОСКРЕСІННЯ	ТОМИНА Симеона, свмч., Стефана, свт.
28	15	П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	Ясона й Сосіпатра, ап.
29	16	В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	9 мучеників у Кизиці
30	17	С	Симеона й Акакія, пр.	+ Якова, ап., бр. Ів. Бого.

Травень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	18	Ч	Івана, учня Григорія, пр.	Єремії, прор.	
2	19	П	Івана Печерника, пр.	Атанасія Великого, свт.	
3	20	С	Теодора Трихіни, пр.	+ Теодосія Печер., пр.	
4	21	Н	ТОМИНА Януарія й інших, свмч.	МИРОНОСИЦЬ Пелагії, мч.	Гл. 2 Єв. 3
5	22	П	Теодора, Віталія, пр.	Ірини, мч., Никифора, пр.	
6	23	В	+ Юрія, Переможця, вмч.	Іова многостраждального	
7	24	С	Сави Стратилата, мч. (Пер.)	Поява чес. Хр., Акакія, мч.	
8	25	Ч	+ Марка, ап. і еван.	+ Івана Богослова, ап. і еван.	
9	26	П	Василія, свмч.	+ Пер. мощ. св. Миколая	
10	27	С	Симеона, свмч., Стефана, свт.	+ Симеона Зилоти, ап.	
11	28	Н	МИРОНОСИЦЬ Ясона й Сосипатра, ап.	РОЗСЛАБЛЕНОГО + Кирила й Методія, ап. слов.	Гл. 2 Єв. 3 Гл. 3 Єв. 4
12	29	П	9 мучеників у Кизиці	Єпіфанія й Германа, свт.	
13	30	В	+ Якова, ап., бр. Ів. Бого.	Глікерії, мч.	
14	1	С	Єремії, прор.	Ісидора, мч.	
15	2	Ч	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Великого, пр.	
16	3	П	+ Теодосія Печер., пр.	Теодора Освященного, пр.	
17	4	С	Пелагії, мч.	Андроніка й інших ап.	
18	5	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО Ірини, мч., Никифора, пр.	САМАРЯНКИ Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Гл. 3 Єв. 4 Гл. 4 Єв. 7
19	6	П	Іова многостраждального	Патрикія, свмч.	
20	7	В	Поява чес. Хр., Акакія, мч.	Талалея, мч.	
21	8	С	+ Івана Богослова, ап.	+ Константина й Олени, ап.	
22	9	Ч	+ Пер. мощ. св. Миколая	Василіска, мч.	
23	10	П	+ Симона Зилоти, ап.	Михаїла, свт.	
24	11	С	+ Кирила і Методія, ап. Слов.	Симеона, Микити, пр.	
25	12	Н	САМАРЯНКИ Єпіфанія і Германа, свт.	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО + Віднай. голови Ів. Хр.	Гл. 4 Єв. 7 Гл. 5 Єв. 8
26	13	П	Глікерії, мч.	Карпа, ап.	
27	14	В	Ісидора, мч.	Терапонта, свмч.	
28	15	С	Пахомія Вел., пр.	Микити, свт.	
29	16	Ч	Теодора Освященного, пр. (Пер.)	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
30	17	П	Андроніка й інших ап.	Ісаакія Далматського, пр.	
31	18	С	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	

Червень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

Н. СТ. ДНІ ЮЛІАНСЬКИЙ

григоріанський

1	19	Н	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО Патрикія, свмч.	Гл. 5 Єв. 8	ОТЦІВ Юстина філософа, мч.	Гл. 6 Єв. 10
2	20	П	Талалея, мч.		Никифора, свт.	
3	21	В	+ Константина й Олени, ап.		Лукиліяна й інших мч.	
4	22	С	Василіска, мч.		Митрофана, свт.	
5	23	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		Доротея, свмч.	
6	24	П	Симеона, Микити, пр.		Висаріона й Іларіона, пр.	
7	25	С	+ Віднай. голови Ів. Хр.		Теодота, свмч.	
8	26	Н	ОТЦІВ Карпа, ап.	Гл. 6 Єв. 10	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Пер. мощ. Теодора Тирона	
9	27	П	Терапонта, свмч.		Пресвятої Тройці	
10	28	В	Микити, свт.		Тимотея, свщ.	
11	29	С	Теодосії, прмч.		+ Вартоломея і Варнави, ап.	
12	30	Ч	Ісаасія Далматського, пр.		Онуфрія Великого, пр.	
13	31	П	Єрмія, ап., Єрмея, мч.		Акилини, мч.	
14	1	С	Юстина Філософа, мч.		Єлисея, прор., Методія, свт.	
15	2	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Никифора, свт.		ВСІХ СВЯТИХ Амоса, прор., Єроніма, пр.	Гл. 8 Єв. 1
16	3	П	Пресвятої Тройці		Тихона з Амадуни, свт.	
17	4	В	Митрофана, свт.		Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	
18	5	С	Доротея, свмч.		Леонтія, мч.	
19	6	Ч	Висаріона й Іларіона, пр.		Пресвятої Євхаристії	
20	7	П	Теодота, свмч.		Методія Патарського, свмч.	
21	8	С	Пер. мощ. Теодора Тирона		Юліяна Тарсійського, мч.	
22	9	Н	ВСІХ СВЯТИХ Кирила Олек., свт.	Гл. 8 Єв. 1	2 п. ЗІСЛАННЯ Євсевія, свмч.	Гл. 1 Єв. 2
23	10	П	Тимотея, свщ.		Агрипини, мч.	
24	11	В	+ Вартоломея і Варнави, ап.		+ Різдво Івана Христителя	
25	12	С	Онуфрія Великого, пр.		Февронії, прмч.	
26	13	Ч	Пресвятої Євхаристії		Давида Солунського, пр.	
27	14	П	Єлисея, прор., Методія, свт.		Христа Чоловіколюбця	
28	15	С	Амоса, прор., Єроніма, пр.		Співстраждання Пр. Богородиці	
29	16	Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Тихона з Амадуни, свт.	Гл. 1 Єв. 2	3 п. ЗІСЛАННЯ + Петра і Павла, ап.	Гл. 2 Єв. 3
30	17	П	Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.		+ Собор 12 апостолів	

Липень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1	18	В	Леонтія, мч.			Косми і Дам'яна, чуд.	
2	19	С	+ Юди Тадея, ап.			+ Поклад. Ризи П. Б.	
3	20	Ч	Методія Патарського, свмч.			Якinta, мч., Анатолія, свт.	
4	21	П	Христа Чоловіколюбця			Андрія Критського, свт.	
5	22	С	Співстраждання Пр. Богородиці			+ Атанасія Атонського, пр.	
6	23	Н	3 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2		СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3
			Агрипини, мч.	Єв. 3		Сісоя Вел., пр.	Єв. 4
7	24	П	+ Різдво Івана Христителя			Томи й Акакія, пр.	
8	25	В	Февронії, прмч.			Прокопія, вмч.	
9	26	С	Давида, пр.			Панкратія, свмч.	
10	27	Ч	Самсона, пр.			+ Антонія Печерського, пр.	
11	28	П	Пер. мощ. Кира й Івана			Ольги, кн. Київської	
12	29	С	+ Петра і Павла			Прокла й Іларія, мч.	
13	30	Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3		5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
			+ Собор 12 апостолів	Єв. 4		Собор Арх. Гавриїла	Єв. 5
14	1	П	Косми і Дам'яна, чуд.			Акили, ап.	
15	2	В	+ Поклад Ризи Пресв. Богородиці			+ Володимира Великого	
16	3	С	Якinta, мч., Анатолія, свт.			Атеногена, свмч.	
17	4	Ч	Андрія Критського, свт.			Маріни, вмч.	
18	5	П	+ Атанасія Атонського, пр.			Якinta й Еміліяна, мч.	
19	6	С	Сісоя Великого, пр.			Макрини, пр.	
20	7	Н	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4		6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
			Томи й Акакія, пр.	Єв. 5		+ Іллі пророка	Єв. 6
21	8	П	Прокіпія, вмч.			Симеона й Єзикиїла, прор.	
22	9	В	Панкратія, свмч.			Марії Магдалини, рівноап.	
23	10	С	+ Антонія Печерського, пр.			Трохима, Теофіла, мч.	
24	11	Ч	Ольги, кн. Київської			+ Бориса і Гліба, мч.	
25	12	П	Прокла й Іларія, мч.			+ Успіння св. Анни	
26	13	С	Собор Арх. Гавриїла			Єрмолая, Параскевії, мч.	
27	14	Н	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5		7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6
			Акили, ап.	Єв. 6		+ Пантелеймона, лікаря, вмч.	Єв. 7
28	15	П	+ Володимира Великого			Прохора, Ніканора, ап.	
29	16	В	Атеногена, свмч.			Калиніка, мч.	
30	17	С	Маріни, вмч.			Сили, Силуана, ап.	
31	18	Ч	Якinta й Еміліяна, мч.			Євдокима, пр.	

Серпень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1	19	П	Макрини, пр.		Пер. Чесн., Макавейс., мч.	
2	20	С	+ Іллі пророка		Пер. мощей Стефана, первомч.	
3	21	Н	7 п. ЗІСЛАННЯ Симеона, пр., Єзихіїла, прор.	Гл. 6 Єв. 7	8 п. ЗІСЛАННЯ Ісаакія, Далмата, пр.	Гл. 7 Єв. 8
4	22	П	Марії Магдалини, рівноап.		7 молодців з Ефесу, мч.	
5	23	В	Трохима, Теофіла, мч.		Євсигнія, мч.	
6	24	С	+ Бориса й Гліба, мч.		Преображення Господне	
7	25	Ч	+ Успіння св. Анни		Дометія, прмч.	
8	26	П	Єрмолая, Параскевії, мч.		Еміліяни, ісп.	
9	27	С	+ Пантелеймона, вмч.		+ Матія, ап.	
10	28	Н	8 п. ЗІСЛАННЯ Прохора, Ніканора, ап.	Гл. 7 Єв. 8	9 п. ЗІСЛАННЯ Лаврентія, архидиякона, мч.	Гл. 8 Єв. 9
11	29	П	Калиніка, мч.		Євпла, мч.	
12	30	В	Сили, Силуана, ап.		Фотія й Аникити, мч.	
13	31	С	Євдокима, пр.		Максима, ісп.	
14	1	Ч	Пер. Чесн. Хр., Макавейс., мч.		Пер. мощей Теодосія Печ.	
15	2	П	Пер. мощей Стефана, первомч.		УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ	
16	3	С	Ісаакія, Далмата, пр.		Неруковорного Образа ГНІХ	
17	4	Н	9 п. ЗІСЛАННЯ 7 молодців з Ефезу, мч.	Гл. 8 Єв. 9	10 п. ЗІСЛАННЯ Мирона, мч.	Гл. 1 Єв. 10
18	5	П	Євсигнія, мч.		Флора й Лавра, мч.	
19	6	В	Преображення Господне		Андрія Страт., мч.	
20	7	С	Дометія, прмч.		Самуїла, прор.	
21	8	Ч	Еміліяна, ісп.		Тадея, ап., Васси, мч.	
22	9	П	+ Матія, ап.		Агатоніка, Северіяна, мч.	
23	10	С	Лаврентія, архидиякона, мч.		Луппа, мч., Іринія, свмч.	
24	11	Н	10 п. ЗІСЛАННЯ Євпла, мч.	Гл. 1 Єв. 10	11 п. ЗІСЛАННЯ Євтиха, свмч.	Гл. 2 Єв. 11
25	12	П	Фотія й Аникити, мч.		Тита й Вартоломея, ап.	
26	13	В	Максима, ісп.		Адріяна й Наталії, мч.	
27	14	С	Пер. мощ. Теодосія Печ.		Пімена, пр.	
28	15	Ч	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ		Мойсея, пр., Августина, свт.	
29	16	П	Нерукотворного Образа ГНІХ		+ Усік. гол. Івана Христителя	
30	17	С	Мирона, мч.		Олександра, Івана, свт.	
31	18	Н	11 п. ЗІСЛАННЯ Флора й Лавра, мч.	Гл. 2 Єв. 11	12 п. ЗІСЛАННЯ + Покл. Пояса Пр. Богородиці	Гл. 3 Єв. 1

Вересень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	19	П	Андрія Страт., мч.			+ Початок Церковного року	
2	20	В	Самуїла, прор.			Маманта, мч., Івана Посн., пр.	
3	21	С	Тадея, ап., Васси, мч.			Антима, свмч.	
4	22	Ч	Агатоніка, Северіяна, мч.			Вавили, свмч., Мойсея, прор.	
5	23	П	Луппа, мч., Іринія, свмч.			Захарії, прор.	
6	24	С	Євтиха, свмч.			Чудо арх. Михаїла	
7	25	Н	12 п. ЗІСЛАННЯ Тита й Вартоломея, ап.	Гл. 3 Єв. 1		13 п. ЗІСЛАННЯ Созонта, мч.	Гл. 4 Єв. 2
8	26	П	Адріана й Наталії, мч.			Різдво Пресв. Богородиці	
9	27	В	Пімена, пр.			Йоакима й Анни, Прав.	
10	28	С	Мойсея, пр., Августина, свт.			Минодори, мч.	
11	29	Ч	+ Усієн. гол. Івана Христителя			Теодори, пр.	
12	30	П	Олександра, Івана, свт.			Автонома, свмч.	
13	31	С	+ Покл. пояса Пресв. Богородиці			Корнилія Сотника, свмч.	
14	1	Н	13 п. ЗІСЛАННЯ + Початок Церковного року	Гл. 4 Єв. 2		14 п. ЗІСЛАННЯ Воздвиження Чесного Хреста	Гл. 5 Єв. 3
15	2	П	Маманта, мч., Івана Посн., пр.			Микити, вмч.	
16	3	В	Антима, свмч.			Євфимії, вмч.	
17	4	С	Вавили, свмч.			Софії, Віри, Надії, мч.	
18	5	Ч	Захарії, прор.			Євменія, пр.	
19	6	П	Чудо арх. Михаїла			Трохима, Саватія, мч.	
20	7	С	Созонта, мч.			Євстатія (Остапа), мч.	
21	8	Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Різдво Пресв. Богородиці	Гл. 5 Єв. 3		15 п. ЗІСЛАННЯ Кондрата, ап.	Гл. 6 Єв. 4
22	9	П	Йоакима й Анни, прав.			Фоки, свщ., Йони, прор.	
23	10	В	Минодори, мч.			Зачаття Івана Христителя	
24	11	С	Теодори, пр.			Телчі, первомучениці	
25	12	Ч	Автонома, свмч.			Євфросимії, пр.	
26	13	П	Корнилія Сотника, свмч.			+ Івана Богослова, ап.	
27	14	С	Воздвиження Чесного Хреста			Каллістрата, мч.	
28	15	Н	15 п. ЗІСЛАННЯ Микити, вмч.	Гл. 6 Єв. 4		16 п. ЗІСЛАННЯ + Харитона, ісп.	Гл. 7 Єв. 5
29	16	П	Євфимії, вмч.			Киріяка, пр.	
30	17	В	Софії, Віри, Надії, мч.			Григорія Вірменського, свмч.	

ЖОВТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1	18	С	Євменія, пр.		Покров Пресв. Богородиці	
2	19	Ч	Трохима, Саватія, мч.		Кипріяна, свмч., Юстина, мч.	
3	20	П	Євстатія (Остапа), мч.		Діонісія, свмч.	
4	21	С	Кондрата, ап.		Єротея, свмч., Франціска Асж.	
5	22	Н	16 п. ЗІСЛАННЯ Фоки, свмч., Йони, прор.	Гл. 7 Єв. 5	17 п. ЗІСЛАННЯ Харитини, мч.	Гл. 8 Єв. 6
6	23	П	Зачаття Івана Христителя		+ Томи, ап.	
7	24	В	Теклі, первомучениці		Сергія і Вакха, мч.	
8	25	С	Євфросинії, пр.		Пелагії, пр.	
9	26	Ч	+ Івана Богослова, ап.		+ Якова Алфеева, ап.	
10	27	П	Каллістрата, мч.		Євлампія, Євламπίї, мч.	
11	28	С	+ Харитона, ісп.		Филипа, ап., диякона	
12	20	Н	17 п. ЗІСЛАННЯ Киріяка, пр.	Гл. 8 Єв. 6	18 п. ЗІСЛАННЯ Прова й інших мч., Косми, пр.	Гл. 1 Єв. 7
13	30	П	Григорія Вірменсь., свмч.		Карпа, Папіли, мч.	
14	1	В	Покров Пресв. Богородиці		Параскеви, пр., Назарія, мч.	
15	2	С	Кипріяна, свмч.		Євтимія, пр.	
16	3	Ч	Діонісія, свмч.		Лонгіна Сотника, мч.	
17	4	П	Єротея, свч., Франціска Асж.		Осії, прор., Андрія Крит., прмч.	
18	5	С	Харитини, мч.		+ Луки, ап. й еван.	
19	6	Н	18 п. ЗІСЛАННЯ + Томи, ап.	Гл. 1 Єв. 7	19 п. ЗІСЛАННЯ Йоїла, прор., Уара, мч.	Гл. 2 Єв. 8
20	7	П	Сергія і Вакха, мч.		Артемія, вмч.	
21	8	В	Пелагії, пр.		Іларіона Великого, пр.	
22	9	С	+ Якова Алфеева, ап.		Аверкія, свт.	
23	10	Ч	Євлампія, Євламπίї, мч.		Якова, ап., брата Господнього	
24	11	П	Филипа, ап., диякона		Арети й інших, мч.	
25	12	С	Прова й інших мч., Косми, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
26	13	Н	ХРИСТА ЦАРЯ Карпа, Папіли, мч.	Гл. 2	ХРИСТА ЦАРЯ + Дмитрія Миротворця, вмч.	Гл. 3
27	14	П	Параскеви, пр., Назарія, мч.		Нестора, Капітолїни, мч.	
28	15	В	Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.		Терентія й Неонїли, мч.	
29	16	С	Лонгіна Сотника, мч.		Анастасії, прмч.	
30	17	Ч	Осії, прор., Андрія Крит., прмч.		Зиновія і Зиновії, мч.	
31	18	П	+ Луки, ап. і еван.		Стахія, Амплія, ап.	

Листопад

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1	19	С	Йоїла, прор., Уара, мч.		Косми і Дам'яна, чуд.	
2	20	Н	20 п. ЗІСЛАННЯ Артемія, вмч.	Гл. 3 Єв. 9	21 п. ЗІСЛАННЯ Акиндіна, Пигасія й інших, мч.	Гл. 4 Єв. 10
3	21	П	Іларіона Великого, пр.		Акипсима, Йосифа, мч.	
4	22	В	Аверкія, свт.		Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	
5	23	С	Якова, ап., бр. Господнього		Галактіона, мч.	
6	24	Ч	Арети й інших мч.		Павла, ісп.	
7	25	П	Маркіяна й Мартирія, мч.		33 мучеників, Лазаря, пр.	
8	26	С	+ Димитрія Миротворця , вмч.		Собор Арх. Михаїла	
9	27	Н	21 п. ЗІСЛАННЯ Нестора, Капітоліни, мч.	Гл. 4 Єв. 10	22 п. ЗІСЛАННЯ Матрони, Теоктисти, пр.	Гл. 5 Єв. 11
10	28	П	Терентія, Неоніли, мч.		Ераста, Олімпа й інших ап.	
11	29	В	Анастасії, Аврамія, пр.		Теодора Студ., ісп.	
12	30	С	Зиновія і Зиновії, мч.		+ Йосафата , свмч.	
13	31	Ч	Стахія, Амплія, ап.		+ Івана Золотоустого, свт.	
14	1	П	Косми і Дам'яна, чуд.		+ Филипа, ап.	
15	2	С	Акиндіна, Пигасія й інших мч.		Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	
16	3	Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Акипсима, Йосифа, мч.	Гл. 5 Єв. 11	23 п. ЗІСЛАННЯ + Матея, ап. й єван.	Гл. 6 Єв. 7
17	4	П	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.		Григорія Неокесарів., свт.	
18	5	В	Галактіона й Епістими, мч.		Платона й Романа, мч.	
19	6	С	Павла, ісп.		Авдія, прор.	
20	7	Ч	33 мучеників, Лазаря, пр.		Григорія, пр., Прокла, свт.	
21	8	П	Собор Арх. Михаїла		Вхід у храм Пресв. Богородиці	
22	9	С	Матрони, Теоктисти, пр.		Филимона й інших ап.	
23	10	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Ераста, Олімпа й інших апос.	Гл. 6 Єв. 1	24 п. ЗІСЛАННЯ Амфілохія і Григорія, свт.	Гл. 7 Єв. 2
24	11	П	Теодора Студ., ісп., Віктора, мч.		Катерини, Меркурія, вмч.	
25	12	В	+ Йосафата , свмч.		Климента, папи, свмч.	
26	13	С	+ Івана Золотоустого, свт.		Аліпія, пр.	
27	14	Ч	+ Филипа, ап.		Якова Перс, вмч., Паладія, пр.	
28	15	П	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)		Стефана Нового, прмч.	
29	16	С	+ Матея, ап. й єван.		Парамона, Філумена, мч.	
30	17	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Григорія Неокесарії, свт.	Гл. 7 Єв. 2	25 п. ЗІСЛАННЯ + Андрія Первозваного, ап.	Гл. 8 Єв. 3

Грудень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1	18	Н	Платона й Романа, мч.		Наума, прор.	
2	19	В	Авдія, прор.		Авакума, прор.	
3	20	С	Григорія, пр.		Софонії, прор.	
4	21	Ч	Вхід у храм Пресв. Богородиці		Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	
5	22	П	Филимона й інших ап.		+ Сави Освященного, пр.	
6	23	С	Амфілохія і Григорія, свт.		Миколая Чудотворця, свт.	
7	24	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ Катерини, Меркурія, вмч.	Гл. 8 Єв. 3	26 п. ЗІСЛАННЯ Амвросія, свт.	Гл. 1 Єв. 4
8	25	П	Климентя, папи, свмч.		Патапія, пр.	
9	26	В	Аліпія, пр.		Непорочне Зачаття	
10	27	С	Якова Перс., вмч.		Мини, Єрмогена, мч.	
11	28	Ч	Стефана Нового, прмч.		Даніїла Стовпника, пр.	
12	29	П	Парамона, Філумена, мч.		Спиридона, свт.	
13	30	С	+ Андрія Первозваного, ап.		+ Євстратія, Ореста, мч.	
14	1	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Наума, прор.	Гл. 1 Єв. 4	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ Тирса, Левкія й інших, мч.	Гл. 2 Єв. 5
15	2	П	Авакума, прор.		Елевтерія, свмч.	
16	3	В	Софонії, прор.		Агея, прор.	
17	4	С	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.		Даніїла й Ананії, прор.	
18	5	Ч	+ Сави Освященного, пр.		Севастіяна і вояків, мч.	
19	6	П	Миколая Чудотворця, свт.		Боніфатія, мч.	
20	7	С	Амвросія, свт.		Ігнатія Богоносця, свмч.	
21	8	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Патапія, пр.	Гл. 2 Єв. 5	Пер. РІЗДВОМ Юліяни, мч.	Гл. 3 Єв. 6
22	9	П	Непорочне Зачаття		Анастасії, вмч.	
23	10	В	Мини, Єрмогена, мч.		10 мучеників у Криті	
24	11	С	Даніїла Стовпника, пр.		Навечір'я Різдва	
25	12	Ч	Спиридона, свт.		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
26	13	П	+ Євстратія, Ореста, мч.		Собор Пресв. Богородиці	
27	14	С	Тирса, Левкія й інших, мч.		Стефана, первомуч.	
28	15	Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ Елевтерія, свмч., Павла, пр.	Гл. 3 Єв. 6	По РІЗДВІ Мучеників у Нікомидії	Гл. 4 Єв. 7
29	16	П	Агея, прор.		Дітей, убитих у Вифлеємі	
30	17	В	Даніїла й Ананії, прор.		Анісії, мч., Зотика, пр.	
31	18	С	Севастіяна і вояків, мч.		Меланії Римлянки, пр.	

Скульптурний портрет засновника „Свободи“ і Українського Народного Союзу о. Григорія Грушки. Автор – Михайло Черешньовський.

МИ ЗАСЛУЖИЛИ ЦІ СЛАВНІ ЮВІЛЕЇ

Вся історія української присутності на Північно-американському континенті, мабуть, не дає другого такого яскравого прикладу спорідненості двох дат, двох справді славних ювілеїв, якими є 110-річчя „Свободи“ і 110-річчя Українського Народного Союзу. Хоч вони приходять не разом, а один за одним – цього і наступного року, внутрішня сутність цих двох дат збігається так природно, як два пружні потоки

зливаються в одну повноводну, життєдайну ріку. Властиво, їх і слід розглядати, як один ювілей, як особливе дворічне свято, на яке наша громада вповні собі заслужила.

Кожен з нас – маю на увазі передусім членів УНСоюзу і читачів цього альманаху – може похвалитися участю у відзначенні багатьох ювілеїв в українській громаді Америки. На останні роки припало вже декільканадцять 25-річ і 50-річ, а Союз Українок навіть відсвяткував своє 75-річчя, і це викликає глибоку повагу до засновників і до продовжувачів започаткованих колись, і зовсім, зовсім в інших умовах, українських загально-громадських організацій і установ. Кажу – „зовсім в інших умовах“, бо живемо в часах, коли суспільні умови і обставини змінюються не так, як колись, повільно назріваючи десятиліттями чи й півстоліттям – а буквально кожен рік, кожен місяць і кожен день. А коли додати, що ці зміни далеко не за-

вжди виявляються позитивними, сприятливими, то можемо сьогодні самі з себе подивуватися і проїнятися самоповагою, почуттям власної гідності: ми з певністю і взаємною довірою далі прямуємо тією ж дорогою, яку промостили для нас наші діяльні, мудрі, відповідальні перед власним сумлінням, перед громадою, перед Україною і перед Богом попередники.

Певна річ, змінюються не тільки час і обставини, але й ми самі. В цьому розумінні досвід нашої еміграції, усіх її „хвиль“, є унікальним – це досвід внутрішнього, чистосердечного засвоєння свобод і обов'язків у прибраній батьківщині, і водночас досвід духовної вірності Україні. Так, час бере своє, і наші діти в багато дечому вже не подібні до нас, а внуки відрізняються ще більше, і все ж в цілому наша громада, як мало яка з етнічних громад Америки, зберегла себе, свою єдність, свою національну солідарність, і ми нині, з порогу 110-річного ювілею, з надією можемо дивитися далі вперед.

От що значить почин, народжений не для певної групки, не для політичної партії, а для всієї громади, ось що значить добрий, Богом благословенний початок. Але не тільки це. Стодесятирічна діяльність „Свободи“ і Українського Народного Союзу, яка мала і піднесення, і спади, і нові піднесення, свідчить про високу свідомість організації і її керівників, про цілеспрямованість їхніх зусиль і про те, що ці зусилля як тоді, так і тепер, так і в майбутньому мусять бути безперервними, щоденними.

Виживають тільки сильні громади, з ясними ідеями і загально-корисними цілями, здатні не відступати перед обставинами, а підпорядковувати їх своїм інтересам. Ми вже понад сто років є сильною, з'єднаною цілями громадою, і нехай нам Бог допомагає залишитися такою ще довго, довго.

Стефан Качарай,
президент Українського Народного Союзу

I. „СВОБОДИ“ – 110 РОКІВ

Микола ГОРІШНИЙ

Прийми від нас усіх палкий привіт!

„Свободо”, у твоє століття

Прийми від нас усіх палкий привіт!

Дбай про громаду і про Україну

Нову і славу сотню літ!

В Америці, з корінним нашим родом,

Для нас, прибульців, Ти зорею народилась,

ясним і мудрим для усіх дороговказом,

Щоб наша правда в світі об’явилась.

Ти нам була, неначе рідна мати –

Навчала нас, як в чужині нам жити,

Як нашу мову і скарби духовні

Нам вічно зберігати та любити.

Ти про Америку теж нас навчала –

про добру, чесну, приятну країну,

Як бути вдячними їй за гостину,

Та не забувати й Україну.

З Тобою ми сильнішими ставали –

Церкви, дома народні будували,

І рідну віру, прадідні звичаї

Великою громадою плекали.

З нагоди ювілейної „Свободи”

Ми щиро можемо Тобі сказати –

Ти добре служиш, наша Мати,

Тобі належить славу й честь віддати!

Живи, „Свободо”, довго ще і довго

Неси світильник правди на чужині,

Гартуй наш дух, сповняй добром серця

І тут у нас, і в рідній Україні!

Автор – читач „Свободи” від 1935 року

Ірена ЯРОСЕВИЧ

„СВОБОДА“: СПАДЩИНА ПОКОЛІНЬ

Кращої назви, ніж „Свобода“, для української газети у вільному світі годі було придумати. Прагнення до свободи властиве кожній живій істоті, а найбільше – людині, яка свою місію на цій землі може здійснити тільки у злагоді з власним сумлінням і гідністю, а також у злагоді з суспільством, в якому вона живе. І як окремій людині, так само кожному народові потрібна свобода, інакше він не виявить своїх найцінніших рис, своїх скарбів, і вони марно пропадуть для світу. Українська історія ніколи не була легкою, і одним з наслідків цієї нелегкості є драматичне у своїй суті явище еміграції. В сенсі соціальної статистики це явище досить повно й докладно описане, однак у розумінні психологічному, то ще й сьогодні воно є великою загадкою і, мабуть, нею залишиться назавжди. Хіба це не дивне – втікаючи від злиднів, від безземелля і безробіття, українці кінця ХІХ століття не розчинилися, не вдовольнилися одним тільки хлібом насущним, а виказали феноменальний громадський інстинкт, почуття братерства, з якого відтак виростало й розвивалося національне самоусвідомлення, самодисципліна, орієнтованість на високі цілі, зокрема на безперервний зв'язок з Україною і на полегшення її історичної долі.

Подиву також гідна гармонійність дій групи і конкретної особистості в українському імігрантському середовищі, чого яскравим прикладом є наша „Свобода“, яка від самого свого початку була виразником потреб і надій усієї громади, її розумом і устами, але для такої ролі, властиво, й були потрібні відповідні інтелектуальні і духовні керманичі.

Пам'яті головних редакторів „Свободи“ я хочу сьогодні низько вклонитися, а також виокремити з їхньої праці і їхніх характерів ті риси, які варті не лише доброї пам'яті, але й повсякчасного наслідування.

Про засновника і першого головного редактора „Свободи“ о. Григорія Грушку існує такий спогад. Приїхавши вперше до Вашингтону, американської столиці, він вступив в розмову з афро-американцем, який саме чистив сходи Капітолію. Отець Григорій сказав своєму співрозмовникові, що нічого не просить у Бога, лише щоб дав йому дочекатися вільного Києва і вмивати гарячими від радості слізьми сходи українського Капітолію. Щось подібного могла сказати людина великого розуму і серця, і отець Грушка був такою людиною. Разом з тим ці його слова свідчать про всю нашу Церкву, яка не залишила свій нарід напризволяще, а була з ним і в Україні, і в далеких краях, щоб він не згубився у світі і не зійшов з доброї дороги. Священик стає засновником світської, загальногромадської газе-

ти – один цей факт змушує нас застановитися над тим, якою близькою була Церква до життя людей, їхніх щоденних потреб і до найголовнішої з них – вирватися з безграмотності, з освітньої темряви. Адже перші українські емігранти майже поголовно не вміли ні писати, ні читати. Вони, властиво, навіть не мали ще свого загальнонаціонального імені, а назвою „русини“ успішно спекулювали і словацькі імігранти, і закарпатці-мадярони, і поляки. Ці останні вже задовго до прибуття перших груп українців мали в Америці значну силу і підтримку, оскільки першу польську іміграцію становили учасники невдалого антиросійського повстання 1863 року. Наших русинів, отже, називали то поляками, то австріяками, то словаками, і можна собі тільки уявити, яким тяжким завданням було національне і культурне просвітництво серед цього темного населення. А також і те, якими мудрими, далекоглядними і сильними мусіли бути ці наші перші українські просвітники на американській землі.

Писана історія організованого життя українців в Америці починається від 19 грудня 1884 року, коли отець Іван Волянський, якого прислав сюди Львівський митрополит Сильвестер Сембратович, відслужив першу Службу Божу у першій, ним організованій, українській парафії св. Михайла. Про самі ж найтяжчі початки можемо тільки здогадуватися. Як зауважує д-р Лука Мушуга у „Пропам’ятній книзі“ до 40-річчя Українського Народного Союзу, „...та велика і драматична картина з життя цієї частини українського народу, що її вигнало з рідного краю горе, є майже закрита. І вже ніколи відкритою не буде. Вона пішла до гробу разом зі старшим поколінням української іміграції в Америці“.

А ще конче треба взяти до уваги обставини в самій Америці тих років: це були часи „дикого капіталізму“, патріархальний уклад людської, вільнолюбної сільської Америки назавжди відходив у минуле, основою буття, пише далі д-р Мишуга, ставав „грубий і бездушний матеріалізм, опертий на філософії: успіх за всяку ціну“. Америка мовби роздвоїлася: з одного боку – маси бідних, змушені працювати на все нових і нових фабриках навіть в неділю, а з другого – купка магнатів, які воліли закривати фабрики, ніж на пару центів підвищити робітникові платню. Почалися великі і малі страйки, котрі історики лівого спрямування потрактували як „класову боротьбу“.

У цьому незрозумілому життєвому вирі опинився наш український імігрант – як правило, людина сентиментальна, чутлива до природи, глибоко релігійна. І її треба було навчити вижити і жити, навчити користуватися величезними можливостями, що їх надавала ця дивна країна кожній людині. Бо ж ті самі магнати, котрі однією рукою жажливо експлуатували іміграційне робітництво, другою рукою будували лікарні, церкви, музеї, бібліотеки, навчальні заклади...

Словом, перед прибульцями до Америки виникав абсолютно незнаний, мов темний ліс, світ, з якого неможливо було вийти до світла без надійної руки мудрого і відповідального провідника. З огляду на це можемо тепер оцінити, як багато значили слова Тараса Шевченка, що їх о. Грушка взяв за мотто до першого числа „Свободи“: „Учітеся,

брати мої, думайте, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь!“.

А трохи нижче: „В своїй хаті своя правда і сила, і воля“. Цими словами громадсько-релігійний провідник чітко окреслив нашу русинську іміграцію як загальноукраїнську і дав напрям для її культурно-освітнього і духовного розвитку.

Розуміючи, в якій мірі важливим є слово, як люди чекають його, о. Грушка був не лише організатором „Свободи“, але також одним з її найактивніших авторів. Він писав не лише на всі важливі економічні, політичні, громадські теми, але також вірші та оповідання. Згадуючи цю сторінку діяльності першого головного редактора „Свободи“ Лука Луців писав: „Коли коротко схарактеризувати літературну діяльність о. Гр. Грушки, то можна це зробити такими словами: автор не дбав про оригінальну форму своїх віршів. Він не наслідував новіших наших поетів, хоч би таких, як Іван Франко або Леся Українка, бо йому вистачала коломийкова строфа Шевченка і Руданського. В змісті о. Грушка був письменником, що відзивався на всі наболілі злободенні теми, а в своїй ідеології керувався добром українського народу, що шукав поліпшення своєї долі у вільній землі Вашингтона“.

Пізніше, вже повернувшись в Україну, о. Грушка у зв'язку з 20-річчям „Свободи“ у своєму листі-посланні, щоправда, надрукованому вже після його смерті, згадував ці перші історичні кроки і роз'яснював, які думки і почуття ним керували: „‘Свобода’ – це клич, котрий від сімох віків гомонить по цілій європейській Україні; свобода – це бажання, котрим живуть українці в Америці. Свобода, цей гармонійний звук поневоленого народу, скликує вже двадцять літ українських переселенців до гурту, до громадянської праці культурної посеред себе і для себе. Двадцять літ – то замала, навіть дуже незначна доба часу в розвої народу, але щодо переселенців, то це шмат часу, в котрім можна пребагато корисного здійснити для добра іміграції“.

Успіхи цієї праці дійсно поважні: це розбудження народніх українських почувань серед бідних наших робітників, котрі пішли далеко за океан у незнану чужину шукати щасливішої долі для себе і своїх родин, покидаючи і родичів, і братів, і сестер, громаду знайомих і приятелів, однак несучи в своїм серці спомини жалю і розпуки, що на рідній батьківщині, на рідній материнщині зазнали неволі духа і браку праці, хоча земля рідна широка і багата і хоча мали добрий дух, і сильні до праці руки.

Ця розпука, цей жаль за втратою рідної вітчизни спричинили, що наші переселенці бажали самі себе згуртувати, нову Україну оснувати, і діло своє почали з Богом, ставлячи всюди, де була більша громада, величні церкви, де могли почути і рідне слово, і де могли знайти розраду в серцях і не одних злиднях.

Якось туга, якийсь сум стискав серце, коли українець з браку своєї газети довідувався про себе самого чи то з польських, чи словацьких газет, де наші справи не раз брехливо представлявано. Отже, в тих обставинах зродилася в мене думка видати власний часопис, писаний українською мовою, українським серцем і навіяний українським духом.

Незважаючи на всякі труднощі і перешкоди, постановив я видавати українську газету, називаючи її „Свободою“, бо український нарід від віків бажає свободи. Врадуваний, що маю вже назву газети, замовив я в фабриці за 25 долярів наголовок „Свободи“, котрий до тижня вже зладжено і віддано. Але що далі почати? І знову тяжкий сумнів упав на мою душу, що не дам собі ради з таким поважним ділом. Нова розпука, що зачата робота скінчиться нічим, що заслабі мої сили довершити задуману ціль. Але тоді прийшов мені несподівано з поміччю Дионисій Салай, котрий як знавець завів мене до торгівлі друкарських причандалів, де за 100 долярів за його вказівкою справив я все потрібне для друкування газети. При тім наче Робінсон, з великою втіхою вернувся я до своєї домівки в надії, що вже всупереч усім перепонам мій плян таки здійсниться. Бог поміг, статті знайшлися, а п. Салай, як перший складач „Свободи“, уклав черенки, і так вийшло перше число „Свободи“, яке майже вмить переселенці розібрали, даючи тим наглядний доказ, що українська газета була дуже потрібна.

З піднесенем чолом, з подвійною витривалістю видавав я дальші числа „Свободи“. Небавом прийшла радісна новина, що гурток священників і свідомих робітників задумав оснувати народній „Союз“, бо наші братства церковні і хмара поодиноких робітників належали до словацьких сполків, єднот і т. д., і в цей спосіб підпомагали своєю кєрвавицею чужинців, не раз настроєних проти українців дуже ворожо. Ах! Як це легко задумати свій „Союз“ зав'язати, але як тяжко, як трудно діло зділати!

Тут мала „Свобода“ вдячне поле до праці і з молодечим серцем та гарячим запалом поперла гарні змагання основників „Союзу“.

Судилося „Свободі“ боротися зі своїми рідними ворогами, але вона вийшла побідницею, бо ідейну, чесну працю мусить окрашати явна слава як найпевніший вузол у суспільній діяльності.

І тому „Свобода“ торжествує заслужений свій празник, ювілей двадцятьлітніх відпівдальних трудів у заморській країні, при зичливім визнанні всього українського народу. А ті короткі спомини з недавньої минувшини хай будуть милою заохотою, щоб у кожній українській хаті була своя „Свобода“, щоб кожний українець в Америці був членом свого „Союзу“. о. Григорій Грушка, парох села Пеняки“.

Щодо ідейного напряду „Свободи“ то про нього виразно говорить цей текст першого числа газети – і говорить так точно і глибоко, що й сьогодні можемо захоплюватися знаннями, світоглядом і публіцистичним хистом автора: „Німці, французи чи американці є вільні й багаті народи, а ми, українці, бідні й обдерті, хоч живемо на найбагатшій землі в світі, бо складаємо свій кривавий піт і свою працю до чужої стодоли, а самі гинемо з голоду. А що гірше, ми навіть метрики, народньої назви не маємо. Бо коли кожне дике плем'я в Африці означене сталим ім'ям, то нас чорт зна як звуть. Ми невільники, і нас кличуть за номером, як треба дати останню корову на податок, або кров свою проливати на чужих нивах та на чужу користь. Чому це так? Бо тоді, коли інші народи, що є тепер вільні й багаті, спокійно працювали на свом полі над народ-

нім самопізнанням, українець мусів віками стояти на варті і проливати свою кров на полі битви з дикими татарськими і бісурменськими ордами, щоб своїми грудьми охоронити європейську цивілізацію від азійських варварів. І тому не стало снаги на скріплення й об'єднання українських сил, а тим самим не було змоги нашим предкам передати своїм синам і внукам народню незалежність. І тому наш нарід опинився в неволі, як колись опинився в неволі жидівський нарід

Який же ж вихід з цього? Жидам післав Бог Мойсея як визвольника з єгипетської неволі. Та нам його не пішло, коли нарід сам не буде дбати про те, щоб найскоріше розірвати невільничі кайдани. Пам'ятаймо, що Бог не сотворив нас рабами, але злі і хиті люди нас ними зробили. Та на те дав Бог розум, щоб ми могли постояти за нашу честь і скинути невільниче ярмо, наложене на наші карки. Наша неволя – це не воля Божа, тільки воля сильного злодія, котрий захопив у свої пазурі наше добро, і доти не пустить, доки йому силою не відбереться. Правда, це не так легко дається зробити, особливо, коли нарід темний, котрому вічно тридлять, що це така воля Божа і що так має бути. Бо тільки на темноті народу полягає власть тих, що поробили нас невільниками, рабами на власній землі“.

Варте підкреслення, що вже в четвертому своєму числі „Свобода“ чітко обґрунтувала потребу заснування української організації, „яка мала б широко відкриті двері для українського робітника, яка допомагала б йому, в якій український робітник був би паном та господарив своїм власним грошем“, яка б була спроможною „спомогати хворих, поширювати просвіту між народом при допомозі книжечок, як це робиться в старому краю, наставляти, щоб українці брали громадянські папери та ставали громадянами тої землі, на якій живуть...“. З числа в число „Свобода“ закликала українських імігрантів до єдності і взаємодопомоги, маючи на увазі наші громади не лише в Америці, але й у Бразилії та Канаді.

Слід наголосити, що започаткований о. Грушкою ідейний напрям та дух газети визначав всю її подальшу діяльність, незважаючи на адміністративні недосконалості. Перебравши „Свободу“ від о. Грушки, о.о.Дмитрів та Констанкевич перенесли її з Нью-Джерзі до Шамокіну. Це сталося у 1895 році, вже після створення Українського Народного Союзу (спочатку – Руського, тобто русинського). Відтак газету перебрав о. Степан Макар. після нього, в 1900 році, – Іван Ардан. Тільки в 1908 році „Свободу“ разом з друкарнею остаточно відкупив Український Народний Союз.

Цим першим редакторам, котрі майже всі були священиками, випала тяжка, сповнена перешкод місія – прокласти широке і міцне русло організованого українського життя в Америці. З намови поляків і мадяронів, місцеві латинники звели нагінку на Греко-Католицьку Церкву – зокрема з тієї причини, що її священики були жонаті, мали родини. У 1904 році о. Дмитрів згадував про це у „Свободі“:

„До таких самих учених, а може злбних мудрагелів належав і айриський архиєпископ Патрик Раєн з Філядельфії. Тому архиєпископові поїхав

представитись о. Волянський, а юрисдикції від нього не жадав, бо мав її від свого митрополита, С. Сембратовича. Архієпископ Раєн, довідавшись, що о. Волянський – жонатий священник, не тільки не хотів його знати, але ще наказав своїм римо-католицьким священникам у Шенандоа, польському, литовському й айриському, щоб його з амвону викляли. Отак виглядав перший акт любови і толерантності латинського клеру супроти нашого законного священника, супроти нашого обряду, супроти нашого народу. Це був перший крок, перший початок до переслідування латинськими властями церковними нашої Церкви, обряду і нашого народу“. З цього спритно скористалася російська православна місія, перетягаючи спантеличених греко-католиків у православ'я.

Яку ж непохитну волю і віру у праведність своєї місії мусіли мати засновники „Свободи“ і Українського Народного Союзу, щоб в цих неймовірно несприятливих умовах згуртувати сіру людську масу, підвести вгору її чоло, дати ясну ідею на майбутнє. Тексти „Свободи“ перших років засвідчують, що наші імігранти-піонери не тільки самі скоро віднайти своє національне ім'я, але й з висоти свого нового життєвого досвіду іншими очима побачили завдання і цілі, що стояли перед усім українським народом. Газета інформує про Велику Україну, про життя галичан, волиняків, закарпатців, буковинців, розуміючи їх як одне ціле, як єдиний етнічний організм. У 1896 році „Свобода“ друкує цикл статей Михайла Павлика, в яких цей товариш і співробітник Івана Франка закликає: „Гей, браття, закарпатські українці! Вставайте зі сну в Америці й на Закарпатті, та подаймо собі руки до чесної праці для народу за свої народні і людські права, а тоді певно нас не зломить ніяка сила: ні малярська, ні російська, ні польська, ні ніяка інша“.

У статті „До діла, браття“ „Свобода“ 17 жовтня 1900 року писала: „В усіх трьох державах, де живуть українці, приходиться їм терпіти не тільки від самих урядів, але і від „добрих сусідів“. Наші народолюбці вживають усіх засобів для поліпшення долі українського народу, але вкінці прийшли до переконання, що тут жадні півзасоби не допоможуть та що єдиним виходом з цього положення є з'єднання всіх українців в одну самостійну державу, з порядками наскрізь демократичними... І що ж на це ми, американські українці? Чи маємо бути на це байдужі? Ні! Ми, як частина великого і славного українського народу, мусимо також приложити цеголку до великого діла, бо хоч ми тепер на вільній землі, однак ми не сміємо забувати Матері, яка нас годувала, ані братів, що в неволі“.

Чутлива до подій в Україні і віддана ідеалам свободи, „Свобода“ негайно підхопила ідейну домінанту, висловлену в 1900 році Миколою Міхновським. У ті ж перші роки газета пише: „Український нарід в Європі, як під австрійським цісарем, так і під російським царем, змагає до того, щоб відзискати свободу, незалежність, якої ідеалом являється політично незалежна, самостійна Україна“.

23 лютого 1903 року у статті, присвяченій пам'яті Джорджа Вашингтона, „Свобода пише: „...Вашінгтон – це був революціонер, що під-

няв цілий американський нарід до бунту проти англійського ярма. Це був герой, що своєю енергією і пожертвуванням цілого життя добув волю і долю для Злучених Держав.

А чи годні ми те саме зробити? Так, ми, кількадесятмільйоновий нарід, можемо це зробити! І тому: нашим обв'язком є збирати фонди, щоб підпомагати той рух, що хоче замість цісарів і царів завести такий лад у старім краю, який є в Злучених Державах. А коли виб'є година боротьби, ми маємо стати в рядах борців-революціонерів і боротися за волю-долю рідного краю. Тому, згадуючи день уродження борця за волю, Вашингтона, піднесім грімкий оклик:

Хай живе пам'ять Юрія Вашингтона!

Хай живе свобода!

Хак живе революція!

Хай живе республіка-Україна!"

Від свого першого числа, від винесених під назву слів Тараса Шевченка „Свобода“ ні на п'ядь ніколи не відступила від ідеалу соборности. Цю її заслугу слід виокремити й особливо підкреслити, бо й сьогодні знаходяться в Україні сили, які готові її розчленувати на Західню і Східню, на „економічно доцільні регіони“, властиво – на колишні царські губернії. „Прокиньтесь, Брати мої, вставайте!“, – писала „Свобода“ в 1913 році. – Мадяри хочуть помадаршити і зовсім роздавити бідну і зубожену закарпатську Україну. Поляки зі всеї сили пруть до цього, щоб ополячити сердешну Галичину, волохи – щоб поволошити, а про москалів – нічого й казати, самі добре знаєте. Москва хоче зовсім задушити навіть і саму думку про право на самостійну культуру українську.

Але чи це повинно нас лякати? Ні, ще треба якомога більше працювати для кращої долі України. І треба пам'ятати і міцно вірити, що тридцятьмільйоновий нарід не вмере, і не може вмерти, хоч би як то дуже когось цього бажалось. І як би нас не шматували і не розмежовували, нічого нашим ворогам не допоможе, бо все ж таки ми далі один і той самий нарід від Карпат по Кавказ: одно тіло, одна душа, одно серце. А коли це політика, то її добре треба нам знати!

Та попри політику ми не повинні ані на одну хвилину забувати про економічне питання, бо: нарід, у котрого вирвуть з рук хліб насущний, вирвуть силу економічну, то вирвуть з тим і його політичну силу і вагу“.

Редактори „Свободи“ завжди були надзвичайно чутливі до її братського характеру, до її загальногромадськості, даючи можливість вислову всім іміграційним прошаркам. В альманасі, присвяченому 40-річчю УНС, Омелян Рев'юк, головний редактор „Свободи“ у 1926-33 роках, писав: „Українська імігрантська преса існує і буде ще певно існувати багато років, бо вона виповняє в житті імігранта певні важні потреби.... дає імігрантові знамениту нагоду висказати свої почування і думки... Тільки люди, які знають імігранта, знають докладно, що для нього писати, які новинки йому подавати, що пропускати – вони знають, що його цікавить, а що не цікавить.... Така газета робить велику громадську роботу,

зв'язуючи в одну цілість всіх читачів, а тим самим і всі громади, де вони живуть. В них появляються одні почування, одні думки, одна воля...". Ця єдність яскраво віддзеркалена у „Свободі“, оскільки її творили не тільки редактори, але вся американська Україна. Згадуючи зв'язки редакції з дописувачами, Степан Куропась, один з найвідданіших союзних діячів і кореспондентів газети писав про Луку Мишугу: „Редактор радив нам зробити „Свободу“ цікавою, а себе – потрібними в житті УНС і громади. „Свободу“ треба заповнити репортажами з громад, вістками не лише союзного характеру, але й характеру загальногромадського. Треба, щоб „Свобода“ стала не лише речником УНСоюзу, але вільною трибуною навіть для контрверсійних справ... Перш за все „Свобода“ мусить бути правдомовною...“.

Разом з тим така невсипуща щоденна увага до власного буття і до життя в Україні та її долі не означала ізольованості „Свободи“, а отже, й усієї української громади Америки, від ширшого світу, від подій в інших країнах, від того, як живуть і думають інші слов'янські народи, литовці, ірляндці. Також окремою і постійною темою було так зване жіноче питання, тобто боротьба за емансипацію українського жіноцтва.

Реферуючи публічний виступ одного американського політика, „Свобода“ писала у 1897 році:

„Не буде кращого ладу, поки не дамо жінці рівних політичних прав. Не бракує нам поважання до жінок, але маємо наскрізь фальшиве розуміння про права жінки. Жінка має ті самі права, що й ми. А як вона не має права голосувати, то звідкіля мають мати це право чоловіки? Ми певні, що усунемо багато злого з нашого суспільного життя, якщо жінка досягне цілковиту політичну рівність і свободу. І чому ж вона не мала б цього досягнути? Заперечувати таку політичну рівність є злочином, якого допускається зв'язуюча сила на слабшій фізично істоті. Жінка має більше почуття честі, ніж мужчина. Її голосу не буде можна купити при виборах за склянку віскі“.

„Свобода“ рясно подавала приклади з життя діяльних жінок в українській історії, починаючи від княгині Ольги.

Певна річ, не сходила зі сторінок нашої газети й тема виховання дітей, тема шкільництва. Вже в 1912 році Просвітня комісія Українського Народного Союзу заснувала Шкільний фонд, орієнтований на розбудову української шкільної справи в Америці. Розпочинається систематичне видавання української художньої і науково-популярної літератури, починаючи з „Букваря“, з тим виникають перші українські бібліотеки на американській землі. У першому числі заснованого УНСоюзом в 1914 році щомісячного журналу „Цвітка“ його автори зверталися до українських дітей:

„Як усяка цвітка розцвітися може лиш у золотім сяйві сонця, у сяйві і світлі, так і ви, любі діточки, взуруючись на цвітці, прямуйте всіма силами до світла і сонця, навчайтесь усього доброго, щоб колись, коли виростете, було з чим вийти у світ. Любіть одне одного і любіть працю. Як звикнете тепер працювати, то це стане для вас у житті за найпевніше і найбільше багатство.“

А передовсім, ростучи, не забувайте за цю землю, на якій виросла наша „Цвітка“, не забувайте за нашу рідну українську мову. Пам'ятайте кожну хвилину, що ви – діти великого й славного колись народу, що його тепер вороги закували в тяжкі кайдани, зробили невільником на його власній землі...”

Ще за редакторства о. Григорія Грушки „Свобода“ заснувала традицію ознайомлення читачів з українською художньою класикою і творами тогочасних письменників – Івана Франка, Івана Нечуя-Левицького, Василя Щурата, Осипа Федьковича, Андрія Чайківського, Михайла Старицького, Миколу Вороного, Олену Пчілку, Михайла Коцюбинського, Панаса Мирного, Бориса Грінченка та інших.

І все ж найбільше місця „Свобода“ віддавала найголовнішому – служінню в ім'я свободи і незалежності українського народу. „Свобода“, самозрозуміло, докладно інформувала громаду про події в Україні у доленосні роки по Першій світовій війні – про українську національну революцію і постання Української Народної Республіки, про об'єднання усіх українських земель в єдиній національній державі, відтак – про поразку визвольних змагань, при цьому не впадала у фаталізм, а розумно аналізувала об'єктивні і суб'єктивні причини цієї поразки. Очевидно, що саме ця обставина і виникнення масової політичної української еміграції спонукало Український Народний Союз перевести „Свободу“ з тижневого на щоденне видання. Зростає творчо-інтелектуальний рівень „Свободи“, серед її авторів бачимо Дмитра Донцова, Богдана Лепкого, Уласа Самчука, Панаса Феденка та багатьох інших відомих публіцистів і громадсько-політичних діячів.

„В міжнародних справах, – писав згодом головний редактор Антін Драган, – в „Свободі“ в тому періоді виразно кристалізується своєрідна амерукансько-українська філософія і політика. З колишньої „іміграційної газети“ перетворюється „Свобода“ щораз виразніше у чужомовний американський орган та з успіхом намагається створити відповідну синтезу і „спільноту“ американських та українських національних інтересів. Тому у закордонно-політичних коментарях „Свобода“ постійно підтримує українські національні інтереси американськими аргументами“.

На жаль, прискіпливий дослідник не знайде у „Свободі“ 30-их років широких повідомлень про Великий Голод в Україні, оскільки звідти, через залізну заслону, майже не просочувалася інформація на цю болючу тему, і „Свобода“ переповідала лише те, що могли знати про голод на Великій Україні галичани.

Від 1933 року редакцію „Свободи“ очолював д-р Лука Мишуга, який, окрім виразного творчого обличчя, володів хистом громадсько-політичного організатора. Саме він від імені Українського Народного Союзу в 1938 році, в розпал визвольного руху в Карпатській Україні, їде в Європу, щоб переконати політичний світ в органічності й історичній доцільності тих змагань. На плечі д-ра Мишуги лягли проблеми тажкого, в ідеологічному і психологічному розумінні, періоду Другої світової війни, коли Україна опинилася між двома ворожими таборами – поміж

червоним і коричневим фашизмами і, скориставшись з цих обставин, стала знов до боротьби за незалежність. Від самого початку війни „Свобода“ займала дуже виважену і водночас безкомпромісово патріотичну позицію, в зв'язку з чим їй довелося знести численні нападки з боку тих лівацьких сил в Америці, які вперто не хотіли розуміти, що ж насправді відбувається в Україні.

Лука Мишуга був редактором-політиком, редактором-громадським діячем, і вже особливо – діячем Українського Народного Союзу, розглядаючи його не лише як фінансово-допомогову організацію, але як засіб національного згуртування і збереження всіх духовно-культурних здобутків українців на американській землі. Заторкуючи у „Свободі“ (26 лютого 1937 року) дилему „Ідея чи бізнес?“, яка у той час була дуже актуальною для польської громади, Л. Мишуга писав про два польські напрямки:

„Один є за те, що можна про свято ще далі говорити за „ідею“, але практично треба ставитися до справи в такім розумінні, що „матеріальний інтерес“ є найважливішим, бо це він зцементує американських поляків. Другий напрям є тої думки, що таке ставлення матеріальної справи на першому місці може мати тільки один вислід: принести польським організаціям в Америці дуже скору смерть. Особливо в теперішніх часах, коли то вже маємо до діла з соціяльним забезпеченням, з забезпеченням – з уряду. І тому в такім положенні не бізнес, а тільки ідея може врятувати життя польських організацій в Америці.

Ми завели цю дискусію тому, що вона зачіпає дуже важне питання, яке і нам не чуже. Бо й в нас уже давалися чути голоси про „чисту бізнесовість“, про те, щоб виелімінувати УНСоюз від усякої „політики“, при чім під „політикою“ розуміється уся ту ідейну працю, яка була ведена нашою організацією від самих її початків і яку вона далі продовжує. З нашого боку ми вже сотками разів порушували це питання при різних нагодах і завжди обстоювали те, що відлучити нашу організацію від ідеї – значило б випустити з неї дійсно живі соки і завдати їй тим смертельний удар“.

Можемо бути сьогодні вдячними цій далекоглядності редактора Мишуги і його світоглядній позиції. Він і йому подібні громадські діячі втримали в УНСоюзі братський дух, дух загальноукраїнської солідарності, тим часом брати-поляки, обравши бізнесовість, занепали в обох ділянках, тому сьогодні бачимо багато їх у наших кредитівках, на наших оселях і на українських фестивалях.

Роки після Другої світової війни – це чергове творче піднесення у „Свободі“, оскільки повоснна політична еміграція збагатила коло редакторів і авторів дуже цікавими, оригінальними особистостями. Тут досить згадати Івана Кедрина-Рудницького, Романа Купчинського, професора Миколу Чубатого, д-ра Мирослава Прокопа, поета Леоніда Полтаву, гумориста Миколу Понеділка, мистецтвознавця Святослава Гординського, письменницю Любов Коленську, публіцистку Людмилу Волянську, а було ще десятки й десятки інших цікавих осіб.

Від 1955 року редакцію „Свободи“ очолював Антін Драган. Саме йому належить влучне визначення „Свободи“ – як газети „хрестоносних походів“. Головним змістом цих ідейних походів були: правда про Україну, оборона українського імені після війни і в часи нової еміграції на Захід, трохи пізніше – спорудження пам’ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, заснування катедри українознавства у Гарвардському університеті, нарешті – активна підтримка руху шістдесятників в Україні, праця в ім’я повалення совєтської імперії зла і заснування Незалежної України.

Щастя віддзеркалити ці всесвітньо-історичні події припало головному редакторові „Свободи“ Зенонові Сниликові, але й після постанови незалежної Української держави „Свобода“ своїм змістом і духом перебуває у найтісніших зв’язках з Україною, залишаючись вірною обраній 110 років тому дорозі. Увійшовши в ХХІ сторіччя, газета відчуває незмінну відповідальність за правдиве висвітлення всіх ділянок суспільного життя української громади США, яка стрімко збільшується і міцніє завдяки новій хвилі імігрантів, за згуртування нашого народу, своєю ясною позицією сприяє, в міру сил, побудові сильної демократичної Української незалежної держави.

Закінчити цей огляд 110-річного шляху „Свободи“ належить підкресленням міцного зв’язку „Свободи“ і УНСоюзу. „Починаючи від ініціативи в створенні Українського Народного Союзу, ‘Свобода’ активно і постійно сприяє його зростові і розвитку. Це не припадок, що ще й сьогодні деякі з наших піонерів, як і пізніших поселенців, членів УНСоюзу, кажуть, що вони „належать до ‘Свободи’“, яка через свої організаційні зусилля стала синонімом свого видавця, Українського Народного Союзу. І вона ним дійсно є, бо годі було б собі сьогодні уявити УНСоюз без ‘Свободи’, як і ‘Свобода’ без УНСоюзу була б уже, мабуть, давно опинилася на великому цвинтарищі американських етнічних газет“, – ці слова головного редактора „Свободи“ Антона Драгана, написані тридцять літ тому, донині зберігають всю свою актуальність.

Виразний громадсько-політичний, громадсько-культурний портрет „Свободи“ постає з нижче поданих уривочків, віддалених десятиріччями – то була та єдина дорога служіння, яка сьогодні дає нам моральне право вжити відомий рядок Тараса Шевченка: „Ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою“...

„МИ ПРОСТО ЙШЛИ...“

„Свобода“, рік 1893-ій

15 жовтня

„Русини!

Возьміть собі се добре до голови, запам'ятайте собі і другим скажіть, що ми не греки, но русини з діда прадіда. Греки – то цілком инший народ од руського. Греки мають свій власний край, свого короля, свос войско, свою мову. А обряд їх ми прийняли от них, но не на грецькій мові, тільки на староруській і через те то нас ще не мають дураки називати греками, але ми зовемося русинами“.

1 листопада

„Днесь в Америці німці французи, італіяни, чехи, словаки, поляки мають свос народне общество, а ми, русини, все позаді других, не маємо нич і для того нас за нич мають. Гей, браття, вставаймо, уже час і нам взятись до роботи, не засипляймо дорогого часу, протрім очі і подивімся, як то другі народи, тримаючись купи, уже много снопів нажали... Нас тут уже немале число, но на сотки тисяч рахують руського народу, так з сего боку, як і з другого зелених Карпат“.

15 листопада

„Першою перешкодою ссть самолюбіє поодиноких наших людей, котрі кажуть: нашо мені яких там союзів! Я тут прийшов заробити собі пару центів та й назад вертаю до свого краю, до свого села.

Така бесіда, така мова ссть дурна і нерозважна, бо противна заповіді Христа Спасителя, котрий перший заложив всесвітній союз братньої любови і помочи тут, на землі...“

„Свобода“, рік 1903-ій

11 червня

„Що всі християнські держави в нинішніх часах суть тільки по імені християнськими, а в дійсності не мають нічого або дуже мало спільного з наукою божественного Учителя з Назарету, се вже є нині неоспоримим фактом. Тому то одна з газет запитує, що би сталося з Ісусом Христом, якби Він в нинішніх часах прийшов, приміром, до Австрії, і так відповідає: „Якби Ісус Христос прийшов до тої держави і став учити любови до ближнього; якби громадив вокруг себе понижених і кривджених; якби ганив можних і виганяв перекупців зі святинь – мусів би найперше повідомити про свій побут поліцію і жандармерію, подати місце і рік народження, характер занять і легітимаційні документи...“

23 липня

„Еміграційна струя пливе і пливе до Сполучених Держав, а дедалі більше кріпшає, росте і заливає нашу республіку міліонами свіжих емігрантів. Департамент еміграції оповістив на днях, що в фіскальному році, котрий скончився дня 30 червня 1903 року, прибуло до Сплучених Держав 604 тисячі 924 емігрантів. В тім самім часі минувшого року прийшло їх лишень 491 тисяча 791, отже, приріст дуже поважний, бо виносить аж 113 тисяч 133 душ“.

22 жовтня

„Браття русини!

Кличемо вас до бою за святу справу, бо за нашу віру і за нашу Церков!

Незадовго буде 20 літ, як ми, русини-робітники в Сполучених Державах заснували першу церков в Шенандоа – першого священика спровадили, а вороги того нашого святого діла таки зараз, в самих початках, хотіли нам знищити нашу св. церков. Першого нашого священика о. Ів. Волянського викляли. То було 1885 року...

Ми поставили наші церкви нашою власною працею і то тяжкою працею. Нам не помагали ні латинські біскупы, ні американські суди. Ми будували церкви без нічиєї помочі, ми платимо священикам самі – ми маємо право і до наших церков, і до наших священиків... Ми хочемо нашої зверхности церковної, нашого єпископа – а не підлягати чужим-самозванцям“.

„Свобода“, рік 1913-ий

6 лютого

„Минуло з горою 30 літ від часу започаткування нашої еміграції з Галичини до Америки. Історик, що схоче представити вірно сі часи першої еміграції, буде мати немало труду позбирати всі матеріяли та відповідно їх використати. Йому прийде се тим тяжче, що навіть перші річники наших часописів та наших публікацій запропастилися: нема їх в жодній українській публічній бібліотеці...“

13 лютого

„Перечитати олифантську „Правду“ від початку до кінця і не сплюнути зпересердя – треба мати сильні нерви. Нема числа, в котрім би не опоганювали русинів-українців – чи то тут, в Америці, чи в старім краю. Слова, як „мазепинці“, „радикали“ „вороги Русі“, давніше ще – „запроданці ляхів“, а тепер вже „запроданці німців“ знайдете на кожній сторінці. Повідає, що русини-українці виреклися руського роду, руського письма, руської історії і Церкви і т. д., словом каже, що русини-українці суть зрадники руського народа, а правдивими оборонцями руського слова, руської землі і руського народа суть москвофіли або „русскіє люди“, як вони себе називають, ті, котрі величають Росію як спасительку слов'ян, котрі вказують на росіян-москалів як на образ, в який ми маємо вдивлятися і такими, як москалі, і самі стати, то ссть маємо виречися свого рідного слова-бесіди, заперестати працювати на користь рідного краю, а всіх сил маємо доложити, щоби з нас, русинів, і сліду не стало, а були з нас лиш москалі...“.

24 квітня

„Ми не можемо звідси воювати з ворогом шаблями та карабінами, але даймо нашим старокраєвим братам гроші, а вони за ті гроші куплять собі на місці таке оружжє, яке їм там буде потрібне. Не думаймо, що жертвовані нами центи пропадуть марно. Ні, гроші, вложені на різні школи і бурси – се сталий залізний капітал, який приносить завсігди грубі відсотки. Наші родимці в старім краю мають якнайліпшу волю, але не мають грошей. А у нас, Богу дякувати, не така страшна посуха, як в Галичині. Даймо ми зі своєї зарібщини маленьку десятину на жертвенник народний, а зробимо дуже красне, дуже патріотичне і дуже богоугодне діло...“.

29 травня

„Двісті п'ятдесят дев'ять літ життя, тяжкого життя нашого народу під страшними утисками московського уряду, які зазнав наш нарід, багато причинилися до темряви його. Темнота ще більше росла, витискаючи просвіток і національні здобутки, коли ми згадаємо, що наш нарід не міг навіть Богу молитися на своїй мові, аж до останнього часу“.

30 жовтня

„Саме тепер, крім інших способів і штучок, які польські верховоди в Галичині видумали на знищення руської народности в Галичині, польські біскупи і ксьондзи, сфанатизовані ягайлонською ідеєю, з цілою заїлостію кинулись на нашу руську Церкву та всякими способами перетягають русинів на латинський обряд, знаючи, що з покиненням своєї Церкви русин є вже втрачений для руської народности...“.

„Свобода“, рік 1923-й

8 січня

„Як свідомий українець знаю десять причин, чому належу до УНСоюзу. Тих десять прикмет не має жодна друга організація на світі...“

1. УНС є одинокою українською організацією, яка не є ані соціалістичною, ані клерикальною, а безпартійною, всеукраїнською.

2. УНС є власністю усіх членів, де кождий має однаке право і де не верховодить ніяка кліка...

3. УНС є строго національний і не дивиться на любов до України крізь вузькі шибки одного вікна. УНС – це ясна світлиця з багатьма вікнами, освіченими сонцем патріотизму, яке шле свої лучі з різних боків...

4. При УНС згуртувалися найсвідоміші люди, які прямують до злуки усіх національних сил. Вони відкинули партійність, щоб здобути волю цілому народови.

5. УНС має найсильнішу фінансову підставу, якої не мають другі організації. Хто обезпечений в УНС, того рідня може бути спокійною за своє посмертне і за помози.

6. УНС має найлучшу господарку, яка проводиться так точно і ясно, що найбільші вороги не можуть нічого закинути...

7. УНС виробив собі таку повагу, як жодна друга організація... Орган УНС „Свобода“ не заповнюється нерозумною лайкою та переповідання

приватних сплечень, а є правдивим осередником національного освідомлення і життя. Головний уряд УНС не оточує себе муром неприступності і формальности...

9. УНС стоїть все напереді у всіх змаганнях за волю нашого народа... Він все був, є і буде за повною незалежністю української держави і не піддається з ніяким ворогом на жодні умови на державну спілку...

10. УНС має змогу і силу помістити у собі усіх українців, які бажають Україні правдивого добра і які вірять, що й Україну треба будувати власними силами, власними ідеями і для свого власного народа.

От для чого кождий розумний українець мусить бути членом Українського Народного Союзу“.

„Свобода“, рік 1933-й

24 квітня

„Українська еміграція в Америці вже освоїлася з тим, що вона у своїй масі не повернеться до рідного краю. На приплив свіжих сил з краю вже не числить – при американській дійсності, замкненості в собі. Здавалось би, що супроти такого стану вона повинна б попасти в байдужість до всього, що діється або буде діятися в тому краю... Але так не є. Старе покоління еміграції, яке прийшло з краю, не тільки само дбає про свій край і нарід, але жиє журбою, як би то прихилити до своїх уподобань, побажань та ідеалів свою молодь, яка рідного краю не знає...

Кожний думаючий емігрант, чи це так званий інтелігентний робітник, чи фізичний, думає сам і збірно у своїх організаціях про те, щоб українська молодь, незважаючи на вплив американської культури, осталась українською...“.

22 травня

„Щодо нас, українців, то ми знаємо, що без огляду на мапи, в горах Карпатах по верхах маєстатичного нашого „Батька-Бескида“ жили й живуть українці. Хоч вони зовуть себе одні гуцулами, другі бойками, й треті лемками, то це нічого не значить, бо й на просторах рівнинах земель Великої України наше наслення називає себе, приміром, подолянами, поліщуками, волиняками, буковинцями, кубанцями. Але всі ми по національності є синами одного великого, хоч поневоленого покищо народу. Всі ми українці...“.

31 липня

„Краєва українська преса подає, що кожного дня приходять з Радянщини відомості про жахливі картини голоду в цілій Україні, по тім боці ризького кордону. Листи кривих, краєнів і знайомих з радянської України подають такі жахливі відомості про голод, що в кожного, хто їх читає, аж мороз йде поза шкірою. Тим часом Москва, знищивши остаточно економічну силу України й виморюючи голодом населення, почала тепер, користуючись тісною дружбою з Польщею, політику культурного нищення України та остаточного знищення навіть зовнішніх ознак відокремленості України від Московщини...“.

4 серпня

„Голод на Україні утворений штучно тими політичними умовами, в яких перебуває український народ під владою московських большевиків..“.

23 серпня

„Потрібне наукове товариство українців в Америці і Канаді, яке буде постійно студіювати відносини і забирати голос в різних справах українського громадянства на еміграції.....“.

„Свобода“, рік 1943-ій

2 лютого

„Як закінчиться війна і пічнеться відбудова Європи, то на думку Луїса Адаміка, американці відіграватимуть велику роль. Адамік, американський письменник словінського походження, завжди цікавився європейськими справами і навіть написав книжку про те, як європейські емігранти в Америці повинні і можуть впливати на Європу, щоб вона прийняла американські засади правління. Він виголосив недавно до студентів в Ан-тійок-коледжі промову, в якій висловив думку, що як війна потриває ще два роки, то Європа буде знищена до такого ступня, що її буде дуже тяжко відбудувати. Але як прийде час на відбудову Європи, то туди поїде велика кількість кваліфікованих американців, які при відбудові середньої і східної Європи будуть відігравати велику роль. Вони привезуть до Європи американського духа толеранції і справедливости...“.

5 лютого

„Нема що закривати, що американська громадська опінія української справи нині „так як би не знала“. Пишемо „так, як би“ не знала, а не що б вона в дійсності не знала. Українська справа не є нині, щоправда, питанням невідомим, але доцільно ведена акція серед американського громадянства усіма тими силами, що прямують до поневолення України, таки поволі своє робить. І тому видається, що українська справа так, як би була в тіни – через нашу байдужість.

Очевидно, що годі припускати, щоб поважні політичні кола в Америці українською справою не цікавились. Вони, як припускаємо, знають, що ко-нем не об’їдеш того питання, із-за якого властиво зачалася теперішня світова війна. Вони раді б студіювати українську справу прямо з українських джерел, й то не перестарілих, але по змозі свіжих, з-перед самої війни...“.

9 лютого

„Є багато родів ненависти, як і є багато родів любови. Є люди, які кажуть, що вони ненавидять огірки. Є люди, які ненавидять працю, ще інші – капітал, ще інші – президента Рузвелта або пана МекКорміка. Через те Ставт уважає за свою перше завдання пояснити докладно, що він сам розуміє, коли каже, що ненавидить німців. Під ненавистю до німців він розуміє глибоке й невимомлимне обурення за їх дикий напад на права й гідність людини, відразу до їх безоглядного насильства на осіб і власність невинних і Богу духа винних людей, погорду до їх арогантної й образливої доктрини про німецьку расу панів...“.

„Свобода“, рік 1953

10 січня

„На майбутні роки жидів в СРСР очікують великі нещастя. Така політика є логічним наслідком відродження в найпотворніших формах російської політики проти інших народів. Ця протижидівська політика Москви без сумніву послабить акцію жидів у вільному світі, які часто обороняють російські загарбницькі інтереси, а в боротьбі поневолених Москвою народів за національне визволення стоять, за дуже малими винятками – на боці росіян...“.

19 лютого

„Живемо в добі великого здичавіння великої частини світу, колись культурного. Серед того здичавіння немає місця на братерство, ні на можливість щось робити для людського братання. Але робити треба, і то навіть в такій культурній країні, як Америка. Вимагає цього те зерно ненависти, що його розсіває Москва тут і по всьому світі при допомозі своїх агентів та сталінського вчення.

Але, як мова про Америку, то є тут ще свої „рідні“ недоліки, корінь яких в нетерпимості, зродженої з таких „причин“, як колір шкіри, віровизнання чи національне походження. З тими недомаганнями, як знаємо, постійно борються усі поступові сили цієї країни.

Проблема ця вважалася довгий час домашньою, але такою не є вона тепер, коли ЗДА стали в проводі світу, коли вони повинні бути прикладом якнайкультурнішого відношення одної людини до другої й якнайглибшої пошани людської гідності, в тому числі її релігійних почувань. Знаємо, як хитро й злобно використовує Кремль найменші наші недомагання, як брехливо описує наше життя, підкопуючи тим американський престиж у світі. Тим більше треба нам самим дбати, щоб не давати своєю поведінкою притоки до поганих коментарів й так помагати московсько-комуністичній протиамериканській пропаганді...“.

2 червня

„Майже кожний прояв українського життя на американській землі, майже кожна українська церква й кожний український народний дім, майже кожний долар, висланий на допомогу „старому краєві“, майже кожний вклад американських українців в допомогу визвольним змаганням українського народу – все це посередньо або безпосередньо зв'язане з Українським Народним Союзом, як зв'язана з ним й ціла історія американських українців...“.

„Свобода“, рік 1963-й

15 січня

„Головною суттю національного питання в СРСР є не так його „ленінська розв'язка“, що нею вихваляються московські большевики, як послідовне викорінювання націоналізму, плянове і безупинне витереблювання всіх „націоналістичних пережитків“ – традицій, окремішностей, ідей і навіть почувань – із свідомости поневолених наро-

дів. Немає ні однієї ділянки життя, в якій Москва не знаходила б небезпечного для себе націоналізму...“.

1 лютого

Міністер закордонних справ Канади Говард Грін промовляв 26 січня в Торонто на бекеті, влаштованому Комітетом українців Канади для відзначення 45-их роковин звільнення України з-під російського панування і проголошення незалежної Української Народної Республіки. У своїй промові він заявив, що Канада продовжуватиме на терені Об'єднаних Націй боротьбу за розгляд справи поневолених України і балтійських народів, не зважаючи на те, що совети докладають усіх зусиль для відтягнення уваги членів ООН і міжнародної opinio від цієї проблеми і на спрямування усієї уваги на справу африканського колоніалізму...“.

6 квітня

„Вашінгтон. Комісія плянування столиці (The National Capital Planning Commission) остаточно затвердила обрану Комітетом пам'ятника Шевченкові площу для побудову пам'ятника, як також і запропоноване оформлення тієї площі, що має становити інтегральну частину разом з пам'ятником. В середу, 3 квітня, площа та проєкт її оформлення були затверджені ексекutiveю комісії, а наступного дня проєкт був апробований і остаточно затверджений пленумом комісії, так що справа площі і її оформлення остаточно вирішені. Залишається ще тільки таке ж остаточне затвердження проєкту самого пам'ятника Комісією мистецтва. Ця комісія вже раніше в принципі схвалила проєкт скульптора Леоніда Молодожанина, що його відзначило першою нагородою окреме журі...“.

7 травня

„Це справді невимовно сумний факт, що ми й досі не маємо ні одної катедри українознавства при американському університеті. Росіяни мають 70 своїх катедр, поляки – 20, мадяри і вірмени мають свої катедри, тільки ми ще досі не можемо здобутися хоч на одну катедру українознавства...“.

25 травня

„Третя подія національно-політичного значення – це звільнення з неволі по 18 років мучеництва Митрополита Кир Йосифа Сліпого комуноросійським урядом. Ця небуденна подія спричинила велике розголошення в світі української антиколоніальної, антиросійської боротьби...“.

„Свобода“, рік 1973-й

3 січня

„Окидаючи поглядом минулий, 1972 рік, треба ствердити, що для свідомого українства в поневоленій Москвою країні і в дальшому для всього українського народу в УРСР він проходив під знаком посиленого режимного натиску і катебівського терору з одного боку, а з другого – в супроводі все наполегливіших намагань режиму до повної інтеграції Української ССР в склад нової російської імперії під назвою Союзу Советських Соціалістичних Республік.

Почався 1972 рік відомими січевими арештами, проведеними перед і

під час Нового Року, 11-14 січня, з метою зліквідувати все сильніший рух внутрішнього резистансу в Україні...”.

26 січня

„Є ще відважні й тверезі голови на Заході, які не лише виразно бачать небезпеку нової дипломатії, але й остерігають проти неї. Про нашу Церкву останнім часом написано багато, в багатьох випадках сказано гірку правду про ватиканських дипломатів та екуменістів. Знайшлися її оборонці і чесні працівники пера, які не бажають дати затріумфувати фальшивій моралі і неправді...”.

21 лютого

„16 лютого делегація Комісії прав людини Світового Конгресу вільних українців передала на руки директора Комісії прав людини ООН Марка Шрайбера меморандум з прилогами з справі запротореного на необмежений час до психіатричного закладу українського науковця Леоніда Плюща, якого дисидентські кола в ССРСР ідентифікують з Комітетом прав людини в ССРСР, що його очолює академік А. Сахаров...”.

22 березня

„У програмі урочистостей з приводу інавгурації Президента Ричарда М. Ніксона у Вашингтоні 20 січня взяла також участь капеля бандуристів ім Шевченка.... Про Каперлю вже знали як про визначну і найбільш атракційну групу, і в програмі поставили її на закінчення, як це ствердила пані Месінджер, відповідальна за мистецьку частину з Інавгураційного комітету...”.

11 вересня

„28-ма Конвенція Об'єднання Українських Євангельсько-баптистських церков у ЗСА, яка відбувалася в місті Флядельфії від 31 серпня до 3 вересня, на підставі докладних фактів з глибоким занепокоєнням повідомляє весь вільний світ, що переслідування віруючих в ССРСР взагалі, а в Україні зокрема, не тільки не вгавають, а з кожним днем посилюються. Потвердженням цього факту є нові арешти провідних віруючих, які стоять на фундаменті науки Слова Божого, покарання за відправлення Богослужінь, замикання молитовних домів у багатьох місцях і багато інших форм репресій та знущань над віруючими...”.

„Свобода“, рік 1983-й

6 січня

„У минулому 1982 році діялися і наросли проблеми і події, що їх одіди- чив цей новий 1983 рік. Це, кажучи американською фразеологією, „неза- кінчені бізнеси“. Воно стосується і наших рідних українських, американ- ських і міжнародних справ. В Україні продовжуються процес русифіка- торського перетворення української нації у „совєтський народ“ з росій- ською мовою і культурою, і не знаємо, чи в новому році цей процес погли- биться, чи, може, спровокує новий опозиційний рух, який виявився востан-

не у постаті Гельсінкських груп. Ніхто з українських і об'єктивних міжнародних советологів не передбачує, щоб наступник Брежнєва Андропов, генерал КГБ, його недавній шеф, розпочав якусь нову „відлигу“ у внутрішніх відносинах в ССРСР, зокрема в УССР та в міжнародній ситуації...”.

4 лютого

„Вашінгтон. – Комісія безпеки і співробітництва в Європі, відома також під назвою Гельсінкської комісії в американському Конгресі, опублікувала ще 31 січня ц. р. документ, в якому вона висуває вісьмох дисидентів і оборонців Гельсінкських угод із Східної Європи на Нобелівську нагороду миру в 1983 році.

Із Советського Союзу найменовано Юрія Орлова, Анатолія Щаранського і Миколу Руденка, голову Української Гельсінкської Групи, литовця Віктораса Петкуса (всі ув'язнені); з Чехо-Словаччини – Вацлава Гавела, з Польщі – Леха Валенсу, Яцека Куроня і Адама Міхняка...”.

15 березня

„Владика Лостен висловив переконання, що чим сильніше Українська Католицька Церква переслідувана в ССРСР, тим вона стає міцнішою. Він інформував про те, що „Церква в катакомбах“ має своїх священиків, монахинь, вона постійно діє, виконуючи всі свої обов'язки: Богослуження, хрещення, вінчання. На його думку, советська влада знає про існування Церкви в підпіллі, але вона не є в силі її зовсім знищити, як не є в силі знищити віри в Бога. Українська Православна Церква в Україні сьогодні перебуває в такому самому становищі, як і католицька, і так само вона заборонена...”.

„Свобода“, рік 1993

5 травня

„Київ. – Тут 1 травня з ініціативи Співки комуністів України, Фронту трудівників України і об'єднання „Трудова Україна“ відбулася демонстрація з участю до 2,500 людей, переважно похилого віку. Демонстранти пройшли від арки Дружби Народів до пам'ятника Ленінові з гаслами і транспарантами: „Хай живе Комуністична партія України!“, „Долой парламенти і прсзідєнтов!“, „Возвратіть советскую власть!“, „Скасувати заборону КПУ!“ тощо. Демонстрантів охороняли загони міліції особливого призначення (ЗМОП) і загін „Беркут“. Невеликі комуністичні групи особливої агресивності не виявляли, традиційне покладання квітів до подніжжя пам'ятника Ленінові відбулося без порушень громадського порядку...”.

18 травня

„У минулих чотирьох роках події у Східній Європі зовсім абсорбували увагу американських і канадських українців. Наш погляд був звернений на Україну, нашу і наших предків країну походження, нею ми жили і для її народу і його потреб ми відкрили наші серця.

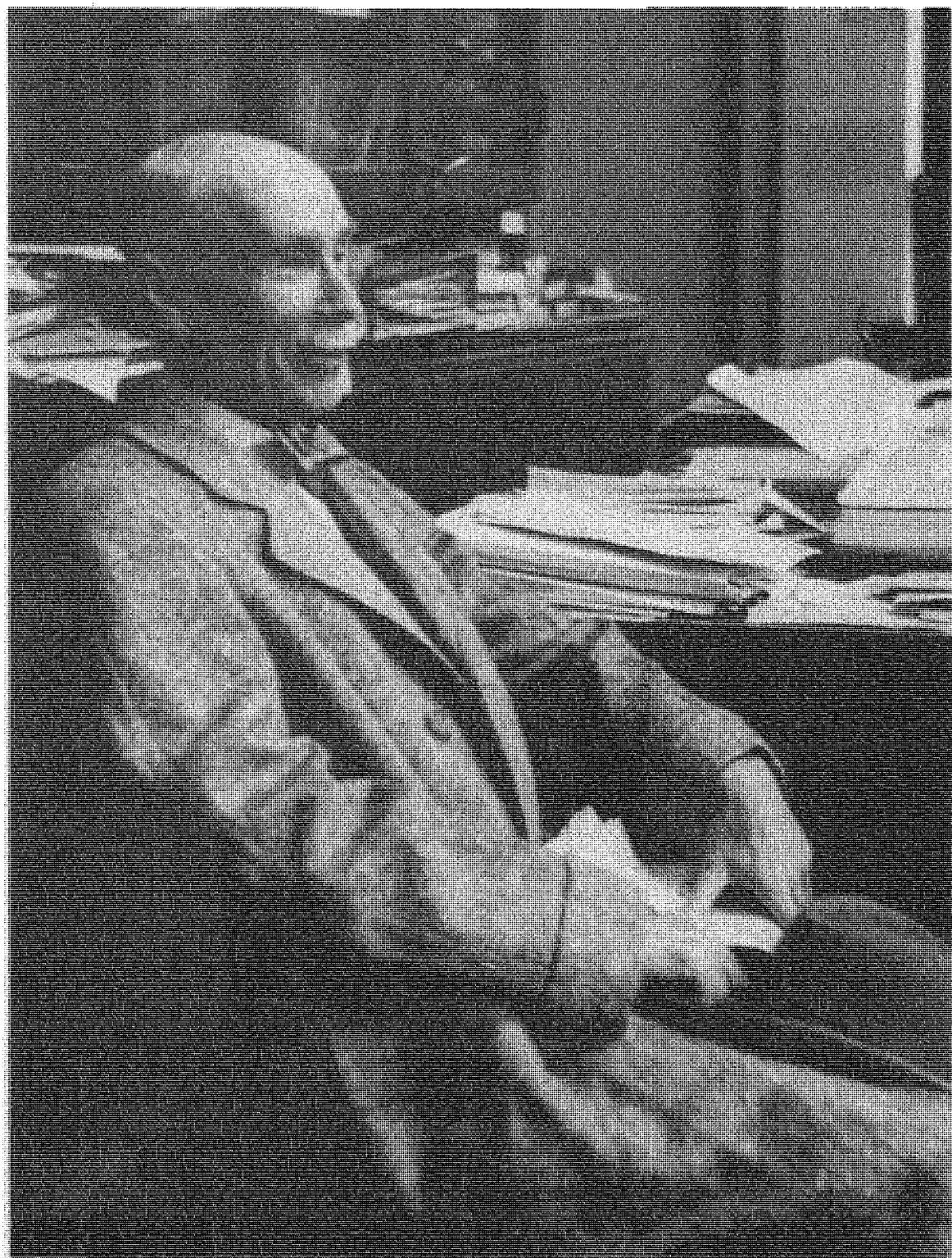
Потворили ми нові організації, приспали давні і спрямували діяльність на допомогу Україні, з більшим чи меншим успіхом. Нав'язалися давно відтяті контакти, виміна науковцями, запізнання чоловічих членів з політич-

ного, наукового і культурного світу, відвідини рідних в Україні, як і тут, в Америці і Канаді. Чим більше ми пізнавали реальну дійсність сучасної України, тим більше переконувалися в тому, що яка не була б наша поміч, вона не може дати скоро вислід, ані не матиме вирішального впливу на майбутні події. Що дасть вислід – це зміна настанови українського народу, це перевиховання його на більш працьовитого, заппадливого і вдумливого громадянина, на вщиплення йому засад християнської моралі, яка стане стрижнем його життя і буде рушійною силою для його дії...“.

12 червня

„Українські письменники звертають увагу, що високі трибуни посіли люди гучного слова, але не конкретного діла, хоч усі давно зрозуміли, що доля України вирішуватиметься не на мітингах, а в економічній сфері, і не десь за кордоном, а на знедоленій українській землі. Адже світоза економіка ніколи не зустрічалася з такими специфічними економічними і політичними проблемами, та й психологічними також. Протягом семи десятиліть колосальна пропаганда нав'язувала людям ідею соціальної рівності і справедливості, а нинішні зміни за короткий час створили шарок дуже заможних людей, з яких далеко не кожен розбагатів чесною працею; Цілком зубожілий народ бачить і розуміє, що перебудова знову відбувається за рахунок соціальних низів, трудового люду. Боротьба з привілеями верхів, яка розпочалася у перші перебудовні роки, закінчилася поповненням цих верхів „новобранцями номенклятури...“.

Д-р Лука Мишуга.

Ольга КУЗЬМОВИЧ

„ЩОСЬ ЛІПШОГО НЕ ЗБУДУЄМО“

Від недовгого часу кімнату головної редакторки нашої „Свободи” прикрашає портрет визначного українського журналіста д-ра Луки Мишуги.

Так склалося, що мій куточок в редакційному приміщенні дозволяє мені при писанні завжди дивитися на цей портрет. Ба, що більше – мені постійно здається, що й д-р Л. Мишуга дивиться на мене зі своїм характеристичним легким усміхом, немов спонукуючи до щораз нових „Про це і те”.

Та й чи можна дивуватися, що саме ця постійна присутність біля мене вірного приятеля нашої родини, а рівночасно славного головного редактора „Свободи” додає мені охоти та настрою до писання?

Не один раз, піднісши голову із писання, вдивляюся в його добрі, надзвичайно проникливі очі та пригадую наші короткі але незабутні життєві зустрічі, знову і знову в душі вклоняюся його легендарній відданості „Свободі”, якої ніхто не зумів досі наслідувати. Не раз ми жартували у нашому тісному родинному колі тут, вже на американській землі, що д-р Луць (як ми називали його у нашій родині) не маючи щастя зі своїми молодечими симпатіями – у першу чергу з моєю мамою – одружився зі „Свободою” та залишився її вірним цілих 22 років, аж до своєї смерті в 1955 році.

У молоді роки він зовсім не виказував журналістичних здібностей, і ніхто не міг передбачити, що саме журналітика і політика стануть головним змістом усього його життя. Тут щасливу роль відіграла та обставина, що після смерті матері юний Лука опинився під опікою свого стрийка, славетного співака Олександра Мишуги – опікою не лише матеріальною, але й моральною, культурною, виховною. Студент Лука немов потрапив в інший світ, адже в товаристві Олександра Мишуги завжди можна було зустріти непересічних осіб, стрий брав Луку зі собою у творчі подорожі по Європі. Відтак студії у Відні дали йому можливість входити в найкращі інтелектуальні і культурні кола. Втім, там і його самого високо цінили і шанували – за знання, природний гумор і щедрість.

Саме завдяки стрийкові-співакові Л. Мишуга запізнався з родиною Федаків, у якій в той час були на виданні дві дівчини – моя мати і моя тітка Оля, що відтак стала дружиною Євгена Коновальця. Роки напередодні Першої світової війни у Львові були сповнені жвавого товариського

життя, забав, концертів та домашніх прийнят, в яких молодий правник, весела і винахідлива людина, брав активну участь. Як потім розповідала моя мати, він підкупував служницю в домі Федаків, щоб дізнатися завчасу, в якого кольору сукнях панни прийдуть на бал, щоб він зміг принести їм відповідних кольорів квіти. Він запросив мою маму в неділю, після обов'язкової „дванадцятки“ в церкві Святого Духу, поїхати з ним відкритим фіякром ген аж на Високий Замок і тим спричинився до „сенсації“, яка в ті роки означала ледве не моральний скандал.

Та водночас з подібними безжурними витівками д-р Луць став щирим і вірним приятелем родини Федаків і таким залишався до кінця свого життя. Він називав мою бабуню „мамусяю“, тісно контактував з усіма членами нашої родини. Саме він був одним з нечисленних гостей під час вінчання тітки Олі з Євгеном Коновальцем і відтоді був його надійним товаришем, допомагаючи, після закінчення війни, усіма способами вже з Америки.

Як це сталося, що доктор права, делегат Уряду ЗУНР до Вашингтону в 1921 році посвятив відтак ціле своє даліше життя „Свободі“ – мені не відомо. Але відомо, що віддався розумом і серцем редакційній праці, службі щоденникові, котра виповнювала кожний день його діяльного, вкрай напруженого життя, аж до відходу у засвіти.

Мабуть, не помилюся, стверджуючи, що глибоке вдоволення він мав не тільки з редагування, не тільки з добору відповідного матеріалу, але також із писання власних статей на прерізні теми.

Особливо характеристичними для його журналістичної творчості були статті на теми українських визвольних змагань, політичних подій в Україні після Першої світової війни. Його улюбленою темою були Шевченкові роковини, які покликали на папір вродовж тих 22 роки ряд знаменитих статей і також доповідей в різних осередках українського життя в США і Канаді. Рівночасно він ніколи не пропускав нагоди, щоб не написати знову про Український Народний Союз і про важливість ролі українців в США.

Він щиро і дуже відповідально цікавився тут поселеними українцями, їхнім життям і іншою національною місією. Тому коли очолив „Свободу“, почав старатися, щоб уроджені тут українці стали також співучасниками українського життя, і саме з його ініціативи від 1933 року почав при „Свободі“ виходити англomовний „Український Тиждень“ („Ukrainian Weekly“).

Одним із його найсміливіших задумів в тому самому напрямі було видання англomовної енциклопедії України. Перший її том коштом УНС появився ще за життя д-ра Л. Мишуги, а другого він, на жаль, не встиг побачити, але видання цих двох томів – один з найбільших успіхів головного редактора „Свободи“.

Пов'язання редакторської і громадської праці було знаменним для ред. Мишуги, хоча ці дві здібності не завжди ходять у парі. Але не має сумніву, що став він славним саме завдяки тим двом умілостям – писати і промовляти. Не маючи родини і родинних обов'язків, він увесь час, енергію і сили віддавав від 1926 до 1955 року „Свободі“ та УНСоюзові, а через них і українській спільноті. Розпочинаючи свою працю у „Свободі“ членом редакційної колегії під проводом головного редак-

тора Омеляна Рив'юка, він дуже скоро здобув собі своїми статтями престижне місце, а в 1933 році перейняв пост головного редактора і вже не залишив його аж до смерті.

Для мене особливо цікавим було те цілковите змінення стилю і плину життя д-ра Мишуги – від „європейських” років з інтенсивними товариськими взаєминами до престижного і відповідального посту редактора єдиного на американському терені і найстаршого у світі українського щоденника. При тому редагування „Свободи”, відповідальність за її зміст не були в роки його праці легкими. Не лише було мало кваліфікованих журналістів, які б хотіли працювати у „Свободі”, але й надання їй певного українського напрямку було досить складним завданням. Не бракувало з того приводу конфліктів редактора з проводом УНС, зокрема спричинених атакою на „Свободу” протиукраїнських сил, які люто напосілися на д-ра Л. Мишугу. На щастя газети і всієї громади, він умів в найкращий спосіб на це zareагувати та влучно і вичерпно відповісти. Характеристичними й досі актуальними є кінцеві слова його відповіді на ці непорозуміння: „Я був, є і піду, а „Свобода” була переді мною і буде по мені. Щоб вона була надалі провідною, мусять її вести справді провідні люди. Ведуть ідея і авторитет, розум і характер”.

Дивлюся на портрет д-ра Мишуги, – він немов говорить сьогодні мені ці слова, сповнюючи мене почуттям якоїсь особливої радості та гордості, що доля звела мене з цією вийнярковою людиною, в такій мірі відданою „Свободі”, що й сьогодні саме ім'я його накладає відповідальність на працівників „Свободи”, що прийшли після нього, на яких дивився і дивиться своїм лагідно-критичним зором з цього свого портрету.

І все ж, при цій особливій відданості „Свободі”, не тільки вона потребувала його уваги, його знання і енергії. Палкий патріот, він жив і діяв для загальної української справи – усі довгі роки перебування в США. Приїхавши сюди в 1921 році як дипломатичний представник Західньо-Української Народної Республіки у її фінансовій місії, він працював над збиранням грошей для неї, з агодом – для визвольної боротьби та для акцій УВО. Саме у зв'язку з його участю в УВО він, ризикуючи своїм становищем у США, перевіз велику суму доларів до Данцігу, щоб звідти передати ці гроші для акцій УВО в Західній Україні. За дивним збігом обставин, саме я була вибраною для перевезення грошей з Гданську до Львова: старші наші конспіратори розраховували на те, що дівчину-гімназистку ніхто не запідозрить у перевезенні „контрабанди” і не перевірятиме на польському кордоні. Вибрала мене для цього завдання моя мати, а завдячуючи цьому, я мала нагоду познайомитися з д-ром Л. Мишугою, провести декілька днів у прегарній надморській місцевості Цоппот, щоб відтак везти зашиті у спеціальному поясі долари до Львова. Для мене д-р Мишуга здався мільонером, який доларами підтримував підпільну організацію, керівником якої був його приятель, член нашої родини. Ніхто вже не зрахує, скільки тисяч доларів перейшло через чесні руки д-ра Л. Мишуги для української справи в Україні, зокрема на її західніх землях.

Минуло багато років від того часу, проте наші завдання на американській

землі не дуже змінилися, і все ще актуальним залишається передавання грошей для наших братів в Україні. Добре було б, щоб ми колись-не-колись згадували таких піонерів збірок в ім'я батьківщини, яким був д-р Мишуга.

Все ж передусім його треба згадувати у зв'язку з його головною працею – у редакції „Свободи“. Минає 77 років, як він почав працювати у ній. Це немалий час, тому можемо гордитися, що „Свобода“ далі несе свій прапор – може, не так високо, як мріяв цей її особливий редактор, але несе, бо наступні головні редактори Антін Драган і Зенон Снилик мали з кого брати добрий приклад.

Все ж не буде зайвим сьогодні пригадати над цими словами д-ра Л. Мишуги з останнього звіту на Конвенції УНС в 1954 році: „... Ми свідомі, що хоч „Свобода“ зробила багато доброго для нашого народу в Америці, як і для української справи, вона могла б куди більше зробити, якби мала змогу побільшити свій об'єм та розпустити свої крила на всю ширину і довжину. Допоможим їй хоч тепер це зробити, бо щось ліпшого, ідейнішого, тривалішого і впливовішого уже на цій землі не збудуємо“. Чи знайдеться сьогодні хтось із такою вірою та ентузіазм, яким вирізнявся д-р Л. Мишуга? Чи спроможемося ми і надалі йти за тими його вказівками, що й сьогодні не втратили своєї актуальності?

УСМІХНІМОСЯ!

Як читати некрологи, то показується, що вмирають самі порядні люди.

(„Лис Микита“, ч. 6, червень, 1971 рік)

Між українцями є найбільше академіків, бо всі ходять на святочні академії.

(„Лис Микита“, ч 4, квітень, 1974 рік).

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

„ВЧИСЯ АЖ ДО ГРОБОВОЇ ДОШКИ“

Винесений у заголовок рядок узятий зі статті Антона Бончевського, який 10 квітня 1902 року (тоді цей місяць називали – цветень) писав у „Свободі“: „Наука і просвіта – се багатство, якого, братку, не купиш за жадні гроші, се ціна, після котрої днесь осуджують вартість чоловіка. Хоть би ти, чоловіче, вбрався в найдорожчі гадваби (силк) і цілий від стіп до голови аж яснів від золота, а если ти темний як ніч та не-просвічений і дурний як міх, то за тебе не дасть ніхто ані зломаного цента, люде будуть тримати тебе за помело. Те собі затам, Русине! Пам’ятай, що твої предки знали вартість науки і просвіти, коли зіставили приповідку: вчися аж до гробової дошки“.

З року в рік тема просвітництва була провідною на сторінках „Свободи“, і рік 1902-ий, числа якого я перегорнув для написання цієї статті, не становив винятку. Загалом у висвітленні теми народної освіти в газеті можна виділити чотири напрями. „Свобода“ заохочувала земляків до навчання, розповідала про конкретні досягнення науки у світі, інформувала про розвиток української (тоді писали – русинської, а мову називали – руською) освіти у Галичині і в Америці, а також вела збір коштів на цю важливу справу.

Як свідчать у своїх листах читачі „Свободи“, її публікації вигідно відрізнялися щодо ставлення до просвітництва від нечисленних на той час інших українських газет. Л. Дедул з Еуреки, Савт Дакота, писав 27 березня: „Я ніколи не сподівався почути руського слова, коли приїхав 10 літ тому до Америки, а про руську газету й не думав. Але тепер руський язык можна всюди почути і руська газета просвічає свій народ. Тож стіймо за свою руську газету „Свобода“, читаймо її і тішмося нею“.

Михайло Югас зі Скрентону в Пенсильванії 18 грудня писав у газеті: „Наша „Свобода“ ничь пише, а правду, і є газета позиточна й народу приємна, бо тільки такої газети наш народ потребує для ширення віри і народности і подержання науки“. У тому ж числі фармер Андрій Романів з Канади додає: „Коли в неділю зачав читати „Свободу“, то аж сплакалем, як то бідні діточки по тих фабриках бідують. Таж на світі ще є досить вольної землі. Канада може примістити хоть би й Русь цілу“. Андрій Романів на той час вже 5 років жив у Канаді і писав з власного досвіду.

У важкі для українського заходу часи багато людей виїздило до Америки на заробітки. Каменяр Марко Вайнер у великій поезії, вміщеній у ч. 45, писав:

*Галичина золотая
Медом, молоком тече;
Бідний мужик згине з нужди
Если з неї не втече.
Голий, босий і голодний
Просить смерти - тай нема.
Щоб довго не мучитись
Спасе його чужина.*

Заробітчани об'єднував Руський Народний Союз, який підтримував їх духовно і матеріально. 2 жовтня 1902 року „Свобода“ оголошувала: „Р.Н.С. посилає кожному членові задармо часопис „Свобода“, правдиву руську газету, щирого приятеля робітника, котра учить Русина-робітника доброму, учить його, як має чесно жити и бути добрим Русином“.

Заробітчани це відчували і цінили. Марко Голуб писав 11 серпня з Канади: „Я переглядав уважно до сего часу кожний номер „Свободи“, понеже одна только „Свобода“ стоїть mocno в обороне прав руських за морем“. Читач в ч. 46 підписав свій допис як „Приятель“: „Свобода“ красно воює тепер против агентів від тьми і я маю надію, що вона остане з часом одиноков сильнов часописов на поли людяного поступу mezi незрячими“. А читач В. в ч. 47 написав: „Як би не „Свобода“ зі своїми окремими виданнями, то прийшло б ся хіба на всіх тих Русинів махнути рукою та сказати: вони пропащи, для них нема вже ратунку“.

Вірний шлях був не тільки в об'єднанні зусиль для матеріального виживання, а й для налагодження шкільництва. Антон Бончевський був одним з засновників „Просвіти“ в Америці. 30 січня він писав у статті „Потреба просвітної спілки“: «В Америці, на жаль, друкуєсь ледве три часописи, що виходять раз на тиждень, а то „Свобода“, „Ам. Р. Вістник“ і „Світ“. З тих трех ледве одна „Свобода“ друкуєсь чистою живою рідною мовою і провадить своїх читачів совістно вперед, а прочі ні, бо в них передовсім свої власні інтереси на переді. „Свободу“ зда-лось би значно розширити, бо на днесь вже за мала і не годна навіть найважнішого помістити, що приносить кожний тиждень. А що доперва говорити о чисто просвітнім і научнім матеріалі?“

Водночас налагодження української шкільної справи в Америці було важким передовсім з матеріальних причин. „Свобода“ 29 травня застерігала: „Учителям в старім краю, котрі мають охоту прибути до Америки, відповідаємо, що наш нарід ще не має таких шкіл, в яких міг би дати утриманє учителям. В Америці руський учитель мусить ще знати дяківку і провадити хор, щоби міг зробити життя“.

У „Свободі“ за 1902 рік не було вісток про шкільництво в Америці, з чого можна зробити висновок про те, що українські школи були ледве у пелюшках. Зате про освіту у старому краї писали багато. Особливо гостро стояла проблема українського університету у Львові. Практично в кожному числі „Свобода“ вміщувала огляди життя в Галичині, які надсилав М. Л., і майже в кожному порушувалася справа університету. Австрійський парлямент і галицький сойм навіть ще не обговорювали пи-

тання про створення руського університету, а громада вже почала складати кошти на допомогу студентам, які на знак протесту проти переслідування української мови в університеті виїздили зі Львова. 22 грудня 1901 року М. Л. писав з галицького сойму: „Нагляче внесенє руських послів про заснованє руського університета у Львові не пройшло тепер під наради, бо послі, видячи, що те внесенє не одержало би потрібної більшости, взяли його тим часом назад“.

Про виїзд студентів на чужину М. Л. писав 15 грудня 1901 року: „Руські студенти зі Львова порозміщувалися в університетах в Чернівцях і Кракові, а найбільше у Відни. В Галичині завязав ся комітет, який збирає фонди, потрібні на підпомогу біднішим студентам, а на руки того комітету зложено вже до 13 с.м. 9429 корон і 52 сотиків“. До збирання пожертв на користь студентства негайно приєдналася і „Свобода“ – 27 лютого 1902 року було вміщено відозву про складання пожертв і заробітчан в Америці відгукнулися на заклик. Газета розповідала, що одна дівчина, яка заробляла 5 долярів на тиждень, дала на освіту доляра – п'яту частку тижневого заробітку. Читачі жертвували по 10-15 центів, але по доляру дали й Симеон Петко, Максим Вавриняк, Михайл Бобик, Захар Лига, Петро Зварич і кілька інших. Читачі зазначали в листах: „З трьох часописів тільки „Свобода“ піднесла ту справу щиро“.

У Галичині йшлося не тільки про надання можливості навчання українській молоді, а й про її право вчитися рідною мовою. 31 грудня 1901 року М. Л. писав: „Сойм зачав ся традиційними промовами нового маршалка гр. Андрія Потоцького і намістника; перший сказав також кілька слів по-руськи, а другий говорив виключно „w urzedowym jezyku“. Опісля зложив д-р Олесницький іменем руських послів заяву, в котрій за виборчі шахрайства і послідні сумні події на Львівському університеті застеріг проти погляду намістника на сойм галицький як на чисто польський, скритикував поступованє польської соймової більшости взглядом домагань представників руського народу, а на koniec підніс, що если соймова більшість буде і дальше ігнорувати справедливі жаданя руського народу, то руські послі будуть мусіли опустити сойм“.

З Америки Антон Бончевський негайно відгукнувся у „Свободі“ (27 лютого) повідомленням, що на протест львівських студентів проти польонізації „американська Русь також не хотіла остати по заду“.

Переслідування української мови і українського студентства у Львівському університеті призвело до виїзду української молоді в інші вищі школи. 23 січня 1902 року М. Л. писав з сойму: „Тепер, коли в наслідок сецесії руського студентства із Львівського університету зачали в Відни з конечности (не думайте, що з любови до Русинів!) звертати трохи більше уваги на те, що діється в Галичині, була найлучша пора ударити як найостріше на ті лайдацькі порядки, які позаводи́ла тут польська шляхта. Тоді центральне правітельство було би мусіло хоч дещо зробити для Русинів, а так, після промов на нуту „Мир вам, братя“ та „Де згода в родині“ остане все по давньому. Руські студенти розмістились вже по чужих університетах. Найбільше їх записало ся до

Віденського університету, бо аж 305 (171 на теологію, 80 на права, 48 на філософію і 6 на медицину), у Кракові буде їх понад 200, и в Празі пара десятків. Їх від'їзд зі Львова був такою величезною маніфестацією, яку не все Львів бачить“.

Обранці до парламенту намагалися звернути увагу на кривди щодо української меншини. 31 січня М. Л. повідомляв: „Австрійський парламент збереться 3 лютого с. р., а тимчасом радить бюджетова комісія, до котрої з поміж руських послів належать пп. Барвінський і Романчук. Оба вони підносили кривди, які діють ся Русинам в Галичині, так пр. під час дебати над шкільництвом посол Романчук вказував на польшенє руських дітей в народних школах, на недостачу руських середніх шкіл, а наконець домагав ся утвореня при Краєвій раді шкільній окремої руської секції, але міністер Гартель у своїй відповіді поодиноким бесідникам не посвятив ні одного слова домаганням Русинів“.

Така навмисна неувважність до важливої справи викликала студентський протест. 4 лютого у Відні, повідомляла „Свобода“, відбулось віче руського студентства з питання руського університету у Львові. Зібралось 300 студентів. Головний реферат виголосив студент права Євген Косевич. Він закликав молодь „вжити радикальних методів“. Коли студент права Михайло Лозинський сказав у промові, що „релігія – то приватна річ“, підняли „малий шум студенти теології“.

Нарешті розпочав роботу Віденський парламент і М. Л. написав 22 березня (ч. 16): „Посол Барвінський виголосив у парламенті промову в справі руського університета, а посол Романчук переходив по черзі кривди Русинів на полі всіх галузей шкільництва. Але Рутенець усе Рутенцем. Хоч кривд тих тьма темна, хоч австрійський міністер просвіти Гартель прямо закип собі з висновків Романчука, то все таки в Романчука найшла ся охота віддати похвалу безсторонности п. Міністра та його прихильности до Русинів“.

Усе ж вдалось привернути увагу влади до студентської проблеми. 8 травня М. Л. написав до „Свободи“ (ч. 19), що сенат Львівського університету хоче повернення українських студентів з інших вищих шкіл, а тому схвалив постанову щодо прав української мови в університеті. 29 березня було видано з цього питання рескрипт міністерства освіти. Хоча нічого нового у ньому не було, бо й раніше австрійські закони передбачали, наприклад, що на заяву треба відповідати мовою заявника, але усе ж містилася у рескрипті обіцянка, що студенти дістануть усе, чого вимагають, коли повернуться до Львова. М. Л. провістив у своїй статті: „...На Львівський університет студенти вернуть колись, аби в своїм краю, на ріднім ґрунті вести далі завзяту боротьбу не лише за університет, але й за всі наші національно-політичні та суспільно-економічні права“.

25-27 липня у Львові відбувся з'їзд студентів, на якому зазначалося, що після рескрипту повернулося багато студентів, які залишили університет наприкінці 1901 року, але усі вони продовжать обстоювання своїх національних прав.

Того літа народилася ідея заснування приватного українського університету, викладена у виданій в Чернівцях книжці „Університет через підписку“, але її не підтримали з причин, про які написав М. Л. (ч. 24): „По перше се річ дуже дорога, а без реальної користі, бо з такого університета не приймали б до державної служби, а по друге руській нарід за свої податки має право домагатися, аби правительство заложило державний Руський університет“.

Переконуючи читачів у необхідності шкільництва і просвіти, „Свобода“ наводила чимало прикладів того, як виглядає нещастя простолюття. У ч. 3, приміром, вміщено таку замітку: „Кількох астрономів російських виїхало недавно до Томска, щоби там заложити астрономічну обсерваторію. Коли рознесла ся вістка, в якій цели вони сюда прибули, заняли дооколичні жители против них грозну поставу і не допустили до поставлення обсерваторії. Як познейше показало ся, причиною того опору було тверде пересвідченє селян, що ти учени лиш того тудя прибули, щоби забрати им всі звезды з неба и вивезти з краю“.

Просвітницьку роль „Свободи“ високо оцінив лемко Кохан, який написав з Галичини до сина в Америці: „20 апріля 1902 року. На що правда Тобі Сину мушу подякувати, що мені Там вашу „Свободу“ пренумеруєш і прошу тя, щоби ся заплатив і на дальше, бо виджу, що час юж вийшов, бо хочби та мене на старість забавить, бо видко, що в ній не тільки є що читати, но і думати, розвивати свій розум“.

Іван ГОЛОВІНСЬКИЙ

„СТУДЕНТСЬКЕ СЛОВО“ В „СВОБОДІ“

По закінченні Другої світової війни почався масовий переїзд емігрантів до Америки і Канади з переселених таборів в Німеччині й Австрії. Серед новоприбулих до США були тисячі студентів, котрі пішли до університетів, щоб продовжувати започатковані ще в Європі студії. В ранніх 1950-их роках при американських університетах діяли студентські громади, серед найактивніших був клуб при Колюмбійському університеті, університеті Фордгам, головою клубу був студент Тарас Гунчак, та українська студентська громада ім. Адама Коцка в Клівленді. Згодом згадані клуби та ряд інших об'єдналися в Союз Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА).

Весною 1953 року, рівно пів століття тому, Управа СУСТА вирішила створити студентський форум для обміну думок і співдії з громадськістю – у формі періодичних сторінок в щоденниках „Свобода” і „Америка”. Восени 1953 року почала з'являтися в „Свободі” сторінка „Студентське Слово”, а в „Америці” – „Сторінка студента”.

В „Студентському Слові” з 19 січня 1954 року в статті „У власній справі” було дослівно написано: „... В час останньої каденції УНС редакція „Свободи” піднялася до важкого діла – дати змогу молоді розвивати вміння орудувати пером та хоч частинно задовольнити потреби друкованого слова молодечих організацій... А що справа виявилася вдалою, стверджує ширший відгук і та чисельна кількість співробітників, що за такий короткий час з різних частин країни включилися до співпраці. Не твердимо, що п'ять чисел „Студентського Слова” – це великий осяг, однак вважаємо, що це був правильний початок, який треба розвивати...”.

Редакційна колегія „Студентського Слова” писала у передовиці: „Ідучи назустріч тим потребам, випускаємо в світ, хоч в малім розмірі, перше число „Студентського Слова”. При тому хочемо зазначити, що зовсім не випадково появляється воно з Новим Роком, носієм нових надій, і гаряче бажаємо, щоб „Студентське Слово” стало трибуною і місцем кристалізації думок всього українського студентства, щоб спільним зусиллям зрозуміти наші недомагання і зустріти наші труднощі, щоб спільно, як і студентство в минулому, стояти передовою стежею в змаганні за ідеали Правди, Волі й Свободи...”.

Від першого числа редактором „Студентського Слова” був Володимир Стойко (Ньюйоркський університет), а членами редакційної колегії – Богдан

Бойчук (Ньюйоркський коледж), Зенон Кравець (Ньюйоркський університет), Ярослав Вижницький (Національна академія мистецтва), Богдан Певний (Національна академія мистецтва), Володимир Петришин (Колумбійський університет), Наталка Стець (Гантер-коледж), Уляна Явна.

Часто присилали свої дописи до „Студентського Слова” студенти Б. Бойчук, Н. Вовк, З. Винницький, І. Головінський, Л. Гузар, М. Доберчак, Я. Кульчицька, М. Костко, Я. Ковальська, А. Коцик, І. Норка, М. Почтар, Б. Плюйко, В. Паливко, М. Скаськів, О. Стомецький, Б. Титла, Ю. Тарнавський, Б. Федаш, О. Федишин, М. Регуш. Час від часу поміщували в „Студентському Слові” свої вірші згодом відомі поети Богдан Бойчук і Юрій Тарнавський.

Листопадове число „Студентського Слова” з 1954 року вмістило вірш Юрія Тарнавського, присвяченого героям Листопада. Ось декілька рядків з нього:

*Листки падають на землю,
як тіла героїв:
тихо і густо,
і дні відходять в темряву ночі
в сірих шинелях, як стежі.
Тоді я знаю – є листопад”.*

„Студентське Слово” інформувало читачів про корисну діяльність українських студентів в американському середовищі. Наприклад, в Гантер-коледжі одна із українських студенток мистецтва вибрала як тему „Українське бароко”. Її добре обґрунтована аргументація змінила думку професора, який раніше вважав, що бароко – це продукт росіян. В Колумбійському університеті літературна розвідка нашого студента на тему „Шевченко і Байрон” здобула признання і від того часу професор-американець, говорячи про світову літературу, називав Шевченка одним із чільних її представників.

Цікаву інформацію про діяльність СУСТА подала в числі „Студентського Слова” за квітень 1954 року Елеонора Кульчицька, президент СУСТА. Там вона пише: „... Однією із найбільш багатих успіхами акцій СУСТА, як молоді організації, була видана нею Деклярація з приводу 36-их роковин героїчного чину 300 українських студентів під Крутами, що її розіслано на адреси 3,000 американських університетів і високих шкіл, бібліотек, як також офіційних чинників Конгресу, ООН, ЮНЕСКО та інших. Задовільний відгук на цю акцію потверджується адресатами, які просять дальших інформацій з різних періодів української історії...”. Елеонора Кульчицька закінчує свою статтю словами: „З глибокою вірою, що Союз Українських Студентських Товариств Америки зросте і здобуде признання всіх тих, які вірять, що „молодь – квіт нації”, споглядаємо в майбутність”.

Володимир Стойко редагував „Студентське Слово” до 1957 року. Того року став редактором Михайло Яримович, а членами редакційної колегії – Євгенія Васильківська і Борис Карасевич.

Своїм виглядом і змістом „Студентське Слово” справляло гарне, естетичне враження. В кожному числі були поміщені, крім передовиці на актуальні теми, також інформативні статті, новини із життя студентських громад, вірші студентів, як також карикатури на актуальні теми. З перспективи пів століття можна сміло ствердити, що „Студентське Слово” як форум для молодих талантів повністю виконало свою ролю. Вистачить тільки пригадати собі прізвиська студентських активістів з 1950-их років, щоб побачити, як багато із них по закінченні студій внесли вагомий вклад в розбудову культурного, наукового, громадського і суспільно-політичного життя діаспори. Що більше, чимало із них включилися, по змозі своїх сил і таланту, в допомогу незалежній Українській державі.

УСМІХНІМОСЯ!

Випиймо, друзі, за квіти!

- Випиймо за горицвіт любови!***
- Випиймо за приворотень дружби!***
- Випиймо за любисток краси!***
- Випиймо за див-дерев фантазії!***
- Випиймо за сон-траву мрій!***
- Випиймо за ломикамінь мистецького слова!***
- Випиймо за петрів-батіг сатири!***
- Випиймо за перекотиполе політики!***
- Випиймо за болиголов журналістики!***
- Випиймо за нечуй-вітер журналістичної етики!***
- Випиймо, нарешті, друзі, за папоротин цвіт нашої єдності!***

(„Лис Микита“, ч. 10, жовтень, 1972 рік)

II. ДО 70-ЛІТТЯ ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ В УКРАЇНІ 1932-33 РОКІВ

70 РОКІВ ТОМУ ГОЛОД В УКРАЇНІ UVІЙШОВ
У СВІЙ СМЕРТОНОСНИЙ АПОГЕЙ

„А найбільше мені дітей шкода...”

Цей рік, і майже весь, а не якась тільки певна дата, означає найсумнішу річницю в історії нашого народу – 70-річчя Великого голоду в Україні. На 1933 рік припало його найбільше, найтрагічніше жниво. Аж до постання незалежної Української держави тема голоду в Україні була під найсуворішою забороною, і вже один цей факт каже нам, що советська влада добре знала правду і дуже не хотіла випустити її зі своїх злочинних рук. Більшовицькі ідеологи ревно попрацювали, коли ще й сьогодні ті криваві часи здаються декому втраченим раєм, а ліві сили все ще виводять на свої першотравневі демонстрації хворих на голови людей з червоними прапорами і портретами Сталіна, цього непростятого ката нашої нації.

За роки української незалежності про Великий голод в Україні 1932-33 років видано декілька ґрунтовних книг, починаючи від „33-й: Голод“ Лідії Коваленко і Володимира Маняка, опубліковано десятки досліджень і сотні статей у масовій пресі. Вже майже десять літ в Україні діє Асоціація досліджень голодоморів, яку очолює Левко Лук'яненко. Всі ці матеріали, збудовані на живих спогадах і свідченнях очевидців, врешті-решт спонукали український уряд офіційно визнати загальноукраїнську трагедію і відзначати її жалібні річниці, проте й нині ще годі ствердити, що цей небачений в історії людства злочин зайняв належне місце в суспільній свідомості України.

І все ж мур замовчування пробитий. Сталося це величезною мірою завдяки самовідданим зусиллям українства вільного світу, зокрема української громади Америки, наших наукових кіл та інституцій: як крапля за краплею довбає камінь, так наші люди достукувалися з цією незагойною раною до ширшого світу, аж поки не звернули на неї увагу американських вчених і дослідників. З вдячністю пам'ятаємо, яку бурю відгуків викликала книга Роберта Конквеста „Жнива розпачу“ і її головний висновок: голод в Україні свідомо організувала комуністична Москва і його метою було

знищення українського села, а з ним – етнічної основи українства взагалі. Власне, саме ця книжка змусила московських великодержавників замовкнути: про Великий голод в Україні довідався весь світ. Коли в 1993 році незалежна Україна вперше відзначала 60-річчя цього антиукраїнського етноциду, тодішній Президент ЗСА Бил Клінтон надіслав Президентові України Леонідові Кравчукові телеграму співчуття, а 1 червня в Америці було проголошено Днем пам'яті жертв голодомору в Україні.

Рішучість і цілеспрямованість світового українства, передусім в Північній Америці, надихнули до дослідницької праці американського історика Джеймса Мейса, який ще у 70-ті роки досліджував новітню історію України, вивчив для цього українську мову, а згодом очолив спеціально створену комісію Конгресу ЗСА з вивчення Великого голоду в Україні. Вислідом цієї велетенської праці стали три томи записаних і в 1990 році виданих свідчень сучасників та очевидців голодомору.

Як тільки Україна стала незалежною це видання було передане до Верховної Ради України, але... воно дотепер там припадає пилом. Наскільки важливо було б його перевидати масовим тиражем – якщо вже не всі три томи, то бодай частину матеріялу – свідчать нижче вміщені людські розповіді, які ми передруковуємо, зберігаючи мову оригіналу, з цих документальних книг.

Зі спогаду Федора Коваленка:

„На сусідній дорозі, як мені з хутора було йти до села, то була дорога проста, а то сусідня дорога невеличка, там жило двоє людей, чоловік і жінка. І коли жінка померла, то чоловік почав її їсти. І то дійшло до влади, і міліція, чи НКВД, чи ГПУ тоді, арештувало того чоловіка, забрали, вивезли до Гадяча, і пізніше я чув, що його розстріляли як канібала. І то не лише з наших місцевостей, а з усіх інших місцевостей, де таке траплялося, тих людей вони розстрілювали, знищували, навіть не судили, не висилали в Сибір, а в районі там, в Гадячі, їх зразу розстрілювали... Самі доводили до канібальства, а потім розстрілювали... Що запам'яталося в моїй пам'яті – бо я мав вісім років у той час – пам'ятаю, як уже весною почали пташенята плодитися, то ми лазили по клунах і викидали ті пташенята з гнізд, розводили вогонь, і собі на шпички настромлювали горобеня, засмажували і їли...

Зі спогаду Варвари Діберт:

„...Кожен день це саме. Не було ліпшого. Все було гірше, гірше й гірше. Навіть уже стали жнива, і що ж, як люди попухли й ходити не могли. Рани течуть по ногах... Те всохло, як тріска, а друге спухло. Отаке ми бачили. А найбільше мені дітей шкода. Це я сама бачила: попідпираються бідні, сидять по двох, по трох. І так сидять: думаєш, що воно живе, приходиш, а воно вже неживе сидить... Були села, що цілком вимерли... Не знаю назв тих на Полтавщині, недалеко від Кисва, але там також були села, що вимерли всі й послали туди росіян... Не українців переселяли там з інших місць, а прислали настоящих росіян...

Зі спогаду Антона Лака:

„...Найстрашніша була весна 33-го року, коли, наприклад, в місті Кременчуку сотнями збирали трупи по вулицях щоденно, а це продовжувалося аж до літа, поки вже з'явився новий врожай... Це був дуже малий врожай, бо земля не була засіяна. Як переносили цю зиму селяни? Зимув 33-го? Багато з них, особливо старого віку люди, нікуди не рухалися. Вони надіялися, що може будь якісь зміни, можливо, дістануть якусь допомогу. Я бачив, як ті старші селяни просто лягали в хатах, перемучені голодом, попухлі і в такому стані кінчали своє життя...

Зі спогаду Василя Жураховського:

„...Я ходив такий, як скелет, ходив по полі, де картопля була, збирав весною суху картоплю, що залишилася в землі, й так помагав сестрі і двом братам, поки ті не повмирали, а сестру одна єврейка – Коган, я їй ніколи того не забуду, прийшла й забрала в дитячий будинок, а інакше і її не було б... Я не бачив людоджерства – в нас не було – але я бачив жахливі речі, що цілі родини повмирали...

Зі спогаду Ніни Сторчай:

„...І ми пережили дуже великий голод. У мене помер брат – молодший на два роки – з голоду. А в сестри моєї страшої помер син з голоду і половина родини... Люди їли собак. Я один раз ішла до наших сусідів, а вони варили кота. І вони з'їли того кота, а мені й кісточки не дали...“.

Зі спогаду Марії Панченко:

„...І як уже не стало що їсти, то дідусь просто так ліг і помер... Вже в нього не було жодного потягнення до життя. Помер першим дідусь. Тоді глибокої зими помер його найменший син, було йому може 18-19 років. Ми жили по сусідству, і вже було дуже тяжко. Але як мій тато працював коло коней, то та трава називається вишіль і з неї висипалося насіння. Він згрібав те насіння, приносив додому і мама його в ступі товкла, робила так як millets, а з нього – пшоно... Але все те вичерпалося – і вже нема нічого. Приходить весна. Почали пухнути. Батьків брат попух, ноги попухли. Сидить на печі, кричить, не може злізти. Ми діти, ще бігаємо, з такими пухлими животами, як ото показують тепер голод в Етіопії. Не можу дивитися...“.

Зі спогаду Валентини Козин:

„...Мій чоловік з Київщини, біля Фастова, він каже, що в його селі вимерло три чверті населення – умирали всюди, під парканами, на полях були мертві люди... Він пригадує, почався голод вже восени 32-го року, бо тоді почали забирати всіх заможніших селян і всі харчі забрали від них. Відвозили їх у Фастів, а звідти – на Сибір. Каже він, що в його сестри чоловіка так сховали хліб, що на стріху насипали пшеницю, закрили бляхою, а потім зверху щось насипали. Комсомольці прийшли шукати, знайшли ту

пшеницю і забрали, а їх страшно били за , що вони ту пшеницю сховали. Тих людей ще восени обкладали страшними податками, хоч ті не мали з чого податки платити, бо вже не мали нічого. В селі мого чоловіка – Плехівка – не вимерли всі люди тільки завдяки тому, що біля села було велике поле картоплі. Ту картоплю люди не могли викопати, бо вже не мали сили. Ранньою весною, як трошки розмерзлося, то ходили люди і викопували ту картоплю і їли. І так частина села залишилася жива... В Оленівці половина населення вимерла, село Дідівщина – половина населення вимерла, Триліси – три чверті населення, пізніше – Обухів, Мала Снітинка, Снітинка, Опірна – то там також три чверті населення вимерло...“.

Зі спогаду Олександра Меркела:

„...Сьомого серпня 32-го року вийшов закон „про розкрадання дежавного майна“, який достосували до колгоспників, що збирали колоски і картоплю на колгоспних полях після збору урожаю, та засуджували їх на декілька років ув'язнення. Вже з осені 32-го року шалів голод, люди харчувалися городиною. З початком зими зменшилися запаси городини й люди домішували до хліба полу, мелену кору і гілки з дерев. Появилися на вулицях і дорогах мертві, блукали діти. Вмирили цілими родинами, були випадки людоїдства... Коли я пішов у світ, я вже був знайомий з людьми вищої класи, з тими комуністами, які були членами партії до революції і побачили, що робиться тепер; їх було небагато, але два мені казали: – Слухай, Олександре, ми не за те боролися, що тепер є, ми боролися за свободу, ми боролися за права людини, але сам бачиш, що тепер є... Я вважаю, що той голод був виключно проти українських людей. Чубаря викликали в Москву і там його розстріляли; Скрипник покінчив життя самогубством; Любченко – йому вже загрожував арешт – покінчив життя самогубством. Нема ні одного видатного українця, який був членом партії до революції, щоб він залишився живим. А пізніше вже вони добирали добрих прислужників собі...“.

Зі спогаду Едварда Черненка:

„...Не дай Боже! Найбільше людей вимерло – українців, те, що я бачив. І то тисячі, тисячі – що пережили більше, як я! Я не переживав так багато, але є тисячі, тисячі...“.

Зі спогаду Олексія Кейса:

„... Люди знали, що робила Москва... Ой, в нас був такий Прокоп, що ходив по street-і і кричав: – А що, доляпалися, вашу мати, доляпалися? Йому вже все одно було. Хай його сьогодні розстріляють, йому вже все одно. Хотіли, казав, радянської влади? Оце вам радянська влада... А скільки анекдотів ходило... Наприклад, за Леніна, за щасливе життя Сталіна. Бо ж пропаганда страшна ішла... Скрізь лозунги: „Ленін умер, а дело его живёт“. А жінка якось читас та й каже: – Його мати, хай ліпше б діло його вмерло, а він хай би жив...“.

Олексій КОНОВАЛ

НЕВИГОЙНА РАНА СТОРІЧЧЯ

Сімдесят років тому в Україні лютував страшний, зумисне організований голод, від якого вмерло понад сім мільйонів нашого селянства. В родині моєї матері з голоду вмерло дев'ять осіб: її батьки, брати, сестри, дядько та тітка, що жили на хуторі на Полтавщині. Українська трагедія 1933 року не була стихійним лихом, спричиненим посухою, неврожаєм чи іншими природними явищами. Цей голод був холоднокрівно запланований і здійснений московсько-комуністичним урядом Советського Союзу, щоб відібрати майбутнє від української нації. Влада Кремля наклала на українського селянина такі високі податки, які не було змоги виконати. В селян забрали увесь харч, до зернини, прирікаючи їх на голодну зиму. Архітектами голоду були насамперед Сталін, Каганович, Молотов та менш їхні функціонери, кати українського народу.

За ці сімдесят років, що минули від часу голоду, виросло нове покоління українців. Для нього ті трагічні події 1933 року і не так відомі, і не такі болючі, як для тих, що жили в ті нелюдські роки в Україні.

Тож відновімо у нашій пам'яті роки перед голодом, коли чужинці називали Україну „країною, в якій мед і молоко течуть рікою”.

Невдовзі після Першої світової війни постала Українська Народна Республіка, проти якої виступили війною рівночасно білогвардійщина і червона Москва. Новопостала українська держава не витримала чужої навали і припинила своє існування. З волі Москви Україна стала советською, але розпочатий процес відродження української нації не припинився. На початку 20-их, в роки „нової економічної політики” (НЕП-у), ще ширше розгорнулося відродження національного життя, економіки, культури, освіти, мови та релігії. Почався розквіт української літератури та мистецтва.

Таке українське відродження занепокоїло імперіялістичну Москву, яка не мала наміру втратити загарбані російськими царями землі. Уряд Кремля вирішив якнайскоріше припинити українізацію та відродження українського духу. В 1921 році розпочато „розкуркулювання”, відбирання землі та господарств від українських селян. Багатші родини вигнано з хат, арештовано й вивезено в Сибір.

Колективізація вмотивовувалася ніби економічними та політичними причинами. Мовляв, малі господарства не можуть дати державі належної кількості продукції, і тільки великі, об'єднані забезпечать країну харчами й уможливлять експорт зерна на Захід. Водночас червоні комісари висунули ще одну причину: колективізація потрібна для того, щоб ліквідувати експлуаторську клясу, багате селянство, щоб визволити бідняків від експлуатації. Хоч ніякої клясової боротьби в Україні не

було, комуністи поділили українських селян на бідняків, середняків, куркулів і підкуркульників й почали поступово, спершу від багатших, а пізніше й від бідних, забирати харчі. Прислані з російських міст комуністи, разом з сільськими активістами, забирали все знайдене в хатах і коморах. Ковіньками шукали довкола хат та в городах закопане зерно, картоплю, буряки чи інші харчі. В кінці 1932 року почалося забльокування цілих районів України, які нібито не здали державі хліба. Насправді жодна область України не могли виконати накладених на неї квот. Ось деякі пункти наказу до виконання на теренах України:

- Припинити постачання районів, що не виконали пляну державі, споживчими товарами та стримати всяку державну та кооперативну торгівлю. Закрити в цих районах державні й кооперативні крамниці та вивезти з них всі товари.

- Заборонити торгівлю речами широкого вжитку, що їх досі продавали колгоспи та одноосібні господарства.

- Припинити давати всякі кредити для тих районів та відтягти назад усі надані їм кредити.

- Змінити особовий склад місцевого адміністративного та господарського керівництва, усунувши звідти всі ворожі елементи.

- Перевести це ж саме в колгоспах, усунувши звідти всі ворожі елементи, що брали участь у зриві хлібозаготівлі державі.

Посланник Москви в Україні П. Постишев ревно дбав, щоб ці накази були виконані. Помирали з голоду не лише багатші селяни, але й бідні, поголовно цілі села.

В 1932 році Москва зажадала, щоб селянство України здало державі вісім мільйонів тон зерна. Москва добре знала, що в селян нічого не залишиться для прохарчування своїх родин. Хоч Україна становила невелику частину Советського Союзу, з неї вимагалось більше харчів, як з Росії та інших республік, узятих разом.

В 1932 році в Харкові, тоді столиці радянської України, було скликано спеціальну конференцію, присвячену ситуації в українському селі. На цю конференцію прислав Сталін Молотова та свого першого заступника Лазаря Кагановича. Як свідчать документи, члени українського уряду в Харкові доводили представникам з Москви, що в селах України забрано вже все, що можна було забрати з харчів. Але Молотов і Каганович не мали наміру змилюватися над українським селянством: „Ніяких поступок чи вагань у питанні виконання завдань, поставлених партією і советським урядом перед Україною, не буде”.

7 серпня 1932 року Москва видала закон, яким встановила смертну кару всім, хто „порушив соціялістичну власність”. А під цю рубрику „злочину” входило збирання на стерні, на колгоспних полях, колосків після жнив. Уряд Москви скасував постанову про видавання колгоспникам зерна та інших харчів на відроблені години праці, на так звані трудодні в колгоспі – до того часу, поки колгоспи України не виконають накладеної на них норми віддання хліба державі. Мало того – Москва наказала відібрати від українських селян вже їм видане раніше зерно та інші харчі. З

Ленінграду та Москви до України наїхало 60 тисяч комуністів, а невдовзі ще 112 тисяч. Непрохані „старші брати” ходили з двора до двора. Восени 1932 року селянство увійшло в смертоносну смугу голоду. З кожним днем нові сотні й тисячі смертей не зворушували ненажерливу Москву. Вона вислала в Україну для „наведення порядку” сибіряка П. Постишева з його прибічниками. Першого березня 1933 року він позвільняв з високих постів українців, хоч вони ревно виконували накази Москви і запевнив, що про поміч винущуваній голодом Україні не може бути й мови. Коли в Україні мільйони селян пухли й вмирали з голоду, в Росії, яка у великій мірі залежала від доставки харчів з України, ніякого голоду не було.

Московсько-комуністичний похід проти українського селянства мав явно національно-політичний характер. Українські селяни, навіть ті, що добровільно записалися в колгоспи, вмирали з голоду разом з тими, що були загнані в колгоспи силою, як і ті одноосібники, що не були в колгоспі. Помирали з голоду й бідні, пролетарі, від імені яких і нібито для добра діяли більшовики. Від голоду вмирали цілі села. В багатьох селах убивали й їли власних дітей. З голоду вмирали в першу чергу менш пристосовані до життя та труднощів – діти, жінки та старші люди.

Ми в еміграції недвозначно писали й доводили, що голод був створений Москвою. В 1953 році ті, що пережили голод і лишилися живими, згуртовані в Демократичному Об'єднанні Колишніх Репресованих з-під совєтів (ДОБРУС) в США та в Союзі Українців-жертв російсько-комуністичного терору (СУЖЕРО) в Канаді, видали англійською мовою два томи під назвою „Біла книга про чорні діла Кремля” – свідчення очевидців голоду 1933 року.

Коли в Україні вмирали з голоду мільйони людей, Москва безсоромно заперечувала факт голоду. Більше того, вона заявила, що український народ ще ніколи не був такий щасливий, як саме в 1933 році. Коли трагічні події в Україні дійшли до українців Галичини та Америки, вони почали робити заходи, щоб допомогти голодуючій Україні. В США українці зверталися до уряду США про допомогу Україні. Коли конгресмен Копельман висловив урядові Совєтського Союзу протест проти народобвиства в Україні, то міністер закордонних справ СРСР Літвінов написав американському конгресменові листа в яким писав: „Таких чи подібних памфлетів, повних брехні про голод, поширюваних контрреволюційними організаціями за кордоном, які спеціалізуються в тому, є багато. Їм нічого не залишилося, як поширювати фальшиві інформації чи підробляти документи”. І Захід, в тім числі і уряд США, який того року визнав Радянський Союз, вірив Москві, що ніякого голоду в Україні немає. Захід різними політичними акціями, офіційно й не офіційно, прикривав варварські злочини Москви супроти України, українського народу.

Кореспондент газети „Нью-Йорк Таймс” Волтер Дюранті в своїх дописах з Москви в 1932–33 роках постійно писав, що ніякого голоду в Україні немає й не буде, що то вигадки нечесних людей, які не люблять комуністичних провідників. Англійський журналіст Мелкам Магерідж, який також був в Україні в роки голоду, бачив вмираючі села й писав про Вол-

тера Дюранті, що він „найбільший брехун, якого я зустрічав між журналістами впродовж мого п'ятдесятиріччя в журналістиці”. Між іншим, В. Дюранті дуже хвалив Совєтський Союз. За цю „об'єктивність” та „безсторонні роз'яснювальні статті з Совєтського Союзу” одержав відзначення Пуліцера. Про його „безсторонність” тепер уже знає „Нью-Йорк Таймс”, бо зверталися до редакції різні організації, щоб те відзначення, що компромітує їх, анулювати.

Про голод в Україні, від якого вмерло від семи до десяти мільйонів українців, знає Захід, знають і в Україні, й тепер уже частіше про нього пишуть і говорять. Не дивлячись на те, що Україна вже одинадцять років є незалежною, її уряд не порушив питання про відповідальність певних осіб і в цілому Комуністичної партії. Американський уряд був створив спеціальну Конгресову комісію для дослідження голодомору в Україні. Сім років тому ця американська комісія передала Верховній Раді України понад тридцять томів записів і відіокасет свідків голоду в Україні, але вони й досі припадають у підвалі будинку українського парламенту.

Асоціація дослідників голодоморів в Україні, яку очолює Левко Лук'яненко, вже не раз висилала прохання до уряду, Верховної Ради та Генерального прокурора України, щоб вони порушили кримінальну справу за фактом організованого Москвою голодомору. З уряду та прокуратури прийшла така відповідь: „За характером і часом подій, про які йде мова, кримінальним кодексом України відповідальності не передбачено”.

Сьогодні, в сімдесяту річницю голоду в Україні, схиляємо голови в жалобі перед жертвами московсько-комуністичного народовбивства й пригадуємо Москві, Заходові й Україні, що ми не забули жертв голоду і знаємо винуватців української трагедії. Тим злочинцем є червона Москва, російсько-комуністична імперія зла. Цей злочин, згідно з міжнародним правом, не має терміну давности. Україна має юридичне право й підстави виставити рахунок за голодомор 1933 року Російської Федерації, яка перебрала все те, що колись належало Совєтському Союзові, як будинки амбасад, порти, кораблі, літаки, фінанси та ін. Вона має перебрати й відповідальність за злочини.

Олександр БАГНІВСЬКИЙ

ДОНИНІ НЕ МОЖУ ПРОСТИТИ

Я народився на Полтавщині, на хуторі Ромодан, в околиці міста Хорол, в 1927 році. Мені було якихось 2–3 роки, як мого батька і діда, хліборобів, „розкуркулили”. Тобто пограбували їхнє зароблене власним потом господарство. Діда побатькові вислали до Середньої Азії, як в нас тоді говорили. Тепер я розумію, що то напевно йшлося про Казахстан. Там він і помер. Ніхто з нас не знає, і вже не дізнається, де його могила. Мої батьки мусіли втікати зі свого рідного хутора.

Бабуся, батькова матір, пішла жити до дочки, меншої сестри мого батька, де й дожила до старости. Я її бачив всього два чи три рази в моєму житті. Батьки моєї мами були так само хлібороби, і так само їх „розкуркулили” в селі Киретівка коло Хоролу на Полтавщині. Обоє померли з голоду під тином своєї власної хати, бо в їхній хаті уже жив тоді якийсь партійний активіст, як мама нам говорила. На жаль, я їх ніколи не бачив.

Вся наша родина після розкуркулення увесь час подорожувала, міняла місця проживання. Ішли від села до села. Пам’ятаю, як одного разу ми, діти, бавилися коло шляху, де лежала мертва жінка, а коло неї лазило дитятко, одно–чи дворічне, і кликало: „Мамо, мамо, я хочу їсти!”. Ми налякалися і повідомили в радгосп, бо там були спеціальні бригади, що збирали всіх мертвих людей по шляхах і хатах.

Пригадую, як коло колгоспних комор, де влада тримала зерно, кожен день забирали мертвих людей, котрі приходили туди в надії знайти якусь зернину, і там помирали. Мертвих збирали і складали до якихось хлівів, де їх тримали по два-три дні, а тоді вивозили ввозами на цвинтар, в братські могили. Я бачив, як тих мертв’яків складали на вози – то були вже самі скелети, бо пацюки в тих хлівах мертв’яків пооб’їдали. Ще я бачив, як один чоловік сидів коло складу і чекав, коли вискочить пацюк, схопив його руками і почав їсти живцем. Це було страхіття... Батьки нас не пускали далеко від хати, бо багато тоді дітей пропадало, їх поїли голодні люди. Був канібалізм...

Не можу того всього донині забути, не можу простити катам України Москві і більшовицькій владі. Тому хочу, щоб мої діти і внуки, і правнуки зберегли історичну пам’ять про ті страшні роки...

Елкгарт, Індіяна

Іван ДРАЧ

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДСТВА НЕ МАЮТЬ ТЕРМІНУ ДАВНОСТІ

Найстрашніше зазирати в безодню, в яку боїшся упасти. Народ хліборобів і співаків намагалися зробити народом канібалів і злодіїв – тавро 1933 року горить і досі на чолі нашого буття. Ми чекаємо покаяння сьогоденної Росії за гріхи Росії Леніна і Сталіна, і ставимо за взірця вина Німеччини перед сврејством і покаяння Аденавера за вину Гітлера. Та спершу даймо раду самі собі. Більшовицьких опричників на Україні мобілізували також і з українців, і покаяння кров Хвильового і Скрипника не змивас вина мільйонів перед мільйонами. Тримільйонна КПУ вже в перебудовні роки мала Великий голод за міт, за „так званий”, та її ідеолог горбачовської перебудови, посол ССРСР у Канаді Яковлев спрямовував лівих дипломатів і журналістів, щоб погасити правду про 1933 рік, яку розкривали наші земляки в США і Канаді.

Голодомор 1932–1933 років за своєю суттю не був ані випадковим, ані унікальним епізодом у долі українського народу. Настав час до кінця усвідомити раз і назавжди, що це був лише один з найближчих до нас, уцілілих і нині сухих українців, етап пляномірного викорінення української нації, неприйняття існування якої глибинно закладене у нащадків північних племен, яким наш народ дав свою віру, культуру, цивілізацію і навіть імення. У відповідь на це не лише від з'яви Московського царства, а ще з самої княжої доби, ще від Андрія Боголюбського в Україну–Русь безперервно накочуються хвилі ненависти, жорстокости, тотального зруйнування українства, які цей північний провінційний князьок приніс у Київ, сплюндрувавши його за кілька десятиліть до хана Батия. Заповіт цього варвара немов закарбувався у генах усіх московських і петербурзьких правителів – незалежно від того, якої вони були крові, німецької чи грузинської: кожен з них виявлявся непримиренним ворогом українства навіть тоді, коли наші проводирі колінкували в покорі і послуху перед ними. Здається, жоден з російських володарів не забував глушити українську мову і культуру, і не зупинявся перед тим, щоб пролити ріки української крові, брати і брати безконечні валки українського ясиру для „обустройства” своєї болотяної Півночі і неісходимого Сибіру.

Лукава фраза, що історія навчає того, що не навчає нічого, не для нас, українців. Вона змайстрована тими, хто хотів би, щоб людство забуло про їхні диявольські сліди в історії, щоб утекти від суду Божого і

суду людського. Забуття – заповіт для катівських нащадків. Вічна пам'ять – святий урок для нащадків невинно убієнних. Ці уроки українство має засвоїти, і нарешті починає засвоювати.

Перший урок, який уже стає невід'ємною складовою національної свідомості українця, полягає в тому, що у Росії ніколи не було, немає, і поки що не передбачається іншого інтересу в Україні, ніж винищення до решти, до ноги, до пня українські нації. Бачимо, що від найрафінованішого філософа до найзахланнішого п'яниці надто в багатьох росіян вкладено справді фатальну одержимість українофобією. Вона становить один з головних елементів „русской ідеї”, вона нині піниється несамовитою, справді зоологічною ненавистю до українства у російському парламенті, вона закарбована на стінах міст Криму: „Хороший хахол – мертвий хахол!”, Ця якась бісівська одержимість уже перевершила хронічний – учений і чорносотенний – антисемітизм російських „пасіонаріїв”. Ця убивча для українців і самовбивча для самих росіян манія диктує кожний крок, кожне слово, кожний жест щодо України і з боку нинішньої влади в Москві, генералітету політичного, військового, економічного, наукового і культурного, хоч би в які шати вони не маскувалися. Мусимо констатувати, що нині довершується формування кількасотлітнього великоросійського расизму, російського нацизму, як світоглядної, духовної бази, здається, останнього і вирішального для остаточного знищення української нації. Коли ще хтось сумнівається, чи резонус в російських провідниках комплекс Андрія Боголюбського, хай ще раз помислить, що стоїть за психологічним, економічним, політичним, культурно-інформаційним, не виключаючи і військовий, тотальним терором, який став єдиним змістом російської політики щодо України після проголошення нашої незалежності. Справа навіть не в Севастополі чи Донбасі, а в тому, передовсім у тому, що „Киев – мать городов русских” і виїняти це з душі пересічного росіянина так само неможливо, як з душі українця, що Київ – столиця України.

Говориться це не для того, аби культитувати навзасм таку саму ненависть до росіян, якою росіян щосили і щодня накачують проти українців. Честь і гідність нашої нації тисячоліттями полягала в повазі до інших народів, навіть до ворогів, яких в українському фолкльорі вибачливо іменували „воріженьками”. Йдеться про те, аби до нашої толерантності додати більше, ніж досі, національної мужності, національної обачності, національної стійкості і мудрости. Українці не прагнуть війни з Росією, але змушені бути готові до гіршого. Українці не прагнуть жити і господарювати на шкоду Росії, але мусять навчитися не поступатися своїми національними, економічними інтересами. Українці не відкидають російської культури, але зобов'язані нарешті вміти виробити імунітет до її аж ніяк не культурної, расистської агресивності і нетерпимості до духовних надбань інших народів.

Українці не зречуться православ'я, але свого, а не накинутаго їм церковного фанатизму московського великодержавництва. Саме про це промовляють до нас і наших нащадків мільйони світлих душ українських жінок і дітей з морю 1932–1933 років. Почуймо ж їх.

Друга наука масових жертвоприношень українців у капищах чужих су-сідських Молохів є та, усвідомлення якої нам, можливо, бракує чи не найбільше. Хоч би хто довкола нас і з -поміж нас звикся з думкою, що українці приречені на ролю нації-жертви, але за 750 років бездержавнос-ти ми довели всьому людству, що є безсмертною нацією. Можливо, в цьому полягає космічний сенс наших трагічних станів напівмертвого іс-нування, до якого періодично зводили українство чужоземці, і немину-чих наших воскресінь могутніх спалахів волі нації до життя. Так було після татаро-монгольської навали, після турецько-татарських мільйон-них ясирів, після паль і четвартувань польською шляхтою, після триста-літнього російського духовного і фізичного голокосту.

Життєздатні історичні нації демонструють одну свою повчальну рису: вони ніколи не забувають тих жертв, яких зазнали їхні минулі покоління. Для євреїв, вірменів, болгарів та деяких націй, що їх інші народи прагнули знищити, стерти з лиця землі, безперервність націо-нального існування завжди пов'язана з невитравною пам'яттю про не-зворотні втрати свого етносу, з відчуттям генетичного кривого зв'язку з предками, котрих винищували лише за те, що залишилися євреями, вірменами, болгарами. Зараз уже документально доведено, що майже третину наших селян 60 років тому умертвили тільки через те, що вони були і хотіли залишитися українцями. Однак українці опи-нилися у найстрашнішій ситуації: український рід послідовно викорі-нювали по-канібальськи, і водночас по-диявольськи забороняли не тільки рахувати замордованих, а й зберігати саму пам'ять про них.

Єврейський народ, відновлена по двох тисячоліттях держава Ізраїль змусили цілий світ визнати свою провину, зокрема; за фашистський го-локост у Другій світовій війні, і одержали всесвітній мандат на довічне переслідування нищителів своєї нації, і роблять це через півстоліття так само невтомно й активно, як і по свіжих кривавих слідах. Знаємо, що ні-мецький народ покався перед єврейством і попри всю свою еталонну ошадливість, супроводить сплату морального боргу також фінансовим відшкодуванням нащадкам жертв гітлеризму, хоч і відрікся від нацист-ської ідеології. Нам не треба доводити, що нинішня Росія є спадкоємицею і російських царів, і російських більшовиків – Москва сама себе утверди-ла і дедалі гучніше утверджує правонаступницею обох імперій – білої Ро-сійської та червоної – СРСР. Пророки „Русскости” від Бердяєва до Зюга-нова, від монаха Філофея з XV століття до сучасного князя державної московської церкви митрополита петербурзького Іоанна обурено відки-дають саму думку про те, що самодержавний деспотизм чи більшовиць-кий тероризм є неорганічними для російської історії, і надхненно дово-дить, що ці начебто різні режими є лише видозміною форм, модифікаці-єю безперервності існування великоросів, як природжених і довічних державників – імперіялістів. І все, що чинилося до і після 1917 року – в ім'я і благо Великої Росії. Старі й новітні російські ідеологи самі утвер-джують юридичні й етичні підстави, за якими Україна має право вистави-ти рахунок за голодомор 1932–1933 років нинішній Російській Федерації.

„Русская ідея” та її практики ще не дістали оцінки свого україножертства на черговому міжнародному Нюрнберзькому процесі, але цей процес виглядає реальним і неминучим, його перший дзвоник пролунав у рішенні Ради безпеки ООН щодо російських зазіхань на український Севастополь, постукав у двері утворенням міжнародного трибуналу про звірства агресорів у Югославії. Покищо не помітно, щоб офіційна Росія почула ці історичні сигнали долі. Не бачимо каяття і за переполовинення української нації в останні 75 років. Але ми хотіли б, щоб північний сусід звернув увагу на наше застереження: українська нація залишає за собою право зажадати відповідальності Москви, зокрема і за голодомор-1933. Настане час, і 8 чи 12 мільйонів свідків – удвоє чи утричі більше, ніж полеглих у війні 1941–1945 років, підведуться з могил кожного українського села і зажадають невизнання терміну давності за злочин їхнього умиротворення, як і належить за міжнародним правом.

ІІІ. ІСТОРІЯ - НАША ВЧИТЕЛЬКА

Битві біля Гетисбургу – 140 років

ПРИСВЯТНЕ ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА ЛІНКОЛЬНА

В липні виповнюється 140 років від часу битви біля Гетисбургу, яка стала зворотним моментом в американській Громадянській війні. В день відкриття військового цвинтаря на полі бою, 19 листопада 1863 року, Президент Абрагам Лінкольн виголосив коротке, але надзвичайно промовисте слово, яке дістало назву „Присвятне Звернення“ і яке нижче пропонуємо нашим читачам:

Чотири двадцятиліть і сім років тому наші батьки покликали до життя на цьому континенті нову націю, започатковану у свободі і віддану ідеї, що всі люди створені рівними.

Тепер ми перебуваємо в полоні великої громадянської війни, і ту націю, як кожную, подібну за народженням і покликанням, випробовуємо, чи вона спроможна довго витримати це. Ми з вами зустрічаємося на великому полі бою тієї війни. Зустрічаємося, щоб частину цього поля освятити як останнє місце спочинку для тих, хто віддав своє життя, щоб нація жила. Це цілком належне і правильне, щоб ми так вчинили.

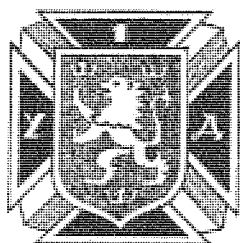
Але, у ширшому розумінні, це над нашу силу – присвячувати, звеличувати, освячувати цю землю. Ті сміливі мужі, живі і мертві, які тут билися, звеличили її до нас, і понад наші сили – що-небудь до цього додати чи від цього відняти. Світ мало помітить і не довго буде пам'ятати нами тут промовлені слова, але ніколи не забуде чину, здійсненого ними на цьому полі. Краще нам приєднати себе до цього ще не завершеного чину, якому вони були такі віддані. Нам краще взятися за те велике завдання перед нами – перейняти від шляхетних мертвих їхнє служіння справі, якій вони віддали себе сповна, – нам треба ствердити, що ті мертві впали не даремно, а на те, щоб нація, за Божою волею, зазнала нового народження свободи, і щоб правління народне, народом і для народу не зникло з лиця землі.

Переклав з англійської Лев КОЛЕНСЬКИЙ.

Христина ВОЛИЦЬКА-ФЕРЕНЦЕВИЧ

„МЕТА ЇХ – ВІЛЬНА ВІТЧИНА“...

(До 60-річчя дивізії „Галичина“)

Дивізія „Галичина“ постала 28 квітня 1943 року, і до життя її покликала політична доцільність. Якби не ця підказана обставинами доцільність, то чи впродовж першого ж місяця зголосилося б до неї, з власної волі, понад 80 тисяч осіб?

18 липня того ж року Львів виряджав перші відділи добровольців, які від'їжджали на вишколи. Рік пізніше, вже у червні 1944 року, перші ешелони Дивізії вирушили на схід, на фронт.

Чим була дивізія „Галичина“ для її творців у ті буремні дні Другої світової війни, просто і ясно висловлено у рядках її маршу:

*Дивізіє, гей, рідна мати,
Новітня Січ Ти є для нас
І треба, треба тебе знати
Чого від нас жадає час...*

Те, що творення військової одиниці знайшло в народі активну підтримку, зумовлено цілим рядом подій попередніх десятиліть і було пов'язане з вірою, що вишколена українська армія не лише боротиметься проти совєтської навали, але стане основою армії незалежної Української держави. Немає сумніву, що український доброволець – колишній воїн Української Народної Республіки, який вірив у можливість довершити розпочатий чин, чи ідейний молодик, вирощений на довічних засадах невмирущих прагнень свого народу, одягли військові однострої, щоб зробити мрію дійсністю. Все це впливало з єдиного бажання – вибороти волю своєму народові та незалежність Україні. Після програних визвольних змагань 1917-1921 років цю одержимість перейняло наступне покоління – перейняло свідомо і відповідально: „Бути вірним Богові й Україні“, „здобути українську державу або згинуть в боротьбі за неї“.

Про тогочасний настрій тієї молоді, що тисячами добровільно вступала у ряди стрілецької дивізії „Галичина“, пристрасно говорять поетичні строфи:

*Рам'я в рам'я, мов хвиль прибій,
Вкраїнський вояк без вагання йде.
За славний рід, за нарід свій,
За землю й віру і все йому святе.
Лунає спів, свободи клич,
На вітрі лопотить вже стяг –*

*Ідуть стрільці сильні, тверді,
Ідуть стрільці на бій, на змаг!
Їх тисячі, добірні всі,
Мета їх – вільна вітчизна –
Це йде в похід народу квіт,
Дивізія „Галичина“!*

Перші колони добровольців маршують Львовом 18 липня 1943 року.

На користь доцільності і недоцільності творення дивізії „Галичина“, котра потім стала 1 Українською дивізією (УНА) Української національної армії, можна подавати цілий ряд думок провідних особистостей тогочасного українського життя і теперішніх істориків. Все ж таки фактом залишається, що були і полон, і жорстокі поневіряння в сибірських ГУЛАГ-ах, і табори полонених у Белярії та Ріміні в Італії, але ніхто не може закинути дивізії „Галичина“ воєнних злочинів. Незважаючи на постійні намагання одних чи інших українських „приятелів“, повноправні державні комісії Заходу у висліді старанних розслідувань не виявили з боку вояків дивізії „Галичина“ нічого, що підлягало б осудові. Це ще в 1947 році ствердила комісія Д. Портера в Англії, а канадська комісія Ж. Дешена у 1985-1986 роках визнала, що серед українських дивізійників – громадян Канади нема військових злочинців.

Не всі це знають, не всі хочуть знати, бо в Україні ще й сьогодні якась частина людей залишається в полоні неймовірно підступної і методичної советської пропаганди, то ж нашим моральним обов'язком є знову і знову ствердити: 60 років тому дивізія „Галичина“ постала і бездоганно виконала свій обов'язок. Але в першу чергу слід низько поклонитися всім, хто найцінніше – своє життя – склав на жертівнику боротьби за волю

свого народу і України під Бродами, в боях у Словаччині, Югославії, Австрії. Вони вірили у правильність своїх переконань та у слова св. Євангелія: „Христос визволив нас на те, щоб ми були свободні. Тож стійте і під кормигу рабства не піддавайтесь знову“. (Св. Павло до Гал., 5:1)

Привітаймо тих із них, хто є з нами сьогодні, вклонімося їм низько за гідно пройдений шлях боротьби, полону, каторги, поневіряння поза рідним материком. Втішаймося, що дочекалися вільної України, котра стала внаслідок їхньої та багатьох попередніх поколінь вірності ідеї свободи. Вояків-дивізійників не захитали не залежні від них бойові невдачі, дух вони зберегли непереможний, про що так ясно говорить Богдан Бора у вірші „Вірю“.

*Вірю у силу твою, Україно,
Вірю, що кат не покорить тебе,
Вірю й дивлюся в майбутнє спокійно,
Наче у небо ясне й голубе.*

Відомо, що ідея створення дивізії належала тодішньому німецькому губернаторові Галичини О. Вехтерові, котрий, як стверджує у своїй статті „Дивізія „Галичина“ – історичні передумови та сучасна оцінка“ Богдан Якимович, „ні в якому разі не мав наміру радитися з українцями про доцільність її створення“. У березні 1943 року голову Українського Крайового Комітету (УКК) Костя Паньківського, котрий також очолював львівський осередок Українського Центрального Комітету (УЦК) і був заступником провідника УЦК, професора Володимира Кубійовича, було викликано на розмову до губернатора, і тоді стало зрозуміло: „Нас не питають, хочемо ми чи не хочемо дивізії, а лише в чемній формі була поставлена вимога про співпрацю“. Німецькій військовій машині треба було рятувати важку ситуацію на фронтах – саме для цього створювалися чужинецькі дивізії. Коли УЦК вирішило, що підтримуватиме творення дивізії, проф. В. Кубійович був її промотором і вів усі розмови і переговори з німцями та ніс усю відповідальність за цю справу.

Богдан Стасів – дивізійник, учасник бою під Бродами, потрапив у полон і перебував на спецпоселенні у Московській області. У своєму матеріалі „Чому ми йшли до дивізії „Галичина“?“ підкреслює: „Дивізія „Галичина“ була українським легіоном у складі німецьких збройних сил від літа 1943 до травня 1945 року. З української сторони її творили з ціллю боротьби з московсько-більшовицькими збройними силами, а також з ціллю формування зародку української національної армії, що при відповідних обставинах вступить у бій за волю українського народу, за створення Української Самостійної Соборної держави. Зовсім інше, звичайно, мали на меті німці, що вже явно програвали війну“.

Виїхавши на фронт після однорічного вишколу, „Дивізія“ дістала призначення другої оборонної лінії в околиці галицького містечка Броди, де відбулися важкі бої з Червоною армією та прорив близько села Княже.

Володимир Малкош – учасник боїв під Бродами, член УПА, ув'язнений 1946 року, відбув покарання у Нарильських таборах, пише: „Сьогод-

ні можемо сказати, що тільки ідейність і посвята, високий моральний дух дозволили молодим воякам витримати це пекло сталі і вогню. 10 днів та ночей (з 13 по 22 липня), в оточенні „Дивізія“ сковувала основні сили ворога, що намагався „зі сходу“ взяти Львів, і це дало змогу багатьом тисячам цивільних втікачів податися на Захід. Під Броди поїхало 11 тисяч вояків, майже трьома тисячам вояків „Дивізії“ вдалося прорватися із оточення, і вони стали ядром новозформованої дивізії. Приблизно стільки ж дивізійників групами та поодинокі влилися в ряди УПА, де показали своє високе військове знання, хоробрість, відвагу і моральну стійкість“. Крім того, учасники бойових дій під Бродами стверджують, що понад дві тисячі потрапили у полон, більшість з них – це поранені. Ось як описує ті жахіття дивізійний поет Василь Де-ву, у вірші „Брідська елегія“, написаному відразу після прориву:

*Болота... болота... Скрізь могила одна.
Куди ступиш – то гріб, гробом кожний окіп,
гробом кожний ручай...
Де ж це так?!
Не питай... Гробом села, городи...
Гріб на гробі... це БРОДИ.*

Серед тих численних, що залишились навіки на брідських полях чимало синів-одинаків. Мати одного з них, Є. Циленкова, присвячує героям символічного вірша під назвою „В вічну пам'ятку для вас“:

*Посажу я квітку синю,
Квітку синьо-золоту, –
Ти боровся за Україну,
Дав їй силу молоду. ...
...І заквітне буйним цвітом
Квітка синьо-золота
Прапор Слави – України,
Тож була твоя мета. ...*

Дивізійний капелян о. І. Нагаєвський у своїх „Спогадах польового духовника“ без будь-яких вагань ствердив, що „численні могили українських дивізійників в Галичині, Словаччині, Югославії та Австрії з написами „Поляг за волю України“ були, є і будуть свідками, в ім'я чого боролися українські вояки під час Другої світової війни“. І з перспективи дванадцятирічної незалежності України не втратили своєї актуальності й ці його слова: „Ця боротьба продовжується і буде продовжуватись аж до повної і кінцевої перемоги тієї великої ідеї“.

Своїх безсмертних побратимів та їхній з честю виконаний вояцький чин увічнив дивізійний поет Олег Лисяк словами:

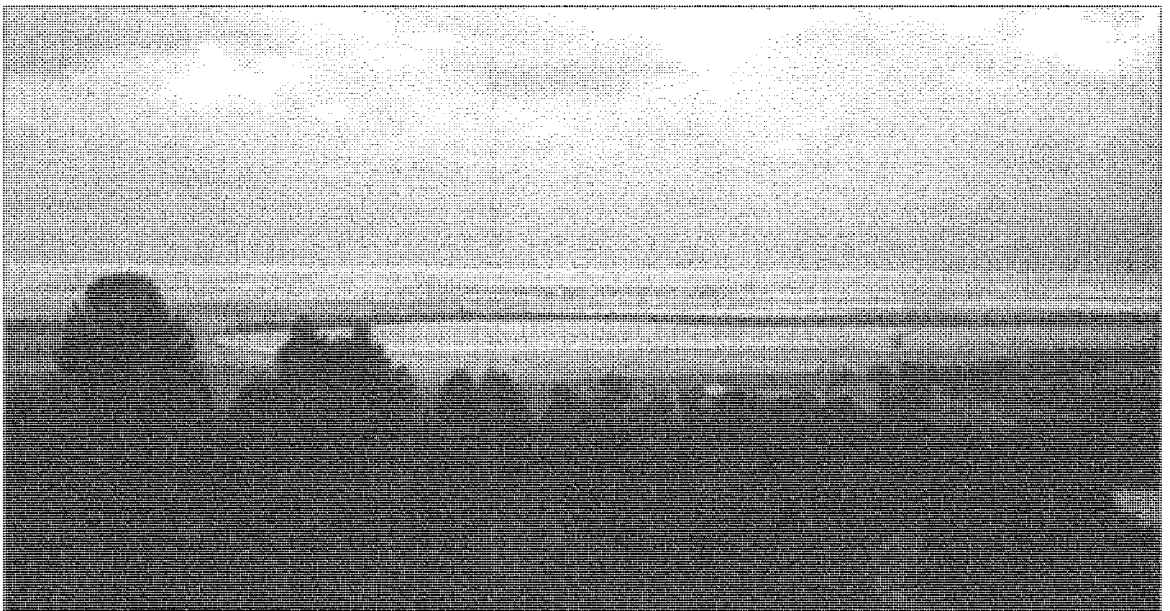
*...В боях ішли шляхом вояцьким
Дивізії, баталіони і полки,
Карпати, Таври, Татри й Альпи
Промандрували наші вояки.*

*Від Бродів аж до Гляйхенбергу,
Твердий і чесний був вояцький шлях.
Дивіз'я йшла і слід значила кров'ю,
А прапор наш був: УКРАЇНА У СЕРЦЯХ!*

У кінці березня 1945 року Дивізію „Галичина“ кинено на закриття прориву на відтинку Фельдбах – Гляйхенберг – Штраден в Австрії. У половині квітня 1945 року вона стає зародком 1-ої Української дивізії Української Національної Армії, а 25 квітня того ж року складає присягу. Ось цей короткий і безмежно хвилюючий текст:

„Присягаю Всемогучому Богові перед святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя ні здоров'я, скрізь та повсякчасно під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину Україну. Свідомий великої відповідальности, присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати, амінь“.

8 травня 1945 року генерал Павло Шандрук, голова Українського Національного Комітету (УНК), створеного в Німеччині у березні 1945 року, та командувач Української Національної Армії був повідомлений про капітуляцію Німеччини. Він негайно дає наказ відкликати усі підрозділи 1-ої УД УНА з фронту і через ріку Мур перевести їх на Захід, далі від можливого захоплення дивізії большевицькою Червоною армією, де дивізія „Галичина“ була інтернована англійськими і американськими військами. У ювілейному збірнику, присвяченому 50-річчю 1 УД УНА. Володимир Микула пише: „Англіїці перевезли частини дивізії (всього біля 12 тис. чоловік) до табору інтернування в місті Шпіталі, а звідти через

Брідські поля. Місце прориву біля села Лядське-Червоне.

Загальний вигляд табору полонених дивізійників у Ріміні, Італія.

Вілях і Тарвіський перевал, ... до табору полонених в Белярії, на північ від Ріміні, на Адріятичному узбережжі. В листопаді 1945 року полонених перевезено до табору 5 км на південь від Ріміні, на колишнє військове летовище, де вони перебували до травня 1947 року“.

Впродовж дворічного життя в полоні вояки-дивізійники не заломилися, не втратили віри у правильність свого чину збройної боротьби – хоч і в чужих мундирах – за волю свого народу і України. Гірка доля полонених не один раз кидала їм під ноги колоди, котрі здавались непереборними. Невідомий автор Микола Сокирка у своїй поемі „Задротанія“ ось як пише про це:

*Це повісті временних літ
Про галичан і наддніпрянців,
Які, потрапивши за дріт,
Дістали ймення „задротанців“ ...*

Крім голоду, холоду та всяких інших задротанських негараздів, доводилось також майже кожного дня впродовж декількох тижнів уникати „міцних обіймів“ совєтських репатріаційних чиновників:

*... .. Скрізь в таборі загули:
„Чорти Ваньку принесли!
Знов приїхали. Хотять
Нас „на родіну“ забрать“!*

Мужньо перейшовши крізь величезні випробування, „задротанці“ серцями шохвилини линули в рідну Україну, хоч добре розуміли становище, в якому перебував світ і вони самі, як про це виразно говорить Б. Бора у вірші „У полоні“:

*Як свічки, у полоні згоряють
Молоді неповторні літа.
Чужина. За дротами співають
Про далеку вітчизну жита. ...*

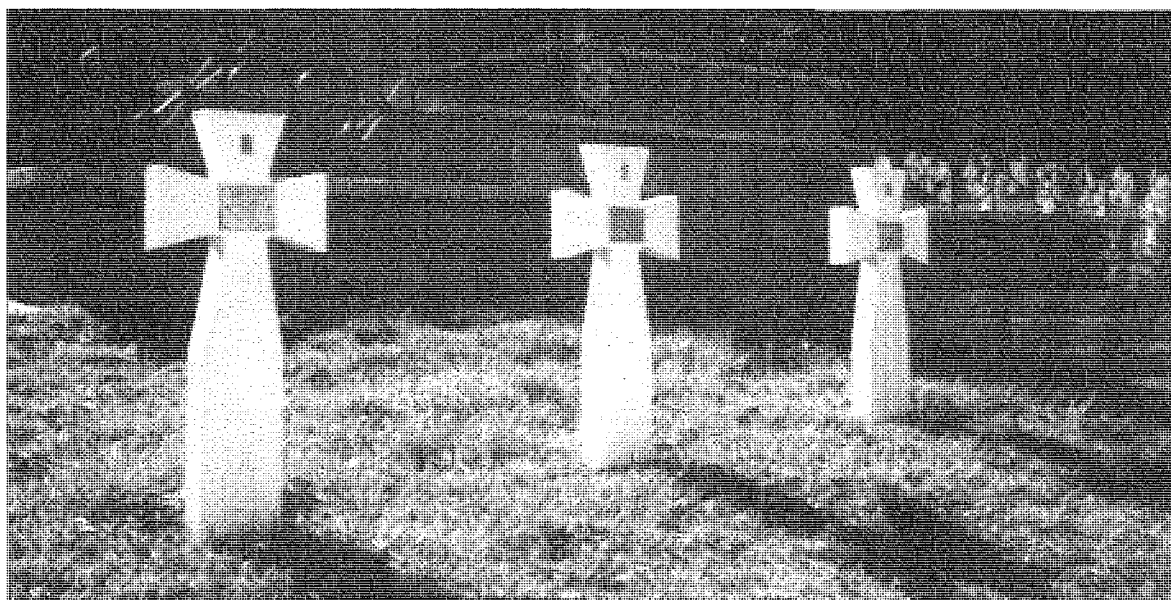
Але співали не лише жита... Незважаючи на табірні умови, українські полонені своєю молодечою енергією і несхитним оптимізмом

„Їх розмістили по кільканадцятьох таборах полонених в Англії і Шотландії та використовували на сільськогосподарських роботах – аж до звільнення з полону наприкінці 1948 року“, – згадує В. Микула.

Після звільнення з полону для дивізійників простягся шлях у заморські краї. Спільні таборові будні до кінця випрозорили їхні думки про себе і свої патріотичні змагання. Вони знову мали важливу мету – сказати світові, хто вони та за що боролися, сказати правду, яка врешті-решт розвіє брудні хмари совєтської пропаганди.

Загартовані у збройній боротьбі, вони не лякалися прийдешніх днів, як пише у своєму вірші „Ясний шлях“ Богдан Ольгин:

*Я не лякаюся прийдешніх днів, сповитих
густою млою тайн, серпанком непроглядним.
Чужий мені теж жах перед Молохом владним,
невинних жертв жадним, йому на пир побитих. ...
... Бо в мене – ясний шлях. Підземних, темних ходів
діткнутися не смів мій крок ні на хвилину.
Я мандрував життям, а сонце без упину
всміхалося мені. Я в темряві не бродив.
І я – не сам один. Зо мною сотні друзів,
гартованих огнем і лихом недобитих,
безстрашних у боях, вінками слави вкритих;
їх не злякає й смерть; вона в них у нарузі.
Ми підемо у світ, сильні та непоборні,
задивлені в мету, що кличе нас і манить,
і сонце переб'є нам темряву й тумани,
і вітер з-перед нас розвіє хмару чорні.*

Меморіальний цвинтар біля села Лядське-Червоне.
Тут перепоховані вояки Дивізії, поляглі в бою під Бродами.

сповнювали кожен прожитий день: жваво діяли різні курси, студентські лекторії, вокальні, танцювальні і драматичні ансамблі. Тобто, дивізійники не просто збували час, а жили повнокровним, творчим життям. Дві нижче подані пісні, „Мрійлива ніч“ і „Весна не прийде“, – слова Ю. Форися, музика С. Гумініловича – народилися саме тоді, в табірні роки:

*Мрійлива ніч, як казка юних літ,
Вишиване зорями небо – безкрайнє небо.
Одна із них – райдужний самоцвіт
Прийшла в Різдвяну Ніч до тебе. ...
...Заснув табір... Куняють шатра в темі,
Спокій окутав все імлою – чарів дугою.
І тільки десь – далеко, наче в сні,
Несеться туга колядою. ...
... Різдвяна Ніч – казкова ніч,
Горить з висот Різдвяна Зірка.
До твоїх віч – замкнених віч
Сміється тільки смуток гірко...*

.....
*З високих, синіх Апенін
Зійшла завітчана весна.
Стопа торкнулася низин
І в зелень вбралася земля. ...
...Не прийде до мене вона,
Не прийде, бо дроти кругом,
Бо воля для неї свята –
Остане для мене нездійсненим сном. ...*

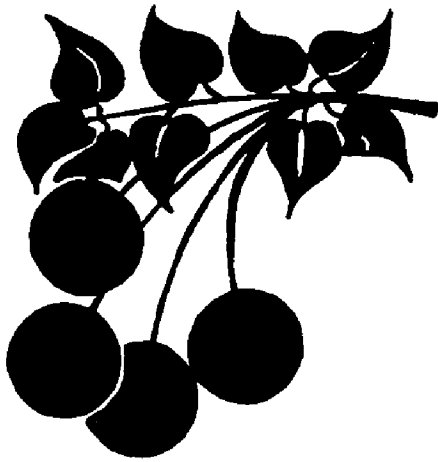
У травні 1947 року дивізійників „задротанців“ перевезли до Англії. Що брав зі собою у невідоме український вояк-дивізійник? Відповідь знаходимо у вірші Б. Бори „Грудка землі“:

*Він поніс чужиною в імлі
У затисненій цупко долоні,
Наче скарб, сіру грудку землі,
Що на ній у прославі й хвалі
Гарцювали Хмельницького коні. ...
...В чужину він ту грудку забрав,
Що освячена кров'ю і потом,
Бо на ній його предок вмирав,
Бо у ній його прадідів кров,
Що лилася бурхливим потоком. ...
...А як вечір на землю спаде
І на небі запаляться свічі,
Він ту грудку на серце кладе
І з вітчизною мову веде,
Мов лиш він і вона в споконвічі.*

29-30 квітня 1950 року в Мюнхені засновано Братство колишніх вояків 1 УД УНА, з клітинами в Австралії, Австрії, Іспанії, Аргентині, Канаді, ЗСА, Бельгії, Англії. Братство активно діє донині.

В Україні після закінчення боїв під Бродами ті вояки дивізії „Галичина“, що потрапили в більшовицький полон, відбували покарання в таборах ГУЛАГ-у. Після звільнення більшість повернулася на рідні землі. За більшовицької окупації Західної України (1944-1991) між колишніми дивізійниками не було організаційного зв'язку. Тільки в 1992 році було засноване Галицьке Братство колишніх вояків 1 УД УНА, тобто вже після постанови незалежної Української держави у 1991 році.

Як бачимо, про творення, боротьбу та дальшу долю дивізії „Галичина“ говорять не лише історики і дослідники, але й багатюща художня творчість – пісні, вірші, проза. Ця творчість природним чином супроводжувала важливі історичні події – в такий самий спосіб колись поставали княжі билини, козацькі думи, стрілецькі пісні. Ця творчість по-своєму і дуже переконливо задокументувала дивізійну епопею, що залишиться частиною історичної спадщини нашого українського народу.

Василь БАГРИНЕЦЬ

ПРО ПОХОДЖЕННЯ

НАЦІОНАЛЬНОГО ІМЕНІ УКРАЇНЦІВ

« Назва нашої землі, як і наше національне ім'я, належить до дуже давніх індоєвропейських найменувань. Їх справжнє походження, незважаючи на спроби вчених його розгадати, залишилось нерозв'язаним.

Вчені, досліджуючи походження назви Україна, спирались тільки на літописи, де ця назва згадується. Так, вона наводиться під 1187 роком в Київському літописі стосовно Переяславської землі. Повідомляючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича під час його походу на половців, літописець фіксує: „За ним же Україна багато потужила”. Через два роки вона знову появляється в літописі як назва Галицького Подніззя, коли князь Ростислав Берладничич виїхав із Смоленська „і приїхав же він до України Галицької, і взяв два городи галицькі, а звідти пішов до Галича”. В 1213 році літописець називає Україною Холмщину і Підляшшя пишучи, що князь Данило „поїхав з братом і зібрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Комов, і всю Україну”. Назва Україна зустрічається під 1240 роком у Татарському літописі, а під 1280 – роком у Галицько-Волинському літописі, де йдеться про Лева Даниловича, який „захотів частини в землі Лядській – города на Вкраїні” (очевидно, в Люблінській землі). В наступних століттях назва Україна все рідше потрапляє на сторінки літописів аж поки, здавалося б, не забулася зовсім. Але насправді пам'ять про неї жевріла в свідомості народу, і вона як фенікс відродилась з небуття в часи великих народних, зокрема козацьких, рухів проти чужоземного поневолення. Тогочасні літописні, актові, картографічні джерела (карти Боплана тощо) свідчать, що Україною вже тоді називалися не тільки землі Лівобережжя, Волині і Галичини, але й Закарпаття. Історик Йозеф Фідлер в одній із своїх розвідок подав кілька уривків з віднайденого у віденському архіві листа єзуїта Севастіяна Міллея, якого той написав 3 жовтня 1662 року з Мукачева до свого краківського колеги Мартина Міткевича, і сповіщав про віросповідні справи, головню про стан, в якому перебувала церковна унія на Закарпатті, називаючи його Мукачівською Україною.

З ростом національної самосвідомости народу назва Україна поширювалась все далі, чи точніше, відроджувалась, поступово витісняючи приносну, ймовірно, сарматську, назву Русь, яку до того ж почала привласнювати Московія – колишня окраїна Київської Русі. Після злощасної Полтавської битви, з наказу царя Петра I, Московську державу було перейменовано на Російську. У зв'язку з цим, посол в Копенгагені одержав

з Петербургу в 1713 році таке розпорядження: „Во всех курантах (газетах – В. Б.) печатают государство наше Московским, а не Российским, и того ради извольте у себя сіе престоеречь, чтоб печаталі Российским, в чем і к прочім ко всем дворам пісано”. В багатьох європейських мовах, проте, і донині побутує давня назва росіян з основою моск-, муск-, як от: москалі, мускалі, московіти, мусак і т. д. Назвавши свою державу Росією, Царський двір не хотів визнавати назву Україна. Проводячи політику росіянізації України, він запровадив для неї принизливу назву Малоросія, придуману, щоправда, синодом царгородського патріархату ще в 1303 році. Вона, однак, за термінологією греків означала корінну, метропольну Русь, на противагу її північно-східній периферії, Великій Русі. В такому ж значенні, до речі, вживались назви Мала і Велика Греція, Мала і Велика Вірменія, Мала і Велика Британія і інші.

Слід сказати, що західні українці, які опинились під владою Польщі, Мадярщини, пізніше Австро-Угорщини, продовжували ще довгий час називати себе русинами, в чому були зацікавлені також правлячі кола тих держав. І тільки після Першої світової війни, з виникненням Української Народної Республіки і Західньо-Української Народної Республіки та їх об'єднанням український народ знову консолідувався під єдиним національним іменем. Виняток становить частина закордонних, переважно словацьких українців, які визнають себе русинами, помилково вважаючи цю назву первинною.

Сучасне русинство, однак, набуло політичного характеру з виразно антиукраїнським відтінком. Серед русинів знайшлися такі, що хотіли б з певних мотивів і не без підтримки ззовні утворити якийсь окремий „русинський” народ з мовою, ядро якого могло б складатись з русинів-лемків та лемкізованих бойків і котрий відрізнявся б від українського (власне руського) народу. Але це безнадійна справа. Через свою небагаточисленність, при міждержавній розпорошеності, прогресуючій асиміляції русини-лемки не мають ніяких перспектив сепаратного народотворення.

Як відомо, серед народів, що населяють Карпати, тільки українські горяни – лемки, бойки і гуцули – проживають по обидва боки карпатського хребта. Етнографічна група лемків займає територію на крайньому заході від долин річок Лаборця і Ослави аж поза Попрад, котра затиснена словаками з півдня і з півночі. Таке сусідство не могло не позначитися на матеріальній, духовній культурі і мові цієї частини українських (руських) верховинців. Навіть саме виникнення етнографічної групи лемків було зумовлено у значній мірі іншоетнічними впливами, яких зазнала західня гілка давніх бойків – тутешніх слов'янських першоселенців. До речі, процес асиміляції лемків триває й сьогодні. У Словаччині, зокрема в Пряшівському краї, де проживає найбільша за кордоном кількість українців-русинів, вони постійно піддаються словакізації, на що звертав увагу ще Михайло Грушевський. Закарпатський історик Іриней Кондратович у своїй „Історії Подкарпатської Русі для народа”, виданій товариством „Просвіта” в Ужгороді 1924 року, також не обминає цього явища. Русинів, що потрапили під словацький вплив, він вважав словак-русинами, „котрі вже ні по-

руськи (тобто по-українськи: – Б. В.), ні по-словацьки чисто не говорять, руські слова мішають з словацькими і вимовляють їх ані по-руськи, ані по-словацьки. Ще не словаки, але вже і не чисто русини”. Подібна картина спостерігається і серед українців-русинів колишньої Югославії, предки яких переселились туди переважно з території Лемківщини.

Протягом віків доля українців, які певний період своєї історії називались русами, русинами, склалась по-різному, але всі вони були і є дітьми матері-України. За визнанням багатьох, її ім'я криє в собі магічну, чарівну привабливість і таємницю якого намагались розгадати, щоправда, безуспішно, чимало дослідників. До них належав і відомий російський вчений М.І. Надєждін. Він прирівнював назву Україна до інших топонімів, звучанням вважаючи їх дуже давніми. У своїй праці „Опыт исторической географии русского мира”, надрукований у петербургському журналі „Библиотека для чтения” 1837 року, він писав: „Три Украины („Украины”), що зберегли до цього часу свої назви. Дніпровська (земля вкраїнських козаків), Дунайська (земля стародавніх карнів, нинішній австрійський Крайн) і Полабська (Эльбская – земля старовинних укрів, сучасний пруський Уккермарк), повинні вважатися споконвічними краями чистого венево-слов'янського світу, що становив собою один із трьох первинних шарів європейського народонаселення”.

Дослідник не припускав, що назва Україна не має прямого зв'язку з названими топонімами, які до того ж різного походження. Якщо Крайна (Країна), яких є декілька в слов'янському світі, походить від слова край, то Уккермарк, як іменують німці озерний регіон на захід від нижньої Одри, дістав свою назву від річки Укри (тепер Юккер, на наших географічних картах чомусь Іккер). Ця річка дала ім'я слов'янському племені українців (укрянів) чи укрів, які в середині віку населяли її басейн. Гідронім Укра має своїх тезок у формі Вкра на території сучасної Польщі, від однієї з яких, очевидно, виникла назва Вкраїниця, згадана в літописі під 1282 роком.

По-інакшому розглядав назву нашої землі Андрій Великанов у книжці „Зарніцы Руси за скифским горизонтом начала еію раисканій”, що вийшла в Одесі 1877 року. Будучи переконаним, що Русь бере свій початок від скитів, на його думку, – іранців, він пробував усі східнослов'янські топоніми пояснювати на скитсько-іранській основі, нехтуючи при тому законами мови. А. С. Великанов стверджував, що назва Україна походить від того ж кореня, що і санскритське слово укхраїа, тобто „пагорб”, „земляний горб” і означає межу, яка охороняється сторожовими насипами.

За розгадку тасмниці назви Україна кілька разів брався Михайло Грушевський, але якось оригінального рішення не знайшов і зупинявся то на значенні „окраїна”, край, то на значенні „пограниччя”. Думка такого авторитета, як М. Грушевський, була беззаперечно прийнята багатьма українськими істориками того часу. Припала вона до смаку радянським вченим.

Як не прикро, але доводиться констатувати, що більшість вчених – як українських, так і чужинецьких – пішли все-таки найлегшим шляхом і пов'язали назву Україна із словом край. Погляди дослідників різняться тільки тим, що одні з них (О. Потебня, В. Никонов, О. Стрижак

та інші) розуміють „край” чи прийменникову конструкцію „у края” як пограничну територію, а другі ж (М. Андрусак, В. Русанівський, З. Франко, В. Склярєнко) вважають, що край – це „країна”, „рідний край”, „земля, населена своїм народом”. Виведення назви Україна від слова „край”, яке лежить в основі співзвучного з назвою слова „окраїна”, було і є на руку російським та польським шовіністам, котрі кажуть, що Україна – це окраїна Росії або Польщі, хоч в час Першої літописної згадки про Україну Польща перебувала тільки в процесі становлення, а Росії чи навіть Московії тоді ще не існувало, натомість була Хинова, згадана в „Слові о полку Ігорєві”.

Проти цих інсинуацій пристрасно боровся Сергій Шелухин, професор Українського Вільного Університету, який немало зробив для пропаганди української ідеї. В книзі „Україна – назва нашої землі з найдавніших часів”, яка була видана в Празі 1936 року (перевидана в Дрогобичі у 1992 році), він піддав гострій критиці версію М. Грушевського та його послідовників, назвав її хибною, безпідставною, такою, що ігнорує вживану в літописах форму Вкраїна (поряд з Україна), яка аж ніяк не може мати значення окраїни. С. Шелухин пише, що всупереч домислам М. Грушевського, „в старих пам’ятках, наприклад, Іпатіївському літописі, Пересопницькому Євангелії 1556 року, у географів XVI ст. воно (слово „Україна”. – В. Б.) не вживається в значенні пограниччя, окраїни. Тут це окрема земля, область, „страна” зі своїми межами, пограниччями й окраїнами”. Обстоюючи свою точку зору, С. Шелухин наголошує, що назви Країна, Вкраїна, Україна, котрі вживаються в літописах як синоніми, походять від відповідних апелятивів. До того ж, Україна і Вкраїна – це одне слово у двох формах, у яких початкові звуки „у” і „в” взаємозамінюються, що є характерною особливістю української мови і свідчить про українське походження назви Україна, тим самим заперечуючи її зв’язок з російським виразом „у края”, що вперто не хочуть помічати деякі дослідники. В свою чергу слова країна, вкраїна, україна утворені від дієслів краяти, вкраяти, укряти, як наприклад, іменники промоїна – від промити, руїна – від руйнувати, вибоїна – від вибити, окраїна – від окраяти. Доскіпливий вчений зауважує, що префікс „о” в останньому слові придає йому зовсім іншого значення, ніж префікси „у-” чи „в-”, через що ніяк не можна стверджувати, що Україна є означенням пограниччя, окраїни.

На думку С. Шелухина, терміном Україна називалась земля, україна нашими предками силою меча. Звідси і примовка: „У нас Україна – треба собі самому хліба укряти”. Він вважає, що назва Україна походить з тих часів, коли слов’яни, розселяючись, мусіли мечем укряти собі землю і збройно боронити її від напасників. Ця назва мала соборне значення і об’єднувала всі слов’янські племена даної території. Тому вони, крім племінних, мали спільну, вжиту в літописі, назву україни, яку потіснила малослов’янська назва Русь, на що пішло понад 400 років.

Розвідка С. Шелухина про походження назви Україна розвінчала панівну в той час „окраїнно-пограничну” версію і зіграла позитивну роль в утвердженні самосвідомості українського народу. Разом з тим треба визнати, що з позицій сучасної науки вона виглядає небездоганною. Найновіші дослідження показують, що назва насправді набагато давніша, ще дослов’янська і має інше значення.

Таємниця назви Україна ховається в наших загальновідомих писемних пам’ятках, у тих двох їх темних місцях, котрі так і не були до кінця розгадані дослідниками. Цими пам’ятниками є „Слово о полку Ігоревім”, де згадується таємнича назва Троянь, та „Повість врем’яних літ”, в котрій наводиться не менш загадкова назва укріпани.

Звернемось спочатку до безсмертної поеми „Слово о полку Ігоревім”. Там чотири рази вжито назву Троянь: „ришучи в тропу Трояню”, „були віки Трояні”, „на землю Трояню”, „на сьомому віці Трояні”. Вона досліджується вченими вже два століття і за цей час було висловлено велику кількість різноманітних, але непереконливих гіпотез, більшість з котрих зводиться до вияснення можливих носіїв власних імен Троян чи Траян, про яких ніби-то йдеться в „Слові”.

Поряд з тим частина дослідників вважає, що Троян (його прикметникова форма Троянь) – це княжий тріумфірат, в склад якого могли входити Шек і Хорив – „трояни”, як називаються в українських казках три брати три сини Святослава І: Ярослав, Олег, Володимир; три сини Ярослава Мудрого: Ізяслав, Святослав, Всеволод.

Інші дослідники схильні бачити в Трояні гомерівську Трою, місто „Труя” („Троя” в землі тюрків, згадане арабським географом XII століття Ідрісі (тепер містечко Трояни поблизу Бердянська), таємниче місто Тматорокань, державу V століття – троїстий союз племен: полян, древлян і русі, місто Київ і Київську землю, християнську Трійцю і т. п.

Існування численних точок зору на дану проблему пояснюється тим, як правильно відзначає російська дослідниця Л. В. Соколова, „що багато хто з дослідників, фантазуючи з приводу Трояна, не враховує контексту „Слова” і майже всі – поетичний зміст тих чотирьох фрагментів, у яких зустрічається Троян”.

Вихід з цього зачарованого кола відкривається лише тоді, коли усвідомити, що тут маємо справу з назвою держави Троянь, виникнення котрої, як впливає з контексту „Слова”, припадає на доісторичні віки. Наука свідчить, що територія пра-України з її родючими чорноземами, багатим тваринним і рослинним світом, значна частина якої не потерпала від світового потопу і не зазнавала зледеніння, була прабатьківщиною оріїв (аріїв), звідки вони розселилися кількома хвилями по Індоевропі, підкоряючи місцеві племена. Та з часом білошкірі орії розчинились в морі підкорених племен, передавши їм, однак, свої звичаї, вірування, соціальний устрій, синьо-жовті кольори – символи Неба і Землі (донині дуже улюблені в Індії) та інші атрибути, серед яких чи не першим був тризуб – символ дніпровської прабатьківщини.

В нових умовах тризуб став важливим атрибутом багатьох божеств і правителів. Так, один з трьох головних богів індуїзму, Шіва, найчасті-

ше зображується з тризубом-шулою (тришулою). Інший бог цієї трійці, Вішну, має високу корону, оздоблену тризубом. Тому знак „намам” (тризуб) носять також і вішнуїти, намалювавши його собі на лобі червоною фарбою. Тризуб належить і до атрибутів індуїстського бога Ями, хетського Тешуба, асирійського Вула, грецьких богів Зевса, Деметри, Амфітріти, Триптолема, Посейдона, римських Нептуна, Прозерпіни, одного з кельтських богів. Деякі кушанські правителі перших століть нової ери зображувались на монетах з одним або навіть двома тризубами на високих підставках. Тризуб, діставши поширення на великих просторах від Тибету до Піренеїв і навіть далі, втратив згодом своє первинне значення, а натомість появились різні його інтерпретації, переважно філософсько-релігійного та культового характеру. В останні два століття завдяки фантазіям вчених знак набув також ще й анімально-предметного тлумачення. Тоді ж легкої руки М. М. Карамзіна, російського письменника та історика, він одержав тєперішню назву тризуб, скальковану з латинського слова тріденс.

Священний знак оріїв мав безпосереднє відношення до назви Троянь. Цей хоронім (назва території) породжений словом троян, яке лежить в основі цілого ряду українських топонімів, включаючи знамениті Троянові (Змісві) вали. На етнічній території українців нараховується понад півтора десятка населених пунктів з назвами: Троян, Трояни, Троянка, Троянівка, Троянове і т. п. Дуже примітним в даній ситуації є той факт, що маловідоме, а то й зовсім невідоме іншим слов'янським мовам, зокрема російській, слово троян активно вживалось і вживається в українській мові, причому в багатьох значеннях, але кожне з них пов'язане з числом три.

Як свідчить контекст „Слова” і семантика самої назви, Троянь локалізувалась на нашій землі, охоплюючи басейн трьох найбільших річок Оріяни-Скіфії, тобто Дона, Дніпра і Дністра, а також півострів Таврію (тепер Крим), населення яких поклонялось культу текучої (живої) води і особливо великих річок (занесений звідси в Індію). Інакше кажучи, Троянь займала територію Таврії і так званого „скіфського квадрату” Геродота, південна сторона якого простягалась від гирла Дунаю до північно-східного берега Таганрозької затоки, в котру впаде Дін.

Гідрографія трьох названих рік була дуже незвичайною не тільки для Східної Європи, але й Евразії. Маючи майже паралельно спрямовані на південь русла (верхів'ям Дністра вважається, ймовірно, Збруч), ріки впадали в два моря, але одного замкнутого басейну, притому Дніпро нижче від порогів роздвоювався і вливався як в Чорне, так і Азовське моря, на що вказували в своїх творах Геродот і Пліній Старший. Створений природою унікальний троян річкових басейнів дав назву території і заодно виниклій на ній державі Троянь. Стилізоване зображення трьох річкових басейнів (у межах „скіфського квадрату”) і півострова Таврії стало символом цієї землі, а в наш час – гербом України.

Прадавня Троянь, займаючи простори між Доном і Дністром, була, як на той час, величезною державою, але в ній панував лад і спокій, через що вона проіснувала довгі віки („були віки Трояні”). Автор „Сло-

ва”, „ришучи в тропу Трояню”, тобто линучи думкою через поля і гори у славні часи Трояні, з болем пише про княжі міжусобиці, які розгорілись „на сьомому віці Трояні”, що привели до її поділу і занепаду. Час існування Трояні неважко визначити, якщо врахувати, що слово вік стосовно дуже далекої минувшини означало колись тисячоліття. Події, описані в „Слові”, засвідчують, що сьомий вік Трояні припадає на друге тисячоліття (хі століття). Отже, виникнення Трояні треба віднести до початку V тисячоліття до нової ери, коли почала формуватись Трипільська культура. Якраз відтоді, від так званого „сотворення світу”, починається відлік років староукраїнського календаря, котрим користувались наші літописці і за яким тепер у нас 7503 рік.

Таким чином, Троянь, яку згадано в „Слові о полку Ігоревім” (і у „Велесовій книзі”), була першою державою наших далеких пращурів-оріїв. Вона була заснована, говорячи мовою археологів, у післяльодовий кліматичний період, званий атлантичним (6000-2500 рр. до н. е.), коли клімат став теплішим порівняно з теперішнім, поширилися широколисті ліси, створюючи найсприятливіші умови для проживання і розмноження людей на території сучасної України. Наприкінці атлантичного періоду почалося похолодання, що, можливо, стало однією з причин посилення міграції троянів, особливо на південь і на південний схід, аж до Індійського океану.

Орії-трояни, мігруючи, рознесли по Євразії і назви своєї придніпровської батьківщини. Тож не дивно, що в Малій Азії, на берегах Дарданелів виникла друга Троянь (по-грецьки Троас), відома нам тепер у грецизованій формі Троада, із столицею Троєю, котру стародавні греки називали ще Іліоном і про яку ми знаємо завдяки поемі Гомера „Іліяда”. Про те, що Трою заснували трояни, говорив римський історик Тіт Лівій. До такого ж висновку дійшли і сучасні вчені.

Наука доводить, що в доісторичні часи пра-Україна була подібна до великого гейзера, котрий періодично випліскував свої води, які потоками розтікалися в різні сторони світу, даючи життя багатьом новим народам. Англійський археолог, історик, лінгвіст, знавець мистецтва професор Леонард Вуллі доводив, що шумери, які створили небувало високу культуру в Месопотамії, прийшли туди з України. А після того, як київський археолог В. В. Хвойка відкрив у кінці XIX ст. Трипільську культуру, вчені константували її зв'язок з культурою хеттів, самаритян, фінікійців та шумерів. В наступному столітті антропологи встановили, що черепи трипільців тотожні черепам давніх племен Малої Азії та близького Сходу.

На підставі археологічних матеріалів Вадим Щербаківський довів безперервний розвиток українського народу від трипільських племен аж до княжих часів. Французький археолог М. Буль „ствердив, що арійська раса й культура прийшла в Західню Європу з України”.

На території пра-України вперше був одомашнений кінь, в землеробстві почав використовуватись віл як тяглова сила, було винайдено колесо, що дало поштовх далеким масовим міграціям оріїв. У 1880 році польський і російський філолог Михайло Красуський, якого важко запідозрити в українофільстві, видав у Одесі працю „Древность малорос-

сийського языка”, в котрій доказує, що Україна є колискою орійських племен, а українська мова не тільки старша від усіх слов’янських, але й від санскриту, грецької, латинської та інших орійських мов.

Таким чином, український народ, його мова дуже давнього походження. Не менш давня і його самоназва укртіяни (в княжі часи українці, тепер українці), яку наводить літописець Нестор, перейнявши її у Георгія Амартола – візантійського історика IX століття, автора хроніки всесвітньої історії. В „Повісті врем’яних літ”, котру переклав В. В. Яременко, повідомляється, що закон же укртіян, „яких ще називають врахманами і островитами, від прадідів за приклад і благочестя взятий, під страхом великим не їсти м’яса, не пити вина, блуду не творити і ніякої злоби”.

„Повість врем’яних літ” Нестора не дійшла до нас у первісному вигляді. Вона збереглась тільки у пізніших списках, переписувачі яких часто густо за власним розсудом вносили в них свої „поправки”. Так повелися вони і з назвою укртіяни, яку вже на відміну від Нестора не розуміли і писали її по-різному. Щоправда, в Софіївському першому літописі написано уктриани. Так само і в „Історії Російській” Василя Татищева, який користувався літописами, що не дійшли до нас.

Не розуміли цієї назви і перекладачі „Повісті врем’яних літ” на сучасну українську мову В. В. Яременко (1990 р.) і Л. Є. Махновець (1989 р.). Якщо перший навіть не звернув увагу на її написання і залишив назву без будь-яких коментарів, то другий з них навпаки: видозмінив назву, транслітеруєчи її грецький варіант бактріяни і прокоментував його, ухилившись таким способом від пояснення назви укртіяни.

З усього вище сказаного стає зрозуміло, що назва укртіяни композитна і складається із слів ук і тріяни. Ми вже знаємо, хто такі тріяни чи трояни. Зауважимо: в деяких індоєвропейських мовах, зокрема українській, грецькій числівник три в похідних словах вживається і у формах трі-, наприклад: українське Трійця і Тройця, грецьке тріас – „трійка”, „трійця”, „тріада” і Троас – Троянь, Троада (історична область в Малій Азії, про яку згадувалося вище).

Тепер настала пора вияснити, що означає складник ук- в етнонімі укртіяни і чому вони названі в літописі врахманами (Брахманами). Для цього звернемось до релігії оріїв та їх соціального устрою, що збереглись у тих племен, які мігрували на південний схід. Древні орії сповідували ведучну (ведійську) релігію, основний зміст якої відображено у ведах чи відах (від слова відати, тобто знати) – найдавніших пам’яток, написаних на рубежі II-I тисячоліття до н. е. санскритською мовою, котра стала мовою міжплемінного спілкування і яка зіграла велику роль у створенні єдиної культури орійських племен. Веди, найголовнішою з яких є Рігведа, представляють собою збірники священних пісень і жертвенних формул, урочистих гімнів і магічних закликів, котрі вживались жерцями-брахманами під час жертвоприношень.

Кожний орій від початку життя до самої смерті не обходився без послуг брахмана, знавця священних вед. В орійському суспільстві, яке поділялось на три верстви-варни (по-санскритськи варна – „колір”), брахмани займали

найвищий шабель. Поряд з ними важливе місце посідала варна воїнів-кшатріїв. Третя варна – варна вайш'їв – складалась із землеробства і скотарів. Пізніше, вже в Індії, де належність до варн стала спадковою, виникла четверта, безправна варна рабів, до якої входили підкорені аборигени – шудри (слуги). З кожною з варн асоціювався певний колір: з брахманами – білий (благість), з кшатріями – червоний (пристрасть), з вайш'ями – жовтий (поєднання благості і пристрасти), а із шудрами – чорний (темнота).

Життя брахмана ділилось переважно на чотири періоди. Спочатку молодий брахман переймав знання від свого вчителя, потім одружувався, обзаводився господарством, виховував дітей. Після того він залишав мирське життя і переходив на усамітнене життя в безлюдному місці. І нарешті брахман ставав бродячим аскетом, який відмовився від всякої власності і жив на пожертвування. Аскетам приписувалась чудодійна сила, яка була здатна двигати світом, обновляти світи і спасати їх від знищення.

Кожний брахман свято дотримувався правила: вчитися і славитися ученістю, поводитися належним чином, помагати іншим людям. Брахмани, виконуючи обрядові церемонії, тлумачачи прикмети і передчуття, передбачаючи погоду, лікуючи хворих, опирались на віками накопичувані знання, зберігали ці знання і передавали їх новим поколінням. Отже, серед усіх верств оріїв-тріянів (троянів) тільки брахмани були людьми ученими чи, по-іншому кажучи, укими, як ще й понині говорять гуцули. Це слово у вигляді складника збереглося в похідних: самоук, наука, неук, недоук.

Існує воно і в санскритській мові, у якій може приймати форму ваквач, – що відбилось у назві держави Вактріяна (в літописі Ватр, яку заснували вихідці з Уктріяни на північних схилах Гіндукуша, в басейні верхньої і середньої течії Амудар'ї (колишній Окс) і яка стала відомим вченням тільки починаючи з походів Олександра Македонського, а її древня історія відкрилась їм лише в результаті археологічних пошуків. Древні греки називали її також Бактріяною, Бактрією, оскільки буква „В” (вета, вона ж віта) у різні періоди давньогрецької мови читалась то як „б”, то як „в”.

Таким чином нам вдалось встановити, що уктріяни – це укі, тобто учені тріяни, як називались брахмани – найбільш освічена і впливова верства троянського суспільства. З плином часу назва уктріяни, будучи дуже престижною, поширилась на всі верстви тріянів і, пройшовши кілька стадій, набула теперішньої форми – українці. Спочатку в назві уктріяни відбулось спрощення у групі приголосних (як, до речі, і в пізнішій назві скловени), тобто випав серединний звук „t”, а після того, мабуть, не без впливу слова країна голосні звуки „і” та „а” зазнали метатези (перестанови), тим самим викликавши необхідність суфіксального оформлення назви. У літописі під 1268 роком вже зустрічається назва україняни, в якій формант множини -яни згодом був замінений більш продуктивним формантом -ці, як і в етнонімах сіверяни – сіверці, волиняни – волинці.

Насамкінець нам залишилось конкретизувати, де проживали ті уктріяни, які називались островичами. Літописець повідомляє, що з ними сусідили інди, яким, на відміну від уктріянів, дається негативна характеристика. Як відомо, інди жили з самого початку на узбережжі Меотиди

(Озівського моря). Римський історик Ам'ян Марцелін знав їх в Причорномор'ї, на півострові, що іменувався Ахілловим побіжжям (нинішня Тендрівська коса). Отже, укрітяни, про яких ідеться в літописі, жили в Таврії (тепер Крим), яка була то островом, то півостровом, на котрому, судячи по всьому, древні греки поміщали Країну Блаженних і один із входів у Аїд (царство мертвих). Останній раз Таврія стала півостровом, ймовірно, в кінці V-го чи на початку IV-го тисячоліття до н. е., коли в Європі вибухнув природний катаклізм: води Чорного моря, яке було спочатку озером, прорвалися на південь до Середземного моря, через що рівень води понизився, оголивши Перекопський перешийок.

Про те, що укрітяни, яких ще називали брахманами і островичами, жили на півдні України, свідчить і Рахманський великдень. В цей день, за повір'ям українців, пущені на великдень за водою крашанки (у вигляді шкаралупи) допливають до людей, які живуть десь на півдні і називаються рахманами. Рахманський великдень, як цілком правильно відзначив відомий український етнограф Олекса Воропай, – це „залишок стародавніх, ще дохристиянських звичаїв”.

Дуже промовистим є той факт, що слово брахман – у формі рахман, рахмин, рохман – збереглось в українській мові, породивши немало топонімів, переважно в Правобережній і Західній Україні та суміжних територіях. Рахмани в Україні – це фактично ті ж предковічні брахмани, але вже здебільшого у останній, четвертій стадії свого життя. Ставлення до них за давньою традицією дуже співчутливе і навіть шанобливе, оскільки в народі ще живуть перекази про те, що рахмани були священними предками українців, в чому тепер вже не можна сумніватися.

Таким чином, ми встановили, що наше національне ім'я, як і назва нашої держави, дуже давнього походження і сягає V-го тисячоліття до н. е. В їх основі лежить назва першої на нашій землі держави Троянь, що в свою чергу пішла від трояна, який в орійські віки став символом цієї землі, а в наш час – гербом України, котрий, однак, через його малодослідженість, називається тепер латинською калькою тризуб. Наші далекі предки мали, крім племінних, спільну назву укрітяни, що значить укі, учені тріяни (трояни), яка протягом тисячоліть зазнала ряд змін і набула форми – українці. Одночасно висозмінювалась і назва нашої батьківщини, яка в кінцевому результаті утверделилась у формі Україна, що поставило її в паронімічний ряд з словами країна, окраїна. Якраз вони і стали для дослідників каменем спотикання на шляху до розкриття таємниці назв Україна, українці.

Про автора:

Василь Багринець – професор Ужгородського університету, доктор історичних наук.

Михайло ПРИГОДІЙ

УКРАЇНЦІ І РОСІЯНИ–РІЗНІ НАРОДИ

Московські політики „різного кольору“ стосовно українців та України вперто повторюють вигідну їм імперську версію: „Ми – рідні брати, з одного кореня“. Ала багатоміковий досвід переконує, що Росія ніколи і ні з ким не об'єднувалася на рівноправних, демократичних засадах, волюючи жорстоке поневолення. Отож „братання“, як правило, увінчувалося ярмом на шії „братн'ого“ народу.

Передусім слід наголосити, що Україна і Росія належать до різних цивілізацій – європейської (західньої) і азійської (східньої). Географічно Азію й Європу на континенті розмежовують Уральські гори та річка Урал. Однак цю межу азійська людність переступила ще в давні часи, колонізувала майже безлюдний басейн Волги, а північним краєм просунулася ще далі на захід, тобто повністю заселила всю східню Європу (на схід від меридіану 400). Расово ж етнічна межа між європейським і азійським ареалами проходить від пониззя річки Танаїс (Дону) на північ через західню околицю Москви до Архангельська, по східньому прикордонню українців, білорусів, литовців і латишів. Саме на цю межу вказують давні історики, географи, мандрівники, дипломати (Геродот, Птоломей, Помпоній Лет та багато інших).

Отож Росія з її різноетнічною людністю є західнім форпостом азійської цивілізації, а українці, білоруси, прибалтійці – східнім форпостом європейської цивілізації. Про азійську природу держави Росії, як і про європейську модель цивілізованості українського, білоруського регіонів, написано вже багато нашими і чужими істориками, економістами, філософами. Зокрема Карл Маркс у праці „Тамна дипломатична історія XVIII ст.“ писав, що Московська держава є „прикладом східнього деспотизму“. Видатний російський вчений Дмитро Менделєєв – хемік, педагог і громадський діяч, який дуже добре розумівся також на економіці та господарюванні, зауважував, що землі на захід від Москви не можуть вважатися належними „справжній“ Росії, і пропонував перенести її столицю на схід, до Уралу.

На початку XX ст. Г. Плеханов у праці „Історія російської суспільної думки“ наголосив на разючій подібності Московської держави і східніх деспотій. „Євразійці“ (група російських вчених в еміграції), зокрема політолог і географ П. Савицький, наполягають, що Росія „у своєму джерелі, духовному походженні не є російська сутність“ (тобто не європейська, а азійська), тоді як історіографія промосковська подає цю державу як західню, європейську. Ось „євразійці“ й заповзялися розкрити східню, азійську сутність Росії. Багаті фактичним матеріалом, обґрунтованими

висновками праці істориків І. Бунакова, Г. Вернадського, В. Іванова та ін. Останнім часом опубліковані у Києві змістовні праці Леоніда Залізняка та Мирослава Тризніва, які обґрунтовують, що Україна і Росія історично і географічно належать до різних цивілізацій.

Різночасовим і самотутнім було й народотворення росів-українців і вятичів-московитів. Дослідники Трипільської археологічної культури (VI–IV тис. до н. е.) засвідчують, що наші прадавні предки на Середньому Подніпров'ї уже в добу неоліту вели осілий спосіб життя, займалися хліборобством, приручали потрібних для цього тварин. Нью-йоркський антрополог Дейвід Ентоні внаслідок численних досліджень дійшов до висновку, що саме в ті часи (V тис. до н. е.) і на цій наддніпрянській території (понижзя ріки Ворскли) вперше було приручено дикого коня, започатковано їзду верхи – явище справді революційне, адже це сталося задовго до винайдення колеса. Наші давні попередники займалися ще ткацтвом, гончарством, будували просторі житла, а при них – двори з худобою. Трипільці мали алфавіт, письмо, творили легенди, міти, описували рідну природу, займалися промислами. Осілий спосіб життя сприяв швидкому розвитку.

У скитську добу наддніпрянські слов'яни перебували у складі Скитської держави, знайшли порозуміння з прийшлим сюди людом – степовими скитами, жили автономно скелотським царством, розмовляли слов'янською мовою (лінгвісти В. Абаєв, В. Георгієв довели існування своєрідного скитського періоду в історії слов'янської мови), активно торгували з греками. Слід відзначити, що у скитські часи (VII–II ст. до н. е.) у межиріччі Волги та Оки жили, як засвідчує Геродот, андрофаги (людоїди), отже, попередників майбутніх московитів ще не було на тих землях, не було їх і в світі...

З приходом римлян у північне Причорномор'я (скити відкочували на схід) скелоти посилюють контакти з центрами європейської цивілізації. У II сторіччі нашої ери слов'янські племена від Дону до пониззя Дунаю об'єднуються в єдину державу – Анто-Руське царство, провідну роль в якому відігравали поляни-роси (центром їхнього розташування був басейн річки Рось). Це була народоправна, незалежна, етнічно цілісна (українська) могутня держава, що взяла на себе функцію захищати молоду Візантію від східних кочівників, активно сприяла слов'янізації Балканського півострова. Київська Русь – спадкоємиця того царства – була вже третьою стадією українського державотворення, розвитку нашого народу.

Таким чином, історично-генетичним порогом українців є Трипільська археологічна культура, а надбаннями наших далеких попередників стали й демократичне державотворення, й вічове народоправство, й рання феодалізація, коли навколо панувало рабовласництво, й виникнення та розвиток міст (нерідко етнічно своєрідних) – перші зародки республіканського устрою.

Родовою землею майбутніх московитів були Суздальські землі, які згодом обросли новими князівствами. Мине ще немало часу, поки вони складуть Московську державу, яка вбирала в себе переважно угро-фін-

ську, татарську людність, з незначними вкрапленнями слов'ян-ляхів (вятичів). Ця людність формувалася в умовах монгольського панування на цьому терені і засвоювала привнесене, бо монгольські впливи накладалися на певну расово-етнічну спорідненість суздальців з прийшлими. Російські історики, на жаль, не вивчали всебічно ні своєї батьківщини, ні предків своїх, і не з'ясували: коли і в який спосіб людність східного, азійського ареалу переступила географічну межу з Європою і заселила її частину, хто були ті прийшли, який був ступінь їхнього розвитку. Насамперед про це повинні були розповісти російські історики, проте вони пішли іншим, легшим, хоча й облудним шляхом...

За прикладом М. Карамзіна, схваленим московським імператором, росіяни й досі вважають Київську Русь – прабатьківщину українців – своєю „вотчиною“ (імперський спосіб привласнення чужого). Численний народ виявився обдуреним, його змусили повірити, що перша його держава виникла не в межиріччі Оки і Волги, а на Київських пагорбах; йому нав'язали чуже ім'я – роси, руси, – тоді як літописи підтверджують, що суздальців та їхніх наступників ніхто в світі не називав росами чи русами, бо так називалася зовсім інша людність і держава по берегах Дніпра й Дністра, зформована ще в II ст. н. е., тобто майже на тисячу літ раніше. Все це ускладнює справу висвітлення російського етногенезу. Тож доведеться обмежитися переважно літописними джерелами та суттєвими явищами власне російської історії.

Лаконічна згадка Геродота про андрофагів у названому межиріччі, про знелюдненість територій на північний схід від цього регіону дає нам дуже мало. Пізніше у „Хроніці“ візантійського історика Георгія Амортили, закінченій близько 867 року, говориться про розселення болгар, угрів, обрів, але зовсім не згадується про вятичів. У Київській Русі цього й наступного часу також нічого не знали про них. Але переможені Святославом хазари повідомили йому, що плем'я у Волго-Окському межиріччі платило їм данину. Святослав у 966 році також примусив вятичів платити йому данину. Проте невдовзі вони запротестували проти цієї повинності, і молодому князеві Володимирові довелося іти на вятичів (981 рік) по данину. Однак ті збройно повстали проти такого насильства. Володимир все ж перемагає вятичів (982 рік) і таки змушує платити йому данину. Ось так починалися перші змагання росів-українців із вятичами-московитами...

Маючи такі відомості, Нетсор-літописець зафіксував їх під названими роками, а на початку літопису, де йдеться про слов'янські племена, зауважено, що „дамічі ж і вятичі (походять) од ляхів. Бо було в ляхів два брати – Радим і Вятко. І прийшовши, сіли вони: Радим на річці Сожу, й прозвалися радимичі, а Вятко сів своїм родом на Оці, од нього прозвалися вятичі“ (Літопис руський, с. 7–8). Але коли це сталося – невідомо.

Важливіше інше. „Повість минулих літ“ досить чітко каже, що поділ на племена був тоді етнографічний і вже доволі стійкий. „Усі племена, – читаємо в „Літописі“, – мали ж свої обичаї і закони предків своїх, і заповіти, кожне – свій норов. Так, поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагід-

ний, і поштивість до невісток своїх, і до сестер, і до матерів своїх, а невістки – до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали“. Вятичі також свій „обичай мали: жили вони в лісі, як ото всякий звір, їли все нечисте, і срамослов’я (було) в них перед батьками і перед невістками“ (с. 8).

За версією Нестора (а іншої нема!) вятичі (ляхи) сіли „своїм родом по Оці“, отже, вони були прийшлими, а не автохтонами цієї землі. У Волго-Окському межиріччі ще жили чуваші, мурома, меря та інша різноетнічна людність угро-фінської і татарської мовних сімей (літописець наазивав їх „іншими народами зі своїми мовами“). Жити тут у повній ізоляції „ляхи-вятичі“ не могли, та й прийшли вони сюди задля освоєння нових земель, а це ніяк не обходилося без асиміляції, доволі гострої, бо зішлись люди різних цивілізаційних ареалів. Цей процес, як відомо, обопільний, з певними втратами у мові, культурі, в етнічній своєрідності. Можна припустити, що вятичі були розвиненіші, ніж корінна людність Поволжя. Але ж етнічні особливості автохтонів не знівельовалися й досі, були уже стійкими й тоді, а прийшлим ляхам довелося пристосовуватися, асимілюватися не лише з мурома, меря, а й іншими народами Поволжя, що належали до східного ареалу, і ставали ляхи, нехай повільно, мало подібними до слов’ян.

Отже, на початку XII сторіччя, коли Нестор мав можливість довідатися, хто такі вятичі, у своїй „Повісті минулих літ“ твердо наполягає, що вятичі – не слов’яни. Російські ж історики нехтують цим свідченням сучасника вятичів і стверджують, що мурома і меря на межі I і II тисячоліть злилися з „русскімі“. Якщо ці „русскіє“ є вятичі – то це істинно так. Але ж історики під „русскімі“ мають на увазі київських русів, отож вятичів зараховують до тих слов’ян, які складали Київську Русь, а це вже подвійна неправда. Нестор чітко стверджує: „Вятичі походять від ляхів“ (с. 7), а останні, хоч і слов’яни, але до Київської Русі, до росів не належали. Більше того, асиміляційні процеси уже навіть до початку XII ст. (коли писав Нестор) дали свої наслідки: через асиміляцію з угро-фінами, татарами ляхи-вятичі набули іншої етнічності, і літописець мав підстави не вважати вятичів слов’янами. Отже, вони не були київськими русами, навіть слов’янами, а їхні нащадки, теперішні росіяни, також не мають ніякого відношення ні до подніпрянських росів, ні до слов’ян.

А втім, вятичі-ляхи, опинившись у лісовій ізоляції, мали справу з етнічно і расово відмінною людністю Поволжя, що створювало небезпеку повної їхньої денаціоналізації. Хоч якоюсь мірою порятувало вятичів від неї запровадження у Суздальському регіоні на початку XIII ст. християнства як державної релігії, впровадження церковнослов’янської мови. Це вже зобов’язувало корінну людність триматися, хай і про людське око, канонів Церкви, що породжувало двоєдушність, лукавство, двоєвірство...

Церковнослов’янська освіта значно поліпшувала становище вятичів в асиміляційних процесах, робила їх у різномовному середовищі носіями державної мови, що усувало загрозу їхньої повної денаціоналізації. Є підстави гадати, що саме з того часу (XIII ст.) поступово укорінювалася тут церковнослов’янська мова, наповнюючись татаро-монгольською лекси-

кою, а згодом стає книжною, літературною мовою росіян аж до кінця XVIII сторіччя. Така уповільненість зумовлена довготривалим процесом формування етнічного конгломерату (бо здійснювалося воно через асиміляцію), а мова є ж найпершою ознакою етнічної самобутності.

Своєрідною була еволюція християнства на цих землях. Зрозуміло, що воно тут, за зовсім інших культурних обставин, не могло залишатися у „грецькому варіанті“: щоб впливати на місцеву людність, необхідно було підлаштовуватися під її духовно-культурний стан. Тому зміни у церковних ритуалах, в обрядових звичаях поступово відбувалися, а з часом склалися у звичні канони, помітно відмінні від візантійських і від київських. До речі, ця відмінність збереглася й до нашого часу. Компетентні росіяни засвідчують, що старообрядець і досі не сяде за один стіл з українцем – як людиною іншої віри...

Таким чином, одна за назвою віра згодом стає на землях володимирсько-московських зовсім відмінною від того, що сповідувалося тоді на Україні. Такі фактичні різниці, у чомусь навіть несумісні форми і канони віросповідання можуть бути лише у людей різного етносу, різної духовності. Отож маємо підстави стверджувати, що у „ляському“ варіанті слов'янство тут не відродилося, а започаткувався своєрідний угро-фіно-татаро-слов'янський симбіоз, який згодом легло сприйняв відчутний вплив монгольський, що довершило формування неслов'янського етносу – предків росіян. Як бачимо, український і російський народи є суттєво різними расово-етнічно, культурно, за ступенем розвитку, відмінні своїми менталітетами та історичною долею. Говорити про тісну спорідненість цих народів означає зневажати українську специфіку й нехтувати специфіку російську...

Віддамо належне історикам російським, навіть великодержавно-шовіністичної орієнтації, які справедливо констатують, що культура України і культура Московії впродовж XV–XVI сторіч розвивалася зовсім різними шляхами, тому відмінність між ними була „надзвичайно глибокою“ (М. Трубецької). Українці-руси, спираючись на досвід спілкування з Грецією та Римом у давні часи, тягнулися на південь і захід Європи, з чаом вони навчалися, творчо працювали майже в усіх її культурних центрах, тоді як зі сходом, з Московією творчих контактів майже не було. Від Івана Грозного втік Андрій Курбський – і опинився на Волині, в середовищі, сприятливому для творчої праці. Пізніше мусив втікати з Москви перший книгодрукар Іван Федоров, працював плідно у Львові і Острозі...

З часом відмінність між українцями і московитами стає просто разючою, її бачать навіть царі. Олексій Михайлович запрошує з України вчителів для своїх дітей, прагне поліпшити церковні відправи – і викликає з України церковних співаків. Його син Петро робить це ще з більшим розмахом, але ті зусилля не приносять бажаних наслідків з причини несприйняття. Цей культурно-інтелектуальний стан московитів Г. Плеханов визначає терміном „малоуміє“, і подає різноманітні вияви російської нездатності мислити узагальнено.

Мабуть, оте „малоуміє“ та ординсько-ханський менталітет і зумовили жорстокий деспотизм у ставленні до південно-західних сусідів. Згадаймо хоча б незаконне підпорядкування Української Православної Церкви Московському патріархатові (1685 рік) як засіб поневолення українського народу. Тоді ж у Москві підготовлено „Коломацьку угоду“ (1687 рік), яка заперечувала існування незалежної України, державний характер гетьманської влади. А серед її статей є принципово нова, небувала в попередніх угодах – 19-та, яка вимагає, щоб гетьман і старшини „служили великим государям“ і щоб „малоросійський народ усякими засобами і способами з'єднати з народом великоросійським“.

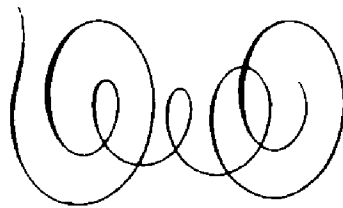
Ось звідки починається зросійщення – як засіб денационалізації українців в російській імперії. Також відтоді посилюється боротьба українців проти залежності від Москви, проти її шовінізму, імперіялізму. І так – впродовж трьох сторіч. Катерина II наставляла своє оточення: „Малоросія, Ліфляндія й Фінляндія суть провінції... треба легкими способами привести до того, щоб вони обрусіли...“

Активно діяли в цьому напрямку всі російські імператори – Олександри, Миколи, а після них – ідеологічна система комуністичної партії, що заповзялася створити „єдину соціалістичну спільність“ – російськомову, певна річ.

Ось така вона докорінна, багатовікова відмінність Росії від України, росіян від українців. Перша ще у XIX сторіччі не належала до справді культурних країн. Друга, Україна, вже на початку XVII сторіччя перебувала серед серед цивілізованих народів Центральної Європи.

Про автора:

*Михайло Пригодій – український письменник,
доктор філософських наук, професор.*

Сергій ФЕДАКА

ЗАКАРПАТТЯ У І ТИСЯЧОЛІТТІ

Питання про джерела слов'янської культури в Закарпатті досі залишається нез'ясованим. Усі спроби вирішити дану проблему зводяться до двох теорій – автохтонної та міграційної. За першою, слов'янське населення Закарпаття зформувалося як етнічна цілісність саме тут, у карпатському регіоні. Засновником теорії дунайсько-карпатської прабатьківщини слов'ян був Нестор-літописець. Віддаючи належне біблійній легенді про Вавілонську вежу і вбачаючи першопоштовх до слов'янського етногенезу саме у тому мітичному розділенні мов, Нестор далі писав: „По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де є нині Угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми, – од того, де сіли, на котрому місці”. Ця концепція була панівною у нашому літописанні та історіографії XVIII ст. На порозі ж XX ст. вона змінилася теоріями про більш північне розташування прабатьківщини слов'ян. Проте в 70–80-их роках карпато-дунайська гіпотеза знов переживає свій ренесанс у працях В. Кобичева та О. Трубачова. Міграційні теорії появи слов'ян у Закарпатті виходять з інших можливих прабатьківщин – Прибалтики, басейну середньої Вісли, Черкащини, Полісся між середнім Дніпром та Одером. Останню, поліську концепцію, особливо ретельно обґрунтував П. Третяков. Про Полісся та його тісні зв'язки з Карпатами багато говориться й у такому загадковому джерелі, як „Велесова книга”, найповніший переклад якої на сучасну мову нещодавно зробив Борис Яценко. Особливо вражаючим фактом є численні збіги гідронімів Закарпаття і Житомирщини.

Подаємо найяскравіші з них в алфавітному порядку. Назву Багно носить болото біля поліського м. Малин, а також потік в басейні Закарпатської річки Іршава. З річкою Бережа в басейні Прип'яті зіставляємо потік Бережанський, що протікає через село Ставне Великоберезнянського району. Річка Більча на Житомирщині співзвучна назві Іршавського села Білки. Якщо на Житомирщині протікає р. Брусна, то на Закарпатті є два потоки Брусні – через с. Тур'я Пасіка Перечинського та с. Сускове Свалявського районів. В Народицькому районі Житомирщини протікає р. Буча, на Іршавщині – Бучів потік, а на Міжгірщині – Бучіїв Звір. Через Лугинський район Житомирщини протікає р. Глухова, а через Свалявщину – потік Глухий, через Міжгірщину – потік Глухого. Закарпатська річка Говерла має свій відповідник – це ріка Гобер Чуднівського району Житомирщини. Три потоки під назвою Грабовець зустрічаємо на Закарпатті, один – на Житомирщині. Там же й річка і селище Гуйва, на Закарпатті же

поширене прізвище Гуйван. Поліській річці Ілля відповідає Іллів потік на Перечинщині, а притоці Іллі та річці Ільна – річка Ільничка на Іршавщині. Сама ж р. Іршава й однойменне селище має відповідник у житомирській річці Ірша. Закарпатські гідроніми Кісва (звідки Косівська поляна), р. Косівська, Косівський потік зіставні з назвою житомирської річки Кошицька, а тамтешній гідронім Кодра нагадує потік Кодриш на Мукачівщині. Через Мукачівщину також протікає потік Костеревиця, в басейні ж Прип'яті маємо р. Костерівку, а також Костирівня. На Україні є дві річки з назвою Купіль – на Хустщині та в Олевському районі Житомирщини. Одна з найбільших закарпатських річок, Латориця, а також Латеровий потік, що впадає у неї, мають певну схожість з річкою Латівня на Житомирщині. Співзвучні також житомирська річка Лемля і Лемський потік на Рахівщині, житомирська р. Лична і Личів потік на Тячівщині, житомирська р. Ломля і Ломовий звір на Іршавщині. Літописно древлянське місто Малин має відповідник у Малинському потоці на Тячівщині. Поліська р. Млачівка зіставна з потоком Млачівець на Рахівщині. Співзвучна р. Мошківка на Житомирщині та два Мошкові потоки – на Закарпатті та Буковині. Близькі назви житомирської р. Нересна та хустського потоку Ніресний, а також тячівського с. Нересниця. Те ж можна сказати про житомирські річки Норин і Норинка і хустський потік Норична. Інший приклад: житомирська р. Рудавиця і міжгірський потік Рудавець, або ж поліська р. Ружаниця і перечинський потік Ружа. В обох областях протікають річки з однаковою назвою Свинка, Синявка, Синяк. Річка Таль в басейні Тетерева перегукуються з потоком Таловець в басейні Тересви. Зрештою, співзвучні назви і самих Тетерева і Тересви, тобто аналоги існують не тільки на рівні дрібних річок, а й основних водних артерій обох регіонів. Особливо вражає в цьому пляні приклад річок Уж, які протікають в обох областях. Справа не лише в тому, що більше ніде в Україні такий гідронім не зустрічається, а й у тому, що обидві річки дуже подібні й за фізичними характеристиками, на берегах обох було збудовано давньоруські фортеці – Унг та Іскоростень. Також паралель існує між житомирськими річками Угля й Углениця та р. Уголька в басейні Терембі.

Дещо виходить за рамки нашого зіставлення, але теж дуже показовий паралелізм назв основних річок Пряшівщини та середнього Подніпров'я. Так, р. Попрад перегукується з р. Бобрадь у басейні Сули, а р. Свидник з р. Свидня на Сумщині.

Якщо поокремо кожний з наведених прикладів може бути розцінений як випадковий збіг, то взяті в цілому вони свідчать про наявність в минулому потужного міграційного процесу, який з'єднував території сучасних Житомирської та Закарпатської областей, коли переселенці давали річкам на новоосвоєних теренах ті ж назви, які були в них на батьківщині. З'ясування напрямку цього потоку не викликає особливих труднощів. На Закарпатті відповідні назви носять переважно дрібніші об'єкти, ніж на Поліссі, це здебільшого навіть не річки, а потоки. Закарпатські назви явно творяться від житомирських шляхом суфіксального оформлення.

Якщо притримуватися міграційної теорії, то перші слов'яни перетнули

Карпати з півночі вже в I–II ст. н. е. Відтак, нова хвиля прокочується в III–IV ст. у зв'язку з війнами готів (гутів, гутіїв) та союзних їм слов'янських племен з Правобережної України проти Риму. Чи не з тих часів у карпатському регіоні побутує такий прокльон, як „гута би тя вбила!”? Ще масовіший наплив слов'ян у Закарпаття і далі в Паннонію відбувся у зв'язку з гунською навалою на Європу. Слов'янський компонент у війську Аттіли був настільки потужним, що останнім часом з'явилася дев'янтна теорія, за якою і сам Аттіла і його найближче оточення були природними слов'янами. Зрештою, це звичайний рецидив романтичних підходів часів О. Вельтмана та Ю. Венеліна, якими українській медієвістиці доведеться перехворіти ще раз. Але активна роля східних слов'ян у великому переселенні народів, очоленому тюрками-гунами, не підлягає сумнівам. Якраз у ході цього переселення перестала існувати черняхівська культура IV–V ст. на Правобережній Україні, носіїв якої М. Ю. Браїчевський ототожнює з племенами шести східнослов'янських союзів.

Нарешті, у VI ст. розгортається масове переселення східних слов'ян за Карпати внаслідок розгрому антської держави аварами. Все нові і нові переселенці, які перходили гори і розпорошувалися далі ледь не по всій Паннонії, все ж витворили тут досить цілісну культуру. С. І. Пеняк зробив висновок, що у Верхньому Потиссі слов'янська культура VI–VII ст. розвинулася на базі трьох попередніх культур: культури карпатських курганів, спільної для Прикарпаття та Закарпаття, пшеворської, поширеної на теренах Польщі, Галичини, Закарпаття, а також прашівської, яку часто пов'язують з черняхівською, розглядають як наступницю останньої. В свою чергу, підкреслює С. І. Пеняк, всі три ранньослов'янські культури розвивалися на базі попередньої кельтської (латенської) культури дослов'янського місцевого населення. Така конструкція дає шанс синтезувати сильніші сторони міграційної та автохтонної теорії закарпатського слов'янства. Наразі ж питання про роль кельтського та фракійського елементу в українському етногенезі залишається відкритим. Палким прихильником пошуків кельтських коренів праукраїнської культури був свого часу С. Шелухин. Розглядати фракійський етап як закономірну ланку в етногенезі закарпатських українців пропонує історик М. Тиводар.

В контексті нашої теми виключно важливим є питання про походження ороніму Карпати. Найраніше він засвідчений у „Географії” Клавдія Птолемея (II ст.), де вживається сім разів. Дана назва виводиться від індоевропейського кореня, що зберігся в албанському слові „карпе” – скеля. Безпосередньо слово „Карпати” оформилося на фракійському ґрунті. Підтвердженням такого тлумачення є й те, що Пліній Молодший (I ст.), не вживаючи слова „Карпати”, називає їх „великі скелясті гори”, тобто дає латинський переклад туземного терміну. Із закарпатських дослідників цю версію найактивніше обстоював М. Бескид, який успішно виводив назву Карпат зі слов'янської лексики: „Ім'я Карпати ніщо інше як короп'яві, горбаті, щілинисті гори”. Слід погодитися з М. Бескидом і в тому, що найдавніші відомі слов'янські племена перших століть н. е. в Карпатах, карпи (їх вважав слов'янами ще П. Шафарик), є назва вторин-

на: „Не карпи дали ім'я горам, а самі отримали назву від Карпат”. У свою чергу, це свідчить, що карпи оформлювалися як етнічна цілість саме у карпатському регіоні, а не прийшли звідкись уже єдиним усталеним племенем. Відтак цілком логічним видається припущення про подальшу трансформацію назви „карпи” у „хорвати”. Причини та механізм такої видозміни покищо незрозумілі, хоча явно, що цим двом різним формам відповідають дві стадії розвитку одного й того ж контактного стносу. Цікаву характеристику найдавнішому хорватському племені дав М. Бескид. На жаль, вона не здобула розвитку у подальшій історіографії: „Це ім'я у своїй первісності не означало якийсь окремий слов'янський народ, але було спільним позначенням для всієї слов'янської маси,... етнографічний склад якої, внаслідок натиску при переселенні народів, був змінним”. Цим пояснюється широке побутування на Закарпатті топоніміки, типової не тільки для древлян, а й для уличів, тиверців і навіть взагалі далеких сіверян.

Звідси Велика Хорватія, про яку відомо літописцеві Нестору, природно ототожнюється з так званим історичним Закарпаттям в період найзначнішого поширення слов'ян у цьому регіоні. Проте період стабільного існування цього досить різношерстного племенного об'єднання урвався на початку VII ст., після того, як авари, розгромивши Антську державу, вриваються до Паннонії і починають загрожувати навіть Візантійській імперії. Щоб здобути союзників проти аварів, імператор Іраклій (610–641 р.) звернувся до хорватів і надав їм для поселення територію сучасної Хорватії. За повідомленням Костянтина Багрянородного, хорвати переселилися великою групою, яку очолювали п'ять братів: Кіюк, Левел, Коснець, Мукол і Горват, а також їхні дві сестри Туга і Вуга. Невдовзі услід за хорватами, які вирушили з району Західних Карпат, послідували племена сербів – з району Східних Карпат. Іраклії радо прийняв і нових переселенців, надавши їм землі навколо Солуні. Але тим не сподобався наданий край, і вони були поселені на схід від хорватів.

Проте на Закарпатті продовжувало й надалі існувати мішане населення, яке їхні сусіди називали то хорватами, то сербами. Межі Великої Хорватії на заході окреслюється пізнішим угорським комітатом Гемер, назва якого пояснюється із старонімецької як „межа, кордон”. Саме тут у ранньому середньовіччі проходила етнічна межа між слов'янами та германцями.

Нестор повідомляє, що під час візантійсько-перської війни 627 року за Карпатами вперше з'явилися „білі угри”, які прийшли сюди як союзники візантійського імператора. Проте це був лише один з багатьох епізодів у багатовіковій епопеї „пошуків батьківщини” мадярами. Східньослов'янський же світ після аварського погрому перегруповується по-новому, тепер вже навколо Кисва, який стає центром Руської держави. Нестор суворо дозує інформацію про ті віки, хоч і відчувається, що він знає більше, ніж пише. Перед ним стояло завдання звеличити саме династію Рюриковичів, до якої належав замовник, тому й не дуже поширювався про здобутки попередньої династії Києвичів. Але з того, що нам відомо про велику перемогу Русі над Візантією 860 року (з неї Нестор і починає да-

тований виклад подій), переконуємося, що досягти її київські князі могли, лише об'єднавши знов усі землі і племена антського союзу. Це підтверджує і сам Нестор: „І жили у мирі поляни, і древляни, і сіверяни, і радимичі, і вятичі, і хорвати”. Поряд з „Повістю времяних літ”, іншим важливим джерелом з тогочасної історії Закарпаття є латинська хроніка „Діяння угрів”, автор якої не вказав своє ім'я, тому увійшов до історії як Анонім. Вперше хроніку було надруковано 1764 року, а українською мовою її переклав канонік Мукачівської єпархії В. Гаджега. Це твір далекий від суворости Нестора, становить собою щось середнє між літописом та історичним романом. З його тексту відомо, що Анонім – нотар угорського короля Бейли. Щоправда, єдиної думки, якому саме Бейлі він служив, немає. Одні вважають, що це був Бейла II (1131–1141), інші – Бейла III (1172–1196), ще інші – Бейла IV (1235–1270). Останнє найімовірніше. Переживши монгольську навалу, відігравши значну роль у припиненні розгоратання Батієвого наступу в Європі, Угорщина заплатила за це найдорожчою ціною. Татари безжально винищували непокірне населення, особливо у лісистих краях, придатних для партизанської боротьби. Більшість носіїв історичної пам'яті загинуло, країну відкинуто далеко назад. Слід було відроджувати з руїн усе – міста, села, торгівлю, історичні знання. Це був найзручніший час, аби переписати минуле по-новому, на догоду коронованому замовникові. Літописцеві створили всу умови. Він користувався солідною джерельною базою, своїми географічними і місцевими топографічними знаннями залишив далеко позаду інших сучасних йому авторів, які писали про Угорщину. Але Анонім мав обов'язково показати, що угри прийшли в напівдику, рідко заселену землю (такою вона й була, тільки не в кінці IX, а в середині XIII ст.), що саме їм вона завдячує всіма благами цивілізації, що головну роль у „здобутті батьківщини” мадярами відіграли Олмош і Арпад, засновники правлячої династії. Для цього Анонім вдавався до найфантастичніших вигадок – на зразок того, що по дорозі в Карпати угри вщент розбили київського князя і захопили його столицю. З тих же причин хроніст пише, буцім на Закарпатті владарювали воєводи болгарського царя. В часи Аноніма всі сили слабкого вже так званого другого Болгарського царства було спрямовано на оборону від турків, які врешті-решт і захопили його. Для Угорщини ця держава не становила реальної небезпеки – на відміну від північного сусіда, Галицько-Волинської Русі, яка 1245 року розгромила угорські війська, а відтак утвердилася принаймні на частині Закарпаття. Тому питання про те, чию владу застали угри на Закарпатті – Болгарії чи Русі, Анонім вирішував, виходячи не з джерел, а з політичної кон'юнктури.

І все ж значення Аноніма як одного з перших авторів, що писали про Ужгород, величезне. Ось що він говорить: „Угри, зрадивши більше звичайного, під'їхали під фортецю Гунг, аби здобути її. Як тільки розташувалися табором навколо мурів, володар кріпості Лаборци (Лаборець), якого звали його мовою „дука”, втік до фортеці Земплин, будучи переслідуваний ратниками князя (Олмоша), які спіймали його біля однієї річки, на місці повісили, і з того часу річка ця несе ім'я Лаборця. Тоді князь

Олмош і його люди, увійшовши до фортеці, принесли безсмертним богам великі жертви і бенкетували чотири дні. На четвертий день князь Олмош скликав раду і прийняв присягу від усіх своїх людей, наставив свого сина Арпада ще за свого життя князем і повелителем. І став іменуватися Арпад мовою чужинців (не-мадяр) князем Гунварії, а його воїни від Гунга – гугварами, і назва ця збереглася в усьому світі досі”. Виведення навіть етноніма угорців від міста Ужгород – одна з фальсифікацій Аноніма, яка показує надзвичайне значення Ужгорода для свято-стефанської корони. Це місто згадане Анонімом ще раз: 903 року. Арпад, зруйнувавши Боржавський замок (нині с. Вари на Берегівщині), усіх полонених „наказав в кайданах відвести у фортецю Гунг”, але дане повідомлення сумнівне, бо мало ймовірно, що кочовики могли так довго утримувати Ужгород. До того ж, назвавши три захоплені закарпатських міста (а Земплин ще й коштував життя самому Олмошеві), Анонім делікатно замовчує, що це були далеко не всі фортеці краю. На сьогодні відомі тогочасні городища поблизу сіл Гараздівка, Дяково, Білки, Мала Копаня, Вишково, Данилєво, Олександрівка, Дулово, Вільхівці-Лази тощо. Показова назва села, яке лежить на півдорозі між Хустом і Даниловим городищем – Боронява. С. Пап вважав, що первісна його назва була Оборона, тут теж знаходилося укріплення, яке так і не зміг здобути Арпад. Саме на Хустщині довго побутовали перекази про князя Лаборця. Ними скористалися в своїх працях І. Базилович, М. Лучкай, Я. Коллар. Один з них записано на початку ХХ ст. і опубліковано К. Заклинським. Про загиблого ужгородського князя там мовиться так: „І Лаборець із своїм війском дуже бистро билися, но єму не стало войска і тогда ун загнав тих людей, що били у нього, аби дали знати людям, що напали на него мадьяре. Они дали знати людям. Но дали знати і нашому селові, щоби шли битися з мадьярами. Но наше село било іще мале і много помочи не могло дати. Но кулько було легенов, усі пішли”. Переказ прекрасно доповнює дані Аноніма, передає і те, про що хроніст волів не згадувати: „І зобралися до Ужгорода і як ішли по дорозі, стрітилися з мадьярами. Они билися і як легені і куражні імилися з ними до битви і убили мадьярув. Прийшли до Ужгороду, но там уже дзвони били, сумно било. Такий великий сум бив, що тота пташка, що так весело співала, зажурилася. Звідують легіні драгуські, що сумує усьо в Ужгороді. Кажуть люди, ужгородські русини, що вороги русинам прийшли із чужого краю, мадьяре, гет убили людей та й убили руського князя Лаборця. І они засумували, із великим сумом запрятали князя Лаборця. Двайцять попув му служило, трийцять дякув му співало”. Останній штрих дуже важливий – краєни мали змогу з почестями поховати князя. Інший варіант переказу записав словацький вчений Носак-Незабудов у селі Ластомірі (20 кілометрів західніше Ужгороду), де і було убито князя над річкою Свіржавою, яку з того часу називали Лаборцем. Селяни показували там руїни церковці, збудованої над княжою могилою. З іншого боку, С. Пап вважав, що Лаборця перепоховано у Горянській ротонді. Оскільки останню переважно датують XII–XIII ст., це свідчить, що пам’ять про князя жила в народі і в часи Аноніма. Напад Олмоша на Унг не

був пляномірним завоюванням, як прагнув подати хроніст. Це був кривавий, але швидкоминучий набіг, який все ж не зрушив життєвого укладу місцевого населення, звідси й пишні похорони.

Закарпатці, які пережили Батисву навалу, ще добре пам'ятали свою історію. Тому-то Анонімові не вдалося повністю впоратися із покладеним на нього завданням фальсифікації. Не знати, чи сподобалися „Діяння угрів” замовникові, а цілий ряд угорських істориків XVIII–XX ст. – С. Тімон, А. Вамберг, Г. Варпалій, П. Гунфальвій, І. Ачаді критикували Аноніма як байкаря, бо, на відміну від них, він не наважився зігнорувати історичну пам'ять корінного населення. Онук же Бейли IV Ласло IV, який посів престол через два роки після діда, вирішив усе ж домогтися своєї інтерпретації історичних подій. Він замовив нову хроніку своєму духівникові і писареві Шимонові Кьозаї, який писав її впродовж 1282–1285 років. Можливо, це було пов'язано із тим, що по іншій бік Карпат тоді саме творився Галицько-Волинський літопис. Кьозаї отримав солідніші джерела, ніж Анонім, але повівся з ними ще брутальніше. Про Ужгород він записав не багато – не мало, що був заснований самими уграми 872 року. Ще П. Сова вказував, що тогочасні мадьяри були кочовиками, тому таке будівництво для них було і технічно неможливе, і практично не потрібне. Ще й через три століття фрейсінгенський єпископ Отто, який об'їхав Угорщину 1147 року, писав, що мадярські міста і села складаються переважно з глиняних мазанок, у яких люди лиш зимують, проводячи інші пори року у шатрах. Але датування початку Ужгороду 872 роком все ж вважаємо відповідним, хоч збудовано його було, звичайно, слов'янськими племенами.

Як же саме виник Ужгород? Територія міста обживалася здавна. Ще з 40 тис. років тому тут відомі поселення на сусідніх Радванській і Пастерієвих горах. 20 тис. років тому заселено ще три висоти – Замкову гору, Кальварію і Дайбовецьку терасу (район готелю „Дружба”). Так склалися передумови для виникнення міста, яке, як і Рим, зростало на „семи пагорбах”. Залюдненими стають ці терени вже в бронзову добу (II тисячоліття до н. е.), про що свідчать знахідки в Циганівцях, Холмоку, а в самому Ужгороді – на вулиці Швабській. У ті часи населення концентрувалося переважно в низинній і підгірній зонах, придатних для орного хліборобства і скотарства. Найбільше поселень знаходимо у важкодоступних місцинах, захищених самою природою – серед лісів і боліт, по берегах невеликих річок, розливи яких перетворювали узвишся на острівці. На Закарпатті ці поселення було розкидано не рівномірно, а групками по тричотири селища на відстані 1–4 км. Саме з трьох ранньослов'янських поселень на Замковій горі, Радванці і Галагові й виник Ужгород. Окрім них, такі групки виявлено в районі Червенева-Зняцева, далі на Мукачівщині та Виноградівщині, хоч це ще далеко не всі. Кожне селище займало невелику площу в 1–2 га, на якій зосереджувалося 8–15 жител з господарськими спорудами, також розміщені не рівномірно, а гніздами по 2–5. Винятком є поселення в с. Холмок, яке розкинулося аж на 15 га. Основним типом житла були різні форми напівземлянки, заглиблені в землю на

80–90 см. Площі цих осель коливалися в тих же межах, що й сучасні кімнати – від 9 до 30 м². Над виритою ямою встановлювався на стовпах високий крутий дах. В кутку такого житла розводили вогнище, обклавши його камінням, або й зводили примітивну піч. Димоходів не було, тому топилися оселі по-чорному. У теплу пору вогнище розкладали надворі.

Кожне з трьох поселень на території Ужгороду мало свої особливості. Замкове було розташоване на схилі 30-метрового вулканічного горбка і домінувало над усією місцевістю. Радванське і Галаговське, навпаки, лежали в низині, зате тут знайдено сліди залізобудування. Поступово зав'язувалися взаємозв'язки між селищами, причому Замкове набувало рис військово-адміністративного центру. Освоювалися проміжні території. Дайбовецький пагорб перетворився на спільний культовий центр, де поклонялися Даждбогу та іншим східньослов'янським язичницьким богам. Пам'ять про це збереглася у назвах і пагорба, і тамтешньої вулиці, яку нещодавно відновлено. Біля підшви Замкової гори виникає площа для спільних зібрань, рад, святкувань, торгівлі. Ця площа (нині Корятовича) досі зберегла своє значення торгово-транспортного центру міста. Спершу міцніли зв'язки між ближчими одне до одного Замковим і Галаговським поселенням, відтак до них приєдналося і Радванське, для чого, мабуть, був збудований перший постійний міст через Уж. Легко зрозуміти, чому об'єднання саме трьох територіяльних громад призвело до якісного стрибка. При злуці двох громад одна, сильніша і чисельніша, просто поглинула б іншу, розчинивши в собі. При об'єднанні ж трьох жодна з них не могла підім'яти дві інші. Доводилося шукати нових форм співжиття. Спільними зусиллями було зведено й першу фортецю для загальної оборони. У ній розмістилася невелика професійна дружина на чолі з князем, чи як його тут звали, дукою. Схожим шляхом виник і Київ. Згадка про його тричленну структуру в момент становлення як міста збереглася в переказі про трьох братів-засновників Кия, Щека і Хорива. Те ж стосується багатьох інших давньоруських міст. Чому Ужгород постав саме наприкінці IX віку? Це століття було переломним в історії слов'ян. То була доба піднесення ранньофеодальних утворень трьох гілск слов'янства – Київської Русі на Сході, Болгарського каганату на Півдні і трохи згодом Великоморавського князівства на Заході. Усі три територіально-племінні формування дотикалися в районі історичного Закарпаття, що було причиною конфлікту трьох держав, трьох столиць за цей край. Саме ж Закарпаття тяжіло до Русі, звідки й прийшло колись більшість його посеелців. Але на початку IX ст. тут прагне утвердитися Болгарія. Її хан Крум (802–814), знищивши Аварську державу в Паннонії, розширює свою державу ген за Дунай, а 811 року перемагає і всемогутню Візантію, причому у бою гине навіть грецький імператор Никифор. За наступників Крума Болгарія стає першорядною європейською державою, добившись визнання своїх нових кордонів на Півдні з Візантією і на Північному Заході з Франкською імперією. Північно-східні ж кордони окреслено не було, бо там, в напрямку Карпат, Болгарія зіткнулася з протидією найбільшої за площею, а можливо, і за населенням країни Європи –

Русі. Переломним моментом в історії тогочасних складних взаємин у Карпатсько-Українському басейні став 860 рік, коли київський князь Аскольд, злучивши більшість руських племен, перемагає Візантію і підносить авторитет Русі на незнану раніше висоту. Наступні два десятиліття, аж до загибелі Аскольда у 882 році, були періодом грандіозної розбудови усіх державних інституцій. Однією з княжих турбот було зміцнення кордонів. Тоді-то й будуються перелічені закарпатські фортеці, завданням яких було прикриття карпатських перевалів і оборона краю від можливих напасників з Півдня. На оборону ж Північного напрямку, звідки прийшли угри, ці укріплення, мабуть, не були розраховані, що й показали події 894 року, через які Ужгород вперше потрапив на сторінки історії. Нестор так повідомляє про них: „Ішли угри мимо Києва горою, що зветься Угорська. І, прийшовши до Дніпра, стали вежами...” Відзначимо, що крім Угорського урочища у Києві був відомий і Ольмин двір – за іменем тодішнього угорського вождя Алмоша. Нестор висловився про цю подію доволі обтічно. Детальніше про неї розповідає угорський анонімний літописець XIII ст. у творі „Про діяння угрів”, де мовиться, що угри прийшли воювати з київським князем, причому у відкритому бою перемогли його. Останнє, імовірно, є перебільшенням угорського літописця, який, як і Нестор, мусив догоджати замовникові. Але сам факт нападу угрів на Київ не підлягає сумнівам. Тоді якраз могутній древлянський племінний союз боровся проти чужинської, варязької династії, яка зайняла Київ, і цілком міг спрямувати на нелюбого їм князя Олега угрів. Олей сам уклав союз з мадярами, пообіцявши всебічне сприяння в справі утвердження їх на землях між Дунаєм та Тисою. Уграм було виділено спеціальних провідників, аби зробити мінімальною шкоду від їхнього проходження через Русь. Хоч повністю такої безпеки досягти не вдалося (закарпатські перекази яскраво розповідають про це), а проте угри проминули-такі усі руські землі, узявши за свої кочів'я край далеко за Тисою. Отже, у Києві було все ж укладено якусь відповідну угоду.

Олегові вдалося зміцнити свою владу на теренах усієї Русі. Серед племен, які беруть участь у його поході на Візантію 907 році, Нестор знов називає слов'ян. Причому цей похід був уже не тільки морським, як попередні походи князів Києвичів, а й сухопутним: „Вирушив Олег на конях і в кораблях”. Кіннота, імовірно, рухалася саме через карпатські перевали. Це ж логічно припускати і про наступні походи київських князів, у тому числі й знамениті балканські походи Святослава. Проте поразка Святослава від греків, його загибель від печенігів і наступна усобиця між його синами підірвали вплив Києва на західні околиці Русі. Північні (а можливо, і південні) схили Українських Карпат було завойовано поляками. Тому Володимир Святославович ходив проти Польщі та відвоював Перемишль, Червен, інші прикарпатські міста. Цей похід Нестор датує 981 роком, хоча сучасні вчені вважають, що у цьому місці хронологія дещо наплутана. Після возз'єднання Прикарпаття перед Володимиром логічно поставало питання про Закарпаття. Нестор справді повідомляє про похід Володимира у 993 році на хорватів. Якщо тут ідеться про

білих хорватів, то утвердження над ними князівської влади Володимира відбулося все ж значно раніше, інакше Нестор вказав би, проти якої саме держави воював Володимир за цю землю. Та найцікавіша інформація про Закарпаття міститься у повідомленні під 996 роком про Володимира: „І жив він із князями навколишніми у мирі – з Болеславом лядським, і з Стефаном угорським, і з Ондриком чеським, і був мир меж ними і дружба”. Цих королів попередник Нестора, який писав ще при князі Володимирі, міг назвати окольними, навколишніми, тобто такими, чії землі примикають до Русі, межують з нею, лише в тому випадку, коли історичне Закарпаття (тобто нинішня Закарпатська область і Пряшівщина) входило до складу Русі – інакше спільного кордону з усіма трьома сусідами не виходить.

Проте після смерті Володимира 1015 року на Русі почалася кривава уособиця, в результаті якої червенські міста знов було загарбано Польщею. Про долю Закарпаття в цей час Нестор нічого не повідомляє – мабуть, вона була тією ж, що й усієї Червоної Русі (тобто Карпатської Русі). Новий київський князь Ярослав Мудрий відвойовує батьківські землі у союзі із своїм братом-співправителем Мирославом Тмутороканським лише у 1031 році. Нестор пише про це так: „І зайняли вони городи червенські знову, і опустошили Лядську землю, і багатьох ляхів привели, і розділили їх. І посадив Ярослав своїх по Росі, і є вони до сьогодні”. Навряд чи могли руські дружини за одну кампанію спустошити усю Польщу. Швидше за все, „Лядською землею” тут названо повернуту від Польщі територію. Відповідно, „ляхами”, розселеними під Києвом, тут названо не лише поляків, а й виведених з Червоної Русі русичів, які перед тим певний час були данниками польської корони. І в наступні часи закарпатці іменували вихідців з Галичини, яка тоді належала Польщі, лєндєлами, тобто поляками, а ті їх угринами.

Причини такого переселення зрозумілі. В середні віки ще не існувало кордонів сучасного типу – як чітко визначеної лінії, позначеної прикордонними знаками. Кордонами вважалися цілі області, які були або важкопрохідними, або малозаселеними. При відсутності таких природних меж на стиці держав їх створювали штучно, відселяючи частину люду із спірних територій. Щось подібне було вчинене, мабуть і у Південному Закарпатті. Цим скористався угорський король Стефан, який того ж 1031 року приєднав Берегівщину до власної держави. Більша ж частина Закарпаття і надалі залишалась у складі Київської Русі.

Щоправда, з кінця правління Ярослава Мудрого на Русі розгортаються складніші події, які все тяжче охопити літописцю єдиним поглядом. Назрівають процеси роздроблення. Реальні важелі влади на західних землях переходять від Києва до Галича, де утверджується своя династія Ростиславичів. З середини XI ст. Нестор фокусує свою увагу на Києві, згадуючи інші краї лише принагідно, тому з цієї драматичної доби не маємо про Закарпаття навіть таких скупих звісток, які були раніше. Тільки під 1099 роком Нестор дає ще одне непряме повідомлення про долю Закарпаття: „У сей же рік побиті були угри коло Перемишля”. Ін-

терпретувати його можна таким чином. На галицьких землях саме то-чилася жорстока уособиця, описана Василем Волинянином у „Повісті про осліплення Василька Тербовльського”, яку Нестор включив до свого літопису. З цього користується угорський король, який в останні роки ХІ ст. завойовує і Північне Закарпаття, а також намагається від-разу закріпитися і на Північ від Карпат. Але цим намірам поклала край його поразка під Перемишлем. На кілька десятиліть кордон було вста-новлено по Карпатському хребту. Перемога над половцями в ІІІІ році, якій Нестор присвячує розлогу урочисту оповідь, давала йому можли-вість знов згадати про Закарпаття. Але його замовник князь Свято-полк не мав чим похвалитися у цьому пляні, тому й Нестор вже вкотре обійшов дану тему мовчанкою.

Упродовж цілого тисячоліття значна територія історичного Закарпаття мала якнайміцніші зв'язки з рештою східньослов'янських земель (І–ХІ ст.), коли відбувалося постійне підживлення Закарпаття зі сходу насе-ленням та культурними набутками. Саме глибоке укорінення у свідомос-ті закарпатських українців етноніма „Русь”, „русини”, „руснаки”, „русь-кі” є свідченням міцної інтегрованості Закарпаття до Київської Русі в ІХ – на початку ХІ століть.

Автор:

*Сергій Федака – професор Ужгородського університету,
доктор історичних наук.*

~~~~~

УСМІХНІМОСЯ!

– У нас тяжко бути журналістом. Мусить вміти писати про те, чого не знає, і не писати про те, що знає.

(„Лис Микита“, ч. 11, листопад, 1971 рік)

Теофіл КОСТРУБА

ПРИЧИНИ УПАДКУ

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

I

У підручниках історії України й у різних принагідних статтях можна прочитати про причини упадку Галицько-Волинської держави приблизно таке:

Україна взагалі, а Галицько-Волинська держава зокрема була для Західної Європи заборолом і твердим валом проти кочівників, витримувала на собі удари, призначені християнському світові і тим самим до краю вичерпувала свої сили. З того користали нахабні сусіди і в певнім моменті, в 1340-их роках, цілком зайняли цю державу. Таким чином, на упадок Галицько-Волинської держави мали вплинути два засадничі чинники: 1) напади кочівників, 2) натиск сусідів. Натомість виглядає із праць, що причини упадку Галицько-Волинської держави не містилися ні в яких внутрішніх моментах, чи то в самій національній психіці, чи в державній організації та їх хибих. Таке сприймання причин упадку нашої старої держави може довести до дуже песимістичних висновків, бо продовж історії України завжди будуть якісь „кочівники” і „зажерливі” сусіди. Та незважаючи навіть на те, такє пояснення цілком не відповідає правді.

Ще кілька слів, чому саме звертаємо увагу на Галицько-Волинську державу, а не, наприклад, на Київську. Робимо це тому, що це був уже повний упадок української самостійності в середньовіччі, а ще тому, що тільки Галицько-Волинська держава може в повному значенні цього слова називатися Українською державою європейського типу, цебто вона була найбільше зближеною до тогочасних держав феодальної Європи. Коли в Київській державі ще князі з дружиною кочують від стола до стола, шукаючи кращого княження, то в Галицько-Волинській державі бачимо вже рішуче осілих на своїй території князів і дружину. Врешті після упадку цієї останньої держави вже в Україні не було нащадків давнього княжого роду, чи точніше: не могли вони вже відіграти поважної ролі в житті нації.

Але вся трагічність упадку Галицько-Волинської держави не тільки в тому, що з цим моментом не стало вже в нашій батьківщині рідного державного організму; ще сумніше явище – що упродовж десятиліть, а то й століть, після упадку нашої держави не виступають сили, що прагнули б до її відбудови. І саме ця остання обставина спонукає нас глибоко призадуматися над цим трагічним моментом нашого минулого і пошукати його справжніх причин, щоб правильно зрозуміти цей момент і зробити належні висновки.

Так стоїть проблема: постараємося коротко дати її розв'язку.

II

Отже, ні напади кочовиків, ні зажерливі сусіди не були властивою і єдиною причиною упадку Галицько-Волинської держави. Навпаки, князь Лев Данилович при татарській допомозі зміцнював свою державу, і хоч його наступники виступили вже проти татар, та не знаємо з історії, щоб татарська Орда якимось особливим способом і з особливою силою мстилася за це на нашій державі. Не тому, звичайно, щоб вона цього не хотіла зробити, радше не ставало їй сил, бо Орда в тому часі вже не відзначалася давньою могутністю. Тяжкі внутрішні усобиці в лоні самої Орди, що її спричиняв у 1290-их роках Ногай у боротьбі з ханами, вичерпували її, і XIV століття є свідком повільного розпаду Золотії Орди, що згодом поділиться на Казанську і Кримську. Так само сусіди нападали на Україну і в давніших часах; але розумна політика галицько-волинських князів зуміла так влучно посувати події на шахівниці політичних констеляцій, що майже завжди проти одного ворога знаходився другий (проти литовців – німецький орден меченосців, проти поляків – татари тощо). Значить, причини лежать глибше, у самій суспільності чи її організації, і на ці моменти слід звернути пильну увагу.

Дуже цінне світло на наше питання кидає українська історіографія княжих часів загалом і Галицько-Волинської держави зокрема. Не місце тут входити в докладну аналізу надзвичайно складних питань староукраїнської і загалом східно-європейської історіографії; вкажемо лише коротко, оскільки це конечне для нашої теми, на основні й характеристичні її риси, які віддзеркалюють просто ідеально цілу конструкцію староукраїнської суспільності. Це хибне уявлення або, м'яко кажучи, не зовсім точне, коли ми уявляємо собі переважно монахів, як творців української історіографії. Насправді було так, що авторами наших літописів були якраз світські люди, і то княжі дружинники, зв'язані якнайтісніше зі своїми князями. Наша тодішня історіографія, чи як ми її звемо – літописання була зовсім неподібна до західно-європейської. На Заході помічасмо в тих часах два роди історичних творів, коли дивитися з погляду їх авторства: 1) офіційні, цісарські й королівські літописи, які нотували події, пов'язані з особою монарха, і найважливіші державні справи і 2) історичні твори, яких автором було спершу феодалне лицарство, опісля ж навіть „третій” міщанський стан. У нас натомість другого роду історіографії зовсім нема. Оскільки літописи писалися в монастирях (точніше: в Печерському монастирі, а тільки винятково в інших, як от Михайлівський), то вони не відбігали від загально ідеологічного образу цілого українського літописання. Те, що ми при звичаєні бачити в західно-європейській історіографії, себто, що другий її рід навітлює події зі становища станів, зовсім не виступає в Україні. Коротко кажучи: українське громадянство, якщо під ним розуміємо чинники, незв'язані безпосередньо з князем, або не цікавило зовсім історією і не писало її, або (у випадках, коли її писали монахи) ні в чому не відбігало від ідеології офіційного княжого літописання. Одним словом, неофіційної історіографії в старій Україні, отже,

писаної громадянством і зі становища того ж громадянства, не знаємо зовсім; існує єдино офіційна історіографія – зі становища князів.

Оцеї висновок якраз і з'ясовує нам конструкцію староукраїнської суспільності княжої доби, методи її організації і загалом ціле суспільне життя. Перше, що нас вражає, – це неподібність цієї суспільності до західно-європейської або бодай дуже поважні різниці між обома. Бачимо, що нема тут дуже важливого на Заході лицарського стану, що тоді репрезентував суспільність і був незалежний від монарха. Не входимо в те, чи цих західних феодалів висунули самі монархи добровільно, чи спонукані якимись спеціальними моментами; різницю бачимо в тому, що в нас у Х–ХІІ ст. нема залежного від князів боярства, а пізніше в Галичині можемо обсервувати його розвій і в княжих таки дружинників, які осідали на землі. Здавалося б, – і так звичайно в історіографії цю справу трактовано, – що в галицькому боярстві маємо повну аналогію до західних феодалів; та тут саме й лежить глибока різниця, не зважаючи на зовнішню подібність. Галицьке боярство не вийшло з організації самої суспільності, незалежно від княжих надань, а князеві довелося б було тільки затвердити існуючий стан. Коли б це так було, то ці бояри були б зв'язані більшою солідарністю зі самою землею (себто іншими станами) і заступали б інтереси землі в імені цілого громадянства перед абсолютистичними тенденціями князів. Тим часом насправду ті бояри – це княжі дружинники, яких князь „вивів” у люди, а які за те при нагоді виявили лише інтереси... збунтованих княжих дружинників... Хіба ж це не диво, що ніхто з них не виявив глибшої політичної думки, що ніхто з них не творив „опозиції Його Величності”? Чи ж не характеристичне те, що ніхто з них не вхопив за перо, щоб висловити ідейні підстави протикняжих змагань своєї верстви? І врешті, чи не трагічне те, що з цієї боротьби між князями і боярами виходили факти різанини бояр або ганебного повішення князів Ігоревичів у Галичині, а не вийшла ні одна „хартія вольностей”? Ось маємо коротко різницю між західно-європейськими феодалами і галицьким боярством. Супроти цих фактів даремна річ шукати оправдання для протикняжих змагань галицького боярства, що, мовляв, мало якісь „невідомі нам політичні цілі”, як це часом робилося і робиться в історіографії. Джерела мовчать про те ідеально. І це не випадок, не лише „злюбна тенденційність” з боку княжих історіографів і державного апарату, що могли б винищити того рода джерела; ні, їх просто таки зовсім не було, то й не було чого „нищити”.

III

Коли йдемо далі цим шляхом, то бачимо, що загалом ініціатором державної організації, оборони країни назовні і устрою всередині був князь. Справді ж українська суспільність у часах перед княжою династією Рюриковичів (точніше – Ігоревичів) мала свою спільну організацію, бо не могла чекати аж до Х ст. на появу тієї княжої династії. Але та організація відзначилася двома засадничими прикметами, а ті два „єдино суть”: демократичним устроєм і розбиттям на численні дрібні територіяльні

групи, (звані в історіографії племенами). Того рода устрій справді міг не раз давати хвилеві успіхи при позбавлених усякої або бодай глибшої політичної думки нападах на сусідні країни, але до чого надавався прекрасно, це ствердили розумні візантійські володарі: слов'яни справді великий нарід, говорили вони, але завдяки їх демократичному устроєві і взаємній незгоді можна їх дуже легко наводити одних на одних, чи – кажучи просто – ловити свою рибку в каламутній воді. Коли ми захоплюємося, може, деякою подібністю українців до клясичних греків, то, мабуть, найменше причин для такого захоплення дає аналогія нашої демократії з грецькою... При тому психічна структура українського громадянства в ті часи була „східня до найглибших основ”, як висловився В. Липинський, себто відзначалася мінімальною енергією, підприємливістю й витривалістю в ділянці суспільно-політичної організації. Хіба не позамітне те, що майже всі орди різного походження більш або менше цупко опановували українську територію з її населенням – від глибоких передісторичних часів аж до хозарів включно? Видно, що така політична організація, як її бачимо в передкняжій Україні, не здала свого державного іспиту. Але й пізніше, коли вже згаданий княжий рід опановує територію України, психіка громадянства не змінюється. Є, мовляв, князь і дружина, отже – зсунувся з голови клопіт про оборону перед ворогами. Це його річ, на те він бере данину. І справді, князі вив'язувались зі своїх обов'язків оборони й організації держави, виручали в тому суспільність, яка ставала жити спокійно далі у своїй блаженній півсонній щасливості. Таким чином на стару організаційну верству громадянства налягає нова – княжа, для себе самовистарчальна, і між обома організаціями (суспільности і держави) не було якої-небудь інтимнішої злучности. Віче, законодавча виконна влада передкняжої України не збирається тепер, бо одну й другу функцію перебрав на себе князь; так само судівництво. Якщо в громадянстві були одиниці, що визначалися більшою ініціативою, жертвенністю, здібністю до організації, – а таких українська суспільність завжди видавала багато, – то вони переходили просто в ряди княжого державного апарату. Таким чином коло князя скупчувалися найкращі елементи українського громадянства, які тим самим, так би мовити, ідейно зривали з політичною пасивністю широких мас. Вони, ці князі дружинники і патріоти своєї землі, бачили в князеві і княжій організації держави єдиною можливу організаційну форму суспільности. Тому ідеологія дружинника, чи то неукраїнця (бо й такі були), чи українця ставала одним з ідеологією княжою, а суспільність була позбавлена якраз тих елементів, які могли б формувати творчу опозицію.

Так, отже, можна сказати, що чинником ініціативи і державно-творчим – був князь і його дружина. Та це не були два окремі чинники, що часом могли би стати проти себе; це був один чинник, зв'язаний спільними змаганнями і спільними інтересами. Дружини поза князем не існувало, якісь „земські” бояри можуть існувати тільки в фантазії, бо в дійсності їх не було. Тому, коли в часах Київської держави, чи точніше в XII ст., якийсь князь переходив добровільно чи недобровільно на інший стіл, то з ним

ішли його бояри: поки, отже, „кочували” князі, „кочували” й бояри. Щойно з моментом, коли деякі княжі династії осіли твердо на деяких територіях, наприклад, Волині і Галичині, тоді й боярство вростає в землю, яле знов же завдяки князеві. Нам неясно чи галицько-волинські князі надавали земельні наділи окремим боярам на власність цілого їхнього роду, чи тільки до смерті; на всякий випадок зріст земельного багатства походить із того джерела, що й усякі інші устроєві зарядження: від князя.

Знаємо, яку велику роль відігравала завжди в усіх суспільностях релігія, а зокрема в середньовіччі – християнська Церква. Але й у цій ділянці помічасмо те саме, що в інших: коли в Західній Європі Церква в окремих країнах була регулятором, чинником, що отримував рівновагу між монархами і станами, не допускаючи до надмірного протизаконного виступу тої чи другої сторони або з місця осуджуючи його, – то в нас і Церква була під окремою протекцією князя, залежна від нього в представниках вищого духовенства. Князі ініціювали заснування єпископських катедр, вони засновували монастирі, будували церкви, вивіновували парохіяльне духовенство (порівняй десятину кн. Володимира для Київської Церкви) і тому Церква була їм щиро віддана. Проте було це на зразок Візантії, де Церква також була під особливою опікою монархії. Бути якимсь самотійним чинником старо-українська Церква XII–XIV ст. не зуміла і спиралася цілком на княжій владі: упадок княжого устрою був рівночасно її упадком. Доказ на це – сумний стан Української Православної Церкви XV–XVI ст. Такі чинники, як Печерський монастир, заложений не князями або боярами, але „постом і молитвою і благословенням святої гори” були рідкими і короткотривалими винятками. Отже, і з цього боку суспільність не одержала якогось державного виховання незалежно від князя.

IV

Цей короткий перегляд основних моментів організаційної структури староукраїнської суспільності вже вказує нам на справжні моменти, причини упадку Галицько-Волинської держави. Отже, це були:

1) Типово східня ментальність і психіка основної маси громадянства, причиною якої є найправдоподібніше перевага серед суспільності типу інтроверсійного (якого погляд і зацікавлення звернене радше до нутра) над типом екстраверсійним (якого увага і підприємливість звернені назовні).. Очевидно, що це не є явище повсякчасне і виступаюче завжди в однаковій пропорції, себто з того ми не можемо витягати якихсь фаталістичних консеквенцій; воно „справді спричинилося не раз у нашій історії до переваги чинників пасивних над активними, байдужности до публічних справ над зацікавленими ними;

2) Брак лицарської провідної верстви в суспільності, спертої об землю, яка могла б творити конструктивну „опозицію Його Величності” і тим способом доводити до гармонійного розвитку суспільності і витворення правдивого земельного патріотизму, себто любови до батьківщини;

3) Брак повної самостійності Церкви у відношенні до найвищого політичного чинника – Церкви, яка стала б самостійною виховною силою для суспільності, яка регулювала б відношення між монархом і підданим і так робила б суспільність „повнолітньою” навіть на випадок загрози чи упадку княжої влади.

4) З того слідує пасивність громадянства до справ організації, нестача патріотизму серед неї, яких-небудь активних державотворчих змагань, а тим самим у випадку ворожого наїзду й поневолення – відновлення державних змагань, що вели б до відбудови національної держави. Тому упадок княжої династії був рівночасно упадком державної ідеї і традиції.

Виводимо з даних фактів такий загальний висновок:

Галицько-Волинська держава впала не з причини наїзду кочівників чи зазіхань сусідів, але внаслідок неєвропейських методів своєї політичної організації, яка не дала суспільності належного національного політичного виховання. Тут і справжня причина її упадку, а разом грізна пересторога на майбутнє: ніколи східними методами організації Українська держава, як тривалий національно-політичний організм, не постане.

Львів, 29 квітня 1942 року

Про автора:

Теофіл Коструба (чернече ім'я – Теодосій) – отець-василіянин, львівський історик, знавець княжої доби, перекладач на українську мову Галицько-Волинського літопису. Пропонована нашим читачам праця написана у 1942 році, за рік до смерти автора, і досі залишається маловідомою, бо друкувалася маленьким тиражем у ч. I еміграційного журналу „Життя і Слово” за 1948 рік.

Борис ЯЦЕНКО

„ВЕЛЕСОВА КНИГА“ – ПАМ’ЯТКА УКРАЇНИ-РУСИ IX СТОЛІТТЯ

Гарвардські вчені заповзялися позбавити нашу національну культуру визначних пам’яток давнини. Професор Е. Кінан у „Збірнику Українського наукового інституту Гарвардського університету”, а відтак у київському журналі „Критика” стверджує, наприклад, що „Слово о полку Ігоревім” – не автентичний твір, а фальсифікація кінця XVIII століття. Версію проф. Кінана ґрунтовно спростував член-кореспондент НАН України Олекса Мишанич, сказавши наприкінці: „Прикро, що „Критика” відзначила 200-річчя першодруку „Слово о полку Ігоревім” таким ненауковим і неприхильним до української літератури „відкриттям”.

В тій же „Критиці”, в статті головного редактора проф. Г. Грабовича, читаємо, що українську літературу „тепер нівечать інфантильними спрощеннями (здебільша дешево-патріотичного штибу)”, а школярів „програмово дурають такими нонсенсами, як „Велесова книга”...”.

Чи справді ця річ є „нонсенсом”? Чи вона, як стверджує у своєму дослідженні Борис Яценко, – непересічна пам’ятка України-Руси IX сторіччя?

У 1994 році виповнюється вісімдесят п’ять літ з часу відкриття „Велесової книги” – збірки староукраїнських історико-релігійних творів дохристиянського періоду, написаних на дубових дощечках. Її знайшов полковник Білої армії Алі Ізенбек у розгромленому селянами маєтку Донців-Захаржевських у селищі Великий Бурлук Харківської губернії влітку 1919 року. А. Ізенбек дорожив своєю знахідкою і пильно беріг її, як у роки громадянської війни, так і в еміграції, в Брюсселі (Бельгія), де він (за фахом маляр) відкрив ательє з розпису тканин.

Спочатку А. Ізенбек сам намагався прочитати текст: виник перший (проміжковий) варіант транслітерації пам’ятки. А з 1925 року до цієї роботи долучився Юрій Миролубов-Лядський, український білоемігрант, який працював над розшифруванням тексту до 1940 року.

А. Ізенбек помер в окупованій німцями Бельгії 1941 року; тоді ж зникли і дощечки. На щастя, текст „Велесової книги” був повністю транскрибований Ю. П. Миролубовим, і в 1948 році він повідомив про пам’ятку науковців російського Музею-Архіву в США (Сан-

Франціско), який проявив до неї інтерес лише в 1953 році. І з того розпочалася спільна праця Ю. П. Миролюбова і секретаря Музею О. Кура над підготуванням публікації „Велесової книги”, яка була частково надрукована в журналі „Жар-птица” в 1957–1979 роках, в тому числі і фотографія прорисів дощечки І6.

Як з’ясувалося, в 50-их роках був опублікований проміжковий варіант прочитання, дефективний, з великою кількістю пропусків. Кращий варіант лишився в архівах Ю. П. Миролюбова і після його смерті (1970 р.) був надрукований в Гаазі і Лондоні у 1972 і 1975 роках Миколою Федотовичем Скрипником (Голяндія), а в 1990 році вийшов передруком з цих українських видань у Санкт-Петербурзі (Росія).

Перше українське видання „Велесової книги” було здійснене в 1968 році М. Ф. Скрипником з українським перекладом Андрія Кирпича (Великобританія) у видавництві „Млин” (Гага), а через два роки повторене в „Календарі канадійського фермера” (1970 р.). Ще через двадцять літ переклад А. Кирпича, зроблений за дуже спотвореним варіантом розшифрування, з’явився в журналі „Дніпро”. Наш повний переклад „Велесової книги” зроблений за публікацією в „Трудах отдела древнерусской литературы”, 1990, Т. 43, був надрукований в газеті „Русь Київська” й альманасі „Хроніка-2000”.

Дощечки, на яких був накреслений текст „Велесової книги”, були розміром 38 см на 22 см, товщиною від 5 мм до 1 см. На багатьох із них були так звані гліфи – малюнки тварин, рослин, сонця тощо. В кожній дощечці було по дві дірки для зв’язування.

За нумерацією М. Ф. Скрипника, всього нараховувалось 74 дощечки – від І до 38. Деякі з них одиночні, більшість мають літерні позначки. Можливо, у М. Скрипника був намір об’єднати дощечки за змістом і розташувати в хронологічному порядку, тобто зформувати їх у 38 окремих пам’яток. Але оскільки тексти носять не стільки історичний, як морально-етичний характер, від цього плану довелося відмовитися.

У 1953 році Ю. П. Миролюбов передав О. Куру право на видання „Велесової книги” в журналі „Жар-птица”, ознайомивши його з розшифруваннями А. Ізенбека, а не своїми. Ми не можемо знати напевно, якими мотивами керувався при цьому Ю. П. Миролюбов, але, передаючи в журнал проміжковий варіант прочитання пам’ятки, він пояснив пропуски в тексті дефектами дощечок. Залишивши у своєму архіві досконаліші розшифрування, Ю. П. Миролюбов уже не міг їх використати, не ризикуючи бути звинуваченим у підробці. Лише цим можна пояснити той факт, що після публікації „Жар-птиці” Ю. П. Миролюбов ніби втратив інтерес до цієї пам’ятки. Насправді ж це було не так, але він сам закрив собі можливість подальшої роботи над дослідженням „Велесової книги”. Найбільший інтерес до неї проявили колишній викладач Київського університету С. Лісний-Парамонов (Австралія), М. Скрипник (Голяндія), Б. Ребіндер (Франція) – всі походженням з України.

Своєю назвою пам’ятка завдячує С. Лісному, який взяв її у тексті д.І6: „Влес кнігу сіу почтемо бгу ншему...” і назвав „Влес книга”. Але з

цим не можна погодитися. Ми вважаємо, що в цитатному фрагменті прочитується не „Влес” а „Велес”. Автори пам’ятки знайомі із східньо-слов’янським повноголоссям і, звичайно, так вимовляли й ім’я Бога. Ось приклади повноголосся у тексті: вьрозіу (2а), одерень (4а, 6г), Вороженца (4б), зьльото руно. Воронженец (4в), ні морока (5б), хьоробріє (4г), воро-ве (6б), одеренте (7б), озерешетесе (24а) та ін. Відомі або зрозумілі в контексті слова могли бути написані з пропуском голосних. Поряд з „Воронженец” знаходимо Ворженце і Вроженце (4в). В інших словах: ворозе (6б) і врви (29). Пропускались голосні і в іменах богів: Вльс (11а), а рче-мо слву вліку Хрсу (12). Скорочення Хрсу не можемо прочитати інакше, як Хорсу. Отож і написання Влес (16), Вльс (11а) не можемо читати як інакше, як Велес. Звідси і назва – Велесова книга.

У 1959 році С. Лісний прислав фотографію прорисів 16-ої дощечки до Радянського Слов’янського комітету, через який намагався залучити до вивчення пам’ятки вчених-славістів відразу кількох країн, одержати їхні об’єктивні судження. Однак усе звелось до талановитих спостережень і неадекватного висновку палеографа Л. П. Жуковської, яка провела цю експертизу і вирішила долю пам’ятки безапеляційно і на довгі роки, що це підробка, виготовлена відомим фальсифікатором О. Сулакадзевим на початку ХІХ століття. З того часу жоден дослідник із академічних інститутів не спромігся всебічно проаналізувати текст пам’ятки і перевірити висновки експертизи 1959 року, яка вся зіткана із протиріч, закладених уже в самій назві згаданої вище статті.

Почати хоч би з того, що Л. П. Жуковська дала блискучий аналіз палеографії пам’ятки. Ось її основні спостереження. „Специфічними є букви Р, Х, Ъ, які розташовані в рядку і не виходять за міжрядкові поля. Буква Щ в деяких випадках теж розміщена в рядку, що властиве найдавнішим почерка кирилиці”. І далі „Давніми є симетричне Ж і буква М з овалом, який провисає до середини висоти букви, що зближує її з відповідною буквою в Написі царя Самуїла 993 року. Про давність свідчить так зване „підвішане” письмо, при якому літери ніби підвішуються до лінії рядка, а не розмішуються на ній. Для кирилиці ця риса не специфічна, вона веде швидше до східніх зразків. У тексті порівняно добре витримана сигнальна лінія, яка проходить у всіх знаках по середині їх висоти, що є свідченням на користь найбільш можливої давності кирилівської пам’ятки”.

Таке чудове підтвердження автентичності пам’ятки! Л. П. Жуковська допустила недогляд лише в одному: „підвішене” письмо зустрічаємо і в Київських глаголичних листках Х століття. Отож нема потреби відсилати читача до східніх зразків. У всьому ж іншому видно глибоку ерудицію і фахову компетентність науковця.

Разом з тим, пообіцявши ще у назві статті зупинитися на „методі дослідження подделок”, Л. П. Жуковська збивається далі на явний непрофесіоналізм, запропонувавши свої надто безпорадні докази підробки. Справа в тому, що текстологічний аналіз пам’ятки (якщо вона не є авторським оригіналом) передбачає щонайменше два лексичні нашарування в ній: а) того часу, коли пам’ятка була написана і б) того часу, коли вона була пе-

реписана і в цьому вигляді дійшла до дослідника. У випадку з „Велесовою книгою” ця проблема навіть не порушувалася. Натомість справжні ознаки давності пам’ятки були без усяких підстав витлумачені як старання фальсифікатора переконати в давності списку, належності його до IX століття. Отож без всякого попереднього вивчення пам’ятка IX ст. була розглянута в лінгвістичному контексті лише IX століття. Зрозуміло, що всі пізніше мовні форми, які не вкладалися в IX ст. (а таких можна набрати багато) були визнані за докази фальсифікації „Велесової книги”.

Роздумуючи над цим дивним фактом, я припускав майже неймовірно, що Л. П. Жуковська могла і не помітити своєї помилки, застосувавши до аналізу пам’ятки методи аналізу новгородських грамот на бересті, якими вона тоді, в 50-их роках, посилено займалась. Адже берестяні грамоти не переписувалися, а отже, не мали копій і розглядалися у лінгвістичному контексті лише своєї епохи. Отож під гіпнозом цієї праці Л. П. Жуковська могла розглядати і фотокопію прорисів д. 16; тут була майже повна аналогія з грамотами. До речі, такий підхід застосувала Л. П. Жуковська і через двадцять п’ять років до тексту першодруку „Слова о полку Ігоревім”, відшукавши нібито графічний аналог серед рукописів XV ст. При цьому була зовсім ігнорована редакційна праця видавців, не взята до уваги Катерининська копія „Слова”, тобто, першодрук розглядався так же, як новгородська грамота на бересті, – без редакційних втручань. І в 1985 році Л. П. Жуковська не могла переключитись з аналізу берестяних грамот, припускаючи, що „якийсь проміжковий список „Слова” був написаний на бересті різного формату...”. З цієї проблеми мною написані спеціальні статті, а тому не зупиняюсь на ній.

Фальсифікації з аналізом рукопису „Велесової книги” як нібито списку IX ст. значною мірою і сприяла позиція дослідників-емігрантів, які наполягали на давності дощечок, хоч для цього не було підстав. У 1980 році Л. П. Жуковська і Ф. П. Філін писали: „Ми далекі від того, щоб приписувати цю підробку С. Лісному або Ю. П. Миролюбову. Не будучи лінгвістами або істориками письма, вони потрапили в полон позірної ідеї про давність дощечок”. Так поступово оформилася стратегія і тактика противників „Велесової книги”: спростовуючи на лінгвістичному матеріалі давність дощечок, відкинути і твердження про давність „Велесової книги”, її автентичність. Такий спосіб не має нічого спільного з науковим дослідженням і не вкладається в рамки звичайної логіки, не кажучи вже про дотримання певних етичних норм. Але в умовах тоталітарного режиму про них не дбали.

У 70-их роках сталося чітке розмежування на прихильників „Велесової книги” – в основному дослідників-любителів, журналістів, і її противників – представників академічної науки, які всіма засобами намагалися довести фальсифікат „Велесової книги”.

Незважаючи на сувору заборону публікувати будь-які відомості про „Велесову книгу”, все ж тижневик „Неделя” (1976, 3–9 травня) порушив її, надрукувавши статтю В. Скурлатова і М. Ніколаєва „Велесова книга” – подделка ілі бесценний памятник мировой литературы?», яка сколихнула читачський інтерес. Але аматори фактично вичерпали тему саме у цій статті.

У такому ж становищі опинилися і представники офіційної науки, які далі висновків експертизи 1959–1960 років не пішли, відмовившись від серйозного вивчення пам'ятки. Отож ні В. І. Буганов та Б. О. Рибаків (1977), ні Ф. П. Філін (1980), ні В. М. Миротворцев (1984) не могли нічого суттєвого додати до того, що було опубліковано Л. П. Жуковською у 1960 році.

Докладніні матеріали про „Велесову книгу” викладені в статтях О. В. Творогова, що публікувалися в „Літературной газеті” (1986, 16 липня), журналі „Русская література” (1988, N2) і в ТОДРЛ, 1990, Т.43. Він висловив припущення, що ця пам'ятка – підроба Ю. П. Миролюбова. Але цей висновок ні на чому не оснований, бо О. В. Творогов теж відмовився від серйозного дослідження „Велесової книги”¹.

У 1990 році про „Велесову книгу” було, нарешті, поінформовано і читача в Україні. Йдеться про повідомлення О. Білодіда і В. Киркевича в журналі „Дніпро”. На жаль, вони не наважилися самостійно дослідити пам'ятку і підтвердити її автентичність. Натомість в академічному журналі „Слово і час” з'явилася стаття Л. Шульмана, в якій безапеляційно і бездоказово стверджувалося, що „Велесова книга” була виготовлена в департаменті Л. Берії – з тим, щоб спростувати норманську теорію походження Русі і ствердити імперську концепцію, що „Росія існувала завжди і споконвіку була великою державою”¹. Той, хто читав „Велесову книгу”, може засвідчити, що в ній така ідея не проводиться. Цілком очевидно, що Л. Шульман не вивчав пам'ятку і знайомився з нею лише з публікації „Дніпра”. Ще через рік журнал „Слово і час” знову звернувся до „Велесової книги”, але фактично лише для того, щоб висловити жаль з приводу статті Л. Шульмана.

Ось у такому жалюгідному стані опинилася офіційна наука, яка не спромоглася дати об'єктивну аналізу тексту „Велесової книги”, обмежилася різними домислами, які принижують гідність і вчених, і читачів. Компрометація „Велесової книги” зазнала повного краху, і це полегшує справу її захисту, як безцінної пам'ятки українського народу.

***

Що показує комплексна наукова аналіза тексту „Велесової книги”? Вихідною позицією у нашому дослідженні було, перш за все, довір'я до тексту. Тобто, бажання і готовність розглядати будь-яке, можливо, незвичне фонетичне чи морфологічне граматичне явище і знайти йому пояснення – чи воно синхронне епосі пам'ятки, чи належить до пізнішого часу, чи інтерпретоване видавцями. Зроблена нами комплексна аналіза фотокопії прорисів д.16 дає підстави до висновку, що в тексті віддзеркалився період до падіння редукованих, за існування носових голосних, тобто, за всіма ознаками пам'ятка належить до IX–X ст. Однак до нашого часу вона дійшла в копії. Про це свідчить пізніше запозичення з польської мови, а також написання гредехум (пор. гренде), в якому втрачений носовий голосний. А це означає, що носові були вже відсутні у мові переписувача. Так само був утрачений і дифтонг ІЕ (о веку а до веку). В останньому випад-

ку не йдеться про перехід ІЕ в Е; просто у диграфі ІЕ був загублений перший елемент. І в багатьох інших місцях спостерігається орфографічна непослідовність, яку аж ніяк не можна вважати ознакою підоби.

Підроба чи автентичність доводиться всією історією тексту. В кожній досліджуваній копії можуть проявитися нашарування різних епох; всі їх необхідно дослідити, дати характеристику. На жаль, ці вимоги були ігноровані у працях російських вчених. У доказах немає системи; вони побудовані на суб'єктивному сприйманні, а тому й не переконливі. Щодо українських наукових установ, то вони зовсім відмовилися від досліджень пам'ятки.

Зроблене нами дослідження графіки, палеографії, орфографії, мови „Велесової книги”, її історичних, етнографічних, археологічних свідчень, історичної фонетики, морфології, діалекторії, а також вивчення етапів розшифрування і підготування пам'ятки до друку переконують у безсумнівній давності; написана вона в IX ст., переписана в XVII ст. з протографа 1490–1492 років.

Вивчення графіки показує, що алфавіт „Велесової книги” – це алфавіт ранньої кирилиці на Русі в дохристиянський період. Впливу грецького письма не відчувається. Графіка „Велесової книги” молодша києво-софійської азбуки IX ст. і старша новгородської азбуки на бересті XI ст. Орієнтовно вона відноситься до кінця IX – початку X століття.

Палеографія пам'ятки складна. Затримавши явні риси ранньокирилівського письма, зокрема два варіанти букви „С”, як у кирилівському написі 1060 на надгробковій болгарського князя Пресіана в Михайлівцях (Східна Словаччина), специфічне накреслення „Ч” та ряду інших літер, текст містить і окремі графеми пізнього київського скоропису середини XVI – середини XVII століття.

Ще виразніше проступають нашарування епох в орфографії і мові „Велесової книги”. Записаний за „фонетичним принципом”, текст зберіг навіть певні нюанси у вимові, що існували до падіння редукованих і зникнення носових голосних. Фіксуються також лексичні і граматичні явища пізнішого часу. Уважне вивчення фотокопії прорисів д.16 переконує в давності пам'ятки. Цей текст був прочитаний видавцями з великою кількістю помилок; він був для них чужий і багато в чому незрозумілий. Про підробу не може бути й мови. Навіть великий колектив учених з енциклопедичними знаннями не міг би виготовити і фрагмент такого тексту з лінвістичними нашаруваннями кількох епох.

„Велесова книга” – це збірка унікальних пам'яток, які були складені усно в V–VII століттях і були записані з пам'яті в IX столітті. Вони досить повно відобразили фонетичну систему, лексичні і граматичні структури мови однієї із слов'янських спільностей на Прип'ятті (із „племени Щеха”), яка з часом стала частиною давньоукраїнської народності. Майже в усіх текстах чітко проступають особливості давньочеської мови, хоч починають переважати староукраїнські форми, зокрема повноголосся. Цим пояснюється незвичайність пам'ятки, мова якої видається деяким ученим штучною, підробкою під давнину. Але всі мовні явища в ній можна пояснити, якщо врахувати час і місце виникнення пам'ятки і її копію-

вання. Дані з „Велесової книги” – етнографії, історії слов’ян, археології, діалектології – послідовно і незмінно виділяють район Західного Полісся як місце запису пам’ятки в IX столітті.

„Велесова книга” виникла в переломний період історії наддніпрянських слов’ян, які потрапили в залежність до варягів, а греки несли християнство на Русь. В цих умовах захисники соціального укладу, побуту, світогляду слов’ян встали на позиції єдності, протиставили чужоземнові впливові свої народні традиції, свою історію. І маючи таку історію, ми можемо впевнено дивитися в майбутнє, знаючи, хто ми, чії діти, яких батьків. Наші пращури – творці однієї із найдавніших цивілізацій, що стала джерелом для всієї індоевропейської культури. Хочеться вірити, що історична свідомість українців проб’ється крізь деформації віків і впізнає у „Велесовій книзі” свою споконвічну мораль, свої незамулені джерела.

Автор:

*Борис Яценко-відомий дослідник української давнини,
доктор історичних наук, живе в Ужгороді.*

.....

УСМІХНІМОСЯ!

Пластовий іспит

- Ким написано „Життя в Пласті“?***
- ???????????***
- Подумай, пригадай!***
- ???????????***
- Та ж Дротом!***
- А я й не знав, що колись писали дротом!***

(„Лис Микита“, ч. 7-8, липень-серпень, 1972 рік).

Степан ПУШИК

СИН НЕБА

У юності ображався, коли мене, українця, називали хохлом. Так само ображався мій прадід, коли його, русина, записували українцем. З діда-прадіда він знав, що русини мали велику державу – Київську Русь, що русинським королем був Данило, який сидів у Галичі, на горі, в замку, хоч історики вперто доводять, що княжі палати стояли на Золотому Току, в селі Крилосі. Місця цього покищо не знайдено.

Я гадав, що слово „хохол” зародилося між росіянами, так само, як і слово „кацап” між українцями. Та на Х (першому незалежному) з’їзді письменників України мене прошило немовби струмом, коли татарський літератор і журналіст Шекір Селімов оголосив у привітанні з’їзду, що слово „хохол” татарське й перекладається на українську як „син неба”: „кок” – небо; „ол (ул)” – син. Татарського походження й слово „колокол” – дзвін. Виходить, що ми – українці – сини, а точніше – правнуки сина неба.

Хто цим сином був – неважко встановити, бо ж русичі в „Слові о полку Ігоревім” названі Даждьбожими внуками, а Даждьбог – Сонце, муж сильний, як сказав літописець. Сонце – золоте, а Небо – синє. Очевидно, що саме тут слід нам шукати відгадку таємниці походження синьо-жовтого прапора. Правильність такої версії підтверджує і те, що монгольською мовою синьо-жовтий – це „хохол”.

Хохлом називають і півнячий гребінь, а півень – символ Сонця. Провісник нового дня. Так само лев – образ Сонця. Ось чому гербом Галичини був Золотий Лев на тлі блакитного неба. Це є той же самий синьо-жовтий символ Неба й Сонця. Зрозуміло, що це ніяк не вписується в примітивне трактування, що синьо-жовтий прапор – це символ золотої пшениці на тлі синього неба. Скажімо, в Швеції пшеницю не сіяли, а синьо-жовтий прапор мали й мають за свій символ. Фіни шведів називають Руотсі (Ruotsi), що засвідчує про доісторичну близькість між нами і шведами.

Разом з тим слід пам’ятати, що синій колір – це ознака Сходу, як і зелений, а Заходу – жовтий і білий; Північ (Сівер) позначався чорним кольором, а Південь – червоним. Ось чому поляки Галичину називали Червоною Руссю. Так само цей край називали литвини й усі інші народи, що жили північніше Галичини. Города Чорної Русі діставали відповідні й назви: Чернігів, Вороніж, Смоленськ. Західня Русь – Біла. Ріка Дон, що на Сході, – Синій, як і Чорне (колись Чормне) море, діставало назву в піснях – Синє.

Золотий (жовтий) колір мала крона дерева життя, стовбур якого уявлявся центром Дажбожої землі (пізніше Київської Русі). Ця традиція перейшла в добу християнства, й київські собори (бані їх) прикрашалися й прикраша-

ються золотом. Тому й Київ – золотий і золотоверхий. Ця традиція перенеслася на інші столиці, коли Київ втратив статус столиці великої держави.

Традиції національної символіки своїм корінням сягають в добу трипільської культури. Що стосується скитського часу, то легенди про походження скотів, які записав грецький історик Геродот, засвідчують, що скити походять від Зевса (Перуна) і дочки Дніпра-Бористена, півдні-півзмії. Друга легенда каже що Геракл був прабадьком скитів-скотів. Тут теж закладено те, чого не вистачає для розуміння української національної символіки. Зевс – Громовержець, а блискавки – сині й золоті. Золотий обладунок цього бога, що в слов'ян називався Перуном і мав багато й інших назв, серед яких було й Борис. Ось чому Данапер (Вода Перуна) – Бористен або Борисфен. Вода в мітологічній символіці – синя.

Наші предки уявляли собі, що Небо має 10 сфер (тому й Небеса), а потойбічний світ (Пекло) – 9 кіл. Боги-покровителі перебували на 10-му, золотому, небі. Дерево життя у вертикалі ділилося на три зони: Небо, Землю, Потойбічний Світ; у горизонталі – На Північ, Схід, Південь і Захід. Сума цих чисел становить фазу місяця (7 днів або тиждень), а добуток відповідав 12 сузір'ям (Зодіаку), 12 місяцям, 12 годинам... Дажьбогу – Сонцю належала Неділя.

Відомий фолклорист і етнограф Володимир Шухевич у своїй п'ятитомовій праці „Гуцульщина” опублікував легенди (5-ий випуск), з яких видно, що Бог постав з роси, а його Противник (Арідник, Триирод, Яведа, Сотона) – з шумовиння (шуми, піни). Бог Арідника створив подібним до себе й вирішив з ним творити Світ, людей, звірів, птаство тощо.

Виходячи з цього, ми сміливо можемо говорити, що інша назва Бога, який постав з роси, – Рос або Рус, Русан. (Тюркське слово Руслан – Лев). Очевидно, що подібну легенду знали й давні єгиптяни, які свого бога Сонця назвали Ра. Русинів теж називали расенами. Виходить, що Дажьбог – це Ра (Рос, Рус, Русан, Руслан). Щодо дочки Дніпра – то її сміливо можна назвати Русалкою, бо за бестіарієм, укладенім у Середньовіччі, зміїний хвіст перетворився в рибу. Очевидно, що саме через це воїни Київської Русі носили на головах оселедці. Ці ж самі оселедці носили і запорожці. Коса на голові, або ж „оселедець”, була символом праматері, дочки Дніпра, від якої походять Русалчині сини або ж русини. Це ж саме стосується й бога Сонця – Руса, що постав з роси: Русові сини – русини. Так себе називали раніше всі українці. Галичани й інші племена, що жили в басейні Дністра, своєю праматір'ю, мабуть, вважали дочку цієї ріки, бо ж М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький свій перший альманах, який з голови на ноги поставив усю Галичину, назвали „Русалкою Дністровою”. Разом з тим, волосся – символ проміння.

А тепер приступимо до такого символу, як тризуб. Його нині називають „гербом Великого Київського Князя Володимира Святого”. Принаймні так називається книжка О. Пастернака, перевидана в Києві, у видавництві „Веселка”. Зрозуміло, що тризуб був задовго до Володимира. У грецькій мітології бог Посейдон-земледержець зображувався з тризубом. Таку ж форму має і морський якір.

Досліджуючи і перекладаючи „Слово о полку Ігоревім”, я звернув увагу на те, що в народних замовляннях Місяць називається Володимиром: „Місяцю Володимире, ти високо літаєш, ти все бачиш, ти все чуєш, як невольники й невольниці плачуть за батьком та матір'ю, за дітьми маленькими. Даруй же, господи, щоб так за мною народженою, хрещеною і молитв'яною рабою Божою Марусею Гриць плакав”.

Якщо Місяць – Володимир, то варто пильніше приглянутися до цього божества, що сходить там, де заходить Даждьбог-Сонце; протягом тридев'яти ночей освітлює Землю, заходить і зникає на три дні в тридесятому морі, де його чорти відчищують, переплавляють і знову випускають на небо. Таке поняття, як тридев'ята земля й тридесяте море пов'язане з Місяцем-Володимиром. Якщо Даждьбог-Сонце є Володар Неба, Землі й Потойбічного Світу щодоби, як і Аполлон (Геліос), то Місяць-Володимир такий же Володар трьох світів, але він сам мінливий (має три фази) та й змінює Сонце, викликаючи затемнення його. Місяць-Володимир став мірою часу. Досі щонеділі наші селянки варять ритуальні вареники-пироги, що формою нагадують півмісяць. Саме настільки виростає і згасає Місяць за 7 днів (за тиждень), а 4 тижні – це один місяць.

А далі я підводжу все до того, щоб сказати: Даждьбог-Сонце – покровитель землеробів, а Місяць-Володимир – скотарів. За місяцем вираховували вагітність не тільки тварин. З Місяцем пов'язана й жіноча доля, її менструальний цикл, виношування дитини дев'ять місяців тощо. Очевидно, що Тризуб – знак Місяця-Володимира, тому й київський князь Володимир Святославич узяв собі цей символ за герб. Бачимо, що синьо-жовтий прапор символізує собою не тільки Золоте Сонце й Синє Небо, не тільки Золоте Сонце й Синю Воду, не тільки Золоту Ниву на тлі Синього Неба, але й Золотий День і Синю Ніч. Так же само тризуб – символізує собою Місяць, але і Сонце, які володіють Небом, Землею й Водами. Гуцули й донині дощ називають словом „дождж”, що вказує на приналежність його до Даждьбога. В „Слові о полку Ігоревім” згадуються і Даждьбог, і Стрибог. Атрибутами цих богів були стріли й луки. Оскільки промінь асоціюється зі стрілою, то стає зрозумілим, чому й тризуб подібний до лука зі стрілою і до фаз Місяця-Володимира. Але разом з цим Володимир – Красне Сонечко. Так князя називають билини.

Додамо, що народна уява намалювала на Місяці зображення, як брат брата пробиває вилами-тризубцем: Каїн Авеля, що символізує перемогу зелеробства над скотарством. Цю мою версію підпирає й мініатюра з Радзивилівського літопису, на якій зображено бій Ігоревих полків з половецькою ордою. Стяг русичів вінчає солярний знак – хрест, а наверхник стягу місяцепоклонників-скотарів – тризуб у вигляді нічного світила. А ще на багатьох церквах наших можна й нині побачити, яку центральну баню увінчує місяць, над яким возноситься знак Сонця – хрест. Так само на тризубах замість середньої стріли нерідко зображувався солярний знак (хрест), який на території України був знаний уже 5–6 тисячоліть тому, в добу трипільської культури.

Зрозуміло, що все (в т. ч. і геральдика, символіка) перебуває в розвитку. І теперішній тризуб вже не той, що на монетах Київської Русі. Художники намагалися надати йому форми букв слов'янського алфавіту, з яких складається слово Воля, або абрєвіатуру В. О. Я., що розшифровується, як імена князя Володимира Великого, його бабусі Ольги та сина – Ярослава Мудрого. Але це вже новітній погляд на давній символ. Для дослідника важливо знайти архаїчне коріння об'єкту вивчення. Чи є тризуб у народних звичаях і обрядах? Дослідник О. Пастернак звернув увагу на так звані „йордани”-тризуби, що їх жителі Закарпаття наносять на свої житла на Водохреща (Водосвяття, Водоріччя, Ардан, Йордан). Такий звичай, як інформував мене М. Збирак, був і на Тернопільщині, в Козівському районі. Тут на шибках вікон накладали ці геометричні фігурки із стебел вівса.

Тут ми маємо ще одне свідчення, що тризуб – дохристиянський символ. Період зимових свят: Коляди, Василя й Маланки, Йордану-Водохреща припадає на той час, коли Сонце з планетами, названими іменами античних богів, перебуває у сьзір'ї Козерога або в „домі Кози”. Тут Сонце-Даждьбог нібито народжується знову. Ось чому в нас досі водять „козу”. Далі наша сонячна система вступає в сьзір'я Водолія, тому й святкується свято Води або Йордан. В добу християнства це пов'язується із хрещенням Ісуса Христа. Але ж річка, в якій хрестився, названа Йорданом задовго до його народження. Виходить, що Йордан (Ардан) – назва Посейдона. Водолій – це той „дім”, куди Даждьбог-Сонце вступає після свята Івана Хрестителя, яке святкується 20 січня щороку. Виходить, що тризуб справді знак водного божества, а ми ж, як засвідчив історик Геродот, нащадки Зевса (Перуна), бога блискавки, дощових хмар і грому, та дочки Славути-Дніпра. Пізніше, коли виникла держава русинів (русів, расенів, русичів), то ми назвали себе внуками Сонця, хоч і не цуралися праматері, що мала подобу жінки-змії.

Ця традиція була ще дуже живуча в X–XI столітті. Але із запровадженням християнства почалася жахлива боротьба з вірою предків: „Янь хрестив хрестом, а Вишата мечем”. Христос замінив Даждьбога, місце поганської Рожаниці-Праматері русинів зайняла Богородиця. Ось чому в Києві одразу ж будується Десятинна Богородична церква. Історики засвідчують, що її спочатку називали Софією. Але Ярослав Володимирович починає будівництво нової церкви, і 1037 року вона починає діяти, як Київська Софія. „Софія” – мудрість у перекладі з грецької. Завдяки цьому будівничого названо Ярославом Мудрим.

Але чому саме Софія виросла на березі Дніпра, і такі ж самі Софії будували в Полоцьку, Новгороді? З повним правом сюди можна віднести й Володимирську церкву Успення Богородиці чи знамениту Галицьку, що була за розмірами другою в Київській Русі після Київської Софії. Тут не важко здогадатися, якщо зважити на те, що гуцули й у наші дні зм'ю (символ мудрости) називають софією і галицею. Очевидно, що цю назву мала й дочка Дніпра – праматір скитів. Давня традиція перенеслася й на християнську. Ідеологи християнства змушені були рахуватися з цим, коли будували перші храми.

Зрозуміло, що нині це нас вражає, але ж грецька богиня Атена (Афіна), покровителька великого міста, зображувалася із змією. Не випадково, мабуть, у стіну нової крилоської церкви вмуровано змію із старої Успенської церкви. Очевидно, що назва Галич – від цієї галиці. Чомусь рельєфом дорожили наші предки, заховавши його. Тут же збереглася Галичина (Галичина) могила.

Змія в мітології – символ води і дощової хмари. Знову ж замикається коло на Посейдонові, який зображувався з тризубом, і тризуб-якір був оберегом моряків. Очевидно, що це знак Місяця, Води і Сонця.

Очевидно, що тризуб – знак не тільки Місяця (хоч це, безперечно, символ скотарів, які мусили поклонятися цьому світилові, як мірі часу), але й Світлого й Трисвітлого Сонця, як про це мовиться в „Слові о полку Ігоревім”, а також Води. Цикл зимових свят (Коляда, Василія і Водо-свяття) – це дохристиянські свята Дажбога-Сонця і його матері Коляди, Місяця та Води-Дани Ардан). Вода теж уявлялася троякою: Вода Небесна (Дощ), Вода Земна й Підземна, а також – Пара. Ось чому слов'янська Венера стала Параскевою-П'ятницею, а коли над горами піднімається імла, то кажуть, що „баби курять”. В народних колядах Сонце, Місяць і Дрібен Дощ згадуються як побратими.

За давніми народними повір'ями Сонце – праве лице Боже, а Місяць – ліве. Оскільки наші предки вважали себе внуками Дажбога, як про це написано в „Слові о полку Ігоревім”, то слід зауважити, що його іншою назвою було – Лель. Гуцули ще й тепер батька та вуйка називають словом лелько. Лель-Полель – це той же бог, що й грецький Аполлон, бог Сонця (Геліос), який володіє Небом, Землею і Потойбічним Світом. Тризуб у собі поєднує ці три світи. Інша назва Леля-Полеля – Бус. Тому й наша священна птаха – уособлення Неба, Води, Землі й Потойбічного Світу (Вирію) – називається буськом і лелекою. Тому й вірять, що лелеки-буськи приносять дітей, а діти – Божа роса.

Коріння української національної символіки сягає дуже глибокої давнини. Ширше цього питання я торкаюся у своїй „Бусовій книзі”.

Автор:

*Степан Пушик-письменник, дослідник українського фолкльору,
лауреат Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка,
м. Івано-Франківськ*

Олег ОЛІЙНИКІВ

НА БЕРЕЗІ РУСЬКОГО МОРЯ

У стінах Одеського університету зародилася думка відродити одну застарілу (саме застарілу, а не старовинну) назву, що нагадує нам сумну сторінку в історії України. Йдеться про Новоросію. Так назвала колись імператриця Єкатеріна II південноукраїнські землі, відвойовані російським військом у Туреччини.

І до царювання Єкатеріни Російська імперія здобувала й приєднувала нові землі. Скажімо, за Абоською мирною угодою 1743 року до Росії прислали частину Фінляндії (Кюменегорську провінцію, що розташована на захід од Виборгу), й частину Саволакської провінції. Та ні їм, ні Алясці, ні Порт-Артурові, жодній із новонадбаних територій не причепили назву „Новоросія“. Чому?

Пригадаймо, коли з'явилася ця назва. 1764 року. Саме тоді скасовано гетьманство в Україні, остаточно позбавлено державности український народ. Цариця ненавиділа козацтво – і українське, й донське. Саме їхні землі й були названі Новоросією, аби й нащадки відчайдушних вояків не знали, якого вони кореня-роду.

Виявляється, цей задум є кому втілювати й нині. Невеличкий гурт викладачів Одеського університету, очолений О. Суриловим, назвавшись Демократичним союзом Новоросії, оголосив про винахід „новоросійського етносу“, а також про бажання створити „європейську автономну республіку“, що складалася б з Одеської, Херсонської, Миколаївської, Кримської, Запорізької, Дніпропетровської областей України та Тираспольського району Молдови. Про землі Війська Донського, що також входили до „Новоросійського краю“ (нині це терени Російської федерації), чомусь призабули.

Головний аргумент „новоросівців“ – твердження, буцімто землі Причорномор'я та Придунав'я стали заселятися лише після відвоювання їх у Туреччини російським військом. Чи справді це так? Хай говорять про це історичні документи, а не політичні амбіції та кабінетні фантазії.

Археологічні знахідки в південній Україні свідчать, що перші тутешні поселення належать до доби пізнього неоліту. Тут знайдено також силу-силенну пам'яток Черняхівської культури.

У п'ятому-шостому столітті нашої ери славетний історик Геродот писав, що на узбережжі Чорного та Азовського морів, лиманів, річок Дніпра, Дунаю, Дністра, Південного Бугу жили слов'яни. Нестор у „Літописі Руському“ (Іпатіївський список) зазначав: „Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни, а уличі (й) тиверці сиділи по (другому) Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю, і було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть

городи їх і до сьогодні. Через те називали їх греки „Велика Скитрія“.

Про розселення тиверців і уличів на Черноморщині, Приазов'ї та в українській Бесарабії писав також ушлавлений український історик-академік Михайло Грушевський. (Не слід також випускати з уваги те, що на картах „Літопису Руського“ та картах М. Грушевського до „Ілюстрованої історії України“ за XIII століття Чорне море позначене як Руське, а не Новоросійське...).

Не оминали цього питання й відомі дореволюційні російські історики. С. Соловйов писав, що половці намагалися відтиснути русичів од Чорного моря. За словами цього історика, зв'язок Русі з Чорним морем був досить тривкий, „а коли налетіла татарська орда, ці взаємини урвалися“. Інший російський історик-класик Н. Карамзін зазначав: „Уже наприкінці п'ятого віку літописи візантійські згадують про слов'ян... Із 527 року, закріпившись у Північній Дакії, починають вони виступати супроти імперії з угорськими племенами й братами своїми антами, котрі в околицях Чорного моря сусідили з болгарами“.

Є багато свідчень про стосунки з Візантією Тмутараканського князівства, яке розташувалося на обширах Приазов'я, Таманському й Керчинському півостровах, у пониззі Кубані та частково на Чорноморському узбережжі. Про боротьбу між Візантією та Руссю за володіння Тмутараканню розповідає „Патерик“. Наслідки того змагання описує В. Пашуто в книжці „Зовнішня політика Давньої Русі“: „Херсон дістався Візантії. Тмутаракань – Русі; тут правили чернігівські князі, сини Святослава – Гліб, з тим Роман та Олег“. Сталося це 1064 року.

Культура Тмутараканської землі на той час була досить висока. Серед найбільших тогочасних міст знаємо Корчів (Керч) – морський порт, що мав зв'язки з Римом, Генуєю та Візантією, Сурож (Судак). Та найбільшої слави зажив Корсунь (Херсонес, нині передмістя Севастополя). 861 року тут побував Константин (Кирило) й придбав Євангеліє та Псалтир, писав „руським письмом“. Скориставшись ними, він створив слов'янську абетку й разом зі своїм братом Мефодієм переклав послов'янському кілька християнських церковних книжок.

Професор П. Чорних стверджує, що глаголичне письмо виникло в Північному Причорномор'ї внаслідок тривалого розвитку з „черт“ і „рез“.

Отож, перше ніж стати „містом російської слави“ Севастополь (точніше його попередник) був містом давньоукраїнської слави.

Про давнє українське заселення Причорномор'я та Придунав'я свідчить історія найвідоміших міст цього чудового краю.

За доби розквіту Київської Русі Білгород (тепер Білгород-Дністровський) як прикордонне місто мав велике значення для її безпеки. І столічні великі князі не полишали його без своєї уваги. Вирушуючи в похід на Царгород, вони поповнювали тут свої дружини людьми й запасалися харчами. Через Білгород проходили дружини Олега, Ігоря, Святослава.

З історії іншого міста, Кілії, довідуємося: спершу виникла Стара Кілія і якийсь час була торговельним і стратегічним пунктом на Нижньому Дунаї; згодом на лівому березі постала Нова Кілія, і з другої половини

XII століття вона входила до складу Галицького князівства. Себто Кілія була відома як давньоруське місто ще до об'єднання 1199 року Галицького й Володимиро-Волинського князівства в єдину державу.

По тому, як на заході України-Русі зміцніло Галицько-Волинське князівство, великого значення набуває торговельний шлях Дністром до Чорного моря. Розростаються міста: Малич Галич, Берлад, Романів-торг, перебував серед них Білгород.

А тепер звернімо свої думки до міста, вік якого „новоросівці“ намагаються вкоротити більш як удвічі, аби довести, що воно не українське. Перші згадки про Одесу датовані початком XV ст. У книзі професора В. К. Надлєра „Одеса в перші епохи її існування“, що вийшла з друку 1893 року, читаємо: „Збереглася цілком певна звістка, що 1413 року польський князь Владислав відіслав із Коцюбея кілька кораблів із хлібом до обложеного турками Константинополя“. По-різному називають Одесу тих далеких часів: Коцюбів, Качикленов, Гаджибей. Проте найчастіше зустрічаємо назву Качибей. Під цією назвою Одеса вперше згадується в „Литовському Літописі“ 1415 року.

1578 року Чорноморським краєм проїздив посланець короля Стефана Баторія. Він стверджував, що в соляних озерах між Качибесм і Тилігулом добувають сіль українські козаки. Отже, крім давньоукраїнських поселень у Причорномор'ї з'явилися козацькі селища. Кількість їх зросла по зруйнуванні Запорозької Січі. Тоді Одещина перебувала під зверхністю Туреччини й Кримської Орди та мала назву Ханська Україна, або ж Ганщина. Козацькі поселення мали назви Нерубайське, Нерушай, Усатове, Лиманське. Так вони йменуються й донині. А в селі Нерубайському збереглося навіть козацьке кладовище.

14 вересня 1789 року Хаджибей (так звали Одесу турки) та збудовану ними ж у другій половині XVIII століття фортецю „Ені-Дунья“ („Новий Світ“) здобули чорноморські козаки (на чолі з Антоном Головатим і Захаром Чепігою) та російськими солдатами (під орудою Іосіфа де-Рібаса). По тому, як ущухла стрілянина, Хаджибей розпочав нове життя. Історик В. Загоруйко писала: „Першими поселенцями Одеси були 98 козацьких родин – 440 душ, і 20 офіцерів (козацьких отаманів) на чолі з осавулом Чорненком, які заснували передмістя Пересип“. Крім того, коли Чорноморське козацьке військо було переселене на Кубань і Тамань, багато хто з козаків із родинами оселився в передмістях Одеси: Близьких і Далеких Млинах, Слобідці, Бугаївці, Молдованці, Першій та Другій заставах.

„Новоросівці“ хотіли б переконати легковірних, що єкатерининські державці прийшли до Причорноморського краю на безлюдні землі. Проте навіть тоді, крім згаданих міст і поселень, лише на Одещині 150 сіл. Згодом до них додалися поселення Задунайської Січі.

1793 року остаточно приборкано повстанців села Турбаї – і багатьох із них оселили на Одещині.

Незважаючи на це, економіст Є. Стрігунов насмішкувато пише, що росіяни, оселяючись на Одещині, „не знали, що це українська земля“. А російський філолог В. Скалкін, аби довести, що Одеса не українське

місто, посилається на книжку Александра де-Рібаса, – той пише, що в Одесі не відчувалося ні національних, ні релігійних непорозумінь. А хто заперечує? Проте чи варт оминати й таке місце в його книжці: „Перші жителі були запорожці й прибульці до Новоросії, перші товари привезли сюди чумаки“ („Старая Одеса. Исторические очерки и воспоминания Александра де Рибаса“, 1894, с. 79)?

Втім, „новоросівці“ замахнулися не лише на Одещину. Одещина – це тільки частка південної України. Інші її терени також не чужі нашому древньому народові. У перших століттях нашої ери землі нинішньої Херсонщини забуюли-зацвіли під працьовитими руками слов'ян. Наприкінці Х століття велика частина Херсонщини ввійшла до складу Київської Русі. У 30-40 роках XIII століття цю землю спустошили монголи. Близько 1400 року Литовсько-Руське князівство звільнило Херсонщину від степових нападників, та вже в другій половині XV ст. до 1775 року (з перервами) північна частина межиріччя Дніпра та Інгульця входила до складу володінь Запорозької Січі. Двоглавий російський хижак закружляв у небесах Таврії під час російсько-турецької війни 1768-1774 років.

Сусідня з Херсонщиною земля на честь прихильника моряків і рибалок святого Миколи Угодника (та за ім'ям адміністративного центру) стала називатися Миколаївщиною. З десятого століття ця територія входила до складу Київської Русі. Потім її захопили татаро-монголи. З другої половини XIV століття Миколаївщина перебуває під владою Литви, проте вже в середині XV більшу її частину загарбали кримські татари.

З утворенням Запорозького козацтва в 40-их роках XVI ст. північна частина Миколаївщини ввійшла до його володінь. 1709 року засновано Олешківську Січ (тепер Цюрупинськ).

У другій половині XVIII ст. на Миколаївщині виникло Бузьке козацьке військо; в 1787-1791 роках полк бузьких козаків брав участь у російсько-турецькій війні. 1797 року воно перетворене на державних селян, проте 1803 року відновлене в кількості трьох п'ятисотенних полків, що до них були записані бузькі та красносельські станиці з адміністративним центром у місті Вознесенську. Військо воювало проти Туреччини в 1806-1812 роках та супроти Франції в 1812-1814 роках. 1817 року козацтво на Миколаївщині зліквідовано, а козаків із родинами обернено на військових поселенців.

Протягом XVIII-XIX століть населення Чорноморського краю зростало за рахунок переселення із центральної та північної України. Скажімо, на Миколаївщині тільки 1744 року засновано 13 слобід, які нараховували 357 козацьких і 563 посполитих дворів. Саме з запорозьких хуторів виросли такі міста, як Глинськ, Крилів, Табурище, Крючків тощо. А на Херсонщині на початку XIX ст. вихідці з Чернігівщини заснували 32 села. Й хоча до багатих степів Чорноморщини посунули гурти сербів, росіян-старообрядців, німців, арнаутів (албанців), болгар, молдаван, гагаузів, українці переважали й надалі. Напередодні реформи 1861 року в усій колишній Херсонській губернії, тобто на території нинішньої Херсонської, Кіровоградської, Миколаївської та Одеської областей (без Ізмаїльщини) було 1,083,852 душі населення, а в самій Одесі – 102,525

душ. Понад дві третини цього населення – 703,699 душ – були українці (В. Загоруйко „По сторінкам історії Одесси і Одещини“, 1957, с.61).

На землях нинішніх Запорізької, Дніпропетровської, Миколаївської та Херсонської областей в різний час існували вісім козацьких Січей: на острові Хортиці, на острові Томаківці, на Чортомлицькому Річищі, то на річці Кам'янці, на Базавлуці, в урочищі Олешках, над річкою Підпільною (Нова Січ). Перенесення Січі з одного місця на інше залежало від багатьох причин – як економічних, так і політичних. Але цього не хочуть помічати кабінетні „новоросівці“. Вони настільки засліплено зводять мури вигаданого конгломерату, що зазіхнули навіть на батьківщину Запорозького війська.

Замахнулися „новоросівці“ також на Тираспольський район Молдови. Певно тому, що саме на цих землях стояли тривалий час чорноморські козаки, багато хто й оселився там. Зазначимо, що ще донедавна – до 60-х років – у селі Ближній хутір була українська школа. Що ж до Тирасполя, то це місто виросло з молдавського села Суклея – і Новоросія тут ні до чого. А от про землі війська Донського, що також входили до Новоросійської губернії, а нині – в складі Російської федерації, вони завбачливо не згадують. Тим часом ті землі заселяли кріпаки-втікачі з Росії та України, яких називали „черкасами“. Вони заснували місто Черкаськ (з 1805 року Новочеркаськ). Українці великою мірою вплинули на мову та звичаї тамтешнього люду. Варто відзначити тривалу приязнь запорозьких і донських козаків, які разом і проти царя повставали, й загарбників били.

Справді, нелегке завдання вигдали собі університетські одеські науковці – через двісті з гаком років відродити „золотий вік дворянства“ й населити „новоросами“ землі, де завжди – в далекі часи, і нині – українці складали більшість населення.

Юрій КОЧУБЕЙ

ЩО ЦЕ ТАКЕ - „ЕВРАЗІЙСТВО“?

Коли розвалювалася совєтська імперія, на сторінках російських газет і журналів зарясніло слово „євразійство”. Почули ми його не тільки від політиків, але й від авторитетних вчених.

Візьмімо для початку визначних спеціалістів, знавців у своїх галузях і громадських активних діячів. Хто не знає академіка Д. Лихачова, автора глибоких досліджень стародавньої літератури. Виступаючи на позачерговому з'їзді народних депутатів СРСР 3 вересня 1991 року, академік Дмитро Лихачов (уже покійний – Ред.) закликав до збереження Союзу, бо, мовляв, „розвал його потягне за собою катастрофічну загибель усіх наших республік”. І далі: „Ми – велика Євразія, і ніхто не викреслить із культури її спільного минулого”. А. С. Аверинцев, видатний візантолог і філософ, ще 1988 року писав, що „після завоювання Казанського і Астраханського ханств Русь усе більше стає ареалом Євразійським – в інший спосіб, але не менше, ніж Візантія. Вона також сама собі світ”. Дуже популярний історіософ Л. Гумільов гордо прорік на сторінках „Нашего современника” (1991, ч. 1: „Взагалі мене називають євразійцем – і я не відмовляюся...”).

„Євразійський” підхід до розв'язання питань сучасності демонструє і наш земляк з Донецька, академік АН України В. Мамутов: „Радянський Союз, як і в минулому Російська імперія, є суспільство євразійське...”

З'явилася і спеціальна стаття про „євразійство” в журналі „Коммунист”, ніби на глум перейменованому затим у „Свободную мысль”. Стаття (автор І. Ісаєв) і справді з наукового боку кваліфікована, досить об'єктивна. А політичний сенс цієї публікації збагнемо у вступному слові, де сказано: „Знайомство з євразійською концепцією допоможе читачеві краще уявити багатоскладність проблеми духовного оновлення суспільства, створення нашої державности (підкр. моє – Ю. К.), зокрема і як Союзу суверенних „європейських” та „азіатських” республік.

Тож логічно перейти тепер і до політиків – подивитися, як вони сприймають „євразійство”, як ставляться до нього. У листі до учасників зустрічі в Алма-Аті з приводу створення Співдружності Незалежних Держав 8 грудня 1991 року запропонував назвати цей новий організм „Співдружність європейських і азіатських держав”. А член-кореспондент АН СРСР Г. Шахназаров, пишучи про „три самовизначення російської демократії”, які б мали врятувати, на його думку, „сдиний, неділимий” корабель під назвою „СРСР”, що йшов на дно, зазначив: „Потрібно підтвердити своє відповідальне ставлення до народів, що входили до складу СРСР,

рішучість і далі йти з ними, спільно виконувати історичну місію з організації „євразійського” простору на шостій частині земної кулі”.

Не відстають і письменники Росії. Ідея „Євразії” виявляється, і їм не чужа. Ось уривок з телеграми на ім'я голови ради Спільки письменників України Ю. Мушкетика, підписаної Пулатовим, Євтушенком, Вознесенським, Баклановим, Анананьєвим, Гамзатовим, Сидоровим, Суровцевим: „Висловлюємо надію і бажання розвивати на демократичних засадах повноцінне співробітництво, добрі взаємини з незалежною Спількою письменників України, всіма письменниками республіки в рамках створюваного на місці зужилої СП СРСР співтовариства письменників Євразії”.

Неважко помітити, що, говорячи про Євразію, і вчені і політики, і письменники, по суті, мають на увазі колишній СРСР. (Ми пам'ятаємо, звичайно, що й А. Сахаров пропонував назвати новоутворення на місці „СРСР” „Союзом держав Європи і Азії”. Але він зазначив цілком конкретно, що робить це, аби викинути з назви держави ідеологізовані терміни). І особливо зарясніла „євразійська” термінологія саме 1991 року, коли той „союз” пережив у конвульсіях передсмертну агонію. Це й підштовхнуло нас замислитися над ідеєю „євразійства” і над тим, чому її саме тепер так намагаються реанімувати. На жаль, і деякі українські публіцисти без будь-яких уточнень послуговуються цим терміном.

Термін „Євразія” був запроваджений австрійським ученим Е. Зюссом 1883 року в геологію і географію для означення найбільшого материка Землі, що обіймає Європу й Азію разом, бо і справді вони не відділені одна від одної водними просторами, як інші частини світу.

„Євразійський” рух у російській історичній науці та політичній думці почав виявляти себе ще до початку Першої світової війни, а остаточно оформився і закріпився в середовищі російської інтелігенції на еміграції 1921 року. Представники цього руху взяли від поняття Євразії тільки ідею єдності географічного простору й побудували на ній схему історії вигаданої ними „Євразійської держави”, звичайно, з проекцією в майбутнє.

Активна діяльність „євразійців” спостерігається у 20-ті роки. Початок поклав випуск збірника в Софії під назвою „Исход к Востоку” (1921). В різних столицях Європи вони друкували свої монографії і періодичні видання, а з другої половини двадцятих років у Парижі стала виходити газета „Евразец”. Головними дійовими особами в цьому русі були на той час молоді й активні інтелектуали: географ П. Савицький, краєзнавці Є. Ільїн та М. Алексєєв, філософи і теологи Г. Флоровський і Л. Карсавін, відомий лінгвіст князь М. Трубецькой, наші земляки – історик Г. Вернадський (син В. Вернадського), той же П. Савицький. Вони заснували 1923 року своє „Євразійське видавництво”, видавали в Празі „Евразийскую хронику”, а в Берліні (згодом у Парижі) – „Евразийский временник”.

Бажання розглядати хід історії Росії не тільки із західноєвропейської точки зору, а й беручи до уваги її тісні зв'язки з Азією, було похвальним і відкривало можливості для плідних досліджень з історії, порівняльної культурології народів, що входили до її складу в ті чи інші періоди.

Та біда в тім, що „євразійство” було не лише історичною школою, але й геополітичною доктриною. Слід пам’ятати, що двадцяті роки – це період випрацювання відомих геополітичних „конструкцій” у Німеччині й Італії та становлення тоталітарних режимів у ряді європейських країн, у тім числі й у Радянському Союзі. Прояви цілого ряду далеких від ідеалів демократії ідей знаходимо і в писаннях російських „євразійців”.

Щоб дати читачеві можливість зробити свої висновки щодо концепцій „євразійців”, наведемо кілька „пасажів” з „Начертания русской истории” Г. Вернадського, виданих 1927 року. Читачі мають знати, що „євразійці”, вдаючись до історичного аналізу явищ, вносили певні іраціональні елементи для пояснення. Чого варте одне лиш положення П. Савицького: „Євразія як географічний світ ніби створена для створення єдиної держави”. Без такого флеру містики одразу стало б видно неспроможність авторів об’єктивною аргументацією довести правдивість своїх положень. Отже, Г. Вернадський пише: „Немає „природних кордонів” між „європейською” і „азіатською” Росією. Отже, немає двох Росій, „європейської” і „азіатської”. Є тільки одна Росія „євроазійська” або Росія – Євразія... Євразія і є тією наділеною природними кордонами областю, яку в стихійному історичному процесі судилося засвоїти російському народові”.

Історик вводить в обіг, по суті, географічне поняття „місцерозвитку” і широко використовує його для апологетики російського імперіялізму та колоніялізму. Ось його визначення: „Під місцерозвитком людських суспільств ми розуміємо певне географічне середовище, яке відбиває печать своїх особливостей на людські спільноти, що розвиваються в цьому середовищі”. Давши таке визначення, автор веде далі: „В процесі створення Російської імперії російське плем’я не тільки скористалося географічними передумовами євразійського місцерозвитку, але значною мірою створило собі для майбутнього Євразію, як єдине ціле, пристосувавши до себе географічні, господарські та етнічні умови Євразії”. „В результаті, – підсумовує він, – створена нова, цільна і єдина в господарському, культурному розумінні частина світу „Євразія”.

Продовжуючи свос „Начертание”, Георгій Вернадський уже, як то кажуть, „для тугодумов” пояснює: „Від Карпатсько-Чорноморського (крайнього західного) кута Євразії російський народ стихійно прагнув на Схід, проти Сонця... Глибокою є основа внутрішніх спонук, що викликали безперевний поступальний рух російського племені на Схід. Це не „імперіялізм” і не наслідок дрібного політичного честолюбства окремих російських діячів. Це невідворотна внутрішня логіка „місцерозвитку”.

Далі автор обстоює необхідність міцної політичної влади, непотрібність „культурно-державного розколу російської народності на три різних народи”, розводиться про блага входження „країв і народностей” у „світову державу”, якою є, звичайно, Росія.

Увесь пафос концепцій „євразійців”, як бачимо, був спрямований на те, щоб обілити імперіялістичний експансіонізм Російської держави поза межами великоросійської етнічної території і виправдати подальше існування величезної багатонаціональної імперії під владою російського центру.

Причини появи „євразійського” руху перед Першою світовою війною вбачаємо в наростанні ознак кризи в суспільно-політичному житті трьох аналогічно подібних континентальних імперій – Австро-Угорської, Оттоманської і Російської. Посилення відцентрових національних рухів, позиція, зайнята західньою соціал-демократією і російськими більшовиками (ми тепер знаємо – з тактичних міркувань) щодо прав народностей, поставили під загрозу імперській устрій на величезних обширах Європи, Азії та Африки. Потрібне було якесь інше виправдання для панування над більшими і меншими народами, ніж груба сила чи „божественне право” монархів. Кожна імперія шукала своїх засобів. Вдалося мало що – Австро-Угорщина і Туреччина як імперії перестали фігурувати на карті світу. В Росії ж була своя специфіка. Тут перемогла більшовицька революція, а більшовики, як відомо, записали до своєї програми пункт про право націй на самовизначення „аж до відокремлення”.

Це страшенно налякало великодержавників: їм ввижався крах імперії, особливо після того, як на окраїнах виникли незалежні держави, відкрилися перспективи вільного розвитку для гноблених народів.

Треба пам'ятати, що певний час більшовицька партія змушена була робити деякі тимчасові поступки щодо національних вимог колишніх окраїн: проводилися, наприклад, „українізація” в Україні, в Середній Азії почалося національне розмежування. Необхідно було, на думку більшовиків, будь-що рятувати імперію. Захід потіснити було неможливо, тож залишався шлях на Схід – конче треба було утримати в рамках Російської держави (в імперському відродженні якої вони не сумнівались) її східні посілости. Легалістсько-монархічні, православно-церковні, інші відверто імперіялістичні теорії не підходили – епоха стала іншою. Тому й було винайдено концепцію „євразійства”, побудовану на підміні політико-юридичних чи економічних реальностей об'єктивними географічними даностями для виправдання єдності й неподільності гігантської території від Балтики до Тихого океану. Такий підхід, завуальовуючи географічними термінами справжню дійсність, нейтралізував і послаблював антиімперіялістичні сили спротиву.

За такою схемою конкретна держава – Московське царство – Російська імперія – зникла і з'являлася Євразія: не було завоювань і експансії, а була „організація євразійського простору”. Не було грабунку і визиску, а було мирне співжиття, симбіоз у рамках однієї держави. Тут же видніються початки пізніших безпорадних ідеологічних нісенітниць про добровільне входження народів до Російської держави. Химерна теорія „євразійства” вміло приховує суть взаємин: хто є кінь, а хто вершник у співжитті народів у імперії. Це був останній вал, на якому окопалися великодержавники за кордоном, в еміграції, а тим часом у Радянській країні відбувалися капітальні зміни. За допомогою багатобічючих гасел партії вдалося приспати пильність народів і знову відновити імперію, хоча й під іншою назвою. 1922 року, як відомо, з'явився Союз. Спочатку і В. І. Ленін схилився до назви „Союз соціалістичних республік Європи і Азії”, але потім було знайдено ще кращу,

цілком ідеологізовану назву – СРСР. На кінець 20-их років стало ясно, що СРСР є лише формально союзом, федеративною державою, а насправді це – абсолютно унітарна держава з небаченим доти рівнем централізації. Це особливо яскраво видно, коли розглядати не державні та інші установи, де спостерігалось певне юридичне дотримання федеративного декору, а структуру партійної організації країни. Справжні владні органи – партійні комітети всіх рівнів – були централізовано підпорядковані Москві. І Центральний Комітет Компартії України мав не більше прав, згідно зі Статутом КПРС, ніж скажімо, Калузький або Рязанський обкоми. Тож не могло бути й мови про суверенітет чи державні прерогативи союзних республік. Інтереси націй і народностей нікого не цікавили, все робилося, щоб нівелювати нації, роздрібнити їх, знекровити, а потім і взагалі ліквідувати як зайву перешкоду для встановлення абсолютної влади купки кремлівських „мечтателей”, а насправді корумпованих і нездарних вождів, як це особливо виявилось в останні роки існування „тисячолітньої” держави.

На кінець 20-их – початку 30-их років припадає і спад діяльності „євразійців”, ліберальні емігрантські інтелектуали переконалися, що все стало на свої місця й імперії більше ніщо не загрожує. М. Геллер у паризькій „Русской мысли” писав: „Радянський Союз після краху Російської імперії в 1917 році не переставав збирати нову імперію, а потім вийшов далеко за межі найсміливіших мрій російських імперіялістів, перескочивши на інші континенти. Ядром, звичайно, була і залишається Євразія”.

Слід мати на увазі й те, що серед „євразійців” було багато так званих „непредрішених”, тобто тих, хто не наполягав на негайному відновленні монархії, а вважав, що питання про майбутній устрій Росії народ має сам вирішувати. За це їх критикували представники монархічних кіл, бо, мовляв, вони припускають можливість і радянської влади.

Подія кінця 30-их та 40-их років („возз’єднання” Прибалтики, Виборзької округи, Бессарабії, Волині й навіть Галичини та Буковини), наповнили радістю серця „євразійців”. Повоєнні зміни, знаменитий тост 1945 року цілком заспокоїли „євразійствующих” російських інтелігентів, і вони повернулися до великодержавницької імперіялістичної апологетики в чистому вигляді. „Євразійство” стало „наразі” непотрібним.

І ось знову, з початку 1990-их років, ми є свідками масового виходу на ідеологічну сцену „євразійських концепцій”, про що, як здається, досить переконливо свідчать наведені нами факти. Саме тоді, коли радянська імперія затріщала на всіх швах, коли центр втратив будь-яке юридичне, історичне, моральне право на свій розсуд вершити долі доброї сотні народів, висувається останній аргумент для збереження безнадійно хворої імперії і влади її збанкрутілих верховодів, а саме – географічний, бо навіть і геополітичним його назвати важко, йдеться ж не про забезпечення інтересів держави російського народу, а про збереження наддержави, яка поглинула державність багатьох і багатьох народів. Тепер, коли історично-монархічний принцип „добровільних входжень” викликає сміх, „цементуюча” ідеологія, колись насаджувана компартією, зазнала крах, а

так звана соціалістична економіка залишила по собі руїну, новоявлені „евразійці” намагаються сказати, що сама природа визначила російському народові ролі „організатора євразійського простору”.

„Євразійська” політична доктрина – не що інше, як ще один засіб „теоретично” виправдати існування імперії, котрий стає провідним у найскрутніший для російського великодержавництва історичний момент. Подібного роду „ідеї” висувалися свого часу у Франції, коли настала пора назавжди попрощатися з колоніальним пануванням в Алжирі. Тоді говорилося про Алжир – це пряме природне продовження французької території, тільки й того, що за Середземним морем.

Сходознавство не дає жодних підстав розглядати Євразію як щось одноманітне, безлюдне й дике, куди „назустріч Сонцю” пішли росіяни. Ідеологічне отуманення, нищення автентичної національної духовності, насильницька русифікація підірвала життєві сили багатьох народів, особливо малочисельних.

Сходознавство багато завинило перед народами Сходу, котрі опинилися в рамках Російської імперії, а потім СРСР. В Європі про них практично нічого не знають. Моральний обов’язок усіх сходознавців, особливо російських, зробити все, щоб висвітлити правдиву історію, культуру, духовне життя народів Поволжя, Уралу, Сибіру і Далекого Сходу, відкрити їх світові. Деякі з них на краю загибелі.

Сучасні „евразійці”, крім понять „простору”, дуже полюбляють сумнівний термін „суперетнос”, який має означати не що інше, як населення імперій. Ясно, що один із складників цього слова – „етнос” – зовсім не до речі. Етносом-бо можна назвати етнічно однорідну спільноту людей, від найменшої до найбільшої, з притаманними їй рисами. А „суперетнос” – це, по суті, конгломерат різних етносів (народів), які з тих чи тих причин опинилися в рамках імперій, об’єднані штучно чимось проминальним: силою зброї, релігією, ідеологією, династійним правом. Історія знає, окрім незалежних моноетнічних та багатоетнічних держав, і багатонаціональні держави (їх тепер багато). Ніяким „суперетносом” у таких випадках справжній стан речей не затуманювався, взаємини були ясними: сюзеренітет, васалітет, династійна унія, автономія, колонія, просто військова база, імперія. Історія всіх примусових об’єднань, хоч якби вони називалися, супроводжувалася національно-визвольною боротьбою. Бо ж кожний народ – це живий організм, і він не хоче помирати, а прагне стати незалежним. Багато визначних людей Росії як у минулому, так і в наші дні, забувши про гуманістичні ідеали, спіткнулися саме на питанні месіянського призначення російського народу, його ролі у „ствердженні Царства Божого на землі”. Такі думки в наш час активно реанімуються, особливо крайніми великодержавницькими колами, серед інтелігенції „двох столиць”.

Захопивши без особливих труднощів великі території в Сибіру і на Далекому Сході, спрямувавши погляди на вихід через Середню Азію до „тепліх морів”, Російська імперія зустрілася із сильними конкурентами. Англія була відомою, а от таємнича Японія після революції Мейдзі по-

чала демонструвати силу, показала, що може бути й інша Азія. Серед російської інтелігенції з'явилося якесь відчуття загрози можливого натиску зі Сходу (цивілізаційний, ідеологічний, з марксизмом включно), який врівноважувався слов'янофільською ідеологією.

Першою реакцією на вихід Азії у новій якості став страх, що найяскравіше виявився у творчості В. Соловйова, котрий пророчо відчув східню загрозу християнській цивілізації. При цьому насамперед згадують його вірш „Панмонголізм”, написаний 1894 року, що нібито напроорокував поразку Росії у війні з Японією. Тема „азіатської” небезпеки у прямому й переносному значенні (дикі сини революційної руйнації) виявилася у творчості цілого ряду письменників та публіцистів. Був при цьому виявлений і певний нюанс: новою „монгольською навалою” лякали не тільки себе, а й Захід, знову ж висуваючи Росію як забороло проти такої загрози.

Після революції 1917 року ідея „панмонголізму” зазнала, як пише швейцарський учений Ж. Ніва, „найдивнішої метаморфози”, вона була „вивернута, як рукавичка”, і з'явилася у вигляді ідеї „скіфства”. Прихильники цих поглядів, а серед них були такі відомі постаті, як А. Бєлий, Р. Іванов-Розумник, В. Брюсов, філософ Л. Шестов, намагалися на свій кшталт ідентифікувати Росію зі Сходом. Найкраще висловив ідеї „скіфів” О. Блок у відомому вірші „Скіфи” (1918). Тут Росія виступає як спадкоємиця своїх войовничих „скіфських предків”, охоплених революційним поривом, який може зламати хребет „гнилій буржуазній Європі”.

Українська література теж у свій спосіб прилучилася до „скіфських” ідей. У журналі „Сенафор у майбутнє” (1922, №1) з'явився написаний у попередньому році „Аерокоран” Гео Шкурупія. В ньому йдеться про „всесвітню Комуну”, збудовану „нащадками Варварів, Скіфів, Готів і Гуннів”.

Своєрідний відгомін „євразійської” концепції в українській літературі знаходимо у відомих памфлетах М. Хвильового, де він гаряче обстоює ідеї так званого „азіатського ренесансу”. Ми цілком згодні професором з Юрієм Шевельовим, що в них спостерігається „примхливе і вкрай еклектичне поєднання” різних елементів, зокрема марксизму-ленінізму, шпенглеріанства, „російського євразійства” і месіанізму, „властивого, мабуть, усім відроджуваним націям”.

Як відомо, думки М. Хвильового зустрілись як з нищівною критикою, так і мали своїх продовжувачів, особливо щодо „лідерства” України в „азіатському ренесансі”. Звичайно, продовжувачі знайшлися за межами СРСР. Як зазначає І. Дзюба, „ця ідея не є волюнтаристською візією чи екзотичною вигадкою... За нею – реальні тенденції визвольних рухів і культурно-відродженських процесів”. І воно так і є, події наших днів про це переконливо свідчать.

Скільки б не було поспішних тверджень чи неточних формулювань у написаному Хвильовим, у тому числі й щодо „Євразії”, для нас головним є принципова відмінність у патосі й спрямованості його ідей порівняно з ідеями „євразійців”. У нього – це віра в майбутнє піднесення пригноблених народів Азії (і України!), їхнього духовного відродження на основі клясичної культурної спадщини Європи й Азії (він пише: „Діалек-

тика навчила нас нести світло з Азії орієнтуючись на грандіозні досягнення Європи минулого”), а також у їхню активну участь у революційних перетвореннях світу, в які письменник щиро вірив. У цьому немає ні похмурого „панмонголізму”, ні провокаційного „скіфства”, ні імперської апологетики „євразійців”. Хвильовий демонструє справді ренесанський дух гуманізму, віру в братерство народів та історичний оптимізм щодо прийдешності колись поневолених народів.

Як на нашу думку, дискусія навколо ідеї Хвильового про „азіатський ренесанс” спричинилася до розвитку сходознавства в Україні й надзвичайного активного звернення у 20-ті – на початку 30-их років українських письменників до життя народів Сходу, яке вони змальовували з любов’ю і співчуттям. Такий же підхід до всіх народів колишнього Союзу виявляють сьогодні всі без винятку національно-патріотичні політичні сили в Україні.

Політичний і культурологічний аналіз даних історії і сучасності України з погляду орієнталістики й окциденталістики показує, що українці – європейська нація з міцним корінням на своїй власній землі, нація, яка на своєму історичному шляху вступала у різні взаємини з народами Сходу і взяла від них багато корисного. І нічого, в цьому зв’язку, соромитися. Нам немає потреби бігти за імперським возом „євразійства” і вступати у сумнівні конгломерати, де ми негайно опинимось у незмінній меншості з усіма негативними політичними, економічними, екологічними та іншими наслідками, які з такого стану випливають.

УСМІХНІМОСЯ!

На політичному перелазі

- Чули, куме, біду: аргентинці оголосили війну англікам!***
- А всьому тому винні американці!***
- І баптисти!***
- А чому баптисти?***
- А чому американці?***

(„Лс Микита“, ч 5, травень, 1982 рік)

Микола РУДЬ

СОКОЛЯРСТВО – ЗАБАВА ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ

Хто ж не чув про це чисто чоловіче захоплення? Йому віддали свої почуття князі й простолюдини, королі та звичайнісінькі інженери. А зараз в Європі цій чудовій справі присвячує увесь свій вільний час чимало любителів. Звідки ж воно з'явилося? Цього, мабуть, не знає ніхто.

Поява соколиного полювання в Україні, яка з доісторичних часів з одного боку межувала зі Сходом, а з іншого – з Європою, була подібна до виникнення своєрідної особливої культури мисливства, що вбирала в себе гаму методів і способів, характерних як для Заходу, так і для Азії.

Існують різні думки з приводу того, чи дійсно соколярство як явище з'явилося на Сході, в Азії. Автори, згідні з цією точкою зору, вважають, що культура соколиного полювання з'являється в Причорномор'ї, а пізніше і в Західній Європі лише з появою войовничого племені гуннів і утворенням їхньої держави. Однак, цьому можна легко заперечити тим доводом, що держава гуннів, очолювана Аттілою проіснувала лише протягом його життя, до 453 року н. е. І хоч вона простягалась від Рейну до Волги, а також стала причиною загибелі Римської Священної Імперії, пов'язувати виключно з нею появу такого унікального явища, як соколине полювання, немає підстав. На чистому ґрунті, без суттєвих господарсько-утилітарних мотивів, таке складне, майже парадоксальне явище виникнути не могло. Адже виховання ловчого птаха є процесом, який передбачає не лише його утримання, а насамперед реалізацію на практиці ряду складних дресурних методик. Виучка до рівня взаємодії людини та птаха (а іноді ще й пса), окрім вищезгаданого процесу так званого „виношування”¹, є досить складним процесом не стільки для птаха, скільки для людини, як носія суми знань про живу істоту, яку він бажає приручити, яка дозволить досягти бажаного результату в повітрі, куди вона сама сягнути не в змозі.

Вважати, як деякі автори, що родоначальниками соколиного полювання був народ угрів (пращури нинішніх угорців), котрий прийшов у Панонійські степи понад 1000 років тому, також безпідставно. Бо достеменно відомо, що перші юридичні документи, в яких згадується кара за крадіжку ловчого птаха (збір законодавчих актів германських племен „Лекс Заліка”), датовані 500 роком н. е. або й раніше. Отже, коли в Європі ще не було угрів, соколярство вже давно існувало. Яструби та соко-

ли використовувались у Європі не лише задовго до появи угрів на території нинішньої Угорщини, а й задовго до появи гуннів.

Як стверджують різні автори, ще за 1000 років до н. е. войовничий народ кельтів при завоюванні Британських островів привіз з собою т. зв. „еспанок” – невеличких, довгошерстих, висловухих псів, раніше не відомих місцевим жителям. Характерною особливістю даної породи була її спеціалізація для полювання з соколами та яструбами. Такий авторитетний автор, як В. Бєндель, наводить згадані вище факти з приводу походження т. зв. породи сеттера Гордона, нині відомого під назвою шотландського сеттера, саме від подібних форм або ж видозмінених у багатьох поколіннях нащадків.

З „Літопису Руського” відомо, що соколярство в Україні-Русі було відоме з найдавніших часів як вид діяльності, не запозичений у повному обсязі на Заході чи на Сході, а як автохтонна філософія чи рід діяльності, подібний до утилітарного мистецтва, прибічником якої міг бути представник будь-якої соціальної групи, від простої людини до князя.

Соколярство, як вид діяльності, також було згадане у „Київській правді” – відомому юридичному кодексі Київської Русі XI століття. В даному документі людина, винна у викраденні пса, сокола чи яструба, мала сплатити три гривні. До того ж, одна гривня у вигляді компенсації віддавалась господареві.

Не обійшли своєю увагою соколину забаву, як улюблену в народі, і митці древности. У Києві в святій Софії за часів Ярослава Мудрого біля східців на хори собору на стінах були зображені картини полювання з соколом на зайця.

З дохристиянських часів в Україні відоме свято, яке пізніше було назване „Вербною неділею”. Перед святковим днем люди випускали на волю не лише співочих, а й ловчих птахів. Отже, птахові дарували не лише волю, а й можливість продовжити свій рід.² Захоплення полюванням з прирученим птахом у минулому було притаманне як молодим, так і літнім, як високорідним шляхтичам, так і простому люду. Існують навіть цілі села, в самій назві яких збереглися прямі вказівки на те, що їхні жителі були великими майстрами мисливської справи. Відоме село Яструбичі у Львівській області, назва якого очевидно походить від того, що жителі з найдавніших часів займалися масовим полюванням і заготівлею харчових запасів на зиму за допомогою приручених яструбів.

Сокіл в Україні з найдавніших часів був птахом священним. У нього заборонялося стріляти з будь-якої зброї. Йому прощали навіть напад на дворову птицю. Сокіл був символом і родовим гербом більшості князівських і великокняжих родів України.

Виникнення потужної держави в Європі, якою за часів Ярослава Мудрого була Київська Русь, не могло лишитися поза увагою тогочасного світу. Високий рівень культури слов'янської держави значно перевершував розвиток сусідніх держав. Наслідком цього стали міцні міжнародні зв'язки Києва з тогочасним цивілізованим світом. А підтримувались вони, як свідчать літописи, завдяки дипломатичним місіям та подарункам. Яким це не дивним може здатись сучасній людині, безцінними пода-

рунками вважались соколи, які Київ дарував послам інших держав, а сам отримував як данину від Мокосви³ (мокші), мордві, голяді, мері, весі, воді – угро-фінських племен на північ та схід від кордонів Київської Русі, та в'ятичів – східньослов'янського союзу племен, які до перемоги Святослава Ігоровича над хозарським каганом Йосифом у 965 році входили до складу Хазарії та платили данину „по шелягу од рала”.

Початок XVIII ст. був ознаменований розквітом соколярства в Московії, де ця забава мала традиційно східний тип діяльності – як за термінологією, так і за своєю сутністю, бо передбачала наявність рабського устрою сокольних дворів. Достеменно відомо, що за незначну провину наглядача за ловчими птахами без суду й довгих розмов могли скарати на смерть.

На цей час в Московії вже був сформований соціальний прошарок т. зв. „дворян”, який за своєю сутністю відрізнявся від європейського поняття „nobility” і походив від московського поняття „дворця”, а також брав початок від опричників Івана IV. Дана соціальна група випросила собі право тримати ловчих птахів, щоб мати можливість брати участь у сокольних забавах зверхника, у такий спосіб тішити його.

Існує міт про те, що цар Олексій Михайлович (Тишайший), будучи великим прибічником і любителем соколиного полювання, створив письмовий твір, відомий під назвою „Уряднік сокольнічьего путі”. Дане твердження не витримує критики, бо відомо, що цар був неписьменним. Помилково приписуваний йому літературний пам'ятник, є значно пізнішим фальсифікатом – з причини, по-перше, відсутності первинного списку, а по-друге – невідповідності мови та московитської соколярської термінології, яка в той час і навіть нині є типово азійською.

Твір часів Олексія Кобиля, нащадки якого пізніше стали „Романовими”, не міг бути написаний будь-ким з підданих і наближених до нього московитів, окрім письменних православних монахів з України, Литви або ж писарів-киян чи поморів, які володіли церковнослов'янською адміністративно-службовою мовою.

Вірогідним джерелом і версією появи у Москві твору також можуть бути пізніші численні кампанії конфіскації рукописів у часи жорстоких переслідувань старовірів та пограбувань бібліотек українських монастирів.

Період владарювання спочатку Федора, потім Софії, а пізніше тирана Петра, який призвів до того, що всі види діяльності, що не були спрямовані на укріплення його особистої влади й оголошувались шкідливими, характеризується занепадом соколярства. За „Указом” 1721 року підлягали конфіскації всі ловчі птахи. Виконавцям волі Петра приписувалось відбирати птахів у їхніх власників. Особи, які не бажали розлучатися зі своїми улюбленицями, мали бути урядниками побиті батогами та піддані іншим тортурам.

Так в Московії остаточно закріплювалась регламентація вищої влади над підданими навіть в таких невинних забавах, як мисливство.

Відтак, в Україні, яка через необережне зближення з Московією за часів гетьманства Богдана -Зиновія Хмельницького номінально потрапила під вплив Московії, соколярство через запровадження різноманітних форм обмеження вольностей громадян починає занепадати й забуватись.

Київська Русь, де висока культура всіх видів ремесел та мистецтв базувалась на демократичному устрої суспільства, підпавши під панування дикої, азійської імперії, почала втрачати своє глибоке історичне коріння.

На даному етапі соколярство, як самостійний вид творчої діяльності, повністю щезає на значних просторах, контрольованих Московією, але залишається оригінальним і недоторканим покищо у вільних народів Кавказу та Середньої Азії. Варто зазначити, що й пізніше вплив московської імперії аж донині не зміг знищити у вказаних регіонах неповторної культури полювання з хижими птахами.

Примітки:

1. Виношування – процес приручення дикого птаха при допомозі жорсткої дресури, що передбачає значний вплив на поведінку через постійний контакт з людиною протягом тривалого, безперервного періоду.

2. Даний вчинок продиктований не лише любов'ю до природи, а й звичайним прагматизмом. В цей час птах починає линяти. Його використання з метою полювання стає практично неможливим, хоча необхідність годівлі й догляду за ним залишається на совісті людини, якщо вона не захоче дати волю птахові. Умови тогочасної суворой дійсності та початок польових робіт виключав можливість приділення птахові достатньої кількості уваги й вільного часу.

3. Мокоєва – узагальнююча назва угро-фінських народів, що поклонялись фінському божеству Мокоєсу („мокоєва” пізніше трансформоване в „москва”). За часів Хазарського каганату (до розгрома київським князем Святославом у 965 р.) під тиском імперської адміністрації Хазарії, яка перешкоджала поклонінню підданих недержавній релігії і знищувала капища Мокоєса, мокоєва, мордва та багато інших народів прийняли державну релігію – юдаїзм. Згодом, з приходом місіонерів з Києва, протягом князювання Юрія Довгорукого та його сина Андрія Боголюбського, частину підлеглого Києву народу мокоєва вдалось вихрестити у православ'я. Однак донині частина населення, підлегла Москві (село Ільїнка), сповідує традиційний юдаїзм, який не вдалось побороти з часів Хазарії ні царату, ні комуністам-атеїстам.

Хронологічно до відомої битви на Куликовому полі, під назвою „москва” в літописах згадувалося не населений пункт, не село, а народ. Нерозуміння або небажання розуміти цю просту обставину було хибним підґрунтям вважати згадку в літописах про „москву” датою відліку існування міста Москва. У такий простий спосіб шовіністичні кола Московії фальсифікували вік столиці імперії.

м. Київ.

Про автора:

Микола Рудь – доктор біологічних наук, дослідник і публіцист.

Андрій Даріян СОЛЬЧАНИК

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ РЮРИКОВИЧІВ ІЗ ПОЛЬСЬКИМИ П'ЯСТАМИ

(У світлі поштових випусків)

Династія Рюриковичів, нащадків князя Рюрика (п. 879) панувала у княжій державі України до 1340 року. Пясти, нащадки легендарного вождя польських племен Пяста, були при владі у Польщі до 1370 року, коли помер останній із цієї династії король Казимир III Великий.

Землі обох цих династій сусідували і тому, як звичайно між сусідами, було багато суперечок та незгод. Породичання Рюриковичів із Пястами створювало багато разів ситуації, в яких Рюриковичі, споріднені із Пястами, допомагали їм у боротьбі проти інших Пястів, і навпаки – Пясти, споріднені із Рюриковичами, йшли їм на допомогу проти інших Рюриковичів.

Болеслав Хоробрий (966/967-1025) (іл. 1) одружив свою дочку (991/1001 – після 1018) із сином Ярополка Святославича (п. 978) – Святополком-Петром Окаянним (978-1019).

Коли Ярослав-Георгій Мудрий (977-1054), син Володимира Святославича Великого, побив Святополка в 1016 році, йому на допомогу прийшов тесть Болеслав Хоробрий, який зайняв на деякий час Київ.

Доброніга-Марія (бл. 1012-1087), дочка Володимира Великого (бл. 956-1015) (іл. 2), та сестра Ярослава Мудрого (іл. 3), була одружена із Казимиром I Відновителем (1016-1058) (іл. 3), сином Мєшка II Ламберта (990-1034) (іл. 5). Ярослав Мудрий допомагав Казимирові I побороти повстання противників християнства у Польщі. Він ходив походом на Мазовше два рази – в 1041 та 1047 році і побив Мойслава. Цим він у великій мірі допоміг Казимирові I у відбудові Польщі.

Дочка Мєшка II Ламберта та сестра Казимира I Гертруда-Олісава (1025-1108) була одружена із Ізяславом-Дмитрієм Ярославичем (1024-1078), сином Ярослава Мудрого. Гертруда була матір'ю чотирьох дітей Ізяслава: Ярополка-Гаврила-Петра (п. 1087), Святополка-Михайла (1050-1113), Євдокії та Мстислава (1051-1069). Вона привезла в Україну відомий Трірський Псалтир.

У боротьбі за київський престіл допомагав Ізяславові Болеслав II Щедрий (1040–1081) іл. 6), син Казимира I Відновителя, отже – братанок Гертруди.

Болеслав II Щедрий був одружений або мав наречену Вищеславу (Виславу) Святославівну, дочку Святослава-Миколи Ярославича (1027–1076).

Син Болеслава II Мєшко (1068–1089) був одружений з Євдокією Ізяславівною, дочкою Ізяслава-Дмитра Ярославича.

Володислав I Герман (бл. 1043–1102) іл. 7) та Болеслав II Щедрий були синами Казимира I Відновителя та Доброніги-Марії Володимирівни.

Дочка Володислава I була другою жінкою Ярослава (Ярославця) – Івана Святополковича (п. 1123), сина Святополка-Михайла Ізяславича (1050–1113).

Син Володислава I Германа, Болеслав III Кривоустий (1085–1138) (іл. 8) був одружений (перша жінка) із Збиславою Святополківною, дочкою Святополка-Михайла Ізяславича.

Болеслав III Кривоустий мав дев'ять дітей і сім із них були одружені із Рюриковичами:

1. Дочка (ім'я невідоме) була одружена із Всеволодом Давидовичем, сином Давида Святославича (п. 1123).

2. Дочка Рикса (1116 – після 1155). Її другий чоловік – це Володимир-Іван Всеволодович, син Всеволода-Гаврила Мстиславича (п. 1138).

3. Син Болеслав IV Кучерявий (бл. 1120/1125–1173) (іл. 9). Його перша жінка – це Верхуслава Всеволодівна (н. 1124), дочка Всеволода-Гаврила Мстиславича (п. 1138). Дочка Болеслава IV (1160 – після 1178) від другої жінки була одружена із Васильком Ярополковичем, сином Ярополка-Стефана Ізяславича (п. 1168).

4. Син Мєшко II Старий (1126/1127–1202) (іл. 10). Його друга жінка – це Євдокія Ізяславівна, дочка Ізяслава-Пантелеймона Мстиславича (бл. 1096–1154).

5. Дочка (ім'я невідоме) була одружена із Ярославом-Іваном Ізяславичем, сином Ізяслава-Пантелеймона Мстиславича.

6. Дочка Агнєшка (1137– після 1182) була дружиною Мстислава-Федора Ізяславича, сина Ізяслава-Пантелеймона Мстиславича.

7. Син Казимир II Справедливий (1138–1194) (іл. 11). Його друга жінка – це Олена Ростиславівна, дочка Ростислава-Михайла Мстиславича (п. 1167).

Троє дітей Казимира II були одружені із Рюриковичами:

1. Дочка Марія-Анастасія (п. 1164) була одружена із Всеволодом-Данилом Святославичем Чермним (п. 1212), сином Святослава-Михайла Всеволодовича (п. 1194).

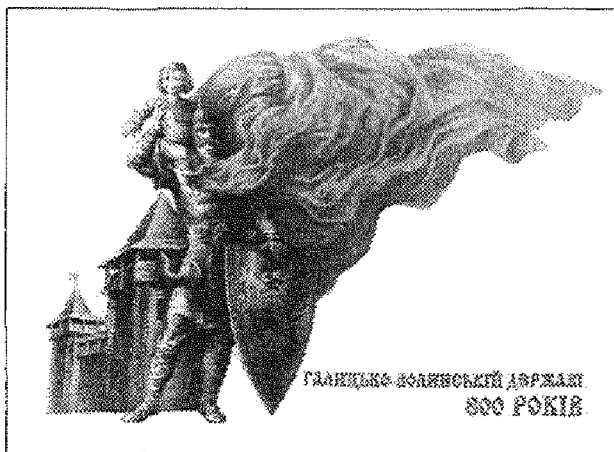
2. Син Лєшек Білий (1186/1187–1227) (іл. 12) був одружений із Гремиславою Інґварівною, дочкою Інґвара Ярославича. Її дід Ярослав-Іван Ізяславич був одружений із дочкою Болеслава III Кривоустого (гл. 5).

3. Син Конрад I Мазовецький (1187/1188–1247) (іл. 13) був одружений із Агафією Святославівною (п. 1247), дочкою Святослава-Андріяна Ігоревича (1176–1210).

Ізяслав-Пантелеймон Мстиславич (1096–1154), великий князь київський в 1146–1154 роках, був внуком Володимира Мономаха (1053–1125).

Як згадано вище, він був посвоячений з родиною Болеслава III Кривоустого. Його два сини, Мстислав-Федір та Ярослав-Іван, були одружені з дочками Болеслава III. Його дочка Євдокія була жінкою Мешка III, сина Болеслава III. Його внук Василько, син Ярополка-Стефана, був одружений з дочкою Болеслава IV Кучерявого, сина Болеслава III.

Крім цього, діти Ізяславиного брата Всеволода-Гаврила Мстиславича – Володимир-Іван та Верхуслава були одружені з дітьми Болеслава III. Олена, дочка Ізяславиного брата Ростислава-Михайла Мстиславича, була другою жінкою Казимира II Справедливого, сина Болеслава III.

Коли Юрій Довгорукий (1090–1157), син Володимира Мономаха, напав на Київ і його здобув у 1149 році, на поміч Ізяславові-Пантелеймонові прийшли Болеслав IV Кучерявий з братом Генриком.

Володислав II Вигнанець (1105–1159) (іл. 14) мав сина Болеслава Високого (1127–1201), якого першою жінкою була Звенислава Всеволодівна, дочка Всеволода – Кирила Ольговича (п. 1146).

Володислав II Вигнанець, найстарший син Болеслава III, воював проти своїх молодших братів. Його сват Всеволод-Кирило Ольгович вислав свого сина Святослава-Михайла (п. 1194), брата Звенислави, на допомогу Володиславові II. Зі своєї сторони, Володислав II помагав у походах Всеволода Ольговича на Ізяслава Мстиславича і на Володимирка Володаревича в 1144 році.

Мешко III Старий (іл. 10) одружив свого сина Одона (1141/1149–1194) з дочкою Ярослава Володимировича Осьмомисла (п. 1187) Вишеславою Ярославівною.

Роман-Борис Мстиславич (п. 1205) (іл. 15) був сином Мстислава-Федора Ізяславича (п. 1170). Мати Романа, Агнешка, була дочкою Болеслава III Кривоустого. Син Романа, Василько Романович (1203–1269), мав другу жінку Олену, дочку Лешка Білого (іл. 12).

Роман-Борис Мстиславич та Лешек Білий були близько посвоячені: мати Романа та батько Лешка Білого Казимир II Справедливий були сестра і брат. Взаємини між ними були спочатку добрі, але потім зіпсувались. Згідно із Галицько-Волинським літописом, їх розсварив син Мешка III Старого Володислав III Тонконогий (1161/1167–1231). Роман загинув під час походу на Польщу.

Данило-Іван Романович Галицький (1201–1264) (іл. 16). Його дочка Переяслава Данилівна була одружена із Земовитом I (1224–1262), сином Конрада I (іл. 13).

По смерті Романа Мстиславича Лешек Білий допомагав його дітям Данилові і Василькові. Одначе він зробив угоду із угорським королем Ан-

дрісм у Спішу в 1214 році, згідно з якою син Андрія Коломан мав одружитись із дочкою Лешка Саломеєю. Обос, Коломан і Саломея, мали панувати в Галичині. Данило опісля воював проти Лешка за свої землі.

Данило довгий час був союзником Конрада I (іл. 13). Він допомагав Конрадові I у боротьбі проти Болеслава V Встидливого (іл. 17) за краківський престіл і ходив із ним у далекий похід під Каліш (близько 1229 року).

Болеслав I (1208–1248), син Конрада I, був одружений із Настасією Олександрівною, дочкою Олександра Всеволодовича. Вона була внучкою Всеволода Мстиславича, брата Романа-Бориса Мстиславича.

Болеслав V Встидливий (1226–1279) (іл. 17) був сином Лешка Білого. Його мати була Гремислава Інгварівна, дочка Інгвара Ярославича.

Данило-Іван Романович по смерті Конрада I помирився із Болеславом V і ходив воювати разом з ним до Чехії.

Троє дітей Казимира I, сина Конрада I (іл. 13) були одружені з Рюриковичами:

1. Син Лешек Чорний (1240/1242–1288) (іл. 18) був одружений із Грифіною Ростиславівною, дочкою Ростислава-Костянтина Михайловича (1223–1264).

2. Син Земовит (1262/1267–1306) був одружений із Анастасією Львівною (п. 1335), дочкою Льва Даниловича (п. 1306) і внучкою Данила Галицького (іл. 16).

Дочка Єфимія (п. 1308) була сестрою Лешка Чорного та Володислава Локетка (1260/1261–1333) (іл. 19). Її другий чоловік – це Юрій-Георгій Львович (п. 1308), син Лева Даниловича. Дочка із цього подружжя Марія (п. 1341) була одружена із Троїденом I (1284/1286–1341). Син Марії і Троїдена I – це Юрій II Болеслав Троїденович (бл. 1306–1340), із смертю якого закінчився рід Романовичів у Галицько-Волинській державі і також закінчилася княжа доба самостійної української держави.

розбив тебанців. У тих боях уже брав участь 18-літний Александер, командуючи лівим крилом армії.

У 336 році до н. е. батька Александра вбила його прислуга. До змови була причетна його дружина Олімпія, грекиня, мама Александра, який перебрав королівство і відразу пішов війною проти Коринтії, де все населення його оваційно вітало та присягнуло йому на вірність. Коли більшість території Греції перейшла під владу Александра, він почав плянувати війну проти Персії.

Весною 334 року до н. е. Александер Македонський зі своєю армією перейшов через Дарданелли у Середню Азію, маючи 30,000 добре вишколеного пішого війська і 5000 кавалерії. Армія складалася з греків і македонців. Кавалерія творила перстень довкола Александра. З військом ішли географи, історики, ботаніки, лікарі і знахарі. Всі вони робили записки для Арістотеля. Географи накреслювали мапи, які опісля довго уживалися в лекціях про Середній Схід.

Александер був дуже сильним фізично, але вдачу мав тверду і жорстоку. Добре розуміючись на політиці, умів настроювати людей так, щоб йому виходило на користь та щоб здобувати симпатії народів. Перебуваючи на Середньому Сході, Александер відвідав давню Трою, Ахіллу та інші місця героїв „Іліяди”.

Весною 33 року Александер розгромив велику перську армію і кавалерію, яка у чотири рази була більшою від його армії, і визволив цілий Середній Схід від влади Персії. Бої відбулися над річкою Гранік, Александер здобув ще більший респект і прихильність населення. Єгиптяни надали йому титул фараона, але й він віддав їм особливу шану: у Мемфісі поклонився їхньому богові та заложив місто Александрію.

В єгипетсько-лібійській пустелі, в Амосі, Александер відвідав старовинну грецьку святиню бога Зевса. Там його вітали великі жреці і надали йому титул сина Зевса.

У 331 році Александер знову пішов на Персію, шукати царя, і знайшов його на рівнинах Гаугамеля, коло містечка Арбаля, і там до решти знищив велику перську армію. Цар знову утік, але уже без війська, тільки зі своєю прислугою. Тим разом армія Дарія III була також в чотири рази більша від армії Александра.

Воєнні успіхи Александра були його особистою заслугою: у боях він ішов у першій лінії, сам починав бій, а всі здобутки ділив поміж своєю військовою елітою та заслуженими громадянами Македонії. Тим разом він забрав у Персії усі її багатства. У перській столиці Сузі і у Персеполі знайшов багато золота та інших дорогоцінностей, і все те розділив поміж своєю військовою аристократією, визначними македонцями і вавилонцями.

Після перемоги над Персією Александер здійснив прощу до Вавилонського бога Мардока і там був проголошений царем Азії, Македонії та усіх країн, відомих на той час. На столицю Александер вибрав Вавилон.

У березні 330 року Александер пішов на Персію шукати царя Дарія III і знайшов його мертвим: царя вбили його ж слуги.

Здобувши Персію, Александер вирішив піти на Індію. Дорадники від-

Д-р Михайло ДИМІЦЬКИЙ

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО

Хоч Александер Македонський був найбільш завойовником протягом усієї історії людства, його ім'я у світі набагато відоміше, ніж його біографія. Наприклад, УРЕ подає про нього тільки п'ять коротких речень.

Легендарний полководець Александер Великий народився в 356 році до н. е., у Поллі, Македонія, у королівстві свого батька Пилипа II, помер в 323 році у Вавилоні, на 33-му році життя. Вавилонія існувала від 1900 до 582 року до н. е., відтак була під владою Персії, до 334 року до н. е., далі – під владою Александра, як він переміг Персію. Після смерти Александра його полководець Селевк у 312 р. до н. е. зруйнував Вавилон і від того часу це місто лежить у руїнах, кілька кілометрів на південь від Багдаду, який заснував каліф Аль-Мансура у 762 році.

До приходу Александра Персія була найбільшою потугою на світі, опісля ж нею стала імперія Александра.

Королівство Пилипа II, батька Александра, було бездоганно організоване, мало статус нації, на відміну від Греції, яка зазнавала внутрішніх чвар і зовнішніх нападів. Пилип II мав велику пошану до грецької культури, але часто влаштовував походи на Грецію, щоб втихомирити племена, які часто нападали й на Македонію. Взірцевий порядок у королівстві та постійні походи батька мали вплив на виховання і психіку Александра.

***

Як йому сповнилося 13 літ, батько спровадив грецького філософа Арістотеля, щоб виховував і навчав Александра, оскільки юнак дуже скоро розвивався розумово і фізично. Уже у 13 літ мав вигляд атлета. Першою лекцією для Александра була „Іліяда” Гомера, а далі йшли такі предмети: політика, етика, філософія, ботаніка, зоологія, географія, геометрія, математика та дещо з медицини. Александер добре учився, все запам'ятував, але до усіх тих знань він залишався байдужим. Його цікавили військові науки і воєнна стратегія, і це він переймав від свого батька.

Постійні походи Пилипа II на Грецію дали йому можливість зформувати з греків цілу армію, яку приєднано до армії македонської. У плянах Пилипа II було завоювання Персії, але для того він мусив цілковито оволодіти Грецією, де було ще кілька войовничих племен, а третя частина грецької території перебувала під владою Персії, Пилип II здійснив свій плян у 338 р. до н. е., у боях коло Чаронеї, де

мовляли його, пропонували на якийсь час той похід відкласти, вернутися до Вавилону, відпочити та поповнити армію, яка значно змаліла. Але Александер таки вибрався на Індію, адже ж він – син бога Зевса, і йому та його армії нічого лихого не може статися.

Три роки ходив Александер зі своїм військом безконечними просторами Індії, зводив тяжкі бої з різними князями, щоб їх підкорити під свою владу, при чому у кожному бою був ранений, і хоч щоразу одужував, все ж рани давалися взнаки. Щоб уникнути бою з сильним військом одного князя і легко його підкорити, він одружився з їхньою царівною Роксаною.

Щойно влітку 327 року Александрові вдалося над річкою Гидаспес розгромити армію індійського царя Пора, яка вийшла проти Александра на слонах. Після того бою Александер наставив в Індії кілька магаражів (губернаторів), щоб для нього збирали податки і утримували владу, а сам зі своєю армією пішов далі на схід і дійшов до ріки Інд. Думав, що тут закінчується Індія та що він осягнув свою ціль. Але азарт вояка кликав його вперед. Вояки відмовляли його від дальшого походу, вони були вкрай виснажені, армія здесяткована надто далеко відійшла від Вавилону – на 1800 кілометрів. Зайшла проблема повернення. Вирішили вертатися водним шляхом, по ріці Інд до Арабського моря. Збудували кілька кораблів, і флотилія пустилася у подорож. Часто причалювали до берега ріки, Александер висідав і коли знаходив якесь військо, то починав бій, щоб підкорити під свою владу. Подорож тривала сім місяців. Насамкінець, уже недалеко моря, Александер натрапив на дуже сильну і дуже воїєвничу орду мелісів. Він її розбив з великою трудностю, але з того бою ледве вийшов живим. Мав рану біля рани і велику діру у голові, від списа. Тут армію було поділено. Частина залоги кораблів і вісім головних командирів, які опікувалися Александром, вирішили піти коротшою дорогою, сушею, щоб якнайскоріше привезти Александра до Вавилону. Більша частина залоги кораблів продовжувала подорожувати водним шляхом, як було заплановано. На Арабському морі їм вдалося мати кілька боїв з морськими піратами, і щойно по кількох місяцях прибули у Перську затоку. Подорож сушею тривала близько шести тижнів. Александра привезли до Вавилону напівживого, непритомного, у великій гарячці. Його поклали на підвищений лежак, маси народу підходили до нього з плачем і кликали: „Царю, сину Зевса, відізвися!“. Але він уже не говорив. Вітав публіку легким рухом голови і пальцями на руках. Так він пролежав три дні і помер 10 червня 323 року до н. е. на 33-му році життя. На вимогу командирів, які ним опікувалися, його було забальзамовано, покладено у позолочену труну, обсипано золотими листками, а труну вкладено у саркофаг. Так Александер пролежав у Вавилоні три місяці, а тоді його перевезено до Єгипту. Катафальк тягнули 64 віслюки.

Після смерти Александра його імперія розпалася на багато малих держав.

У Єгипті зайшли суперечки, де його поховати. Заповіт велів поховати його в єгипетській святині, в Атосі. Військові провідники наполягали, щоб його поховати у родинному гробівці, у Македонії, але губернатор Єгипту Ітолемі вирішив поховати його в Александрії, у місті, яке Александер заснував.

Птолемі зі своєю армією забрав саркофаг з труною і тілом Александра і перевіз до Александрії, де збудував пишній мавзолей для Александра, а довкола – ще кілька мавзолеїв для себе і своєї родини та наступних Птолемів, своєї династії, і те місце назвав заповідником богів Птолемів, яких при кінці століття до н. е. було десять. Останній, Птолемі X прибрав назву Александер I.

Мавзолей Александра Великого притягав до себе маси народу, оскільки забальзамованого Александра можна було бачити. Його відвідували римські імператори – Марк Антоній, Октавіян, Тіберій та інші, і все зберігалось у найкращому порядку, аж до 40 року н. е. Тоді мавзолей відвідав римський імператор Калігула і здер з Александра металевий нагрудник, який він одягав під час боїв. Калігула забрав цей нагрудник з собою і одягав під час різних святкових церемоній у Римі. Стягаючи нагрудник, він відкришив кінчик носа на погрудді Александра.

Велику шкоду гробівцеві заподіяв єгипетський цар Птолемі X (Александер I) у 107 році н. е. Він потребував грошей для війська, і здер все золото з саркофагу і труни Александра, забрав усі дорогоцінності. Золото перетопив на монети. Той вчинок спричинив великі протести у цілій римській імперії, і римський імператор Септілій Северус заборонив відвідування заповідника, а мавзолей Александра зачинив, але після його смерті (191–211 р.) його син Караколя мавзолей відчинив, і також весь заповідник, де уже було десять мавзолеїв з „богами” Птолемів.

У 392 році римський імператор східньої імперії Теодозій (379–395 р.), проголосив християнську релігію офіційною релігією римської імперії, і Александрія стала центром християн. Для Церкви і для погон заповідник з „богами” Птолемів перестав бути потрібним, і непомітно зникли всі ці будови, включно з мавзолеєм і тілом Александра. На тому місці у 393 році збудовано велику церкву св. Атаназія. У церковних забудовах збережено якийсь саркофаг, гарно оздоблений ієрогліфічними написами.

У 640 році мусульмани зайняли Александрію, знищили церкву, а на тому місці збудували велику мечеть пророка Даніїла, яка стоїть донині. Під мечеттю є багато катакомб, не раз перешуканих різними археологами. У мечеті знайдено той саркофаг, який колись зберігався у церковних забудовах. Але він уже був порожній.

У 1798 році Александрію зайняв Наполеон. Його військо перешукало катакомби під мечеттю, і саркофаг забрало на свій корабель – думали, що це саркофаг Александра Великого.

У 1801 році англійські війська зайняли Єгипет, забрали саркофаг з французького корабля і перевезли до музею у Лондоні, де він зберігається й тепер. Ієрогліфи вчені відчитали і встановили, що цей саркофаг був власністю фараона Нектанебо, який правив Єгиптом у 360–343 роках до н. е.

У пошуках за гробівцем і тілом Александра у минулому столітті проведено майже 150 археологічних досліджень. У 1888 році гробівця у Єгипті шукав Гайнріх Шліман, але також нічого не знайшов. Такий самий вислід мала польська експедиція у 1960 році. У 1991 році археологи знову перешували гробівці і катакомби під мечеттю Даніїла – і знову безуспішно.

Проф. Адріян Ахілля, директор греко-римського музею в Александрії, був певний, що Александер похований в Александрії, на латинському цвинтарі, але цього не довів, бо несподівано помер, готуючись до археологічних досліджень.

Згідно з переказами і легендами, Александра ніколи не перевезли до Єгипту. В тому й полягала хитра і розумна, далекосяжна стратегія командирів Александра, які займалися похороном і перевезенням Александра, що створило нерозгадану містерію.

Недаремно археологи вважають, що мертвого короля тяжче знайти, аніж живого.

Про автора:

Д-р Михайло Диміцький – професор хемії, його гобі – антична історія Греції і Риму та біографія Митрополита Андрея Шептицького.

Дана стаття базована на „Життєвих описах” Плутарха.

=====

УСМІХНІМОСЯ!

Один з американських професорів спитав свого колегу-українця:

– Що з тими твоїми українцями? Роблять в світі стільки крику, якби вони були принаймні муринами!

(„Лис Микита“, ч. 1, січень, 1973 рік)

IV. ІМЕНА І ДАТИ

Сергій КВІТ

З КОГОРТИ НАЙПЕРШИХ

Чим знаменита його „Самостійна Україна“, окрім самого слова „самостійність“, що з легкої руки автора увійшло в російську мову як символ чогось марного й зарозумілого та страшного й руйнівного одночасно? Сьогодні російські коментатори навіть чеченську політику називають „самостійницькою“. „Самостійна Україна“ стала своєрідним маніфестом нової генерації української інтелігенції: „Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули й ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої та безпощадної. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своєму прапорі сі слова: „Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів по Кавказ“.

Очевидно, третя інтелігенція – це після першої, що переважно перейшла до польського табору, як Потоцькі, Чарторийські й Вишневецькі, та другої, купленої Катериною II за російське дворянство.

Міхновський не був першим, хто у новітніх часах висунув ідею української державної незалежності. Перед ним була „Україна Irredenta“ (1894) Юліяна Бачинського, написана, щоправда, з марксистських позицій під прикриттям враженням масової „трудової“ еміграції галицьких і буковинських селян за океан. Мовляв, у власній державі українці вповні зможуть реалізувати свій потенціал і не потребуватимуть шукати щастя на чужині.

Міхновський нічого не вигадує, а просто є послідовним. Автор „Самостійної України“ походив із патріотичної козацької родини, в якій втрату незалежності України сприймалося з покоління в покоління як тимчасове явище. 1891 року він стає співорганізатором „Братства Тарасівців“; поруч із харків'янами Миколою Байздренком, Михайлом Базькевичем, Іваном Липою та Віталієм Боровиком він був єдиним „киянином“ (хоча родом із Полтавщини) – студентом-юристом Київського університету. Біля могили Тараса Шевченка вони клянуться вибороти незалежність України. Міхновський 1899 року також переселяється до Харкова й пізніше входить в історію саме як харківський адвокат. Він стає одним із засновників Революційної української партії (РУН), Української народної партії (УНП) та першої української терористичної організації „Оборона України“; постійно перебуває під наглядом поліції. У відкритому листі до міністра внутрішніх справ Си-

п'ятина 1900 року писав: „Українська нація мусить добути собі свободу, хоч би захиталася ціла Росія. Мусить добути собі визволення з рабства національного, політичного, хоч би пролилися ріки крові“. Він був причетний до виходу в світ „Хлібороба“ – першої україномовної газети Наддніпрянщини, організовує багато інших українських часописів, редагує в Харкові відомі газети „Слобожанщина“ і „Сніп“.

Розвиваючи ідеї, закладені в „Самостійній Україні“, Міхновський пише в „Десяти заповідях УНП“, вилучених жандармським управлінням у студентів Київського університету Святого Володимира (нині – імені Тараса Шевченка) і тому збережених в Історичному архіві: „Україна для українців, а тому виганяй із неї всіх ворогів-зайд; не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України; допомагай своєму землякові поперед усіх, держись купи“. Без перебільшення можемо сказати, що між цими двома ідеями – національної та державної самодостатності досі обертається українська політична думка. Більше того, відхід від максималістської парадигми Міхновського завжди перетворювався для України в трагедію.

Залишається маловідомим той факт, що „Самостійна Україна“ перед тим, як стати тріумфом Міхновського, народилася з розпуки його великої, як він вважав, невдачі. Десять 1898 року він замислює великий видавничий проєкт під назвою „Русини з початком ХХ ст.“ Щодо назви Міхновський зауважує в листі до Бориса Грінченка: „Єсть дуже цікаві листи з Галичини, як, наприклад, про те, щоб я не уживав Русини, але Українці – цілий малий трактат“.

Міхновський складає список тем і звертається через газети „Буковина“ і „Руслан“ до видатних українських діячів із проханням написати той чи інший розділ.

Відомо, що свою згоду дав учитель Михайла Грушевського Володимир Антонович, Іван Франко з Борисом Грінченком, навпаки, відмовилися, посилаючись на поважні причини. Переговори з можливими авторами затягувалися, не вирішувалися проблеми з фінансуванням. У кожному разі, замість грубої монографії „Русини з початком ХХ ст.“ – 1900 року з'являється тонесенька брошурка „Самостійна Україна“, яка викликає величезний комунікативний резонанс серед „свідомого українства“. Не слід забувати, що воно складалося переважно з гуманітарної інтелігенції, а тому дискусія безпосередньо впливала не лише на суспільну свідомість, але також на таке естетичне явище, як український модернізм. Стилїстика та емоційність „Самостійної України“ зайвий раз підтверджує той факт, що романтизм і націоналізм є різними назвами одного явища.

Хоч Микола Міхновський вважав себе учнем Івана Франка, він проте мав величезний вплив на Франка й сприяв завершенню еволюції Франкових поглядів від соціалізму до націоналізму. Саме в межах дискусії навколо „Самостійної України“ в „Літературно-Науковому Вістнику“ з'являється відома стаття „Поза межами можливого“, в якій Іван Франко, однозначно підтримуючи Міхновського, обстоює ідею державної незалежності України, яка тоді видалася майже ефемерною.

Вітаючи Міхновського з публікацією промови, Франко дарує йому свій портрет, про що Міхновський згадує в листі: „Хочу в ч. 6 „Снопа“ надрукувати Вашого портрета, пане Докторе, якого Ви подарували мені років 12 назад. Тільки мені клопіт, що його подерли трохи жандарі, як арештували в мене папери. Я тоді Вас своїм рідним дядьком назвав, тільки через те й визволив портрета, а то б іззіли. Портрет Ваш хоч трохи давній, але дуже добрий й мені більше подобається, ніж той, що тепер в нас на Україні продається“. Фото Франка справді було опубліковане в газеті „Сніп“ за лютий 1912-го.

Революцію 1917-го Микола Міхновський зустрічає на фронті. Вже 18 травня з його ініціативи відбувається Перший Всеукраїнський військовий з'їзд у Києві, на якому були присутні 700 делегатів від півтора мільйона українських вояків. Починається активне формування частин української армії. Незабаром, 18-23 червня – Другий Всеукраїнський з'їзд у Києві з 2,500 делегатами. Радикальні вимоги військових, зокрема щодо відділення України від Росії та проголошення самостійності, не мають підтримки політиків й виказують нерішучість Центральної Ради.

В Києві фактично існує три влади – Центральна Рада, представництво Тимчасового уряду й більшовицький комітет. У ніч із 17 на 18 липня 1917-го Міхновський організовує путч і передає всю владу в руки Центральної Ради. За це Володимир Винниченко, за участі Симона Петлюри, відправляє його на румунський фронт і по-холуйськи повідомляє Тимчасовий уряд у Петербурзі про „встановлення порядку“. Винниченко заявляє, що Україні не потрібна власна армія. Мине зовсім небагато часу, й коли Муравйов нападе на Київ, з'ясується, що уряд УНС уже не буде кому боронити, окрім трьохсот студентів. Ще пізніше, у 20-их Михайло Грушевський згадував про Міхновського як про фашиста.

Після війни Микола Міхновський вчителював на Кубані. Повернувшись до Києва, він загинув за нез'ясованих обставин, а українці у XX столітті не один раз згадували його слова, сказані на першому військовому з'їзді: „Народ має право жити тільки тоді, коли він має силу жити“.

Можливо, саме з цих слів українцям слід розпочати своє нове тисячоліття.

Петро ЧАСТО

БУДИВ ПОСНУЛИХ

(До 120-річчя від народження Дмитра Донцова)

Так чекалося того часу, коли Дмитро Донцов вернеться в Україну, і так сумно стас, що він, вернувшись, відразу потрапив на зуби дослідників-систематиків, які намагаються за одним махом вичерпати тему, виокремлюючи кожную грань у творчій спадщині цього вельми своєрідного, а може й неповторного автора: Донцов – історик, Донцов – філософ, Донцов – етик, Донцов – ідеолог, Донцов – літературний критик і т. д. Все окреслено, крім самого Донцова. Бо він не був, у точному розумінні цих слів, ані істориком, ані філософом, ані, тим більше, апологетом будь-якої соціальної теорії. Він був просто Дмитром Донцовим.

То чому ж тоді мало хто з визначних українців викликає такі гарячі суперечки, як Донцов і його статті та книжки? В нашій історичній літературі та есеїстиці нема і ніколи не буде згоди щодо творчости Сковороди, Драгоманова, Грушевського, Винниченка, багатьох інших, але ці незгоди переважно спокійні, врівноважені, бо кожен погляд має під собою якісь підстави і на них виникає відповідна аргументація. Що ж до Дмитра Донцова, то протягом усього життя й донині його ім'я викликає в одних щире захоплення, на мсжі з поклонінням, в інших – не менш палку негацію. Можливо, колись-колись ця різнознакова емоційна напруга, це тісне переплетіння поваги і зневаги дасть якийсь корисний плід, одначе нема чим журитися і сьогодні: Донцова ніколи не сприйматимуть раціонально, одним тільки розумом, безпристрасно, бо він сам прожив свій вік, як втілена пристрасть, як буревій в людській подобі.

Дещо з його біографії. Народився у спеповій Україні, на Херсонщині, але рід походив зі Слобідської України, теперішньої Харківщини. Російське прізвище пояснюється просто: під час переписів населення в Російській імперії Шевця записували як Шевцова, Кравця – як Кравцова, Мороза – як Морозова, Донця – як Донцова. Зі спогадів його сучасників, зокрема Дмитра Дорошенка, перед нами постає образ студента Петербурзького університету Донцова, який буквально днював і ночував у бібліотеці за книжками. Ще у студентські літа двічі зазнав арештів, це змусило його виїхати нелегально за кордон. Навчання продовжував у Відні і Львові. Визнання і популярність приніс йому виступ на II Всеукраїнському студентському з'їзді в липні 1913 року у Львові, а також написана у тому ж році брошура „Модерне москвофільство“.

Галицький період творчости Донцова збагатив українську суспільно-політичну думку книжками, подібними до блискавок у сірих хмарах

традиційної української політичної невизначеності. Серед них – „Підстави нашої політики“ (1921), „Поетка українського рісорджімента: Леся Українка“ (1922) „Націоналізм“ (1926), „Патріотизм“ (1936), „Завдання нового покоління“ (1937), „Де шукати наших історичних традицій“ (1937), „Партія чи орден, об'єднання чи роз'єднання“ (1938), „Маса і провід – кількість чи якість“ (1939), а також десятки статей у ним редагованому „Літературно-Науковому Віснику“. В повоєнні еміграційні роки в Америці Канаді та Англії вийшли книжки Донцова „Правда прадідів великих“ (1952), „Туга за героїчним: ідеї і постаті літературної України“ (1953), „Росія чи Європа?“ (1955). „Московська отрута“ (1955) „Від містики до політики“ (1957), „Незримі скрижалі Кобзаря“ (1961), „Хрестом і мечем“ (1967) та ін.

Що корисним виявилось б для інтелектуального та ідейно-політичного життя незалежної України, то це відразу на початку 90-років перевидати там монографію Михайла Сосновського „Дмитро Донцов. Політичний портрет“, що побачила світ у 1974 році як 33-ій том Бібліотеки українознавства НТШ. Якщо це не вичерпне дослідження – а чи таке взагалі можливе у випадку Донцова? – то зате емоційно стримане, неутральне, піонерське в найкращому розумінні цього слова. То була перша і успішна спроба ввести літературний спадок Донцова в загальнонауковий обіг: після праці Михайла Сосновського вже тяжко вдавати, що українська суспільно-політична думка може обійтися без Донцова – як ідеолога „крайностей“. При цьому з гордістю хочеться підкреслити ту обставину, що д-р Сосновський як дослідник зформувався у „Свободі“, у стінах редакції писав цю монографію. Наша газета в перші повоєнні десятиріччя переживала чергове творче піднесення й була чутливим резонатором світового ідейного українства. Можна, одначе, уявити, як тяжко було М. Сосновському відкривати Донцова майбутнім читачам, не послуговуючись при цьому ні екзальтованими знаками оклику, ні розпачливими трьома крапочками, обминаючи як славословлення, так і огуду, котрі супроводжували діяльність Донцова. Ось лише два зразки: „Він виковує нову дійсність мислі, і тут не знає жартів, що затирали б йому границі між білим і чорним, між відчutoю правдою і вбивчою брехнею. Він має відвагу видавати закон з себе самого і не давати нікому вести себе. Бо лише так він розуміє кермування життям“, – пише про Донцова д-р Ростислав Єндик.

„Писання Донцова настільки несучасні, а часом просто дикі, що вони не заслуговують на поважний їх розгляд“, – безапеляційним тоном запевняє Іван Слобожанин. Протилежними оцінками сповнені сотні і тисячі присвячених Донцову публікацій. Але якраз вони й мимовільно підказують, що справжнього Донцова слід шукати десь посередині. Як не має рації д-р Єндик, кажучи, що Донцов усе своє життя був цілісний в поглядах і переконаннях, в ідеї-домінанті, так само спотворює політичне обличчя Донцова І. Слобожанин: мовляв, з кожною зміною української, європейської чи міжнародної ситуації Донцов змінював своє наставлення, весь свій напрям думання. Беручи безвідносно до біографій визначних людей, постійність в переконаннях не може бути за-

слугою чи перевагою сама по собі, як не можна вважати гріхом зміну поглядів. Це колись добре вияснив Ф. Достоевський: людина повинна не лише бути вірною своїм переконанням, але зобов'язана також час від часу перевіряти, чи ці її переконання – істинні.

Сам про себе він писав (цитую за монографією М. Сосновського): „Перед Першою світовою війною доводив я, що вбити мусимо в собі дводушну людину, комплекс національного гермафродитства, коли хочемо протиставитися бурі, яка сунула на нас; що мусимо виплекати в собі людину ‘сильного почуття, ясної думки й незломної волі’ („Модерне москвофільство“ та ін.) Повний сепаратизм від Москви теж у політиці.

Під час першої світової війни й національної революції доводив я, що ціле наставлення звільненої від пут гермафродитства душі повинно бути протимосковське: культурно, політично, соціально і релігійно („Культура примітивізму“, „Підстави нашої політики“ та ін.).

По Першій війні доводив я, що дух нових людей на Україні повинен бути не пасивний, покірливо-ідилічний, а активно-комбативний. Не лише ‘сила чуття і ясність думки’ а й ‘незломна воля’ („Націоналізм“ „Вістник“, „Загрова“ та ін.).

Під час Другої війни і після неї доводив я, що наші чуття, думки і воля мусять свій зміст черпати не в матеріялістичних лженауках занепадницького ХІХ віку, а в душі нашої давнини (книга тієї ж назви, „Правда прадідів великих“, а раніше – „Де шукати наших традицій“).

Тепер, я думаю, надходить час, щоб бодай натякнути, де є джерело, імпульс сили духа, силки думки, чуття й волі і чину непохитність? Де є мета, яку має досягнути збуджена духовна сила традиційної України? Яке є її місце, роля, її місія в борні на життя і смерть з духами тьми, які зійшли на землю уярмити її, а нашу країну в першу чергу?“.

З цього останнього речення випливає, що Донцов пізнього періоду розумів видиме життя як пов'язане з невидимим, як містичну, земно-небесну боротьбу світла і темряви, Добра і Зла – те, що в релігії має назву есхатології. Отож далеко відійшов він від перших ідейних поривів молодости. Мабуть, не всі з теперішніх „донцовців“ в Україні знають, що їхній учитель в юні літа віддав данину соціалістичним ідеям. Та й чи він один? Перехворів цим, потрапивши під чари Драгоманова, й Іван Франко, і тільки геніяльна інтуїція відкрила йому очі на це зло задовго до того, як воно виказало себе в соціальній практиці. Ідейний соціалізм підкуповував молоді уми такими гарними гаслами, що питання про практичне застосування тих гасел навіть не обговорювалося. Свобода, рівність, братерство, від кожного – за здібностями, кожному – за працею. Що ще треба? Соціалісти-утопісти, звинувативши капіталістичну систему в усіх проблемах і гріхах життя, підготували ґрунт для приходу практиків-марксистів з їхнім проєктом пролетарської революції, переставлення суспільства з ніг на голову: хто був ніким, мав стати усім. Всі соціалістичні теорії, ґрунтувалися на переконанні, що людську натуру можна змінити, якщо помістити людей у „правильне суспільство“. Практичні результати цієї „правильності“

передбачив Іван Франко: замість обіцяного земного раю соціалісти, знищивши клясу багатих людей і зробивши бідними усіх, збудують велетенську тюрму і заллють землю невинною кров'ю.

Втім, щодо „соціалізму“ Донцова, то варто взяти до уваги його власне пояснення: соціалістичний рух у тодішній Росії був єдиною організованою формою боротьби проти царського самодержавства.

На самому початку ХХ сторіччя, коли Донцов-студент належав до Української Студентської Громади й до петербурзької групи Української соціал-демократичної робітничої партії, до злочинного втілення хибної теорії у ще гіршу практику було ще далеко, і Донцов ще мав час побути в іпостасі соціаліста. За публічну промову під час революційних подій 1905 року він опиняється за тюремними ґратами. Як усі радикальні прогресисти, молодий Донцов захищав матеріалізм і атеїзм, „свободу від Церкви“, „загальнолюдську етику“, в ім'я пролетарської солідарності трудящих, цитую М. Сосновського, „відкидав думку про єдність українського суспільства на національній базі“. Разом з тим, д-р Сосновський підкреслює, що „на всіх писаннях Донцова від самого початку позначився його – з соціалістичного погляду – ‘національний ухил’, що причинявся до постійних конфліктів з його партійними товаришами. Під кутом українських національних інтересів він аналізував, критикував і робив конкретні висновки для практичної діяльності УСДРП. З цим ішла в парі ще й інша особливість статей Донцова, яка стала своєрідною *trade mark*, – а саме його постійне й глибоке зацікавлення питанням українсько-російських взаємин і, заодно, різке протиросійське наставлення“.

Це, щонайменше, можна сказати про Дмитра Донцова : він таки перевіряв на вартість свої переконання. Дослідивши соціалізм Донцова, д-р Сосновський закінчує розділ так: „Від появи брошури „Школа а релігія“ (1910) до появи статті „Церква і націоналізм“, в 1924 році, а далі „Дурману соціалізму“ (1936 р.), „Націонал-марксистки“ (1954 р.) і, врешті, „З хрестом чи серпом“ (1965 р.) – проминуло багато років. Парафразуючи твердження самого Донцова, що „хто повернувся до соціалістичних ідолів, мусів відвернутися від Христа“, ми могли б сказати сьогодні, що „хто відвернувся від соціалістичних ідолів, той мусів навернутися до Христа“. Ця парафраза тільки ілюструє складний духовний процес, який перейшов Донцов, поки зміг у питаннях етики, моралі та філософії взагалі стати на ці позиції, яким він дав вислів у 5-их і 60-их роках.

Духовна еволюція Донцова протягом десятиліть поступала від скрайньо лівих позицій ортодоксального марксистського соціалізму й матеріалізму до скрайньо правих і до заакцептування волютаристичного ідеалізму, іраціоналізму і, врешті, навіть містицизму у політичній філософії. Донцов, однак, не тільки не бачив, а й заперечував цю еволюцію, доказуючи, що це – логічне вдосконалення того ж незмінного світогляду, тієї ж філософії“.

Проте, здається, тут дослідник і предмет дослідження говорять різними мовами, оскільки від початку свідомого життя і до смерті Донцовим кермував „протиросійський комплекс“, і в цьому сенсі він справді був

людиною незмінного світогляду, принаймі у тій частині, котра стосувалася донцовського розуміння історії, історіософії. Цей комплекс є однією з тих найважливіших і найяскравіших граней донцовської історично-політичної публіцистики, яка викликала дуже різні оцінки, аж до протилежних.. Михайло Драгоманов до кінця життя не звільнився від переконання, що оскільки людство невпинно прогресує і лібералізується, то нема потреби відривати український національний рух від демократичного загальноросійського руху. Дорогу ціну заплатили за свої соціалістичні уподобання і надії на федералізм з „новою“ Росією Михайло Грушевський і Володимир Винниченко. Якщо в таких мудрих головах міг панувати туман, то що вже казати про пересічне українство тих часів, яке тяжка історія привчила хилити голову перед чужим паном? Антидонцовці пишуть, що Донцов цей комплекс запозичив від Миколи Міхновського і його сенсаційної, як на ті часи, книжки „Самостійна Україна“, яка вийшла у Харкові в 1900 році і проголосила: „Одна, єдина, нероздільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі!“. Донцов радо і не один раз визнавав вплив цієї книжки на своє політичне зформування, однак його власна антиросійська аргументація, критика марксистського погляду на „неісторичні нації“ і первісне обґрунтування націоналізму як духовно-політичної основи відродження України прозвучала незрівняно сильніше, ніж „Самостійна Україна“ М. Міхновського. Недаремно лідер російських кадетов (конституційних демократів) у Державній думі П. Мілюков, маючи на увазі працю Донцова „Модерне москвофільство“ (1913 року), остеріг російських великодержавних шовіністів: „...Бійтеся його! Якщо ви будете продовжувати вашу політику, Донцови будуть числитися не одиницями і не десятками, а сотнями, тисячами, мільйонами“. Ще більше злякався Донцова Ленін. Власне, спонуканий страхом перед українським політичним сепаратизмом, Ленін вдався до підступного обману, на словах підтримавши право підневільних народів на національне відокремлення від імперської Росії.

Страх російських шовіністів перед Донцовим навіювали не лише його ідеї українського самостійництва, ідеї вартості цього самостійництва в європейському і світовому контексті, але сама форма вислову, яка збуджувала, захоплювала, особливо молоді українські серця. Донцов – автор не для старої людини, бо вони шукають тихого пристанку, спокійної, ясної, врівноваженої системності. Та оскільки тодішня Україна в політичному думанні вся була молода, то вона й сприйняла пристрасний голос одного з найревніших національних пробудителів.

Для читання старшими українськими очима є Липинський, погляди якого відзначаються ясністю й системністю, хоч в сутності нема найменших підстав ці погляди протиставляти лінії Донцова. Все ж перший з них в очах дослідників репрезентується у вигіднішому світлі, ніж другий. Наприклад, у книжці І. Лисяка-Рудницького „Між історією і політикою“ є спеціальний розділ „Вячеслав Липинський“, тим часом про Донцова лише мимохіть, серед інших прізвищ, згадується в розділі „Націоналізм“.

Тим цінніше визнання з боку такого гострого і непримиренного щодо ідеологічних крайнощів розуму, яким був проф. Юрій Шевельов. Відповідаючи на запитання, що дало українському національно-визвольному рухові „вісниківство“, тобто зміст і дух „Літературно-Наукового Вісника“, що під редагуванням Донцова виходив у Львові між Першою і Другою війнами, Ю. Шевельов писав (цитуюмо за монографією М. Сосновського): „Вольовість, майже забуту попереднім поколінням... піднесло на високий п'єдестал... Вісниківство руба поставило питання про потребу організації. Не стихія, казало воно, а залізна організація, дисциплінована і цілеспрямована... Вісниківство руба поставило питання ворожости України і Росії. Воно показало нам, що в теперішніх обставинах між цими двома країнами неможливий жадний компроміс... воно, власне, вперше з абсолютною чіткістю провело кордон – політичний, культурний і психологічний – між українством, з одного боку, росіянством і малоросійством, з другого. Вісниківство остаточно викрило й розвінчало безгрунтовність всяких автономій, федерацій тощо... Вісниківство проблему української державности з царини мрій перевело в площину практичної діяльності – це його велика заслуга... Але, може, найбільшою заслугою і практичним здобутком вісниківства була диференціація і розмежування українського суспільства, а надто його інтелектуалів. Аморфності, розпливчастості українського суспільства з-перед 1917 року вісниківство протиставило програму своєї ідеології, до безжальності чітку... Невиразна драглиста маса стягалася до полюсів, кристалізувалася, оформлялася, набувала певних, окреслених контурів. Кожний мусів усвідомити собі, куди він належить і чого хоче. Виділялися і визначалися люди і ці люди бралися до координованої дії. Український світ розколювався на так і ні. Відроджувалася героїка і подвиг...“.

У 1943 році львівський журнал „Проблем“ надрукував статтю „Донцов і Липинський“ невідомого, але вельми проникливого автора. Ось характеристичні уривки з неї:

„...Грунт, на якому виростали основні, підметові ідеї обох наших політичних письменників, був той самий, а власне: сполучення західноєвропейського духового досвіду з життєвим досвідом східноєвропейським, або інакше: сприймання національної дійсності крізь призму ідей Заходу. Обидва досвіди переживаються нашими авторами неоднаково, звідти їх розбіжність, але не суперечність, як то комусь, а може, і самим авторам, могло здаватись. Кожен з них вніс в саме ставлення, а тим більше в розв'язування проблем щось свого питомого, індивідуального, але й те їх не порізнило ґрунтовно. І даремно в останні часи ім'я Донцова починає дедалі більше в'язатися з поняттям „традиціоналізму“, гарольдом якого був Липинський.

Як духовий, так і життєвий досвід Європи, мов той бог Янус, все мали два обличчя, з яких одне звернене на Захід – обличчя латино-романської цивілізації, а друге – на Схід – обличчя германо-слов'янської культури. А втім, в самій основі європейської цілості східній і західній первень стисло зазублюються, включаючи в себе перехідні звена, як від романської Ес-

панії, пересякненої арабськими впливами, або колишньої Еллади, що дала підмет римської цивілізації, щоб пізніше протиставити Римові Візантію.

Приглядаючись нашим авторам, дасться помітити, що основні первні європейської духовости відіграють в їх світоглядах рішачу роль, але дозуються неоднаково і в кожного на свій спосіб.

Донцов є ближчий до германо-слов'янського світу, і то як своїми формальними зв'язками, так і цілим своїм наставленням. Впливи Ніцше у нього дуже виразні і, мабуть, їм він завдячує свою належність до культу Діоніса, культу первісних, стихійних сил, культу життєвого гону. Не раз і не два закликає Донцов своїх земляків плекати в собі свіжий інстинкт, замилювання до руху, до змагу, до розкошів борні і перемоги. І своїми закликами Донцов зробив своє. Він розбудив в молодому поколінні дух зачіпности, волю до заборности, охоту до ризика, себто той духовий імперіялізм, без якого жадна жива істота, а тим більше нація, неминуче паде жертвою, замість стати переможцем у житті.

Зовсім що іншого – Липинський. Цілою своєю істотою він є близький латино-романській культурі, генієві західноєвропейських народів... Се є світ, унятий в певні, ясно означені рамки, а тим самими обмежений в своїх розвоєвих гонах і осягах.

Природа духових джерел, з яких наші автори черпали науку, позначилася на цілому стилі їх думок, на почуттях їх, на самих формах вияву і вислову...

Зіставляючи ці дві постаті, можна ствердити, що наколи Донцов є висловом динаміки українського національного генія, то Липинський є виразником його статичних тенденцій. Річ очевидна, що обидва змагання – до гону і до рівноваги є однаково природні і навіть нормальні. Інша річ, що в залежності від внутрішніх і зовнішніх обставин в суспільстві беруть гору раз одне з них, раз – друге, звідки перевага в житті раз революційного наставлення і чину, раз – консервативного...

...Липинський є наскрізь традиціоналіст, він шукає і знаходить опертя для своєї теорії в минулому України, почуття історичного в нього дуже сильне. Ціла його система соціально-політичного устрою побудована на вказівках минулого. В сім знову сила і в той же час – слабкість Липинського, який часом загіпнотизований видом минувшини, забуває, що історія не повторюється, що побіч так званих вічних, загальних законів суспільного життя еволюція не раз імпровізує події і об'яви...

Донцов, ідеолог українського націоналізму, шукав ліків на нашу бездержавність в розбурханні в українському народі життєвих гонів, а також підносив вагу в історії сильної особистости. Воля до життя, до влади, гін до чину є лейтмотивом всіх його писань. І сталося так, що деякі з його прихильників зробили з культу волі альфу і омегу політичної мудрости. Їм стало здаватися, що досить лише захотіти, сильно захотіти, щоб їх бажання здійснилися, без огляду на зовнішні обставини...

Ціла літературно-наукова праця Липинського стреміла до обґрунтування теорії українського монархізму в формі дідичного гетьманату. Він так часто й уперто повторює свою основну тезу, що не дивно, коли його чи-

тачеві зачинає здаватися, що гетьманство, як магічна формула, в будь-якім застосуванні і без огляду на особу, що її втілює, забезпечує, ніби автоматично, розв'язку української національно-державної провлеми...

Недосягнення чи перетягнення в оцінках, недовершеність чи перепрацьована тугість їхніх концепцій тим більше дається відчутти в національній дійсності, чим стисліше обмежуватиметься одним з них, замикаючи очі на другого. Противно, коли підходити до цих обох однаково критично, свідчення одного з них доповнюватиме осяги другого. Але для нас не улягає сумніву, що в основі вказівки Донцова є більше на часі і ліпше відповідають вимогам нашої доби, як теорії Липинського“.

Річ навіть не у „вимогах доби“. Всі тексти Донцова, попри розмаїття тем, попри історіографічну, соціологічну, політологічну насиченість, мають своїм єдиним підтекстом живий взаємозв'язок часу з вічністю. Тому він так затято розгрибає попіл минулого і, знайшовши під ним незгасні вогні, пристрасно хоче освітити ними нашу дорогу. І тяжко мучиться, розуміючи, що істинні дороги – дуже вузькі, а маси вузькими дорогами не ходять. Донцов зізнається: „Писав цю книгу для немногих („Дух нашої давнини“ – П. Ч.), бо немногим лиш дано завершити многе...“. Це лише ліберали-остійці люблять добу, в якій живуть, яку ошасливають засіданням в різних комісіях і комітетах, для великого серця важливе лише велике, непідвладне часам. Величезна частина творчости Донцова – це мовби реконструювання внутрішнього стану, роздмухування душевного вогню давніх поколінь, чим звичне, повсякденне життя, в порівнянні з нашою змалілою добою і її утилітарними вимогами, постає як щось героїчне, надзвичайне. „Це були правдиві репрезентанти тої раси на Україні, яку расологи звуть нордійською расою, расою завойовників, які творять нові нації і держави, дають своїй добі якусь провідну ідею; раси, що дає форму людській глині... Суворі й вимагаючи до себе, мужі з різкими рисами обличчя і душі, в яких все було характер і воля; які вміли вести і командувати, недоступні ні жалості, ні м'якості там, де був злочин чи порушення дисципліни моральної чи військової; з високим почуттям честі й особистої свободи і гідності, з погордою до кволого, рабського, нікчемного...“, – пише Д. Донцов у статті „Правда козацька в М. Гоголя“.

Але найбільшою людською правдою, часовою і вічною, дивною, Богом даною неопалимою купиною були для Донцова Шевченко і його герої.

Впродовж свого довгого життя Донцов тисячі разів покликувався на Шевченкове світосприймання і світорозуміння – таке безнастанне звертання до себе знає хібащо Святе Письмо, але не творчість поетів, хоч би й найбільших.. Адже ж усе, що зроджується в руслі поезії – ліричної чи інтелектуальної, громадянської чи релігійної – критики врешті-решт спробаються увібгати в остаточні визначення. От і до Шевченка вони тепер, дуже „вумно“ наморщивши чола, приставляють структуралістську драбину, і вже їм здається, що дивляться на нього зверху вниз. Донцов же бачив Шевченка як деміурга, як творця і керманіча народу, якому належало пробудитися до життя:

„Порівняймо всі прикмети Шевченкового духу, його віру незрушиму, його невгнуті переконання, його горіюче до всього високого серце, його „любов одну“ – до величного, його незламну жадною силою героїчну волю, його ненависть до всього низького, крутійського, лакейсько-плебейського, ненависть до зла, його безкомпромісовість і відвагу, – і пізнаємо, що був він костю від кості і кров'ю від крові того лицарства козацького, якого духом дихав, якого ідейну славу спадщину він „онукам тепер розказав“, з її містикою, незрозумілою матеріялістам нашого віку, але такою близькою, глибокою і чарівною у самого поста: з „сторожею з того світу“, з її небесним патроном, зі знаками на небі і на землі в переддень „страшного судилища“, коли все довкола „зареве та загуде“, коли нове лицарство „розтрощить трон“ ідолища звироднілого віку...“.

Донцова можна було б уважати нещасливою людиною, мучеником, який не мав внутрішнього спокою ні сам, ні іншим не давав його – якби не одна обставина: інтуїтивно він знав, що дає людині найвищий спокій – її дає відвага жити, бути. Жити і бути всупереч усьому!

Слова Донцова, якими цей невтомний пробудитель українців характеризував твір Ніккольо Макіявеллі „Il Principe“, у багатьох випадках можна застосовувати до самого автора чинного націоналізму: „Його ненавидять ось уже чотириста років – без усякої шкоди для його популярності і для правильності його блискучої аналізи реальної дійсності. Ненавиділи, як каліки того, хто каже їм відкинути костурі і йти власними ногами“.

УСМІХНІМОСЯ!

– У нас тяжко бути журналістом. Мусить вміти писати про те, чого не знає, і не писати про те, що знає.

(„Лис Микита“, ч. 11, листопад, 1971 рік)

Августин Й. РУДНИК СИН ГЕТЬМАНА

*Автор спогаду (зліва) з Д. Скоропадським.
1953 рік.*

Був 1953 рік. Того року завітав до фабрики мого вуйка Володимира Джуса гість з Англії Данило Скоропадський, який був тоді затрудований в англійській фабриці В. Джуса і приїхав у справах фірми і в особистих справах до Америки.

Уже в перший день його приїзду В. Джус познайомив мене з ним та доручив мені деякі обов'язки стосовно цієї візити. Тут хочу підкреслити, що ані я, ані В. Джус не належали тоді до жодних українських політичних партій, але були не просто „безпартійними”, але швидше – „понадпартійними” українськими патріотами, активно підтри-

муючи все те, що було корисним для українського народу і нації.

Те, що В. Джус заснував та фінансував Український Інститут Америки, давав щедрі матеріальну і моральну поміч багатьом світським, релігійним установам та визначним особистостям нашої громади, зокрема Данилові Скоропадському, це загальновідоме.

Данило Скоропадський, син гетьмана України Павла Скоропадського є частиною історії нашого народу, поза різницями наших політичних поглядів і переконань. Тому хочу поділитися своїми скромними думками-спогадами про цю людину.

Відразу скажу, що хоч ми з ним різного віку, щось незнане в'язало нас та витворювало взаємні довір'я та приязнь. Під час його перебування в Америці я був йому за дорадника, провідника, шофера та товариша у вільні хвилини.

Данило Скоропадський був високоінтелектуальною, освіченою та поінформованою людиною. Він знав декілька мов, дуже добре розумівся на мистецтві і просто чудово грав на скрипці. Я, теж будучи скрипалем, міг оцінити його талант, коли він виконував для мене

твори Мендельсона, Сарасате та інших композиторів. Його поведінка, тактовність, етичність були такими виразними, що в будь-якому товаристві до нього прихилилися.

З розмов, які ми мали, згадаю тільки дві, при цьому старатимуся бути точним у переданні його слів. На моє запитання: „Чи Ви маєте якісь претенсії на гетьманську булаву, і взагалі що Ви думаєте про це?” – він відповів: „Я особисто не маю жодних претенсій, як Ви кажете, до гетьманської булави. Що українському народові буде треба, то він сам вирішить, – чи то щось подібне до американського устрою чи на англійський лад. Ці два способи є найкращі, чогось іншого я собі не уявляю”.

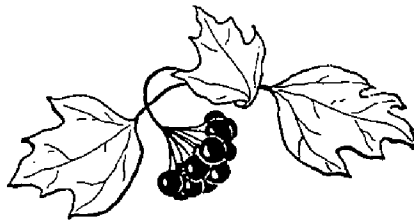
Заторкнув я теж релігійні справи, співжиття та співпрацю наших двох головних церков, тобто Православної та Греко-Католицької. Ось що він сказав: „Подумаймо реально. Ми всі віримо в одного Бога, а Бог не каже – Я цю Церкву більше люблю, а цю менше, або – Я в цій Церкві є, а там Мене нема. Це нісенітниця, абсурд. Бог всюди є і буде, і благословить усе, що добре. І не нам казати, що є похвальне, а що ні. Як же ми можемо називати себе християнами і казати, що ми знаємо краще від Бога, що Йому є до вподоби, а що ні? Любим один одного, бо це є те, що Христос проповідував”.

Тяжко відтворити інтимний портрет людини кількома рядками, однак відчуваю обов’язок додати цю маленьку цеголку до загальної будови нашої історії, бо в цей спосіб можна уточнити і збагатити загальну картину минулого.

Моє знайомство з Данилом Скоропадським згодом перемінилося в приятельство та залишило незабутній спогад з доріг мого життя.

Син гетьмана України Павла Скоропадського Данило був гідним сином свого народу і заслуговує на вічний рядок в нашій національній історії.

Монровія, Каліфорнія

Володимир ПАНЧЕНКО

НАША МОВА – РІК 1863-й

(До 140-річчя Валуєвського циркуляру)

В історії української мови було чимало драматичних моментів: вона не раз офіційно заборонялася, ставилася „під сумнів“, лукаво витискувалася з різних сфер ужитку царською (у ХІХ ст.), або ж радянською (у ХХ ст.) владою заради „общерусскаво языка“... При чому кожного разу проблеми лінгвістичні набували гострого політичного характеру. Українська мова оголошувалася результатом польської (чи австрійської) інтриги; спроби відстояти її права ототожнювалися з сепаратизмом і націоналізмом, відмови українців від рідної мови всіляко заохочувалися.

Перегорнімо кілька сторінок цього сумного літопису, знати який варто кожному, в Україні суцього.

Цензор хвилюється

Наприкінці червня 1863 року на ім'я міністра внутрішніх справ Росії Петра О. Валуєва надійшло подання голови Київського цензурного комітету Новицького, в якому той повідомляв, що до його відомства надійшов рукопис „Притчі Господа нашого Ісуса Христа на українській мові розказані“. Головний київський цензор висловлював сумнів щодо потрібності такого видання. Навіщо, міркує Новицький, учням-українцям читати Євангеліє по-українськи? Адже освіта по всій Росії „проізвождается на общерусском языке і употребление в училищах малороссійскаво наречія нігде не допущено“. Та й „большинство малороссіян“ таким становищем цілком задоволене.

Посилання на думку „большинства малороссіян“ особливо вражає: воно („большинство“) начебто глибоко обурене самим порушенням питання про українську мову, оскільки вважає, що „наречіє їх, употребляемое просто-народьем, есть тот же русскій язык, только испорченный влиянием на него Польщі“. Не варто думати, що Новицький захоплювався проведенням референдумів, – він посилався на емпіричний досвід. Бо ж і сам, напевно, належав до незліченного числа малоросів, в яких обставини імперської Росії генерували енергією національного самозаперечення. Навіщо ще якесь „наречіє“, коли „общерусскій язык... гораздо понятнее“?

А далі в цензора починає спрацьовувати політичний рефлекс. Збільшення числа українських видань на початку 1860-их років викликає в нього тривогу щодо загрози „обособлення малороссійской народності“. В активізації українства Новицький навіть убачає „руку Варшави“! І це його побоювання вельми характерне.

Справа в тому, що в Царстві Польському саме в цей час палахкотить вогонь повстання, мета якого – незалежність Польщі. 1 травня 1863 року повновладним диктатором Польщі призначили Михайла Муравйова, прозваного за жорстокість „вішателем“. Дуже швидко він став кумиром мало не всієї Росії, яка переживала неабияке піднесення націоналістичних почуттів. Ідеологи слов'янофільства співали Муравйову осанну як рятівникові „єдиної і неділимої“ держави. Але не тільки вони – вся імперія славословила деспотові, підкорювачеві Польщі. О. Герцен назвав це загальне очманіння своїх співвітчизників „патріотическим сіфілісом“.

Вішатель став національним героєм. Навіть такий освічений росіянин, як князь П.Вяземський, і той писав: „он казніл по долгу своему...“

„Не било, нет і бить не может...“

Послання київського цензора Новицького міністрові внутрішніх справ Валуєву з'явилося тоді, коли страх за „єдино-неділиме“ державне тіло Росії переповнював свідомість мільйонів чиновників імперії. Отримавши його, Петро Олександрович розпорядився підготувати листа на ім'я Олександра II. Лист цей архіви зберегли і тепер ми можемо скласти повніше уявлення про т.зв. Валуєвський циркуляр. Але спочатку кілька слів про його „автора“.

П.О.Валуєв (1814-1890, до речі – зять князя Вяземського!) звернув на себе увагу своєю „Думою русскаго“, написаною від враження падіння Севастополя. Про російські порядки в записці молодого курляндського губернатора Валуєва сказано словами, на які вони й заслуговували: „всеобщая офіціальная ложь“. В епоху олександрівських реформ Валуєв-ліберал виявився „саме тим“: його ораторський хист, представницькі манери, вміння багато й швидко працювати помітили. Протягом шести років (з кінця 1861-го) П. О. Валуєв посідав пост міністра внутрішніх справ. Його репутація віддзеркалилася у статтях, уміщених у старих енциклопедіях. „Космополіт, маркіз у Росії“, „людина фраз, а не справ“; опозиціонер у питанні земельної реформи – і прихильник реформи земської; противник обрусителя Польщі Муравйова – і, водночас, апологет офіційної преси французького зразка.

Звертаючись до царя стосовно малоросійських видань, Валуєв акуратно переказав текст подання Новицького. Але додав і нові акценти, зокрема – звернув увагу на те, що раніше „произведенія на малороссійском языке імелі в віду лішь образованіє класси Южной Россіи, нинє же пріверженци малороссійской народности обратілі свої віди на массу непросвщєнную“. Тобто – зайнялися виданням букварів, граматики, географій, організацією недільних шкіл. Валуєв пропонував розглянути питання про видання українських книг для народу спільно з міністром народної освіти, обер-прокурором Св. Синоду і... шефом жандармів. А поки такого „совокупного обсужденія“ не було, то міністер Валуєв зробив цензорське розпорядження, щоб „позволялись к печати только произведения на малороссійском языке, прінадлежащіє к области ізящной літератури; пропуск же книг на том языке релігійного содержания, учєбных і вообще назначєнных для первоначального чтєнія народа пріостановітся до разрєшенія настоящего вопроса“.

Воля імператора – в словах резолюції: „Височайше повелено ісполнить. С. Петербург, 18 іюля 1863“.

Найзнаменитіша фраза валуєвського листа – „нікаково особсного малороссійскаво языка не било, нет і битъ не может“ – цитувалася в українській публіцистиці безліч разів. Цікаво, однак, що в тексті це начебто не слова самого Валусва. Він, як і Новицький, знову-таки посилається на думку „большинства малороссиян“! А сам – тільки приєднується до цієї думки, вважаючи її „весьма основательной“, а по суті – аксіоматичною.

Бунт Костомарова

Власне, не так бунт, як прохання. Наприкінці липня того ж 1863 року професор історії Микола Костомаров звернувся до міністра Валусва з листом, у якому скаржився на те, що його позбавляють можливості публічно висловитися на свій захист. Газета „Московскіє Новості“, відома своєю шовіністичною агресивністю, запідозрила історика в солідарності з польськими бунтівниками. А все через намір Костомарова видавати книги наукового характеру – українською мовою! Тією самою, яка й мовою не є і яка самим українцям, сказано, „без надобності“.

Відповісти ж своїм опонентам зі сторінок тих же „Московскіх Ведомостей“ Миколі Івановичу редакція не вважала за потрібне. Ось він і взявся нагадати П. Валуєву про свободу слова, про зафіксоване в цензурних постановах „право (облічьонного) печатать своє оправданіє в том же изданіи“ – з тим, щоб міністер втрутився ... зобов'язав редакцію...

Але Костомаров благав міністра не тільки, щоб той посприяв публікації його спростування. Він намагався взяти під захист і саме українське книговидання, переконати Валусва, що коли у світ виходить наукова книжка українською мовою, то в цьому зовсім не обов'язково шукати злого умислу „лиц польської національності“.

Лист Костомарова, написаний начебто з приватного приводу, набирає несподіваного характеру: у заключній його частині автор, колишній кирило-методіївець, виступає як адвокат українства! „Нет такого постановления, которое би лишало возможности невинную по мыслям книгу явиться в печати единственно потому, что она написана на том илїином языке илїи наречіи, – переконує Костомаров міністра. – Умоляю Ваше Высочайшее превосходительство отстранить от вопроса об изданіи книг научного содержания на малорусском языке бездоказательные и крайне оскорбительные для всех, имеющих честь принадлежать к малорусскому племени, подозрения в солидарности с какими-либо вредными замыслами святого дела народного образования...“

На що сподівався Микола Костомаров? Адже він просив Валусва, щоб той, по суті, відмовився від власного циркуляра... Професор ризикував, бо йому могли нагадати про участь у Кирило-Методіївському Братстві, про саратовське заслання...

І нагадали. Валуєв запросив Костомарова до себе на дачу для розмови. Все було обставлене цілком дипломатично. „Его Высочайшему Н.І. Костомарову...“, „Міністер Внутренних дел имеет честь покорнейше про-

сіть Ніколая Івановіча Костомарова пожалувати к нему на дачу в воскресенье 28 сего іюля в час пополудні...“ Про результат розмови на дачі повідомляє довідка: „Г. Костомарову лічно объявлено г. Міністром, как следует ему поступать в подобных обстоятельствах“.

До честі Костомарова, слід сказати, що він так і „не покався“; якщо й притих, то не назовсім. Принаймні, і пізніше, в 1870 році він знову виступатиме на захист прав української мови...

А тоді, в 1863-му, його голос прозвучав, як крик відчаю вченого й інтелігента, який чимало зробив для того, щоб Україна з її історією й культурою не зникла, як Атлантида... Пишучи листа Валусьву, Костомаров відчував, бачив, що короткочасна „відлига“, яка настала була для українства після смерті Миколи І, уже закінчилася. Припинив існування журнал „Основа“, пригасла справа з організацією українських недільних шкіл, у середовищі „шістдесятників“ з'явилися настрої зневіри, а П. Куліш узагалі подається до Варшави, щоб служити в царській адміністрації. Тим ціннішим був цей майже самотній голос людини, яка служила справедливості та істині...

„Совокупное обсуждение“

Намір П. Валусьва дійти до спільної згоди стосовно доцільности чи недоцільности видання книг українською мовою для народу, зрештою, зайшов у глухий кут. За бюрократичною російською традицією, „совокупное обсуждение“ дуже затяглося. Оберпрокурор Святійшого Синоду роздумував цілих півтора року! Можливо, тому, що сама проблема здалася йому не більше як „прічудливої літературної затеє“, хоча й із небезпечним політичним підтекстом.

Проте вирішальним чинником, який зумовив такий, а не інший кінець історії з секретним валусьвським циркуляром, виявилася особлива думка міністра народної освіти О. Головіна. Забороняти видання можна за „мислі, в ніх ізложенніє, а не за язык, на котором написани“, – вважав Головін. До того ж, заборони завжди викликають гнів і обурення в тих, чиї національні почуття зачіпаються, – отже, чи доцільно урядові запускати „бумеранг“?

Наштовхнувшись на факт „разномислія“, П. Валусьв доповів по інстанції, що „означенный вопрос подлежит дальнейшему обсуждению в законодательном порядке“. Справу відклали в „довгу скриню“...

Втім, свою лиху місію секретний циркуляр устиг виконати: 1866 року українською мовою не було видано жодної книжки.

V. СВІТ ПІСЛЯ 11 ВЕРЕСНЯ

Михайло МАТАТІВ

В ЛЕЩАТАХ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Після американської трагедії іслам і його філософія підпали під гостру критику з боку решти світу. Не відкидаючи цілком справедливую критику, спробуємо тепер, коли пристрасті вже трохи вляглися, збагнути сутність питання.

Чи є набагато гіршою система поглядів в ісламі, ніж, скажімо, в католицизмі?

Відкріймо підручник з історії. Що ми там бачимо? На вогні спалюють єретиків. Інша картина: в суді продають індульгенцію за гріхи. На наступній сторінці Галілей після суду єзуїтів вигукує: „А все ж вона обертається!“. Це він про нашу Землю. А згадайте романи А. Дюма. Католики з насолодою ріжуть гугенотів у Кришталеву ніч. Подібного не перелічити. Можливо, річ тут не в одному тільки вченні, а в чомусь такому, чого ми не помічаємо. Чому ж усе таки європейським народам вдалося відійти від релігійного фанатизму, а східним – ні? Адже ж усі ми знаємо, що в ранньому Середньовіччі культура на Сході була значно вищою, ніж на Заході.

Історія боротьби ісламу з християнством бере свій початок в VII сторіччі. Саме тоді зародилася ісламська релігія в Арабії. Об'єднавшись під прапором нової віри, араби завоювали Іран, північну Африку та Іспанію і створили централізовану державу Халіфат. Зупинити їх вдалося тільки при Пуатьє на півдні Франції, де їх розбили франки. Розквіт арабської культури припадає на VIII–IX ст. – золотий вік арабської цивілізації, час розвитку літератури, математики та мистецтв. Однак помалу на тлі соціально-економічної деградації пальма першості переходить до Ірану, а відтак – до Туреччини. Увірвавшись до Малої Азії з алтайських степів, турки-османи згодом покорили Балканський півострів і Мадярщину. Врешті-решт й самі арабські дежави були перетворені в турецькі провінції – вілясти. Оттоманська імперія – останній бастион мусульманської надпотуги, після неї почався занепад, і йому сприяв екстенсивний характер господарства на Сході. Природа потакала – великі посівні площі і теплий клімат дозволяли кидати виснажені землі, і поступово їх не залишилося зовсім. Хліборобство мало в певному розумінні споглядальний характер. В Європі, навпаки, довга зима і обмеженість посівних площ

вимагали постійного вдосконалення засобів виробництва. Цей момент нележить підкреслити особливо – саме вдосконалення засобів виробництва привело у висліді до створення промисловости в Європі. Вдосконалювалися й агротехнічні методи сівби, жнив, удобрення ґрунтів. Іншими словами, доводилося добре думати, й європейське господарство набуває риси інтенсивного виробництва, а на його базі розвиваються ремесла, відтак і цехове первісно промислове виробництво.

Іншою, не менш важливою причиною стало нашествя варварів-степняків на розвинуті азійські країни. Наприклад, Іран декілька разів зазнавав нападів татаро-монголів, кочівників-туркменів і турків-сельджуків. Це на декілька сторіч загальмувало його розвиток.

Зовсім іншу картину ми бачимо в Європі, де народи приблизно стояли на одному рівні розвитку, і завоювання однієї держави іншою не позначалося на їхньому дальшому розвитку, якщо не навпаки.

Все це привело до катастрофічного відставання Сходу, перетворення цілих регіонів в колонії і напівколонії європейських країн. Парадоксальна ситуація склалася, коли Туреччина сама перетворилася в напівколонію Англії і Франції, маючи в той же час власні володіння.

І тут ми підходимо до суперечливої проблеми Півночі і Півдня – до колоніялізму і його наслідків. Англія, Франція, Голляндія – головні колоніяльні країни накидали нерівноправні торговельні договори, змушували згортати місцеве виробництво, яке щойно зароджувалося, перетворюючи колонії в аграрно-сировинні додатки. Наприклад, в Єгипті англійці змусили зруйнувати корабельні в Александрії, позбавивши праці місцеве населення і задушивши в основі місцеву промисловість. Проте коли й далі так міркувати, то доведеться визнати, що третя причина прямо впливає з перших двох, тобто як подумати, що перші дві причини були б характерними для Європи, то вона була б перестворена в колонію східних держав. Сам дух часу був такий.

Все ж, визнаючи справедливність докорів колишніх колоніяльних країн, годі стверджувати з цілковитою певністю, що політика європейських країн – єдина і головна причина відсталости Сходу. В Європі інтенсивно розвивалося господарство, розхитуючи і розштовхуючи соціальні і політичні інституції, що стояли на його дорозі. Новим, щойно зародженим прошаркам (цеховикам, торговцям і т. д.) потрібні були нові інституції і нова мораль. Європейський Ренесанс спирався на античну демократію і філософію. Доіслямський Схід представляв собою рабовласницькі деспотії, де не було місця навіть зачаткам демократії. Джерела європейської Реформації – в дантівській „Божественній комедії“, яка висміяла порядки, що панували тоді в церкві і суспільстві. Данте став останнім письменником старого часу і провісником нового. Протест, який визрівав всередині Церкви, породив протестанство. Так, це був бунт проти переважання релігії в суспільстві, проти надмірних податків у користь Церкви. Це була боротьба за відносну свободу думки всередині Церкви і, нарешті, за дешевшу Церкву. Протестанство – віра в Бога з переконання, католицизм – віра з народження. Хвиля релігійних війн прокотилася по Європі, особли-

во в XVI сторіччі, і головними ідеологами їх стали в Німеччині Мартін Лютер (звідси – лютеранство) і Жак Кальвін у Швейцарії. Могутність папського престолу було захитано у багатьох країнах. Але й там, де Реформація зазнала поразку (як у Франції), Церкву заатакував зісередини атеїзм. Підхоплені Великою французькою революцією святотатські гасла Вольтера стали знаменом всього третього прошарку проти дворянства і Римо-католицької Церкви й червоною ниткою пройшли через все XIX сторіччя, увійшовши у двадцяте кривавим більшовицьким терором.

Та бурхливі події середньовічної Європи проминули непоміченими для Сходу. Тут час плив зі східньою неквапливістю. Деяке пожвавлення в період раннього Середньовіччя у філософській і релігійній думці змінилося цілковитим застоєм в епоху розвинутого феодалізму, який фактично триває й тепер. Законсервування економічних взаємин позначилося і на застиглих соціальних та релігійних формах.

На відміну від Європи, внутрірелігійна боротьба мала швидше тактичний характер і не порушила підставових постулатів. Декілька дрібних течій в ісламі (наприклад, ісмаїліти, суфіти, алявіти і т. п.) були радше сектантськими й не оволоділи широкими масами. В XX сторіччі мусульманські країни вступили, властиво, у XVI сторіччя, який і відповідає їхньому календареві. Чи знають наші читачі, що, наприклад, в Ірані так звана іранська революція 1979 року – не перша в XX сторіччі? Була й друга – в 1911 році – під керівництвом муллів. Вийнятком є Туреччина, де молодотурки на чолі з Кемалем Ататюрком здійснили світську революцію. Коли ми кажемо „світський“ іслам, то зовсім не маємо на увазі реформи самих догм релігії. Світський іслам означає лише деяке відсторонення від тих догм, дистанціювання. В низці країн іслам офіційно відокремлений від держави, та все ж відіграє істотну роль в суспільному житті. Проте навіть таке жалюгідне дистанціювання не рятує – сьогодні світський іслам перебуває у глухій обороні і відчуває значну залежність від фундаменталістських терористичних сил. Деякі яскраві перемоги ісламу на полі бою і розквіт культури в середні віки живлять у головах його послідовників переконаність, що теперішнє відставання – тимчасове і випадкове. Звідси й комплекс неповноцінності, і та яскрава релігійна барва, якою вони залякують Захід. Сьогодні у потемках ісламського світу не видно навіть провітку нового – він продовжує жити за законами Середньовіччя і перебуватиме там, доки не спроможеться на свій власний ренесанс.

Джавад ТАБАТАБАЙ:

„НАМ ЩЕ ДОВЕДЕТЬСЯ ПЕРЕЖИТИ ЗНАЧНО ТЯЖЧІ ЧАСИ“

На запитання кореспондента московської газети „Ізвестія“ Ельмара Гусейнова відповідає один з найбільших у світі спеціалістів з історії і соціології ісламу Джавад Табатабай. Він народився в Ірані в родині тебрізького богослова. Закінчивши замолоду медресе і діставши клясичну ісламську освіту, він вчився далі в Тегранському університеті, відтак у Сорбоні, де став доктором філософії і соціології. 15 років викладав в іранських університетах, аж поки не довелося втікати з країни, в якій гору взяв релігійний фанатизм. Тепер Д. Табатабай мешкає в Парижі, він – автор багатьох книг, присвячених ісламській релігії.

– Як Ви вважаєте, чи розуміють на Заході, що відбувається сьогодні в ісламському світі?

– По-моєму, на Заході не зрозуміли важливої ідеологічної еволюції, якої іслам зазнав за останні десятиріччя. Тут по-старому змішують іслам як релігію з ісламом, котрий став засобом терору. Річ же у тім, що, прагнучи в останні часи відродити свій вплив на розвиток подій у світі, іслам перестав бути релігією взагалі.

– І чим же він стає?

– Передусім згадаймо, що іслам корінним чином відрізнявся від християнства. Іслам у більшій мірі звернений до зовнішніх подій нашого життя, ніж до внутрішнього світу людини. Самозрозуміло, історія ісламу багата різноманітними містичними вченнями. Однак протягом останнього сторіччя найбільший розвиток дістала саме тенденція політичного прочитання ісламу. Іслам стає ідеологізованим інститутом.

– Що це таке – „політичний іслам“?

– Політичний іслам – це спроба надати ісламові як релігії соціальну і політичну роль. Ту роль, яка дозволяє використовувати його для організування життя суспільства. І якої він ніколи у своїй історії не відігравав. Стало прописною істиною ствердження, нібито іслам, на відміну від християнства, є глибоко політизованою релігією. Це не так. Іслам ніколи не мав готової схеми побудови суспільства. Будь-яка подібна інтерпретація ісламу є спробою прочитання його з погляду сучасних ідеологічних схем. Якщо б не було ідей лібералізму, соціалізму і тому подібних концепцій, то й „політичного ісламу“ також

не було б. Всі концепції, що їх використовують сучасні фундаменталісти, мають новітнє походження.

– Але ж чому тоді іслам виявився відкритим перед впливом ідей тероризму, насильства, чому знаходить все менше дотичних точок з сучасною демократичною західньою цивілізацією?

– За останні три-чотири сторіччя ісламська теологічна традиція безперервно грузнула у склерозі. Відбувалося це тому, що вона не здатна була давати відповіді на нові запитання, які порушує життя. Сучасний мусульманин, живучи в сьогоdnішньому світі, змушений осягати його з допомогою традиційного світогляду. Оскільки зробити це неможливо, то жодна з ідей, з допомогою яких мусульманин пояснює і бачить світ, не походить зі середини ісламської системи знань. Всі ці ідеї перейняті від Заходу.

– І це якимось пов'язано зі збільшенням тероризму в ісламських суспільствах?

– На мій погляд, зв'язок прямий. Спалахи насильства пов'язані з тим, що мусульмани найменше здатні висловлювати себе в поняттях сучасного світу. Коли ви не можете мене зрозуміти, коли я не розумію вас, то я вдаюся до насильства, щоб змусити вас замовкнути – ось як це виглядає. І якщо фундаменталізм стає все небезпечнішим і агресивнішим, то це тому, що ісламська традиція перестала розмовляти з сучасним світом, перестала розуміти його і сама стала незрозумілою для цього світу.

– Вам не здається, що іслам взагалі застиг у Середньовіччі, час перестав текти для цієї релігії, що іслам ніяк не увійде у свій Ренесанс? Чи він уже був, цей Ренесанс, десь у IX чи X сторіччях?

– Іслам справді переживає своє п'ятнадцяте сторіччя. Цим багато чого пояснюється. Я взагалі не вдавався б до терміну „середньовіччя“ чи „ренесанс“ стосовно ісламу. Це веде до помилок. Проте в одному я з вами погоджуюся: в основі своїй ідеологічна еволюція ісламу відбувається у середньовічних формах.

Будь-яка релігія – це дотримання певної традиції. Нема релігії без традиції. Однак традиціоналізм в ісламі привів до припинення його еволюції. Іслам не пробує дати відповіді на безперервний розвиток світоглядів людей, на запитання, які пропонує прогрес суспільства, взагалі на проблеми, котрі постають перед людством. Прихильники традиції, щоб зберегти своє місце в сучасному світі, змушені, іноді мимовільно, звертатися до західніх ідеологів. І в цьому вакуумі, спричиненому застоєм релігійної думки, починають жити політичні концепції.

– Для фундаменталістів іслам став джерелом тоталітарних ідей. В якій мірі пов'язані між собою іслам і тоталітаризм, іслам і марксизм?

– Цей зв'язок не очевидний. У протилежність до того, що стверджують фундаменталісти, іслам відкритий перед різними тлумаченнями. Деякі з них можуть стати виправданням тоталітаризму. Проте в ньому також можна знайти джерело глибоко гуманістичних і навіть „ліберальних“ ідей. Тоталітарні тенденції пов'язані саме з ідеологічним прочитанням ісламу. Це ще раз доводить, що стосовно релігії сучасні підходи і концепції – безпорадні.

Ще сто літ тому іслам був релігією традиційною. Він був цілком ефективний на рівні повсякденного буття народних мас, але вже не влаштовував еліту ісламського світу. Щоб пристосуватися до нової ситуації, протягом усього сторіччя відбувалися спроби переосмислити іслам на основі сучасних європейських ідей. При цьому марксистська течія у фундаменталізмі була однією з найвпливовіших. Історична поразка соціалізму у зв'язку зі занепадом СРСР була тяжким ударом для цілого покоління фундаменталістів. З розпадом СРСР фундаменталізм втратив могутній і ефективний тил.

– *Яка ж доля чекає на „політичний іслам“? І що у зв'язку з цим чекає нас усіх у майбутньому?*

– Як би там не було, я певний, що з'ява „політичного ісламу“ була історичною помилкою. Врешті-решт, вона зазнає поразки; Адже з'ява „політичного“, ідеологізованого ісламу – це вихід за межі ісламу як такого, як релігійної системи. Так же, як і спроби встановити державний „ісламський“ режим в окремих країнах.

Поразка „політичного ісламу“ неминуча, однак вона буде супроводжуватися спалахами насильства. Як не дивно, історія марксизму допомагає зрозуміти, що відбувається тепер з ісламом. Чим більше хиб виявлялося в „реальному соціалізмі“, тим більше комунізм тонував у вирі терору.

Проте сьогодні жодна ісламська держава не може повторити те, на що був здатний марксистський СРСР. Тому ісламський тероризм став набутокком „приватних“ структур і організацій. І ми ще побачимо, як після розгрому фундаменталістів в Афганістані ця терористична активність перейде в інше місце.

Нам ще належить пережити значно тяжчі часи. І чим глибші будуть поразки фундаменталістів, тим більшим насильством вони будуть супроводжуватися. Й цю проблему не можна буде розв'язати доти, доки всередині самого ісламу не відбудеться праця, спрямована на повернення його в межі звичайної релігійної системи.

Діяна ЕК

„ВИНИКАЄ НОВА ‘ГЕОРЕЛІГІЙНА’ РЕАЛЬНІСТЬ

Одним з основоположних принципів З’єднаних Штатів Америки є свобода віросповідання і відокремлення Церкви від держави. Батьки-засновники вважали цей принцип настільки важливим, що ввели його у Біль про права у формі першої поправки до Конституції. Понад двісті років тому, коли створювалася американська держава, переважна більшість американців сповідувала християнство. З того часу багато чого змінилося: країна перетворилася у найбагатоманітніше за своїм релігійним складом суспільство у світі. Особливо інтенсивно цей процес триває в останні тридцять літ. Про нові тенденції, на які, певна річ, наклали відбиток трагічні події 11 вересня 2001 року, журналістка Оксана Химич розмовляє з професором Гарвардського університету Діяною Ек.

– Релігійний ландшафт Америки зазнає кардинальних змін. Це вже видно неозброєним оком. Проте не всі ще усвідомлюють масштаби і глибину цих змін. Що ж усе-таки відбувається і до яких наслідків приведе?

– Все почалося з „нової іміграції“, стимульованої прийнятим у 1965 році Законом про іміграцію і натуралізацію. Емігранти стали приїжджати сюди з усього світу. Вони привезли зі собою і нові для Америки релігійні традиції – ісламські, буддійські, джайністські, сікхські, зороастрійські, африканські і афро-карібські. На початках влаштовували свої олтарі і молільні у приміщеннях крамниць і установ, у підвалах і гаражах, в кімнатах відпочинку і роздягальнях – якнайдалі від сторонніх очей. Але в останні десятиріччя вони вийшли з „підпілля“. І ми раптом з подивом довідуємося, що в Америці більше мусульман, ніж єпископатів, більше мусульман, ніж пресвітеріянців, і що кількість мусульман зрівнялася з єврейським населенням країни. Ми вражені, виявивши, що за багатством і різноманітністю буддійського життя з Лос-Анджелесом ледве чи може зрівнятися будь-яке місто світу. Його населення включає представників буддійських течій усієї Азії – від Шрі-Ланки до Кореї, не кажучи вже про буддистів, які народилися в самій Америці. Загальна їх кількість становить приблизно чотири мільйони осіб. Ми звикли до того, що чимало з наших лікарів-терапевтів, хірургів і медсестер – вихідці з Індії, але не застановляємося над тим, що вони мають своє релігійне життя, що вранці вони декілька хвилин віддають на молитву перед олтарем у вітальні свого дому, а у вихідні дні – приносять квіти і овочі до місцевого храму Шіви і Вішну. Індуїстська громада вже перейшла за мільйон осіб. Ми майже не заста-

новляємося над тим, який поважний вплив має еспаномовне населення з Мексики і країн Центральної Америки на життя християн – і католиків, і протестантів. І такому впливові підпадають різні прояви релігійного життя, починаючи з церковних гимнів і закінчуючи святами.

– *Але ж це – нормальне явище. Імігранти завжди привозять зі собою свої традиції, в тому числі й релігійні. Проте й вони не приїжджають на порожнє місце.*

– Звичайно. Америка завжди була країною багатьох релігій – ще до того, як переселенці з Європи прибули на ці береги. Розмаїтість релігійних звичаїв зберігається серед корінних племен донині – від піскаутауай в Мериленді до племені блекфіт в Монтані. Європейці, котрі приїхали з-за Атлантику, також належали до різних релігійних традицій – то були еспанські і французькі католики, британські англікани і квакери, юдеї і голландські християни-реформатори. Як ми бачимо, за 300 років освоєння Америки поселенцями ця багатоманітність тільки зростає. Багато з тих африканців, котрих привезли на ці береги работоргівці, були мусульманами. Китайці і японці, які приїздили у західні стейти в пошуках кращої долі, привезли зі собою барвисте поєднання буддистських, даосистських і конфуціанських традицій. У XIX сторіччі хлюпнув потік східно-європейських євреїв і ірландських та італійських католиків. З Близького Сходу прибували християни і мусульмани. Пенджабці з північно-західних районів Індії приїжджали у першому десятиріччі XX століття. Переважно це були сікхи. Вони осідали в Каліфорнії, споруджували перші в Америці гурдвари і починали вступати у шлюб з мексиканками. У результаті виникла багата сикхсько-єспанська субкультура. Біографії всіх цих людей складають важливу частину іміграційної історії Америки.

– *Однак в останні часи тенденції змінюються. Як і чому?*

– Перш за все зміни зумовлені все більшою багатоманітністю нашого релігійного життя. До нас приїжджали буддисти з Таїлянду, В'єтнаму, Камбоджі, Китаю і Кореї; індуїсти з Індії, Східної Африки і Тринідаду; мусульмани з Індонезії, Бангладеш, Пакистану, Близького Сходу і Нігерії; сікхи і джайністи з Індії; зороастрійці з Індії та Ірану. Імігранти з Гаїті і Куби привезли зі собою афро-карібські традиції, в яких співіснують африканські та християнські образи і символи. Нові єврейські імігранти приїхали з Росії, України, Грузії і Середньої Азії, у висліді юдаїзм став ще багатоманітнішим. Обличчя християнства також змінюється зі збільшенням кількості латиноамериканських, філіпінських і в'єтнамських католиків, китайських, гаїтянських і бразилійських п'ятдесятників, корейських пресвітеріанців, індійських послідовників Церкви Мар-Томас і єгипетських коптів. В будь-якому місті можна побачити оголошення про сходини корейських чи латиноамериканських парафій, які прижилися у стінах старих протестантських і католицьких церков. Потоки мігрантів і втікачів змінили демографічну картину. Сьогодні у світі є понад 130 мільйонів імігрантів, приблизно чверть з них припадає на З'єднані Стейти Америки. Головна тенденція – не в так званому зіштовхуванні цивілізацій, а в усе більшому взаємплетінні народів і рас. Так само, як у свій час закінчення „холодної війни“ привело до виникнення нової геополітичної си-

туації, глобальне переміщення людських потоків формус сьогодні нову „георелігійну“ реальність. Індуїсти, сікхи і мусульмани стали невід’ємною частиною релігійного ландшафту Великої Британії; як гриби після дощу, ростуть мечеті в Парижі і Ліоні, буддійські храми – в Торонто, а сікхські гурдвари – у Ванкувері. Проте в жодній іншій країні, незважаючи на теперішні світові процеси масової міграції, нема такого конфесійного розмаїття, як у З’єднаних Стейтах. Додайте до широченного спектру релігій Індії релігії Китаю, Латинської Америки і Африки. Візьміть релігійну багатоманітність Великої Британії або Канади і змішайте її з бурхливою імміграцією латино-американців, в’єтнамців, камбоджійців і філіпінців. Це нова і дивовижна реальність. Такого ще ніколи не було.

– Але що принесе ця багатоманітність Америці? Чи не скористаються релігійною свободою різні фанатики і екстремісти?

– Я розумію ваші побоювання. Це турбує багатьох. І тут важко відповісти однозначно. Нова ера імміграції відрізняється від попередніх не лише своєю масштабістю і складністю, але й самою динамікою життя. Чимало іммігрантів зберігають міцні зв’язки зі своєю батьківщиною. Вони живуть і тут, і там. Якою буде Америка через 20-30 років? Чи збережемося ми як єдиний народ? У цих запитаннях нема нічого тривіального, бо вони змушують нас так чи інакше запитувати себе: що ми маємо на увазі, коли промовляємо перші слова Конституції: „Ми, народ З’єднаних Стейтів Америки“? Це, певна річ, запитання щодо сенсу громадянства, оскільки мова йде про уявну спільність людей, частиною якої ми себе вважаємо. Але це також запитання і про сенс віри, позаяк люди різних релігійних традицій живуть сьогодні не лише у світовому масштабі, але й у масштабі вулиці. „Ми, народ З’єднаних Стейтів“, сьогодні є найбагатоманітнішою в релігійному розумінні нацією у світі. То куди ми підемо далі? Можна не думати на цю тему, коли мусульмани чи буддисти живуть на другому боці плянети, але коли вони твої сусіди з вулиці чи будинку, коли їхні діти вчаться в одній класі з вашими дітьми, коли вони висувають свою кандидатуру до складу шкільного комітету, то ви мимовільно починаєте виявляти пильну цікавість до них.

– А що це змінює? У школі вони живуть за одними законами, вдома – за іншими. Не думаю, що, скажімо, мусульмани, у більшості, схочуть інтегруватися в американське суспільство, якому далеко до ідеального...

– Релігійна свобода завжди породжує релігійну багатоманітність, а ми ніколи не були в такій мірі багатоманітними, як сьогодні. Це вимагає від нас переоцінювання самої сутності тих принципів, якими ми дорожимо, і формування справді плюралістичного суспільства, в якому таке величезне розмаїття не лише сприймалося б з терпимістю, але й ставало джерелом нашої сили. Але для цього нам доведеться глибше пізнати один одного і уважно прислухатися до тих нових інтонацій, з якими нові американці вимовляють слово „ми“, вносячи свій вклад в осмислення цього звучання, тобто в осмислення духу Америки. Творці Конституції і Білю про права й уявити собі не могли масштаби тієї релігійної багатоманітності, яка зформувалася в Америці на порозі ХХІ сторіччя. Коли вони записували перші шістнадцять слів Першої поправки: „Конгрес не повинен видавати ніякого закону, який

встановлює релігію або забороняє її вільне віросповідання“, певно ж, не думали, що мова може йти про буддизм або карибську духовну традицію – сантеріанізм. Однак зформульовані ними принципи – заборона на „встановлення“ релігії і проголошення її „вільного віросповідання“ – слугували надійним компасом протягом останніх двох століть, розширюючи межі нашої релігійної багатоманітності. Врешті-решт і ми починаємо на власному досвіді повторювати те, чого творці Конституції не могли собі уявити, все ж давши нам для зрозуміння цього відповідні орієнтири. Релігія ніколи не була і не буде готовим продуктом, запакованим, привезеним і призначеним для передання від покоління до покоління. Проте в будь-якій релігійній традиції є люди, які думають саме так, наполягаючи на тому, що релігія цілком і повною мірою міститься у священних текстах, у доктринах і ритуалах, які вони досконало знають і бережуть. Тим часом навіть неглибокий екскурс в історію каже нам, що вони не мають рації. Наші релігійні традиції динамічні, а не статичні, вони постійні змінюються, а не стоять на місці, і подібні більше до плінних річок, а не до непорушних монументів. Історія релігії не закінчилася. Сьогодні Америка є надзвичайно цікавим об’єктом, на якому можна вивчати історію живої віри. У міру того, як буддизм перетворюється в типово американську релігію, а християни зустрічаються обличчя до обличчя з буддистами, вони по-новому тлумачать свою віру у світлі цієї зустрічі і, можливо, починають усвідомлювати свою належність до обох традицій. Навіть гуманісти, секуляристи і атеїсти змушені переглядати свій світогляд в контексті все складнішої релігійної реальності. Коли частиною релігійної картини стають індуїсти, які сповідують багатобожжя, і буддисти, які не допускають існування абсолютного божества, атеїстам, мабуть, треба конкретніше зформулювати, в якого саме „бога“ вони не вірять.

– *Отак знову можна вернутися до язичництва. Ви вірите, що людство прийде до єдиної релігії? Після нещадних релігійних вій, масової різанини, геноциду, расової ненависті? Покищо я, навпаки, бачу намагання до розмежування і нетерпимість... Ось візьмімо Кашмір...*

– Даруйте, що перебиваю, але ж ми говоримо про Америку. Можливо, саме американська модель стане прообразом тієї світової релігії, в основі якої лежить подарований свреями постулат про єдність Бога. Сама ідея Америки так же динамічна, як і наші релігійні традиції. Девіза молодій американської держави „E Pluribus Unum“ – „з множини єдине“ – це не досягнутий факт, а ідеал, до якого ми повинні прагнути. Долі багатьох народів, які створили Америку, і зформування єдиної нації – це незакінчена історія, вона постійно розвивається далі, спонукана ідеалами Деклярації незалежності і Конституції. Наше „Pluribus“ сьогодні яскравіша, ніж будь-коли – тут і расова розмаїтість, і джаз, і музика й танці різних стилів і жанрів, й ісламські мінарети, й башти індуїстських храмів, і гострі вершки мормонських церков, і золоті бані гурдвар. Але для того, щоб почути наше „unum“, те, в чому ми єдині за всієї зовнішньої різноманітності, ми повинні прислухатися до багатьох нових голосів. Наприклад, до голосів сикхів, які захищають „самоочевидну істину“ про рівність людей не лише тому, що так записано в Деклярації незалежності, але ще й тому, що це – частина вчення гуру Нанак і один з голо-

вних принципів віри сикхів. Сьогодні нам треба враховувати ці нові голоси, які вдихнули новий струмінь в життя Америки. Кожний фрагмент мозаїчного полотна, який зображає нове релігійне обличчя країни, може здатися міні-ятюрним, однак усі вони разом складають її новий автопортрет. Одне слово може означати зсув у самосвідомості. В міру збільшення кількості і ролі мусульман в суспільстві політики почали додавати до „церков і синагог“ вже й мечеті. Дістає визнання „іфтар“ – мусульманська трапеза розговіння після денного посту. В кінці 90-их років трапези „іфтар“ проводили мусульмани в Конгресі, Пентагоні і Державному департаменті. В 1996 році Білий Дім влаштував першу церемонію святкування „Ід ал-Фітр“ наприкінці місяця Рамадану, зробивши це традицією. У тому ж році в американській армії з'явився штатний мусульманський капелян – ним став лейтенант Малак Абд аль-Мута Алі Ноель. А в 1998 році на території військової бази в Норфолку, де він служив, відкрилася перша мечеть. Кожної п'ятниці туди на молитву приходять 50 моряків. Індуїсти також починають заявляти про себе. 14 вересня 2000 року Шрі Венкатачалапаті Самудрала, священнослужитель храму Шіви і Вішну Великого Клівленду в місті Парма, Огайо, відкрив засідання палати представників читанням молитви. Він молився на хінді і англійською, а закінчив молитву на санскриті. Проголошені ним тексти були відтак розміщені на веб-сайті храму. Це було зроблено з нагоди візиту прем'єр-міністра Індії до З'єднаних Стейтів, однак тим самим далось до розуміння, що в Огайо є свої індуїсти, втім, як і в кожному стейті. Ми повинні розрізняти ці нові риси релігійного обличчя Америки і починати думати про себе в контексті цих змін.

– А чи не здається вам, що це є тільки незграбною спробою загравання влади з представниками тієї чи іншої конфесії?

– Ні, не здається. Все динамічніший міжконфесійний рух ілюструє процес формування нового типу співробітництва між людьми, які належать до різних релігійних традицій. У зв'язку з цим хочу подати ще такий приклад. Громада буддистських прочан виступила з ініціативою проведення Міжконфесіонального маршу Серединного шляху, початковою точкою якого мала стати Пагода Миру – сліпучо біла споруда на вершині гір у сільському передмісті Леверету, Масачусетс. Об'єднавши прочан усіх рас і релігійних конфесій, вони щодня протягом семи місяців проходили по 15–20 миль місцями, пов'язаними з рабством – від Бостону до Нового Орлеану; Деякі з них відтак пішли до західного узбережжя Африки. Буддистська громада „Ніпонзан Меходжі“, яка була ініціатором маршу, не дуже велика, але, виявилася здатною взяти на себе роль провідника. У свій час вона організувала похід з Освенціму в Хірошіму, щоб нагадати світові про жахи концентраків і атомової зброї.

– Отже, якою стане Америка у XXI сторіччі?

– Для того, щоб побачити це, треба змінювати свідомість. Це означає зуміти побачити релігійний ландшафт країни – від узбережжя одного океану до узбережжя другого – у всій чарівній багатоманітності.

Жан-П'єр ЛАНГЕЛЬЄ

НЕ ВГАДАЄ НІ ЛЕМАН, НІ ГАНТІНГТОН...

Який вигляд матиме світ у 2095 році – про це можемо довідатися з фантастичного роману Сержа Лемана „F.A.U.S.T.“ На той, отже, час, старі держави зникли, розчинилися, були поглинені так званими „державами“. „Держави“ – це промислово-торговельні імперії, що стали, власне кажучи, приватними. Кожна четверта людина мешкає у своєрідному всесвітньому „Селі“ – мережі гігантських мегаполісів, з'єднаних між собою „Алеєю Дарвіна“, яка оперезує земну кулю. Мешканці „Села“ розмовляють по-англійськи і користуються благами суперцивілізації.

А довкола розкинувся „Велд“ – порослий кущами степ, зона беззаконня, де панує право сильного. Шість більйонів мешканців „Велду“ позбавлені найнеобхіднішого і борються за виживання. Буферні зони ділять „Велд“ і „Село“, які живуть у страхі і взаємній ненависті.

Цю апокаліптичну картину ХХІ сторіччя заперечив Семюел Гантінгтон, гарвардський професор, хоч і сам він не належить до беззастержених оптимістів. На його думку, однак, протистояння між багатими і бідними не буде найголовнішою, вирішальною суперечністю епохи. Небезпечнішою професор вважає конфронтацію взаємонепроникних культур. Ідеології вмерли, згасають і нації, а їм на зміну приходять цивілізації з їхніми закоріненими цінностями.

Гантінгтон виокремлює вісім головних цивілізаційних ареалів: західний, конфуціянський, японський, іслямський, індуїстський, слов'яно-православний, латиноамериканський і, можливо, африканський.. Межі між цими цивілізаціями – зони більших чи менших конфліктів. На одній з цих меж може спалахнути і третя світова війна, якщо їй взагалі судилося відбутись. Адже різниці і суперечності між культурами набагато живучіші, ніж політичне і економічне суперництво між ними.

Для цивілізації, яка входить у конфлікт з іншою цивілізацією, питання стоїть руба: перемогти або змінитися, тобто загинути. Все частіша і глибша взаємодія культур, тісніше спілкування людей створюють нові й нові можливості для конфліктів. У зіткненні цивілізацій зійдуться народи, які хочуть заволодіти новими землями. А також держави, котрі прагнуть до панування. У цьому конфлікті опонентами стануть Захід і решта світу, передусім іслямські і конфуціянські держави. Головним приводом для зіткнення стане питання щодо контролю над ядерною зброєю.

Що має зробити Захід, щоб уникнути війни? У ближчому пляні – посилити власну внутрішню єдність. У далекосяжному – навчитися співіснувати з іншими цивілізаціями. Так гадає Гантінгтон, однак французькі політологи мають його побудови за марні фантазії. Ось деякі їхні аргументи.

Термін „цивілізація“ надто невиразний і незастосовний в аналізі конкретних політичних ситуацій. Що слугує прикордонними стовпами між цивілізаціями? Саме поняття „Захід“ вкрай розмите. Цей термін сьогодні не має ні географічного, ні культурного, ні релігійного, ні ідеологічного змісту. Найгостріші зіткнення відбуваються нерідко між сусідніми народами, котрі належать до тієї самої цивілізації. Приклад – стосунки між греками і болгарами (ті й інші – православні), Та й взагалі в надрах християнського світу ніколи не припинялись уособиці.

В Азії лінія протистояння пролягає всередині окремих цивілізацій. Скажімо, конфлікт між Китаєм і Тайванем, конфлікт між двома Кореями. „Індія – це скоріше перехрестя цивілізацій, ніж єдина цивілізація“, – каже індолог Свами Субраманьям.

Світ ісламу доволі подрібнений, він не має ні єдиного центру, ні спільних політичних цілей. Неможливо уявити союз між афганськими талібами і маляйськими султанами. Ніколи не об'єднуються синегальські марабути (керівники суфійських орденів) й іранські мулли. Ніщо не віщує про близькість конфлікту „Іслам – Захід“. „Війна в Перській затоці об'єднала у спільному зусиллі християнські й ісламські країни, – нагадує Паскаль Боніфас, директор Інституту міжнародних і стратегічних взаємин. – У косовському конфлікті Захід прилетів на допомогу мусульманам. А ісламський фундаменталізм загрожує передусім самим країнам ісламу“.

А хіба неминучий конфлікт між світом ісламу і православним світом? Причина війн у Дагестані і Чечні – нафта, а не культура. До того ж, окремі цивілізації живуть не у непроникному гето, вони активно контактують, взаємно проникають один в одного. Сценарії Гантінгтона грішать спрощенням і риторикою, вони ігнорують реальну складність і багатозначність взаємин різних цивілізацій. Виходить, ніби народи приречені на взаємне знищення, не здатні до політичних ініціатив, котрі допомагали б уникнути такої небезпеки.

Деякі французькі опоненти Гантінгтона вбачають в його концепції вплив американської специфіки. На відміну від США, однорідність французької культури в цілому не пошкоджується існуванням іншокультурних громад. Хоч і це не зовсім так. Досить згадати про все більшу присутність мусульманства у Франції.

На апокаліптичні сценарії Гантінгтона, можливо, вплинуло і давнє двополюсне мислення західних стратегів, для яких ворог – якщо не на Сході, то на Півдні. До того ж, приклад розпаду Югославії і спричинені цим війни здається особливо переконливим.

Щоправда, поряд зі взаємопроникненням культур, глобалізацією культурних процесів взагалі можна спостерігати і щось протилежне. У світі з'являється все більше й більше держав. На початку ХХ сторіччя їх можна було налічити десятків зо три, а сьогодні їх 193! Будь-який

горянин в найбільш ізольованому від зовнішнього світу районі знає, що його народ має право на власний шматок території. Й одночасно у більших державах переважає тенденція зміцнення культурної однорідності на шкоду культурним і етнічним меншинам.

Чим більше глобалістською стає культура, тим більше виникає її локальних варіантів. Ці варіанти не суперечать один одному, дістаючи один від одного живильні імпульси. У квітучому культурному розмаїтті людина знаходить собі нішу для самовияву. Культурній різноманітності сприяють закони ринку. Адже будь-який товар краще продавати в обгортці, звичній для покупця. Скажімо, компанія „Макдоналдс“, типовий представник глобалістських процесів в економіці, зовсім не ігнорує національних традицій жодної з тих 116 країн, в яких вона діє. Поряд зі своїм фірмовим бимаком фірма пропонує нічку салату у Франції, фету – у Греції, курча по-кантонськи – в Сингапурі.

Втім, локальні варіанти культур не лише пасивно сприймають вплив з-зовні. Вони активно переробляють і засвоюють зовнішні запозичення, впроваджують їх у систему цінностей місцевої культури. Скажімо, серіал „Далас“ цілком по-різному сприймається й оцінюється в різних країнах. А „кока-кола“, наприклад, в Кенії стала ритуальним напоєм: її швидко вживають під час такого інтимного обряду, як похорон.

В Японії американський бейзбол став національним спортом. За свідченням Арджуни Аппадурай, професора Чикагського університету, імпортований з Англії крикет став національним спортом в Індії. Буквально за лічені роки французи з любови до групових святкувань адаптували до умов своєї країни американсько-кельтське свято Геловин. Відоме захоплення мешканців афро-американських кварталів східними бойовими мистецтвами у 70-ті роки. Засвоюючи ті мистецтва і далекосхідну філософію, котра їх живить, афро-американці намагались духовно розкріпитись. Важливу роль у цьому відіграв бойовик Джима Джармаша, який багато переймав від естетики японського театру кабукі. За свідченням етнологів Жан-Луї Амселля, колюмбійці африканського походження утверджувалися у своїй негроїдності завдяки фільмам „Корені“ і „Зулус Чака“ (король Зулу-ленда в першій половині XIX сторіччя).

Певна річ, будь-які феномени культури мають неоднакову значущість у різних куточках земної кулі. Навіть якщо і в Парижі, і у Бразилії носять джинси „Левіс“ і грають у кошиківку, сприймається це неоднаково. Для парижанина це й інше – символи анонімності, злиття з натовпом. Для молодого ж африканця це знаки належання до обраних, знаки доступу до світової культури.

Сприймаючи зовнішні ознаки тієї чи іншої культури, нерідко не поділяють її ціннісних орієнтацій. Скажімо, румунський телекоментатор Мартин Тука веде в Букарешті „телешоу“, скопійоване з телепрограм американця Ларі Кінга. Це не заважає Туці сповідувати войовничий ультранационалізм і шалений антиамериканізм. Справі глобалістські тенденції розвитку цивілізації уніфікують лише стиль життя, але не саме життя, – відзначає паризький дослідник Закі Лагді. І подас приклад. Троє дівчат – єврейка з Брукліну, ки-

таянка з Ванкуверу і англопакистанка з Лондону – познайомилися в паризькому Дізейленді. Всі троє носять сорочки „Найк“, обідають у „Макдоналдсі“, обожнюють Мадонну. Їм дуже добре разом. Проте на цьому спорідненість їхніх душ закінчується. Релігійні і національні бар'єри перешкоджають глибшому зближенню дівчат. Неймовірно, щоб одна з них, скажімо, вийшла заміж за брата своєї нової подруги.

Звичайно, у ХХІ сторіччі буде ще більше можливостей для контактів між людьми, які належать до різних цивілізацій. Звідси – перспектива дальшої „метисації“ світової культури. Історики порівнюють це нове століття з ХVІ, коли Еспанія і Португалія не тільки об'єдналися (у 1580 році) під однією короною, але й набули для світової культури Новий Світ. Південна Америка стала з того часу зоною глибокого і продуктивного контакту між стносами і їхніми культурами. Історик Серж Грузинський, який живе тепер у Парижі, випадково виявив, що схема ліній паризької підземки повторює плян Мехіко двохсотлітньої давности.

„Монд“, Париж

(З французької переклав Жан Сорока, м. Бостон)

УСМІХНІМОСЯ!

- Яка різниця між агресією і братньою допомогою?**
- Коли одна держава нападає на другу, то це агресія. Коли ж чотири держави нападають на одну, то це – братня допомога.**

(„Лис Микита“, ч. 9, вересень, 1972 рік)

КІНЦЯ СВІТУ НЕ ОЧІКУЄТЬСЯ

Працівник Інституту Като, який займається проблемами охорони довколишнього середовища, редактор книги „Правда про стан планети“ Роналд Бейлі, виступаючи перед студентами Американського університету, запитав, хто з присутніх вірить у майбутню екологічну кризу. Він добре знайомлений з впливом апокаліптичних ідей на студентську аудиторію й ніскільки не здивувався, коли усі слухачі дружно піднесли руки.

В молоді літа йому це також здавалося можливим, тим більше, що 25 років тому коричневий смог закривав небо над багатьма американськими містами, а озеро Ірі взагалі вмерло. Подорожуючи тоді зі шкільною оркестрою, Бейлі приїхав у будинок Джорджа Вашингтона в Мавнт-Верноні, штат Вірджинія. На березі річки Потомак стояв величезний плякат, повідомляючи, що купання в річці небезпечне для життя.

На початку 1970-их років експерти-екологи вдарили на сполох, застерігаючи від отруєння біосфери, вичерпання земних ресурсів, і передбачаючи загибель від забруднення. Майбутнє уявлялося тьманим.

А тепер, на думку Бейлі, можна з упевненістю констатувати, що відбулося істотне поліпшення стану нашої планети. Занечищення атмосфери все ще залишається проблемою число 1, проте повітря стало значно чистішим. В порівнянні з 1975 роком вміст у повітрі двоокису сірки зменшився наполовину, окису вуглецю – на 60 відсотків, кількість диму і пилу впала на чверть.

Якість води також поліпшилася. Плякат про безпеку купання у річці Потомак вже не стоїть на її березі. А все ж тривога, спричинена станом довкілля, не минає. На сьогоднішній день є шість найпопулярніших версій щодо причин близького кінця світу.

Перша з них у традиційній науці – найстаріша: населення Землі росте занадто швидко, всіх неможливо прогодувати. У першій половині XIX сторіччя цю теорію висунув Томас Мальтус, 35 років тому біолог Пауль Ерліх у своїй книжці „Вибух популяції“ її повторив, доводячи, що до кінця тисячоліття сотні мільйонів людей будуть приречені на голодну смерть.

Цього не сталося. Хоч населення Землі подвоїлося у порівнянні з 1950 роком, однак кількість вироблюваних продуктів харчування зростає за цей же час більш ніж утричі. Середня тривалість життя збільшилася з 46.5 року в 1950 році до 54 років у 1995-му. Це свідчить про небувале в історії людства поліпшення добробуту населення Землі.

Якщо теперішні тенденції збережуться, то до 2040 року на Землі будуть проживати вже понад 8 мільярдів осіб. Чи можна прогодувати таку кількість?

Так, відповідає Пол Вагнер, вчений з експериментальної сільсько-господарської станції в Коннектикуті. Якщо технологія продукування харчів буде поліпшуватися сьогоднішніми темпами, то, за його оцінками, можна буде забезпечити харчами 10 мільярдів осіб, не збільшуючи площі сільськогосподарських угідь. Прикладом можуть служити зернові культури: під ними зайнято на всій планеті близько 3 мільярдів акрів землі. Ця площа не збільшувалася за останні 25 літ, весь приріст урожаю був досягнутий тільки за рахунок розвитку технології.

Другий постулат апокаліпсисів: хемікати, що їх продукує хемічна промисловість, стануть причиною пандемії онкологічних захворювань.

Це ствердження стало популярним після опублікування в 1967 році книжки Рахелі Карсон „Тиха весна“. На думку автора книги, вперше за всю історію людства кожен мешканець планети від моменту зачаття й до самої смерті є об'єктом постійної дії небезпечних хемічних речовин.

Це ствердження заперечують дослідники в ділянці рака з Каліфорнійського університету Брус Еймс і Луїс Голд. За їхніми даними, велика частка хемікатів, з якими входить у контакт людина, є безпечними для неї природними речовинами, і лише дуже мало з них становлять небезпеку. Насправді 99.99 відсотка пестицидів, які потрапляють у їжу, постійно присутні в рослинах, допомагаючи їм боротися зі шкідливими комахами. Наприклад, садовина і городина містять кофеїнову кислоту, горіхове масло – афлотоксин, а білий хліб – фурфурол. І хоч усі перелічені речовини – це природні канцерогени, це не значить, що люди не повинні вживати такі продукти. Більше того, людський організм, так вважають ці вчені, продукує захисні ферменти, які однаково ефективно протидіють як природним, так і синтетичним шкідливим хемікатам. У статті, опублікованій у „Scientific American“, відзначається, що тільки 2 відсотки смертей від рака були зумовлені заневищенням довкілля.

То як же щодо пандемії онкологічних захворювань?

Еймс вважає, що нам це не загрозус. За останні 25 років, наприклад, у США збільшилася кількість ракових захворювань деяких видів, однак у той самий час кількість захворювань іншими видами рака зменшилася. При цьому слід врахувати, що за цей же час значно удосконалилися методи діагностики, а це дозволило виявляти рак на ранній стадії й успішно лікувати.

Найпікантніше ствердження полягає в тому, нібито люди втратять здатність народжувати дітей.

У своїй книжці „Наше вкрадене майбутнє“ зоолог Тео Келборн заявив, що ті ж синтетичні хемікати, котрі присутні в довколишньому середовищі, стали причиною зниження за останні півстоліття сексуальної активності чоловіків на 50 відсотків. Серед цих хемікатів він називає DDT, який руйнує ендокринну систему чоловіків.

Проте доктор Ричард Шейнс, один з провідних у цій галузі вчених, не підтверджує даних про зменшення сексуальної активності і пише в „The New England Journal of Medicine“, що цей показник залишається незмінним ось уже 30 літ. А що стосується шкідливих хемікатів, які діють на

ендокринну систему, то їхній рівень зменшується. Вміст DDT у тканинах людини після заборони на його застосування зменшився майже в 15 разів.

Серед „зелених“ популярна теорія „Нойового ковчегу, що тоне“ – вона каже, що вимирання біологічних видів загрожує природному балянсові. Біолог Норман Маср у своїй книжці, яка так і називається – „Ковчег, що тоне“, писав 30 літ тому, що з вини людини щодня щезає в середньому 100 видів живих істот, а до кінця XX століття може зникнути до 1 мільйона біологічних видів. Ці припущення виявилися сильно перебільшеними, бо, починаючи від 1973 року, кількість видів нешкідливих тварин, занесених у спеціальний список, зменшилася тільки на сім.

Справді, збереженню біологічної рівноваги багато вчених надають величезного значення. Вони гадають, що ті види, котрі зникають, замінюються новими, ще невідомими людині. Деякі оцінки ґрунтуються на рівнянні, яке пов'язує кількість видів з площею, яку вони займають. Згідно з цим рівнянням, на площі в 100 квадратних миль можна виявити лише у два рази більше біологічних видів, ніж на площі в 10 квадратних миль. Й одна з головних причин зникнення видів – знищення лісів. Вся проблема, однак, полягає в тому, що види розселяються нерівномірно, тому іноді важливіше знати, яку частину лісу можна безпечно вирубувати, ніж підраховувати, скільки лісу при цьому згине.

Крім того, Арієл Луго, директор Міжнародного інституту тропічних лісів, і вчені Консультативної групи міжнародних сільськогосподарських досліджень вважають, що біологи, які передбачають більшу швидкість зникнення видів, не беруть до уваги пластичність природи, а також той факт, що ліси гинуть переважно не через комерцію, а від рук одноосібних фермерів, які випалюють ліс і засівають нові площі.

У тих країнах, де використовують сучасну технологію обробітку землі, ліси перебувають поза небезпекою. У США в 1970 році ліси займали 732 мільйони акрів, а сьогодні вони вкривають уже 737 мільйонів акрів. Ліси в Європі ретельно охороняються й інтенсивно відновлюються, в результаті цього їх площа за 40 літ, з 1950 до 1990 року, збільшилася з 361 мільйона до 482 мільйонів акрів.

Вельми популярна у провісників Апокаліпси теорія зникнення озонового шару, що повинно привести до поголового захворювання раком шкіри.

Справді, на початку 1970-их років спеціалісти в ділянці атмосфери на основі теоретичних досліджень прийшли до висновку, що фреон, який широко використовується як охолоджувальний агент у холодильниках, просочується у стратосферу, де руйнує озоновий шар, який захищає Землю від небезпечного короткохвильового ультрафіолетового випромінювання. Більше того, з того часу вважається доведеним, що в атмосфері над Антарктидою кожний рік утворюються тимчасові озонові діри.

В 1978 році у США заборонили використовувати фреон в аерозолях, дезодорантах і парфюмерній промисловості. Прийнято міжнародну угоду про обмеження виробництва фреону й інших хемікатів, які руйнують озоновий шар. У висліді цих заходів, як думають вчені, збіль-

шення кількості небезпечних газів в атмосфері припинилося в 2000 році, а відтак почався спад їхньої концентрації.

Крім того, вчені вважають, що кількість захворювань раком шкіри збільшилася за останні часи значно в більшій мірі за рахунок змін у способі життя, а не з причини потоншення озонового шару. Люди тепер більше часу проводять на відкритому повітрі, на пляжах, і значно менше захищені від сонця одежею.

Нарешті, в останні роки постала проблема потепління планети, і ця проблема справді є найсерйознішою з усіх, що коли-небудь виникали перед людством. З цього приводу було найбільше страшних передбачень.

У 1970-их роках комп'ютерне моделювання стану атмосфери провистило, що через викид в атмосферу великих кількостей двоокису вуглецю до кінця сторіччя температура Землі збільшиться на декілька ступенів. На цьому ґрунті метеорологи впевняли, нібито у результаті потепління планети погіршиться клімат, почнуться тривалі, руйнівні зливи.

Що ж сталося насправді? Одна комп'ютерна модель з трудом вистежила підвищення температури Землі за останні 25 літ на 0.3–0.4 ступеня. Деякі дані, одержані зі супутників, кажуть про те, що за цей же час температура Землі трохи навіть зменшилася. Незважаючи на сезонні зміни, частота й інтенсивність атлантичних гураганів і максимальна швидкість їх вітру не збільшилися за останнє півстоліття.

Якщо прийнята модель клімату досить чітко відповідає дійсності, можливо, є сенс у майбутньому обмежити викиди двоокису вуглецю в атмосферу. Проте чимало експертів вважають, що нема необхідності негайно вдаватися до рішучих заходів. Навіть тексасці, найкращі американські метеорологи, вважають, що треба принаймні десять літ, щоб зібрати додаткові дані й поліпшити комп'ютерну модель. Лише після цього можна буде приймати обґрунтоване рішення. За цей час вчені можуть винайти нові технології, які зменшують викиди вуглекислого газу в атмосферу.

Ось чому час повернутися до лекції Роналда Бейлі перед студентами, яку він закінчив так: „Чимало з вас будуть розчаровані, однак я повинен з усією впевненістю сказати, що вас чекає прекрасне майбутнє. А коли говорити серйозно, то розгляньмо докладніше моє головне ствердження. Ріст економіки і технологічний процес не є ворогами довкілля, а навпаки – можливо, є його найкращими друзями, оскільки дозволяють надолужити втрачене природою через діяльність в ній людини. Найновіші технології сільськогосподарського виробництва підвищують продуктивність фарм, що дозволяє одержувати дешевші продукти харчування і зберігати природу неторкнутою. Поліпшення очисних технологій приводить до того, що наші ріки і водойми звільняються від забруднення. Каталітичні конвертори для автомобілів і потужні фільтри для труб металургійних підприємств зменшують викиди диму і очищають повітря, яким ми дихаємо. Проте тільки досить багате суспільство спроможне фінансувати такі проєкти. Тому найкраща програма в галузі охорони довкілля – це та, яка підвищує добробут населення“.

Уляна БАУКОВА

УКРАЇНА І ТУРЕЧЧИНА: МІТИ І РЕАЛІЇ

Український міт у Туреччині

Туреччина і Україна географічно і геополітично є близькими сусідами, хоч більшість українців про це не здогадується. Звідки пересічний громадянин України довідується про Туреччину? Через трагедію, що сталася на узбережжі Мармурового моря, інформація про цю країну раз у раз з'являється в засобах масової інформації. Курортний сезон закінчується, повертається та частина купівельноспроможних українців, які, зваживши на те, що відпочинок у Ялті та Анталії коштує приблизно однаково, обирають останній варіант. І безперечно, відвідуючи ринок, наші громадяни знайомляться з Туреччиною як з виробником низькоякісної продукції, призначеної для країн третього світу, до яких, на жаль, фахівці зараховують тепер і Україну.

Що ж знає середньостатистичний турок про Україну? Про туркенів не йдеться, бо переважна їх більшість займається домашнім господарством і присвячує свій вільний час переглядові нескінченних серіалів. Словом, ймовірність того, що вони хоча б чули про Україну, зведена до мінімуму. Окрему розмову треба вести про курортні та портові міста Стамбул, Ізмір, Анталія та інші, де українців можна зустріти часто, але вони розчиняються в натовпі російськомовних „човників“ з пострадянської території, яких місцеві називають коротко „рус“, або ще простіше – „Наташа“. В такому випадку мовної проблеми, як ви розумієте, не виникає.

Отже, повернемося до турків. Як і більшість українських чоловіків, – вони фанати футболу. І саме завдяки цьому слово „Україна“ асоціативно викликає в їх пам'яті словосполучення „Динамо-Київ“, чим пізнання більшості про Україну обмежуються. Якщо ж один цікавий турк зазирне до Великої турецької енциклопедії, він дізнається, що столицею України є, як не дивно, Харків.

Окрім футболу, турки фанатично люблять дивитися новини. Тому вони щось чули про проблеми розподілу Чорноморського флоту між Україною та Росією. Зазначимо, що Росію в Туреччині традиційно не люблять. Вона втілює в собі потенційного ворога, який постійно діє проти „братніх народів“ – чеченців, дагестанців. Відповідно, турецькі націоналісти прагнуть допомогти братам у їхній справедливій боротьбі за незалежність. (Ще один спільний пункт в українців і турків).

У турків зформований досить цікавий геополітичний погляд на пострадянську територію. Вони її поділяють за історично-етнічним принципом на „Русь“, до якої належить відповідно Росія, Білорусія та Україна, на Прибалтійські країни, близькі до північних держав – Фінляндії, Норвегії й т. ін., та на „турецькі республіки“ – Узбекистан, де турецька мова функціонує як державна, Киргизстан, Казахстан, між якими історично склалися тісні зв'язки. До них наближені Таджикистан, Грузія, Вірменія як стратегічні партнери.

Більшість турків ототожнюють Україну і „Русь“ також через недостатність політичної реклями та незацікавленість української держави в створенні позитивного образу. Це призводить до певних непорозумінь. Наприклад, перші чотири дні після землетрусу всі канали вели пряму трансляцію з місць катастрофи. У той же час інформували про допомогу, надану тією чи іншою країною. На другий день повідомили про значну допомогу з Росії – рятувальники, техніка, харчі, медикаменти і т. ін. Через деякий час виникли проблеми в організації рятувальних робіт – незнання турецької мови рятувальниками-чужоземцями не дозволяло швидко працювати. Було виголошено звернення до тих, хто знає інші мови і може допомогти. Серед мов, фахівці з яких були потрібні, української не було. Наскільки ж великим було моє здивування, коли, повернувшись в Україну, я почула в новинах звістку про те, що українські рятувальники успішно працюють у Туреччині і склад допомоги відповідає тому, що було „приписано“ турецькими засобами масової інформації Росії. У цьому випадку українські рятувальники плідно працювали на користь Росії в очах турецького суспільства.

Подібна ситуація і з товарами українського виробництва. Мало хто знає, що „Таврія“ і „Жигулі“, яких в Туреччині немало, виготовлені в різних країнах. Широкий загаль не в стані розрізнити російські, українські та білоруські товари, хоч загальна думка про них є одна і звучить так: „Малоестетичні, не економні, але надійні“. Наприклад, з бляхи витраченої для виготовлення однієї „кени“ українських консервів, турки виготовили б мінімум дві. Можливо, тому майже половина суден українського морського та річкового флоту була передчасно списана і відтранспортована до Туреччини для переплавлення „на голки“. Туди ж пішло і обладнання непрацюючих державних підприємств – ніби для погашення боргів з заробітної плати.

Залишимо сучасність і подивимось в історію. Українці звикли пишатися своєю історією, вони свідомі того, що колись Україна відігравала значну роль на політичній арені світу. Це один з мітів, який прищеплюється з дитинства. На ньому базується національна ідея. Але кожен народ дивиться на історичні події з позицій власної національної ідеї. Ніхто не заперечує, що зв'язки українців з турками давні. Найголовнішими їх репрезентантами виступають, звісно ж, козаки та яничари. Наскільки ж приголомшує те, що про запорізьких козаків турецький загаль просто нічого не знає. А зовнішній вигляд яничарів нічим не відрізняється від традиційного вигляду запорізьких козаків: одяг, вуса, постава. До того ж, ці підрозділи османської армії були елітними, щось на кшталт Національної гвардії України.

Почнемо з того, що саме слово „козак“ – тюркського походження і вживається в побутовому мовленні на ознаку чоловіка, наділеного джентельменськими якостями, а також спроможного розумно і владно керувати своєю сім'єю та жінкою.

У більш вузькому значенні, швидше за все, під словом „козак“ турки розуміють мешканця Казахстану, оскільки в сучасній турецькій фонетиці звук „х“ відсутній, і українське „казах“ передається як „казак“. Але історик, зіткнувшись із такою проблемою, буде розгублений, оскільки турецькі джерела фіксують такі різновиди військових формувань із навою „козаки“ на історичній території України: жовті (себто запорізькі), білі (правобережні, з додатковим значенням „добр“, оскільки часто виступали союзниками Османської держави, а також періодично зверталися до неї за допомогою: (згадаймо плян гетьмана Петра Дорошенка щодо об'єднання Правобережної та Лівобережної України під протекторатом турків) і ще декілька „кольорових“ різновидів на ознаку дунайських, кубанських та інших козаків.

Героїчні подвиги запорожців, оспівані в численних думах та піснях, у турецькій інтерпретації виглядають швидше як розбійні напади на тлі поширеного тоді корсарства. Наприклад, захоплення і спалення Синопу, відоме в українській історії як героїчне визволення полонених козаків, турки оцінюють як напад, але обов'язково додають: „Але ж їх наздогнали, розбили і знов повернули в Синоп“.

Найбільше здивування викликає українська інтерпретація життя Роксоляни (Анастасії Лісовської, Хуррем Султан, жінки падишаха Сулеймана I Кануні). Оскільки достовірних джерел про неї в Україні немає, доля нещасної української дівчини, яка опанувала одну з найбільших держав того періоду і навіть керувала нею і своїм чоловіком, надзвичайно хвилює і цікавить українців, підносячи їх ніби вроджену спроможність на великі вчинки. (Взагалі, подібні сюжети, де бідна дівчина, завдяки своєму розумові, красі й здібностям піднімається на найвищі щаблі соціальної драбини, є інтернаціональними й надзвичайно популярними: згадайте народних улюблениць з мексиканських телесеріалів).

Міт про Роксоляну базується на народних переспівах достатньо традиційної на той час теми татарського полону та на пізніших згадках венеціанських, польських послів. Змальований образ досить привабливий і хвилює не тільки митців, але й промисловців (романи, вірші, фільм, крамниці, торгові марки тому свідчення).

Та для турків, які спираються на численні документальні свідчення, Хуррем Султан (це латинськомовні джерела подають прізвисько Роксоляна, яке вказує на національну належність), залишається однією з дружин султана, яка багато зробила для розвитку держави, ісламу та міжнародних взаємин Османської імперії. Жінку, наділену владою настільки великою, щоб вона змогла керувати країною, а тим більше султаном, в той період, турки навіть уявити не можуть. Найбільшу владу за час існування Османської держави мала Кюсем Султан, і лише через те, що правлячому султанові, її синові, в той час було 7 років. Тобто звістку про нероздільну владу Роксоляни, в кра-

щому випадку, сприймають скептично. Проте часи змінюються, і прем'єр-міністром Туреччини з 1992 року декілька разів ставала жінка – Тансу Чіллер.

Між тим, Роксоляна мала вплив на вирішення багатьох питань внутрішнього і зовнішнього життя імперії. Її благодійні вчинки: будівництво мечетей, лікарень, притулків для бездомних, щедрі пожертви на мусульманські святині, – детально описані в творах українських письменників. Навіть перша національна „мильна опера“ бере за основу сюжету роман Осипа Назарука, хоч, на відміну від подібного значення турецького серіалу „Чаликушу (Пташка, що співає)“, викликає швидше відразу, ніж бажання подивитися ще раз.

Слов'янки весь час були в гаремах султанів, але здобувши вершини влади, найчастіше приносили державні нещастя. Те саме сталося і з Роксоляною. Заплутавшись в інтригах, вона все ж домоглася того, чого прагнула – посадила на престол свого сина Селіма, який був другим сином падишаха і не мав права наступництва. Саме з його правління деякі історики відраховують занепад Османської імперії, бо слов'янська кров переважила, і він занурився у вир розваг, за що отримав відповідний „титул“ – Селім II П'яний.

Тобто український міт про значення нашої держави в житті турецької нації спирається на різні історичні факти, але їх об'єднує майже цілком невідомість турецькому загалові. Щодо сучасності, то Україна досі не набула характерних політичних та економічних рис, які відрізняли б її від інших держав слов'янського пострадянського простору. Цьому сприяє також відсутність принципового ставлення до національної мови: починаючи від діючого Президента і закінчуючи курортно-відпочинково-„човниковим“ континентом – всі розмовляють російською мовою. Крім того, неухильність щодо реклямно-політичних акцій з боку українського консульства призводить до того, що Україна залишається „білою плямою“ сучасного геополітичного простору.

Турецький міт в Україні

В цей же час Туреччина для більшості українців *terra inkognita*. Саме слово „турок“ найчастіше вживається на означення людини нерозумної, такої, що нездатна швидко зрозуміти, про що йдеться. Згадайте популярне в селі: „Ти що, турок Царя небесного?“ Вислів „Я сьогодні така затуркана“ зовсім не свідчить про тривале спілкування з представниками турецької нації. Просто історична спадщина запорожців нав'язує зверхнє ставлення до турків, майже нічим не виправдане (див. лист запорожців турецькому султанові, який є свідченням не моральної та фізичної переваги, а швидше відсутності дипломатичного хисту і взагалі елементарної культури спілкування).

В уявленні українця козаччина і турки – поняття нерозривні. Середній українець, асоціюючи себе саме з козаками, змішуючи в одну купу монголів, татар і турків, наділяє їх всіма епітетами і характеристиками, що супроводжують поняття „ворог“.

З припиненням діяльності козацтва і перебиранням Росією функцій офіційного дипломатичного представництва, подальші стосунки між націями малодосліджені. Проте відомо, що перше офіційне визнання

УНР на державному рівні пов'язано з підписанням угод з Туреччиною. Союз визволення України, створений у Відні, звертався до уряду Туреччини за військовою допомогою в 1919 році. Туреччина, вбачаючи в Україні захисну буферну зону, що відмежовує Росію, погодилася на створення українсько-турецької армії, яка мала звільнити від росіян Кубань. Однак цей проєкт зіткнувся з упередженим ставленням українців, для яких релігійний фактор переважив у виборі союзників.

Подальший розвиток подій у Туреччині нагадує утворення „країни рад“ під керівництвом Леніна. У той час, як Україна переживала складні процеси становлення і втрати державности, Османська імперія остаточно занепала, і у 1928 році там відбулася революція, яку очолив колега Леніна Кемаль Ататюрк. Час від часу новостворена турецька республіка опинялася під загрозою „встановлення диктатури пролетаріату“. Саме тоді радянська преса активно формувала образ Туреччини як країни, що розвивається. Але починаючи з 80-их років ХХ століття країна різко змінює напрямок розвитку, відбувається докорінне реформування економіки і Туреччина стає активним і впливовим учасником міжнародних політичних процесів.

Велика частина українців переконана в тому, що Туреччина – азіатська країна, столиця якої Стамбул, де на кожному кроці трапляються гареми, а малоосвічені мешканці пишуть арабською в'язью.

Щодо місця у геополітичному процесі, то Туреччина вважається європейською країною, до того ж вона є членом-співзасновником НАТО.

Мало хто з українців знає, що столиця Туреччини – Анкара. Ще менше здогадуються, що Стамбул (по турецьки Істанбул), Константинополь (столиця християнського світу, де приймала хрещення княгиня Ольга) і Царгород (на ворота якого досить часто намагалися прибити щит князі Київської Русі) насправді одне і теж місто.

Суспільно-політична активність населення надзвичайно висока. У цьому турки значно випереджають „затурканих“ українців. Вони беруть активну участь у законотворчих процесах і свідоміші своїх політичних та соціальних прав. В той же час існує реальна підзвітність депутатів меджлісу своїм виборцям, чого так бракує в Україні. Наприклад, на другий день після землетрусу люди, які чудом врятувалися, але втратили все майно, вимагали присутності своїх депутатів на місці трагедії й активних заходів щодо арешту керівників тих будівельних фірм, які не враховували чинника сейсмічно стійкості. В Україні в подібній ситуації навряд чи комусь таке спало б на думку.

У Туреччині гареми відносять до минувшини. Так, шаріят дозволяє за певних умов (наприклад, безпліддя дружини, а також відповідне матеріальне становище чоловіка, що дозволяє утримувати двох чи більше дружин і таке інше) мати до чотирьох дружин. Але оскільки зараз існує можливість розлучення, сім'я навіть з двома дружинами в Туреччині – рідкість. Проте таке соціальне явище, як коханка одруженого чоловіка, трапляється вкрай рідко.

Українці думають, що гареми формуються з невільниць-одалісок, яких купують просто на ринку. Торгівля невільницями у всі часи була нелегаль-

ною. Тому ви не знайдете жодного документального підтвердження торгівлі живим товаром в історичних джерелах, хоч заможні турки XVII-XIX ст. полюбляли мати гареми з невольниць. Тепер Туреччина є „переправною базою“ для торговців живим товаром. Але статистика свідчить, що серед ділків, що займаються цим бізнесом, пальму першості тримають вірмени. Перше місце з купівлі жінок посідають, як не дивно, Німеччина, Югославія та Йорданія. А серед жінок, які продаються, найбільше росіянок, українок, білорусок та молдаванок. Але питання, чи називати невольницями жінок, що добровільно погоджуються на продаж, в найкращому випадку, риторичне.

Освіта знаходиться на досить високому рівні. До речі, у 1928 році була здійснена правописна реформа, внаслідок якої турки тепер послуговуються адаптованим варіантом латинки. Базова освіта складається з вісьмох років навчання. Окрім державних закладів освіти, існують альтернативні приватні установи. Після закінчення ліцею всі випускники складають загальне тестування зі всіх дисциплін, враховуючи спеціалізацію (гуманітарні, точні науки). Така система функціонує також в Японії та Німеччині. На прохання Росії, турецькі науковці розробляють тестування для шкіл Москви та Петербургу. За результатами тестування зараховують до університетів (попередньо кожен зазначає, до якого університету і на який факультет хоче вступити). У випадку, якщо випускник школи протягом трьох років не склав тестування, навчання навіть за кордоном йому не зараховується.

Реалії ісламу

Найпоширенішою релігією Туреччини є іслам, а саме ортодоксальна його течія. Турецьке розуміння ісламу характеризується толерантним ставленням до інших віросповідань, націй та культур, певною справедливістю й терпимістю, якою намагаються подолати природну войовничість населення. Проілюструвати це можна на прикладі: після пограбування Царгороду у 1204 році християнами-латинниками, греки, ослаблені в боротьбі, мали вибрати, під яку владу їм вигідніше підпасти. Вони надали перевагу туркам-мусульманам над „фанатичними і неситими християнами-латинниками“ (Кримський А. Історія Туреччини. – Київ-Львів: Опір. – 1996.-С. 19).

На території Туреччини проживає також населення християнського, юдейського віросповідання. Але саме через толерантне ставлення до інших націй та релігій не виникає конфліктів на етнічному та релігійному ґрунті. (Проблема курдів має, радше, політичний, а не етнічний характер). Навіть у питанні шлюбу, на відміну від православ'я, мусульманам дозволено одружуватися із християнами та євреями. Можливо, через те емігранти, не відчуваючи ворожого ставлення або загрози примусового втручання у внутрієтнічні питання, швидко асимілюються і розчиняються в загальній масі населення Туреччини. Часті випадки також переходу в іслам, оскільки спільним між трьома основними релігіями є використання Старого Заповіту як частини Святого Письма.

Дисципліна та глибоке вкорінення засад моралі є характерною рисою ісламу. Мусульманину належить п'ять разів на день робити намаз, якому обов'язково передуює абтест (релігійне обмивання). Загалом це

займає приблизно годину в день. Про час намазу нагадує азан, що його співають муедзини з мінаретів. У п'ятницю бажано відвідати мечеть для спільної молитви. Водночас немає примусу щодо моменту виконання релігійного обов'язку. Встановлений рухомий графік намазів дозволяє переносити молитву. Тому навіть під час оголошеного намазу життя на вулицях не припиняється.

Глибока пошана до релігії та суспільної моралі базується на підвалинах, закладених у дитинстві. У визначенні моделі поведінки провідну роль відіграє поняття честі людини і роду, а також орієнтація на суспільну думку. Особливо це стосується поведінки дівчат, оскільки при одруженні надзвичайно важливо мати добре ім'я.

Окрема розмова про курортні та портові міста, де устої регулярно розхитуються під впливом великої кількості мігрантів. Наприклад, якщо у більшості міст можна спокійно залишити речі на вулиці і, повернувшись, застати їх на місці, то в Стамбулі цього краще не робити. Це надзвичайно дивує туристів, які навіть взуття при вході до мечеті беруть із собою. (Взагалі, на килими мечеті слід ступати босоніж, тільки після миття ніг, а взуття залишати при вході).

Привертас увагу ставлення турків до національного виробництва. Їх не треба переконувати: „Підтримуї вітчизняного виробника!“. Тим більше, що якість продукції, спрямованої на внутрішні ринки, досить висока. (Для країн третього світу працюють окремі фабрики).

У Туреччині заборонена рекляма тютюнових (незважаючи на те, що країна є одним з найголовніших постачальників сировини для тютюнових фабрик Америки), алкогольних (заборонено ісламом) та фармацевтичних (щоб вберегти людей від вживання ліків без консультації лікаря) виробів.

Свого часу турки зіткнулися з тим фактом, що в цивілізованих країнах мають досить туманне уявлення про розташування і значення Туреччини. Проведені опитування підтвердили практичну невідомість країни загалові. Тоді почалася активна кампанія із створення позитивного образу Туреччини в очах світової спільноти. Були задіяні політики (кілька відвідин, візитів та подорожей, активні виступи на міжнародній політичній арені), журналісти (висвітлення всіх подій, пов'язаних з Туреччиною на міжнародному рівні), науковці (популяризація історичних пам'яток – вважається, що 90 відсотків чудес світу знаходиться на території цієї країни. Це й руїни грецьких міст, пов'язані з діяльністю таких постатей як Геракліт Ефеський, Гален, Гомер, Діоген, Гіпократ; перші християнські монастирі, міста, які відвідували Ісус Христос, Марія, Матір Божа, Апостол Павло і т. ін.), а також представники туризму і шоу-бізнесу (на курортах Анталії регулярно відпочивають зірки Голівуду). Також активізувалася діаспора (лише в Німеччині турків 4 мільйони). Результати відчутні.

Може, варто і нам не розраховувати повністю на успіхи київського „Динамо“, а вжити реальних заходів для створення позитивного образу і використати для цього величезний потенціал України. Адже нам є чим здивувати світ.

Авторка :

Уляна Баукова-студентка Львівського Національного університету імені Івана Франка

VI. ЗБАГНУТИ НЕЗБАГНЕННЕ

Василь МОРОЗ

БЕЗМЕЖЖЯ – В САМІЙ ЛЮДИНІ

Зцілює пісня рідною мовою

Чим частіше співає людина гарні пісні, тим ліпше в неї здоров'я. І навпаки, чим більше хто гнівається і свариться, тим важчих недуг собі наживає. Виходячи з цього принципу, у єдиному на весь світ вокально-консультативному центрі імені Шаляпина (Москва) випрацювали комплекс спеціальних звуко-гімнастичних вправ. Тут дослідили, що існує певний взаємозв'язок між голосом і м'язами фізичного тіла. Коли мускули кволі, то й голос звучить глухо, по-старечому. Якщо ж тренувати м'язи, то й голос стає чистим, гармонійним. Тим-то пацієнтам центру, тренуючись перед дзеркалом, „ставлять“ і голос. Результати – приголомшливі. Люди, схожі колись на гаки, випростуються на очах. У них, за свідченням багатьох авторів, зникають хвороби, надто ж серцево-судинні. Людина почувається наново народженою. Кращою стає шкіра лиця, а саме обличчя вродливішим... Практикуються два види вправ: загальні, які нікому не протипоказані й корисні абсолютно всім, та індивідуальні. Наведемо тут кілька вправ з першої категорії:

„Поліна Віардо“

Обертайтеся плечима назад (почергово то лівим, то правим) – повільно, із зусиллям, пробуючи окреслити повне коло. Так, ніби розправляєте крила. При цьому розтягуються навскісні м'язи живота, спини, стає еластичнішим хребет. Проказуйте при цьому звук „і“, то понижуючи, то підвищуючи голос. Цей звук найм'якший і його вібрації добре гармонізують діяльність внутрішніх органів...

Звісно, в центрі не винайшли нічого нового, а просто реалізували забуті ідеї. Ще, приміром, у староіндійських трактатах даються такі поради. Якщо ми хочемо, наприклад, аби наші нирки функціонували бездоганно, то треба часто тягнути на одній високій ноті той же звук „і“...

Життєдайний голос „душі світової“

Про сильний цілющий вплив музики на фізичний організм і психіку людини знали ще в стародавні часи і вміли використовувати його для лікування. Згадки про це містяться вже в папірусах давньоєгипетських жерців. Відомо, що в III віці до нашої ери у Парфянському царстві діяв музично-медичний театр, де з допомогою спеціально підібраних мелодій лікували від нудьги, нервових розладів, серцевого болю, інших захворю-

вань. А до медичних засобів цілителів-аборигенів Австралії входили музичні інструменти: намагаючись повернути здоров'я своєму пацієнтові, лікар орудував „цілим оркестром“ сопілок. Піфагор вважав, що з допомогою музики можна успішно боротися з різними душевними недугами, роздратуванням, гнівом, смутком, загалом з будь-яким духовним потьмаренням. До речі, у школах цього філософа і математику вивчали під певну мелодію – вважалося, що музика здатна підвищувати й розвивати інтелект. Взагалі, в античній міфології бог лікарів Ескулап обов'язково був і музикантом, а легендарний співець Орфей – ще й цілителем. Демокріт рекомендував музику проти чуми. Галієн лікував нею зміїні укуси. Ще хтось відганяв скорпіонів від житла, неутралізував дію їхньої отрути на живі організми тощо.

Про такі властивості музики не забували і в епоху середньовіччя. В Італії з допомогою відповідної мелодії, темп якої зростав щохвилини, рятували від отруйних укусів тарантула: підкоряючись ритмові, укушений рухався чимраз швидше, мовби „зтанцювуючи“ всі наслідки такого нападу на нього. Мелодія ця й досі відома під назвою „тарантелла“.

Першу спробу класифікувати музичні твори за їх впливом на здоров'я людини здійснив знаменитий винахідник Томас Едісон. Він відібрав 112 п'єс...

Танець вирівнює біоенергетику

Символізуючи собою всю динаміку життя, він стабілізує людське біополе. Нездарма ж у всіх стародавніх культурах танець вважався магічним або навіть священним ритуалом, який допомагав людині досягти внутрішньої гармонії, підтримувати в собі душевну рівновагу, веселий настрій. Зрештою, кожен з нас, мабуть, відчував, як одночасно з черговими тактами музики наші ритмічні кроки мовби „проганяють“ із свідомості смутки, гнів, незадоволення, роздратування. У танцювальній містерії бере участь кожна клітина організму – вона збуджується й масажується. Кров пришвидшує свій рух по всіх судинах і капілярах. Вона збирає й виводить з тіла токсичні субстанції, а вводить у його тканини й органи необхідні елементи, виробляючи їх за командою мозку, який спрацьовує так завдяки позитивним емоціям, котрі нам дарує танець. Мало того, адепти багатьох духовних практик переконані, що під час кружляння в парі чи й без неї під присмну мелодію ми прилучасмось до єдиного ритму Космосу...

На Заході існує чимало клінік і санаторій, де з допомогою музикотерапії і ритмічно-танцювальних вправ лікують різноманітні неврози, захворювання опорно-рухової системи і навіть психічні розлади. А в багатьох кутках нашої плянети лікування танцем і далі практикують шамани. Причому, за їхньою методикою, він має бути обов'язково сольним (тобто без партнера) і спонтанним (хаотичним) – кожен може вибирати для себе той ритм і форму, котрі йому найбільше відповідають. Ще ліпше, радять спеціалісти, самому й вибивати собі ритм чи наспівувати мелодію. Рухи ж мають бути абсолютно довільними й максимально розслабленими. Тоді лікувальна ефективність танцю найвища. Звісно, свою користь мають і аеробіка й вальс. Але це все-таки штучні утворення, котрі передбачають певну дозу м'язового напруження...

„Сонячний душ“ замість ліків

З його допомогою нині в клініках США, Франції, Німеччини, інших країн з успіхом лікують такі недуги, як запальні кон'юнктивіти, трахому, астигматизм, короткозорість і далекозорість. Серед сучасних учених, які досліджують вплив світла на живі організми, найвідомішим є американець Дейвід Стиплер. У своїх експериментах він виходив з того, що оскільки все живе на Землі існує завдяки сонячному світлу, то воно щось більше, як джерело тепла і споживання. Теоретичні постулати цього фахівця поклав в основу своєї практики його послідовник і земляк психолог Джейкоб Ліберман. Він припустив, що сонячне світло – це чудодійний елексир, який може зцілювати від хвороб, і один з перших у новітній історії людської цивілізації почав застосовувати його для лікування різноманітних захворювань. За останні два десятиліття він врятував від раку, очних і серцево-судинних недуг понад 15 тисяч осіб. Його метода допомагає також при статеві-сексуальних розладах і порушеннях у функціонуванні імунної системи. Медик переконаний, що сонячне світло може замінити будь-які лікувальні препарати...

Для роботи над якоюсь конкретною недугою Ліберман використовує різноманітні фільтри, що пропускають лише окремі (ті чи інші залежно від самої хвороби) кольори. Він помітив, що, скажімо, опромінення зеленим давало цілющий ефект при емоційних розладах, неврозах, серцево-судинних захворюваннях, порушеннях у системі кровообігу. Жовтий колір допомагав при кишково-шлункових захворюваннях. На основі своєї методики він розробив і поради загального користування для самотійного лікування тією чи іншою барвою сонячного спектру...

„Своє“ дерево робить вас дужим

Є різні поради стосовно того, як набиратися сил у дерев. Один зі способів такий: спиною і лівою рукою опертись на стовбур, а долоню правиці покласти на сонячне сплетіння (там знаходиться центр розподілу енергії в людському організмі) і так постояти кільканадцять хвилин. Болгарський травник Петр Динев рекомендує неврастенікам і душевно знеможеним робити це, повернувшись до сходу, занурившись у споглядання і думаючи про те добро, яке несе в цю хвилю дерево...

„Господар лісу“ не скуний. Дуб дарує вельми могутню біоенергію, навіть з надлишком, від якої думки стають яснішими й „дужчими“. Ще в давні часи рекомендували тим, хто займався розумовою діяльністю, перш ніж почати обмірковувати якусь проблему, постояти під дубом. Чимало й наших сучасників користуються цією порадою. А от сосна наповнює біополе людини „густою“ енергією, піддаючи всі органи її тіла великим навантаженням. Так що сердечникам або схильним до мігрени не варто довго прогулюватись сосновим бором. У той же час акація – універсальний донор. Особливо для жінок. Береза ж, схоже на те, ділиться власною енергетикою найдосконаліше...

В останні роки деякі дослідники цього питання, зокрема російський вчений Овсій Мейліцев, розробляють теорію про те, що в кожній людині

є своє дерево: як „плюсове“, так і „мінусове“. І варто будь-кому визначити їх для себе, бо ефективність свого донора чи споживача набагато вища. „Свої“ дерева за регулярного „спілкування“ з ними можуть, без перебільшення, підтримувати людину в належній фізичній формі. Цікаво б у цьому зв'язку дослідити й гороскопи друїдів...

Посмішка – бальзам для тіла

Сучасна передова медична наука рекомендує зустрічати кожен день усміхом. Ним ви мовби осяєте себе зсередини своїм внутрішнім сонцем, яке дарує людині енергії не менше, ніж світло наше на небі.

Звісно, коли вам зле на душі, ви не зобов'язані посміхатись. Та якщо зумієте переступити через свій гнітючий настрій і подаруєте світові свою шири посмішку, то вам обов'язково стане ліпше, відчуєте мовби безпричинну радість. І навпаки, навмисне зробіть сердитим своє обличчя, то через хвилину-другу почуватиметесь зле, будете готовими ображатися і з найдрібнішого приводу, навіть надуманого. Такий стан пригнічує нерви, що в свою чергу паралізує діяльність серця й легенів. А запис серцевих імпульсів у цей момент показав би повну депресію.

Сміх же створює цілком протилежний ефект. Він є, по суті, певною фізичною вправою, котра гармонізує циркуляцію крові та душевної енергії. І отже, сприяє зміцненню здоров'я...

Староіндуські мудреці рекомендували кожному, перш ніж піднятися з ліжка вранці, від душі посміятися хоча б хвилину-другу, навіть якщо цього й не хочеться робити. Така „сміхохвилинка“ давала заряд бадьорості й здоров'я на цілий день. У Біблії сказано: „Веселе серце добродіє, а печальний дух висушує кості“.

Виявляється, в людському мозку є особлива речовина, схожа за своєю структурою і впливом на морфії. Вона виділяється лише під час сміху і є для тіла свого роду анестезією, цілющим бальзамом від недуг чи від життєвих незгод. Нинішня наука поволі й потрохи доказує правоту давніх мудреців у тому, що сміх, крім усього іншого, очищує і щитовидну залозу...

Любов – цариця здоров'я

На початку 70-их років в університеті американського штату Огайо проводились досліді на кроликах: їх спеціально годували надмірно сиєю їжею з тим, аби прослідкувати процес розвитку атеросклерозу, викликаного неправильним харчуванням. Як і очікувалось, у піддослідних значно підвищувався вміст холестерину в крові, а потім розвивались характерні пошкодження артеріальних судин. Та разом з тим було виявлено виняток із правила: в організмі декількох тваринок ступінь завдано шкоди був набагато нижчим, ніж у решти.

З'ясувалося, що молодий асистент, котрому було доручено наглядати саме за цією групою кроликів, перед тим, як годувати тваринок, виймав їх з кліток, погладжував, пестив, ласкаво м'яв за вуха і т.д. Цього виявилось досить, щоб більшою мірою неутралізувати руйнівну дію нездорової, неприродної дієти. Словом, захистом від смертельних доз холестерину послужила любов, чуйне ставлення до тваринок.

Що це стосується й людей, довели ізраїльські медики. Вони провели дослідження десяти тисяч чоловіків із серцево-судинними захворюваннями і зробили висновки, що ті з пацієнтів, у кого сімейне життя благополучне, вдвічі менше хворіють. А часто занедужують чоловіки, котрі рано овдовіли.

Любов насправді є потужною духовною силою. Чим більше віддаємо її навколишнім людям, тим гарнішими й здоровішими вони є. Але діє тут і принцип зворотного ефекту. Чим більше любові даруємо світові, тим більше наповнюємось цим почуттям самі. Так, ніби хтось віддячує за любов.

Любов – найуніверсальніший засіб профілактики чи не всіх і будь-яких захворювань...

м. Івано-Франківськ

УСМІХНІМОСЯ!

Американська історія

*Два поліцисти автом їдуть,
А два бандити банк грабують.
Два поліцисти їдуть, їдуть,
А дві команди бейсбол грають.*

*Два поліцисти виклик чують,
А два бандити банк грабують.
Два поліцисти – швидко, швидко!
А дві команди бейсбол грають.*

*Два поліцисти вже у банку,
А два бандити ще у банку.*

*Два поліцисти – вже у небі,
А два бандити – вже у пеклі.*

*А дві команди бейсбол грають.
Бабай.*

(„Лис Микита“, ч. 5, травень, 1972 рік)

Олександр ГОРБОВСЬКИЙ

РОЗУМ І ГОЛОС РОСЛИН

Скільки разів погляд наш пробігав мимо плюща чи хмелю, чи винограду, чи в'юнкої трави, що лізуть високо по стінах. І мало коли ми звертаємо увагу на те, як доцільно, навіть розумно ці рослини ведуть себе в межах відведеного для них буття.

В'юнка рослина свої парості простягає зовсім не туди, куди пощастить. Як лише на шляху їй на стіні виявиться цв'ях чи виступ, вона тут же спрямує свій пагінець до нього. Якщо ви поставите в'юнець перед вибором – на однаковій віддалі вб'єте два цв'яхи, то він без вагань попрямує до того, який у більшій мірі загнутий або заіржавілий – тобто до того, за який йому буде легше вчепитися. Непримітний хміль, скромненький в'юнець, квасоля чи горох, не маючи органів зору, здатні в невідомий для нас спосіб сприймати і розрізняти предмети на віддалі.

Як людина живе серед людей, так рослина існує в середовищі іншої зелені. І вони вміють розпізнавати, розрізняти одна одну. От зверніть увагу, як в лісі ростуть дерева. Якщо одне дерево виявляється занадто близько до іншого, то його гілля починають згинатися, даючи іншому клаптик простору і світло. Та коли замість дерева виявиться який-небудь неживий предмет – стовп, мур чи скела, цього не стається.

На болотах росте комахоїдна рослинка – росянка. Листочки її, вкриті тонкими, липучими волосками, завжди готові схопити й зужити на обід яку-небудь „замріяну“ комаху або комарика. Варто піднести на чотири-п'ять сантиметрів на кінчикові голки муху, хоч би й неживу, як волоски відразу тягнуться у бік здобичі. Але не пробуйте ошукати її! Якщо на кінці голки ви піднесете щось неістівне, росянка його проігнорує.

Мало того. Рослини здатні, виявляється, в якийсь спосіб сприймати й те, що є під землею. В сухих степах, в пустелі чим ширше вдається рослині розкинути корені, тим більше вона має шансів вижити. Куш, котрий там живе, в пошуках вологи простягає своє коріння в різні боки, скільки вистає сил. Проте якщо десь на його шляху вже живе інший куш, то обидва вони відразу зупиняють рух коренів назустріч один одному. Їм чужого не треба.

І що важливо – розпізнання відбувається на віддалі. Корені впізнають один одного здалека, не дотикаючись, через шар піску.

Вчений так описав один з експериментів: „При мені ячмінний паросток буквально „кричав“, коли його корінь опустили в гарячу воду“. Цей „крик“ вловив спеціальний і дуже чутливий електронічний прилад, на білому листку накресливши пером-самопискою „агонію ячмінного паростка“.

Виявляється, не лише прилад, але й інші рослини, якби вони були поруч, могли б сприйняти цей „крик“ життя, яке гине. Як вони генерують сигнали і як приймають їх, наука достеменно не знає й досі.

До того ж, рослини чують голос не тільки собі подібних...

„Детектором брехні“ користуються вже не один десяток літ. Сам по собі прилад цей досить простий, складається з самописця і давачів, які прикріплюються на людині. Й от якось в голову ньюйоркському інженерові Клайвові Бакстерові прийшла ідея під'єднати ці давачі до листя рослини.

Закріпивши давачі на віконній квітці в лабораторії, він вирішив перевірити, чи покаже що-небудь самописець. Самописець не рухався, квітка мовчала.

Так тривало, поки якогось дня там же, поруч з філодендроном, на якому стояли давачі, хтось не розбив яйце. У той же момен самописець смикнувся, викресливши лінію до верхньої межі аркуша. Рослина реагувала на загибель живого! Дослід повторювали багато разів, і кожного разу рослина реагувала миттєво.

Виявилось, що рослина чує голоси й інших істот, ще дальших від неї за середовищем існування. У тій же лабораторії працівники, горюючи обід, опустили в окріп креветку. Самописець, з'єднаний з тим же філодендроном, знову відреагував на це в найактивніший спосіб.

Так само безпомилково і миттєво рослина реагує, коли щось стається з людиною. Особливо коли ця людина небайдужа для рослини – доглядає її, підливає. Якось К. Бакстер випадково порізав палець і припик йодом, самописець тут таки смикнувся і став рухатися. Тобто квітка реагувала на біль людини.

Рослина легко визначає „вбивцю“ своїх побратимів, навіть якщо вона сама не була присутньою під час злочину. Не один раз перед квіткою один за одним проходили учасники тесту. Самописець час від часу викреслював різкі лінії уверх. Це квітка реагувала так на тих, хто недавно косив траву, прополював городину, виривав рослини або зрубував дерево.

„Під час одного з дослідів на Фльориді, – писав відомий англійський біолог Л. Ватсон, – цикламен звинуватив відразу двох з шести підозрюваних. Я запросив їх, щоб дещо запитати, і довідався, що один справді був винен, а інший годину перед тим косив клюмбу перед власним домом. Він прийшов, не відчуваючи за собою ніякої провини, однак для рослини було ясно що в нього „руки в крові“.

Про те, що рослини небайдужі до того, що їх вбивають або заподіюють їм шкоду, ми дізнаємося тільки тепер, й то лише завдяки приладам, які засвідчують це. Люди тонкого духовного сприймання вже давно знали про це. „Листок на дереві зелений, і ти його зірвав без потреби. Хоч це й не гріх, та чомусь шкода й той листок, шкода все створіння серцю, яке навчилося любити“ (Силуан, афонський монах). Будь яку дію, котра йшла на шкоду рослинам, цей любомудр вважав незгідною із вченням про благодать Божу.

Під час експериментів з'ясувалося також, що рослини здатні сприймати слова, звернені до них. Відомий американський ботанік Лотер Бурбанк, коли хотів створити новий сорт, просто довго розмовляв з росли-

ною. Наприклад, щоб одержати неколючий кактус, він багато разів повторював до паростків: „Колючки вам непотрібні. Вам нема чого і кого боятися. Я захищу вас“. І це було єдиним, що він робив. Можна це вважати чудом, але сорт, відомий до того часу своїми голками, став рости без голок і передав цю властивість своїм нащадкам. Тією самою метою Бурбанк вивів новий сорт картоплі, ранні сливи, різні сорти квітів, плодових кушів і дерев, які дотепер носять його ім'я. І всього цього він досягнув, просто розмовляючи з ростками, спілкуючись з ними, як з істотами розумними. Факт цей, звісно, фантастичний, проте від цього він не перестав бути фактом. І при цьому він далеко не єдиний.

На Кавказі, наприклад, давно відомо, що рослині якимось дивом відомо, коли їй погрожують. В Абхазії мені селяни розповідали, як вони чинять у випадку, коли дерева перестають давати плоди. Треба як слід розгніватися, взяти сокиру, підійти до дерева і кричати: „Якщо ти не поправишся, то зрубав, так і знай!“

Я не повірив би в це, якби мій приятель, інженер, людина, яку в Сухумі поважає кожний, не показав мені у своєму саду помаранчевий куш, всуціль вкритий плодами. І розповів: „П'ять років підряд він навіть не цвів. Я все терпів, чекав. В минулому році я розсердився на нього і накричав, що восени зрубав й посаджу на цьому місці інший куш. І він послухався, став плодоносити“.

А рослина, з якою розмовляють ніжно, ласкаво, росте краще і швидше. Про садівників, в яких приживається кожний саджанець, в Америці і Англії кажуть: „У нього зелений палець“.

І ще варто сказати про дивовижну силу рослин, навіть їхню могутність.

Англійський науковий журнал „Нью Саєнтист“ подав такий випадок. В одному містечку помітили, що асфальт в якійсь місцині став буквально на очах людей напухати. До вечора він тріснув, а з-під нього з'явилася блідо-рожева поганка на тоненькій ніжці. Як могла ніжна тканина гриба розірвати товстий шар асфальту?

Можна думати, що чим слабіший, беззахисніший паросток, тим з більшою силою виходить від нього якась невідома енергія, долаючи всі перешкоди на шляху її росту.

Мова йде про ті сили і енергії, які людям невідомі і незбагненні. Ясно лише, що ні квола ніжка поганки, ні стебельце трави самі по собі не можуть підняти і розірвати асфальт. Це здійснює певне енергетичне поле.

Є вже способи виявлення цього поля. Ще в 30-ті роки подружжя Кірліян відкрило, що коли листок рослини розмістити у поле високої частоти, то можна побачити яскраве сяяння довкола листка. Коли при цьому частинки листка відривають, сяючий контур його залишається таким, яким був до цього, тобто далі висвічує лінію зеленої тканини, яку відірвано. Це може означати, що кожна рослина має енергетичний „каркас“, котрий пронизує її наскрізь.

Дехто пропонує такий спосіб виявлення поля довколо рослини: повісьте невеличкий тягарець за нитку і на вказівному пальці потримайте його над рослиною. Не в усіх, але в кожного другого тягарець почне рухатися по колу

за годинниковою стрілкою. Чому це відбувається, з позицій офіційної науки не може пояснити ніхто. Але є фактом, що на тягарець діє якийсь поле.

Деякі дослідники називають його „холодною біоплязмою“, біополем рослин. І про цю енергію, котра заповнює рослину, як рідина посуд, люди знають віддавна – знають те, що ця енергія, чим не була б вона, діє добре. Згідно з практикою шаманів, увійшовши в ліс, слід розглянутися і відчувати серед дерев те, яке „відгукнеться“. Якщо людина зможе відчувати любов до цього дерева, ніжність, і дерево „дозволить“, вона може обхопити його руками і якийсь час отак постояти. Після цього вона почує себе відпочилою і відновленою. Такий відпочинок практикували американські індіанці під час полювання і тяжких переходів.

Рослини і дерева – згустки енергії: про це знала і східня медицина. Йдучи за її рекомендаціями, лікар Бісмарк радив канцлерові вельми незвичний спосіб відновлення сил: відчувши втому, підходити до дерева і, обхопивши стовбур руками, стояти так з пів години. Те, що така твереза і прагматична людина, як Бісмарк, виконувала цю пораду, свідчить, що були добрі результати. Енергія дерева, його „каркас“, „аура“, „мабуть“ вступають у певний резонанс з людиною, з енергетикою її тіла.

Нью-Йорк

УСМІХНІМОСЯ!

Дорогий Лисе!

Чи ти зауважив таке в нас явище, що коли звертаються до людей по гроші, то пишуть по-українськи. А коли вже зберуть, тоді у письмах переходять назад на англійську мову.

Іван Портфель

(„Лис Микита“, ч. 7-8, липень-серпень, 1979 рік)

Олександр ГЛІБКО

ЧАСТІШЕ ВСТАВАЙТЕ З-ЗА КОМП'ЮТЕРА

Людська цивілізація за своє існування з покоління в покоління витрачала ресурси планети, знищувала природу, поставивши Землю на межу екологічного вмирання. Та не менш безглузда людина і щодо самої себе, щодо свого здоров'я і психіки.

Протягом тисячоліть склався певний стереопит засвоєння друкованих символів, виникла система оволодіння читанням, були випрацьовані способи, котрі сприяють швидкому виникненню асоціативних зв'язків при сприйманні друкованого слова.

Та ось настало ХХ сторіччя... На зміну книжкам і перові в людську цивілізацію увірвалися телевізори, відеомагнітофони, почалася ера комп'ютерів.

Сьогодні вже в будь-якій країні рідко можна побачити молоду людину з серйозною книжкою в руках, у кращому випадку це буде модний журнал або детектив. Виникає враження, що електронічні засоби масової інформації перемогли друковане слово, залишивши ті структури мозку, котрі зчитували слово зі сторінок книжок. З'явилося нове покоління людей, якому властивий особливий менталітет, інший, аніж мислення попередніх поколінь, котрі не знали телевізії і комп'ютерів. А це означає відхід від традиційних видів образотворчого мистецтва, класичної прози, поезії.

Й ось – сторіччя ХХІ, нове тисячоріччя, епоха комп'ютеризації. Дослідження, які проводять спеціалісти зі соціальної психології, засвідчують, що школярі, у навчанні яких активно використовувалися комп'ютерні технології, значно відстають у здатності до словесної творчості і усних обрахунків від своїх „менш розвинутих в сенсі комп'ютеризації“ ровесників.

Значна частина теперішніх старшокласників має проблеми під час елементарного застосування таблиці множення.

Комп'ютер формує жорсткість мислення, змінює характер мотивації багатьох реальних вчинків, підмінює емоційне сприймання світу раціональним, чисто логічним підходом до дійсності. Мова йде про значно важливіші речі, ніж давня суперечка про переваги і недоліки „фізиків“ та „ліриків“.

Людський мозок здатний переробляти інформацію, котра надходить до нього, в обсязі 16 біт за хвилину.

Інформаційний потік, який високою хвилею налітає на людину з сучасних засобів комунікації, є сильним психотропним збудником, набагато перевищуючи критичний рівень подразнення кори головного мозку.

Сьогодні ми стоїмо перед новим, ще не вивченим процесом зміни морфологічних структур півкуль головного мозку і функцій вищої нервової діяльності людини.

В історії людства було декілька великих науково-технічних революцій, котрі глобально визначили розвиток нашої цивілізації: винайдення колеса, парової машини, розщеплення атомового ядра... На зміну тьм'яній свічці і керосиновому світильникові прийшли електричні лампи, а замість коней вулиці міст заповнили чотириколісний табун. Кожна з цих новацій подалу, але немунуче змінювала щось у свідомості людини, в її ставленні до природи. Далеко не завжди ці зміни були позитивними, проте вони не мали незворотнього характеру, не могли істотним чином вплинути на інтимні структури, які відповідають за вищу нервову діяльність, за процес мислення.

Сьогоднішня ситуація значно серйозніша. Змінюється сам характер сприймання інформації, нейрони „відвикають“ розшифровувати буквенні символи. Природа – економична за своєю сутністю: вона намагається йти шляхом найменшого опору в досягненні цілі, тому засихають старі русла рік, й вони течуть коротшими.

Для прикладу можна подати порушення в обміні речовин в алкоголіків. Існує так званий цикл Кребса – сукупність ферментативних реакцій, які приводять до розпаду вуглеводів, товщі і білків. Цей цикл складається з довгого біохімічного ланцюжка, під час якого організм продукує деяку кількість етилового спирту, необхідного для життєдіяльності. Коли алкоголь починає регулярно надходити ззовні у формі горілки чи портвейну, то ланки ланцюжка, котрі відповідають за продукування власного алкоголю, просто вилучаються з циклу, а з часом і відмирають. Якщо алкоголік вчасно не похмелився, то організм самотійно вже не здатний випродувати навіть найменшу кількість алкоголю. Результат відомий: головний біль, серцебиття, зміна артеріального тиснення, тремтіння рук.

Таке ж „похмілля“ рано чи пізно наступить і в головах людей від надлишку комп'ютерної інформації. Мозок вилучить асоціативні зв'язки, які вже стали непотрібними, перейде на коротший, економніший шлях мислення, відучиться працювати самотійно, без машини. Хто-зна, чи можна сьогодні уявити, до яких глобальних змін психіки може довести цей процес. Щонайменше, людство потрапить у цілковиту комп'ютерну залежність, а це щось страшніше, ніж алкоголізм.

Впровадження комп'ютерних технологій в наше життя немунуче позначається на здоров'ї. Сьогодні цілком певно можна говорити про довгий список захворювань, про справжній комп'ютерний вірус, який вразив значну частину населення планети.

Вчені переконливо довели, що години, проведені перед екраном монітору, рано чи пізно відгукнуться розладнанням нервової системи, позначаться на функції продовження роду.

Хоч виробники комп'ютерів стверджують, що небезпеки для здоров'я людей від довгохвильового випромінювання нема, лабораторні дослідження за-свідчують протилежне: біологічний вплив цих полів спричиняє підвищений ризик захворювання раком мозку і лейкомією.

Тим не менше виробники комп'ютерної техніки наполягають на безпеці своєї продукції, в кращому випадку визнаючи, що коли якась небезпека і є, то вона може бути зумовлена тільки постійним впливом на організм електромагнетних полів значно потужніших, ніж ті, котрі є наявні під час дії домашньої техніки. Іншими словами, якщо ви не спите під високовольтною електролінією або в комп'ютерній залі, начиненій апаратурою, то вам нема чого непокоїтися своїм здоров'ям.

Однак епідеміологічні дослідження встановили зв'язок між дією полів і збільшенням ризику онкологічних захворювань. Професор Н. Вертеймер обстежила будинки 344 дітей, які вмерли від рака, не доживши до 19 років. З'ясувалося, що в дітей, котрі живуть поблизу високовольтних електроліній, шанс смерті від лейкомії чи злоякісних пухлин – в два-три рази вищий.

Ще небезпечнішою вчені вважають дію полів дуже низької частоти, найпоширенішим джерелом яких є комп'ютерні монітори. Комп'ютер середньої потужності створює перед екраном монітора електромагнетне поле дуже низької частоти силою більш ніж в чотири рази мілігауса і ще більшої сили з боків і ззаду.

Доктор Д. Карпентер з Олбанського університету вважає, що саме такі поля винні в 30 процентів випадків виникнення рака в дітей. Серед обстежених в Каліфорнії жінок, які працюють з комп'ютерами понад 20 годин на тиждень, ризик викиднів в 4 рази більший.

Професор Роберт Бекер, піонер досліджень в галузі біологічного впливу електромагнетних полів на людський організм, категорично заявляє: „Якщо жінка завагітніла, їй треба вивільнити від праці за монітором“.

Багато процесів, котрі відбуваються у нервових клітинах, опиняється під дією електромагнетних полів.

Шизофренія, депресія й інші нездорові стани людської психіки відзначаються різною електричною активністю клітин мозку. Стороннє випромінювання, котре впливає на нормальну електромагнетичку мозку, здатне перевести її на рівень депресії, тяжких психоемоційних розладів.

Біохімічна тканина мозку самогубців показала, що в 95 відсотків з них знижений вміст серотоніну – речовини, котра відповідає за самоконтроль людини. Очевидний тісний зв'язок між біохімічними процесами в організмі і емоціями. Дослідження вчених Колумбійського університету переконливо засвідчили, що електромагнетне випромінювання комп'ютера катастрофічно знижує рівень випродукування серотоніну. Це пояснює, чому професія програміста так часто фігурує у сумному мартирології самогубців...

Людина, яка втекла у віртуальний світ комп'ютерних ігор, стає небезпечно залежною від свого кіберпартнера. Свідомість гравця керована, її можна закодувати на певні дії, внести будь-яку інформацію у підсвідомість, зробити з людини робота.

Сюжет в якійсь мірі фантастичний, але варто згадати, скільки разів великі відкриття науково-технічного генія людини ставали причиною катастроф, загибелі людей, щоб ще і ще раз застановитися над новою небезпекою, що загрожує всім. Зупинити прихід комп'ютерної епохи неможливо, зменшити небезпеки, які чатують на людину перед екраном монітора – необхідно!

Ось декілька найпростіших правил, які допомагають зберегти здоров'я.

Найвідповідальніший період розвитку психіки людини – вік від трьох до п'яти років. Оберегайте дитину в цей період часу від комп'ютерних ігор. Слідкуйте за тим, щоб захоплення комп'ютером не замінювало живого спілкування дитини з її ровесниками.

Навпаки, нехай комп'ютер допоможе урізноманітнити дитячі ігри. Скажімо, скласти і видрукувати запрошення на домашнє свято, вітальну листівку, генеалогічне дерево вашої родини. Розвивайте пам'ять не тільки комп'ютера, але й власну: вивчіть вірші, якщо зможете, згадайте таблицю множення, формулу довжини кола, дату відкриття Америки чи великих битв. Працюючи з комп'ютером, через 30-40 хвилин робіть невеликі перерви, під час яких корисно подивитися на дерева, на акваріумних рибок, на гарних жінок. Не економте на захисному екрані монітора – здоров'я все одно дорожче! Спрямовуйте задню частину монітора на зовнішню стіну: частина випромінення обмине вас і ваших домашніх.

„ЯК ВІЙСЬКО, ЧОРНОБИЛЬ СТОЯВ НА СТОРОЖІ...“

У кінці 20-их років минулого сторіччя – Боже, ХХ сторіччя – вже минуле! – у серії „Красне письменство“ видавництво „Рух“, на замовлення Книгоспілки видало книгу Степана Руданського „Співомовки“ (вибрані твори) з передмовою Івана Лизанівського. Точної дати видання на невеликій за форматом книжці, віддрукованій харківською, тобто столичною, урядовою друкарнею імені Фрунзе накладом у 3000 примірників, чомусь не вказано, але з цілої низки ознак випливає десь 1926-ий чи 1927-ий рік. Тобто український ренесанс 20-их років йшов до свого логічного завершення, але чорні часи сталінських репресій ще не настали.

На сторінках 11–12 „Співомовок“ можна прочитати вір „Могила“, під яким стоїть дата: „1857. 25, VIII“. Вірш чудовий, хоч до співомовок як винайденого Руданським жанру він, подібно до багатьох інших творів, вміщених у цій книжці, жодного стосунку не має. Це лірико-філософська і мінорна за настроєм поезія, де в образі могили – піраміди українських степів, – занепащеної „пращурів великих правнуками поганими“, змальовано невеселу долю України, „нашої – не своєї землі“.

„Ну й що?“ – байдуже запитає читач. А річ у тому, що вірш „Могила“ видавництво „Рух“ – чи за власним бажанням, чи за чиясь (може цензорів?) вказівкою – подало у вкрай урізаному вигляді, а точніше – без 14 рядків, які за всіма ознаками можна вважати ключовими. Отже, мінорний тон вірша Степана Руданського ніби зберігся, але читачеві з поданого тексту не зовсім зрозуміло, чому ж так сильно побивається за Могилою–Україною поет. Аби сьогоднішній читач не сушив собі голови і не вгадував, про що йдеться, подаємо вірш „Могила“ у повному обсязі, а потім – окремо – спинимося і на більш ніж дивних вилученнях тексту (вилучені рядки виокремлюємо шрифтом):

*В степах, де гриміла козацькая сила,
Від світа-потопу лежала могила;
Лежала могила, як тая цариця,
Що ї зашептала на сон чарівниця...
І стан її пишний трава покривала,
І голову сонну калина вбирала;
І гілля калини плелось косами
І кетяги красні спадали биндами.
Із лівого боку, словами ізрита,*

Лежала край неї камінная плита.
 Чи прошлого пам'ять, чи того, що буде,
 Що писано в ній, – не відають люди.
ЯК ВІЙСЬКО ЧОРНОБИЛЬ СТОЯВ НА СТОРОЖІ
І ПІСНІ ЙІ ПІЛИ ПТАШЕНЯТА БОЖІ.
 Скажіть мені, люди, кому з вас не мила,
 Кому з вас не любя була та могила...?
ЗІЙДІТЕСЯ Ж, ЛЮДИ КРАЙ ДОРОГИ СТАНЬТЕ...
СТИСНІТЬ СВОЄ СЕРЦЕ – НА МОГИЛУ ГЛЯНЬТЕ...!
 Могило, могило, Ти тишина могило!
 Де ділися чари? Краса куди сплила?
КОСА ІЗ БИНДАМИ ЛЕЖИТЬ КРАЙ ДОРОГИ.
ПОКОШЕНЕ ВІЙСЬКО ДОЛОМЛЮЮТЬ НОГИ.
 Проїшли тяжкі плуги через твоє тіло!
 І пишнес тіло, як вугіль, зчорніло...
 Один тільки камінь край тебе біліс,
 Та вже письмо друге на ньому рябіс...
 І поле зчорніло, коріння зсихас
 І бусел перистий на скибах ступас...
 Спороз плуг тяженький, задряпало рало,
 І з рани насіння не рідне попало.
 Запало насіння, коріння пускас,
 І силу чужую без жалю спивас...
І В МІСЯЦІВ КІЛЬКА КРАЙ ТОЇ МОГИЛИ
З ЧОРНОБИЛЕМ РАЗОМ КОНОПЛІ ВРОДИЛИ!
ЧОРНОБИЛЮ МНОГО! ПОДИВІТЬСЯ, ЛЮДИ!
НО БОГ СВЯТИЙ ЗНАЄ, ЩО ТО ЗА РІК БУДЕ...
ДЕ БУЛА КАЛИНА, ТАМ НАП'ЯТА БУДА...
НА ВЕРХУ МОГИЛИ ЧОРНОБИЛЮ ГРУДА...
І ДИМИТЬ ЧОРНОБИЛЬ, ЗАКИМ ЗАПАЛАЄ...
І „ВІЧНУЮ ПАМ'ЯТЬ“ БОЖИЙ ПТАХ СПІВАС...

Проаналізувавши виокремлені мною рядки, – вилучення 1926 чи 1927 року, – нетяжко зробити висновок: комусь уже тоді, напередодні великих зламів, колективізації, голодоморів і репресії безневинна трава чорнобиль, з якихось загадкових причин, муляла очі. Як і „нап'ята буда“ (тобто захисна будівля), в якій, напруживши уяву, легко впізнати саркофаг. А може, в когось викликав небажані асоціації її сам корінь „п'ят“ у слові „нап'ята“, присутній у „розп'ятті“ й у „Прип'яті“? Степан Руданський ніколи не претендував на лаври Нострадамуса, хоча й не замикався на сатирично-бурлескному жанрі. Зі шкільної лави ми знаємо про його „Вовків“ або „Попа на пущі“ (по-своєму геніяльні речі!). Але ж були і ліричні перлини („Повійі, вітре, на Вкраїну“), і поезії громадсько-політичного звучання („Геїі, бики“, і глибокі історичні поеми про Павла Полуботка, Івана Мазепу, Павла Апостола, і поетичні перекази Гомерової „Іліяди“, біблійних легенд... Може, досліджуючи

останні, Степан Руданський і натрапив на „звізду Полин“ і це втілилося у такі от воістину віщі одкровення?

Коротке, мов спалах, життя. І творчість, яку Сергій Єфремов у тому ж 1926 році охарактеризував стисло і влучно: „Самотній співець“. Шевченко пробудив „паралітика на роздорозжж“ від тривалої сплячки, але треба було в Україні народитися шляхетній і твердій, мов криця, людині, яка в часи найпохмурішої і найжорстокішої реакції, коли, по суті, мовчало все, що було українським, знаходив у собі мужність зводити того „паралітика“ на ноги. То був хрест Пророка, і хіба не дивно, що цей пророк бачив трохи далі, ніж його сучасники, і бачив саме те, що було вкрай важливим і доленосним для його Вітчизни?

Про автора:

Микола Цівірко – київський історик і журналіст.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

УСМІХНІМОСЯ!

Поет

– Чи твій чоловік має якісь прибутки з віршів?

– Має! Вислав до редакції шість віршів, а звернули йому аж дев'ять.

(„Лис Микита“, ч. 7-8, липень-серпень, 1979 рік)

Ювілят – це людина, тимчасово звільнена від критики.

(„Лис Микита“, ч. 6, червень, 1971 рік).

VII. ЗВИЧАЇ ІНШИХ НАРОДІВ

Марина УВАРОВА

ЩО ЗНАЧИТЬ ЧАЙ ДЛЯ ЯПОНЦЯ

Якось всесвітньовідомого японського кінорежисера Акіру Куросаву запитали, чому, на його думку, європейське кіно і взагалі західня культура вже давно перебувають в кризі ідей, форм, жанрів, й цікавість до них все меншає, а до японського кіно і в цілому до всього східного тільки більшає. Куросава відповів: „Це тому, що ми, на Сході, не розучилися споглядати...“.

Про те, що японці можуть годинами споглядати Фудзіяму, милуючись з її мінливості, або про те, що кожної весни вся нація виходить споглядати миттєву красу розквітлої вишні, знають усі. Але що можна годинами сидіти на затерплих колінах і, не кліпаючи, дивитися на те, як заварюють чай, – знає не кожен з нас.

До нашого європейського розуміння „напитися чаю“ це не має ніякого, навіть найдальшого стосунку. Бо в нас що – дрібка чаю й окріп.

В японців все по-іншому. У них лише одного начиння для цього доходить до сотні: дерев'яний черпачок для води, бамбукові ложечки і лопаточки різних форм для накладання чаю, чайниця, кисет для чайниці, дерев'яна тача, накривка, підстава для накривки, піяла, бамбуковий віничок для збивання чаю, палочка для солодоців і т. д. Воду вони використовують гарячу, але не окріп. Проте головна різниця – сам чай.

По-перше, він живий. Принаймні так вони з ним поведуться. Він повинен дихати, не перегріватися, не перестуджуватися, ніч проводити в холодильнику. По-друге, при ньому не можна голосно розмовляти, щоб нехотючи не образити. Він ніжний, боїться грубих слів і дотиків. Якщо, наприклад, треба з більшого посуду частку його пересипати в маленький, то роблять це не так, як ми – відразу з посуду в посуд, а помалу, мініатюрними бамбуковими ложечками. При цьому кожного разу повертаючи слоїк на 180 градусів вліво від себе – інакше не вийде рівної гарної гірки. А чай не терпить нічого негарного. Він може втратити свою силу.

По-третє, він у них не листовий, як у нас, а порошковий, смарагдового кольору. Вирощують його на спеціальних плянтаціях під решітчастим бамбуковим дахом, який закриває 90 відсотків сонячного світла – він його не любить. Збирають і висушують також за старовинною технологією. Перемелюють руками на невеликих гранітних жорнах, дуже довго – за годину одержують грамів зі 40 такої пудри, не більше. Тому задоволення це не належить до дешевих. Ціна хитається від 80 до 300 доларів за 100 грамів порошку.

Смак гарячого чаю нагадує суміш легкої ванілі і морських водоростей, а запахом – настій свіжозвареної хни – хто фарбувався, той знає. З незвички спочатку й не зрозумієш, подобається він тобі чи ні. Але вже після третього ковтка думаєш: подобається і навіть дуже. Є в ньому якась вишуканість і первісна справжність – простота й водночас складність смакових відтінків.

Чай для самурая – квінтесенція життя, останнє, що він випивав перед смертельним боєм. Ще можна сказати, що це вершина гори, під якою стоять і багатовікова традиція, і живе дійство. На твоїх очах жінка з не-тутешнім поглядом, у шовковому кімоно і білосніжних шкарпетках з прорізами – за модою Середніх віків – неквапливо, весь час кланяючись і не підносячи очей, граціозно й чітко щось робить з усіма тими горнятками, глечичками, палочками і черпачками. Мовби давній алхімік, щось доливає, протирає й без того стерильно чисте начиння, накриває шовковою (салфеткою) і знову протирає. Її рухи, як в уповільненій пантомімі, продумані і прораховані до міліметра. Вона бере довгу ручку дерев'яного черпака для води саме в тому місці, де належить згідно з етикетом, ні на мікрон ближче. Кожний предмет, мовби підкорюючись особливому ритмові, вона повертає від себе двічі за годинниковою стрілкою, тому що кожен предмет має своє обличчя, й буде неввічливо щодо гостя, як, скажімо, горнятко обличчям буде дивитися не на нього.

Це незрозуміле і таємне життя предметів заворожує і захоплює, як гарний ієрогліф. На неї дивишся, точніше – споглядаєш, не відриваючись. Мовби це вогонь у печі або вода в ріці. Минулого нема і Майбутнього нема. Є тільки Тепер. Такий безперервний *present continuous*. Ти раптом стаєш частиною процесу. І в цей самий момент дрібними кроками з незліченними поклонами жінка в кімоно підходить до тебе, потім складається в декілька разів, наче листок оригамі і, нарешті, встає перед тобою на коліна й подає керамічну піялу з гарячим настоем, зверху якого лежить легка повітряна пінка. Недовзі там залишаються лише зелені пухирці від пінки – чай випито.

Однак до кінця ще далеко. Згідно з етикетом, тепер треба споглядати горнятко. Покрутити його в різні боки, роздивитися всі нерівності і пошархлості й подивуватися майстрові, який виготовив його. Після цього з такими ж поклонами горнятко забирають, і дія неквапно й самозабутньо, лише в зворотньому порядку, повертається до початку шляху, залишаючи в тобі відчуття спокою і якоїсь незваної досі впевненості у своїх силах.

– *Пане Нісікава, що ж є найголовнішим у чайній церемонії?*

– Дозвольте, я спочатку дещо уточню. Чайне дійство європейці звичайно перекладають як „чайна церемонія“, „ритуал“. Однак це не зовсім правильно, занадто вузько. Слово „церемонія“ стосується тільки деяких аспектів чайного дійства – наприклад, храмових приношень як знаків вищої шани або поминального чаю в пам'ять про когось. Два ієрогліфи Та-дзі перекладається як „чайне дійство“. Це живий процес пізнання.

– *Щось близьке до пошуку істини?*

– Щось близьке. Але це лише спрямування пошуку, щось таке, що відбувається весь час, кожної миті і стає істиною лише у свідомості

нашого рухливого світу. Адже ж рухається все – і довколишній світ, і наша свідомість, і об'єкти нашої свідомості.

– Скажіть, скільки років треба вчитися, аби оволодіти всіма премудростями чайної справи?

– Я вчуся все життя. А ось та жінка, котра готувала для вас чай, вчилася чайній справі десять літ. І буде продовжувати навчання й далі. Бо чаєпиття – це дійство, яке доведене до певної межової досконалості, навіть за межової...

– Що ви маєте на увазі?

– Поясню це на прикладі чайної піяли, з корткої ви пили. Ви звернули увагу, що вона не цілком правильної форми, не абсолютно кругла, на її боках є навіть невеличкі ямки, наче певний гандж. У непосвячених може скластися враження, що її виготовляв не майстер своєї справи, а новачок. Проте це оманливе враження. Насправді це горнятко створював спеціаліст, який досконало володіє технікою кераміки. Йому б не склало труда зробити горнятко ідеально гладеньким і абсолютно круглим. Але він дійшов до вершини гори, тобто своєї майстерності, і зробив ще один крок на своєму шляху – вернувся до підніжжя й знову став учнем.. Тільки вже на новому рівні, з досвідом своєї досконалості. Й він знову відкритий до пізнання, до сприймання чогось нового. Тому лише майстер, який ступив за межі досконалості, може дозволити собі творити такі, на перший погляд, „недосконалі“ речі.

– Всім відомо, що чай прийшов з Китаю, але там усі п'ють листвяний, тим часом в японській традиції він порошковий. Чи є ще якісь країни, де п'ють порошковий чай?

– Ні. В цьому розумінні японська культура чаєпиття – унікальна. Чай справді прийшов до нас з Китаю, й навіть один час там також пили порошковий чай. Та в Середні віки перейшли на листв'яний – він простіший, повсякденніший. А в Японії його відродили і розвинули. Засновником нинішньої чайної школи є Сен Рикю, майстер, який жив у XVI сторіччі в Кіото. Він сформулював головні ідеали філософії чаєпиття, він називав це – Шлях чаю, – гармонія, повага, чистота і спокій. Це складна синтеза світської, монастирської, самурайської і багатьох інших культур.

– Ви очолюєте представництва чайної школи у Східній Європі, а скільки всього у світі таких представництв і в чому полягає їхнє завдання?

– Всього їх у світі близько сорока. Головне їхнє завдання – розвивати чайну культуру не лише в рамках японської культури, але й інших країн. Знайомити з практикою чайної справи.

– А чи не може вплив інших країн згубно позначитися на японській чайній традиції, зруйнувати її унікальність?

– Її неможливо зруйнувати. І ми не відгороджуємося ні від кого. Навпаки. Ми відкриті для всіх, хто хоче пізнати й вивчити чайну справу. Сильні культури не руйнуються, а тільки збагачують одна одну, дозволяючи своїм поглядом побачити щось нове в самих собі. Їхній взаємовплив – плідний. Це небезпечно тільки для сурогатів. Все справжнє, автентичне не боїться нічого. Адже ж не може ніякий геніяльний поет зруйну-

вати іншого геніяльного поета. Так і чаєві ніхто нічого не може заподіяти. В Китаї тепер живе прямий, п'ятнадцятий за порядком, нащадок Сен Рикю – Хоунсай, керівник чайної школи Ура Сенке.

За п'ятнадцять поколінь нічого не змінилося ні у філософії, ні в принципах чайної справи. Це так само, як вода чи вогонь, чи вітер – з ними нічого не може статися. Що б не траплялося в житті, які б на складалися ситуації – треба продовжувати займатися чаєм. Вивчати практику його приготування. Адже жодне часпиття ніколи не повторює попереднього.

– Чаєпиття, яке щойно відбулося, певна річ, не найдовше, однак я ледве досиділа до кінця – затерпли ноги, плечі й весь час хотілося спати. Скажіть, як вам вдається уникати усіх цих незручностей і сидіти так просто й гарно?

– Так, це був зовсім короткий чай. Повне чайне дійство триває звичайно чотири-п'ять годин. І витримати його без необхідного підготування дуже тяжко. Потрібні роки, щоб цього навчитися. Однак те, що ви відчуваєте певні незручності, не повинно пригнічувати вас. Ще п'ять століть тому Сен Рикю називав три вади чайної справи: сонливість, розпорошеність в думках і неправильне положення тіла. Навчитися уникати їх за один день і навіть за рік неможливо. Повинна змінитися свідомість, а нею – й тіло. Чай вчить зосередженості, безперервній праці над собою. Він навчає, що справжня духовність відбувається не в горах чи монастирях, не при пожежах чи інших надзвичайних ситуаціях, а у звичайному, повсякденному житті. Й звичайний стан думок людини, стан її свідомості – це і є її життєвий подвиг, її шлях.

Ману МАХЕДЕВАН

СВЯТО ВЕНЕШВАРА У БХІЛІВ

Століттями бхіли жили відокремлено, поза межами того, що ми називаємо цивілізацією. Осідали вони поза селищами, на схилах гір, ставлячи свої глинянки там, де був клопоть придатної для обробітку землі.

Бхіли – вправні і сміливі мисливці, навіть „Махабгарата“ згадує одне з їхніх племен, що вславило себе войовничістю. В пізніші часи англійці стали брати бхілів на службу в індійську королівську армію і навіть зформували з них окремий корпус.

Намагаючись визначити, звідки взялися бхіли, можемо тільки сказати, що вони належать до групи протоіндійських народів, представники яких відрізняються кучерявим волоссям, темною шкірою, приземкуватою, міцною поставою. Подібно до інших аборигенів, чоловіки і жінки племені бхілів одяжі майже не носять – просто огортають бедра шматком тканини, залишаючи верхню частину тулуба відкритою. Не знаючи ткацтва, вони купують тканину за роги тварин, цілющі коріння й трави, різні плоди.

Хоч бхіли ходять напівроздягнутими, вони, особливо жінки, люблять прикраси з рогу, срібла і міді. Бор – срібна прикраса у формі кульки, яку носять на чолі; джхела – закріплюється у волоссі і нависає над вухами; панде – три маленькі сережки, котрі носять у верхній частині вуха; туссі – маталевий обруч довкола шиї. Крім того, жінки одягають намиста і браслети.

Бхіли – анімісти, тобто одушевлюють усі природні об'єкти і явища, наділяють все суще душею і вважають гідним шани та поклоніння.

Невід'ємною рисою культур майже всіх народів-аборигенів і давніх суспільств є культ поклоніння мертвим предкам – традиція, котра виникла зі страху перед невідомим. Люди вірили, що коли не задобрити мертвих, то ті можуть наслати біду на своїх родаків, що залишилися у цьому марному світі. Бхіли також вірять у це і щороку в день повного місяця в лютому (по їхньому: магх) відзначають свято Венешвара, головним моментом якого є ритуал пошанування предків. Всі інші свята і церемонії маскують лише другорядне значення.

Більшість подій релігійно-громадського життя в Індії супроводжуються мелями, тобто ярмарками. Не є винятком і свято Венешвара в Дунгарпурі, штат Раджастхан. Тоді за декілька днів продається і купується стільки товару, скільки мешканці невеличкого міста чи села не купують за цілий рік.

Бхіли на цих ярмарках виступають в ролі покупців, бо усі вони живуть вельми скромно, володіючи невеликими клапками землі або працюючи в наймах у заможніших селян, або ж провадять кочівницьке життя, переганаючи отари овець чи корів з пасовиська на пасовисько.

Що ж до торгівців, то вони з'їжджаються з усього Раджастхану. Чи не найбільше на ярмарку ковальських виробів. Ковалі виготовляють посуд, різні знаряддя праці, а також бойові мечі. Інші ремісники пропонують безліч речей, в тому числі й прикрас – з дерева, з каменю, з буйволячих рогів, з чечевичної соломи.

На відміну від більшості раджастханських жінок, які люблять яскраві одяжі, жінки і дівчата з племені бхілів носять спідниці і блузки з синьої, темно-бордової чи чорної тканини, зі скромними квітковими візерунками.

Ще в розпалі ярмарок, як починається головна подія свята – ритуал пошанування мертвих.

Бхіли, котрі живуть у цій місцевості, переважно кремують покійників, якщо мають на це можливість і необхідний запас дров. У землі хоронять лише тоді, коли нема дров, або в знак особливої поваги до старої людини. Попіл і все, що не згоріло у вогні, складають у чорні глиняні глеки, які на місцевому діалекті багаді називаються кулкі. Щороку в день повного місяця в лютому, коли свято Венешвара в самому розпалі, родина недавно померлого йде до того священного місця, де зливаються води рік Сом і Махі, й опускають в них кулкі. Річка Сом тече з півночі, а Махі – північного заходу, за сім кілометрів від Сабли вони утворюють спільну дельту. Тут, над водою, на пагорбі стоїть храм Венешвара Махадева, іменем якого й названо свято.

Слово венка, яке на мові багаді означає „дельта“, у поєднанні зі санскритським терміном „ішвара“, тобто володар, утворює ім'я Венешвара, або „володар дельти“. Коли настає день повного місяця, декілька сотень тисяч бхілів з багатьох околиць приходять до місця злиття цих річок.

Обряд починається під звуки релігійних пісень. Декілька хвилин – і вже годі полічити, скільки кулкі і квітів пливе по річці. Обряд вмивання в тому місця, де зливаються Сом і Махі, такий же священний для бхілів, як для індусів – купання у Тривені – місці злиття Ганга, Джамни і Сарасваті. Задобrivши душі померлих, виконавши свій обов'язок перед ними і скупавшись у священних водах, бхіли відвідують храми на березі. Найвідоміший з них – храм Венешвара Махадева, збудований нібито у 1550 році, в часи царювання Маха Равал Аскарана. У його святилищі знаходиться сваямбху Шівалінга – символічне зображення Шіви і вигляді фалоса, яке, згідно з легендою, „з'явилося в храмі само по собі“ і відоме тим, що його верхня половина розколена на п'ять частин.

Ще один знаменитий храм – храм Вішну, споруджений у 1793 році. Сюди також приходить дуже багато бхілів, оскільки він пов'язаний з іменем брахмана-реформатора святого Мавджі Магараджі. Два сторіччя тому він могутньо вплинув на світське і духовне життя бхілів, створивши декілька творів, відомих під назвою чопре. У цих творах він виклав письмом деванагарі на мовах багаді і гуджараті свої погляди на релігію і на майбутні часи. Один з його рукописів досі зберігається в місті Сабла. В день повного місяця його приносить у храм пітгадиш, керівник ордену, заснованого Мавджі. Ще протягом п'яти днів після головного обряду в цьому храмі звучать проповіді.

Бхіли приїжджають на свято цілими родинами і живуть тут два дні. Пізно увечорі, коли вони беруться за приготування їжі, на схилі пагорба засвічуються сотні багать. Всю ніч вони співають і танцюють при цьому світлі.

Це свято здалося мені, міському мешканцеві, надзвичайно мальовничим і цікавим. Однак десь у глибині душі весь час мучило мене запитання: „А де ж справжні бхіли і їхня традиційна культура, яку я сподівався побачити?“.

Я був серед бхілів, спостерігав, як вони виконують важливий для них ритуал, але, на мій великий подив, виявив, що вони нічим не відрізняються від індусів. Вони здійснюють ті ж обряди кремацій і опускання праху у воду, що й індуси, котрі приїжджають з Бенаресу чи з Алахабаду. Вони вірять у тих самих богів і богинь.

Заглибившись у вивчення цього питання, я зрозумів, що і звичай пошанування у Венешварі померлих предків, і поклоніння богам індуського пантеону не має нічого спільного з первісною культурою бхілів. Бхіли запозичили всі ці ритуали від індусів протягом останніх декількох століть – під впливом таких реформаторів, як Сурмал Дас, Говіндгірі Гопалія і Мавджі Магарадж. Сприймавши проповіді цих святих, бхіли зреклися багатьох своїх недобрих звичок – тяги до алкоголічних напоїв, вживання м'яса, безглуздих жертвоприношень та багатьох інших. Навіть той факт, що свято Венешвара стало відзначатися після смерті Мавджі і освячення храму Вішну, свідчить про те, у якій мірі цей реформатор посприяв розповсюдженню серед бхілів індуських звичаїв.

Однак, як нерідко трапляється з місіонерами, святі проповідники, які пристрасно прагнули повернути бхілів в індуїзм, намагалися зруйнувати все, що було пов'язане з традиційною культурою бхілів, викорінити первісні вірування і ритуали. І все ж, незважаючи на сильний тиск, який племя чуло на собі впродовж декількох сторіч, воно зберегло дещо зі своїх найдавніших цінностей. Наприклад, віра в необхідність задобрити душі предків, аби вони дозволили живим жити в спокої, збереглася донині. Культ предків досі залишається невід'ємною життєвою вартістю. Саме тому зберігся звичай ставити шіри. Так називаються поставлені на підвищенні або на постаменті різні кам'яні плити, котрі можна бачити у бхільських районах – на південному заході Раджастхану, у деяких районах Гуджарату і Мадхья Прадеш. На плитах з чорного граніту або з іншого каменю висічене зображення однієї чи двох постатей, котрі мовби символізують осіб, в пам'ять яких плити споруджені. На більшості з них вказані дати народження і смерті.

Звичай поклоніння шірі не має нічого спільного ні з ідуїзмом, ні з ісламом. Швидше він нагадує культуру аборигенів і ритуали кам'яного віку. Сама ідея ставити камені або дерев'яні стовпи, прикрашені зображеннями людей, під відкритим небом, поза стінами склепу чи храму, значною мірою характерна для аборигенів. Отже, звичай ставити шіри є пережитком якогось дуже давнього ритуалу пошанування померлих. Бхіли, напевно, виконували його задовго до того, як індійські реформатори привчили їх до нових звичаїв. У більшості корінних племен тіла покійни-

ків ховали в землі, й той факт, що бхіли дотепер з поваги до шановних людей також користуються похованням, є ще одним свідченням запозичення обряду кремації. Належить також згадати, що в діалекті, на якому розмовляють бхіли, поряд зі словами, запозиченими з індоарійських мов, збереглися корені невідомого походження.

Шкода, що ніхто не вивчає і не зберігає різні елементи культури бхілів, особливо шіри, які навіть сучані вчені вважають неістотним проявом забобонности. Якщо так званий „наступ цивілізації“ буде тривати й надалі, то навіть ту дрібку, котра залишилася від первісної культури бхілів, ми втратимо назавжди.

(Журнал „Індія“)

.....

УСМІХНИМОСЯ!

Наші діти

Катехит: „Чи ти хотів би піти до неба?“

Іванко: „Ні“.

Катехит: „А чому?“

***Іванко: „Бо мама мені наказала просто
зі школи йти додому“.***

(„Лис Микита“, ч. 10, жовтень, 1971 рік)

VIII. МЕДИТАЦІЇ

Ралф ЕМЕРСОН

ДУХ

(Уривок з есею „Природа“)

Корисні нагоди, котрі вже використані або можуть бути використаними, і факти, котрі доходять до завершення, оскільки вже пояснені, не вичерпують собою всього істинного, що стосується того гожого місця, де живе людина і де її здібності знаходять належне і необмежене застосування. Й усі користи природи можна зібрати разом у щось одне, що надає творчій силі людини безмежного розмаху. В усіх своїх володіннях, в усіх речах, аж до найдальших їхніх меж, ця корисність застосування природи зберігає вірність прапричині, яка дала їй початок. Вона завжди свідчить про Дух. Завжди вказує на абсолют. Вона є вічно дієвою. Мов величезна тінь, вона завжди нагадує нам, що сонце – позаду нас.

Обличчя природи промовляє відданістю. Немов Ісус, вона стоїть з похиленою головою, схрестивши руки на грудях. Той найщасливіший, хто від природи перейняв науку пошанування.

Хто найглибше думає про ту невимовну сутність, яку ми називаємо Духом, той про це говорить найменше. Ми можемо добачати Бога у найпростіших і, так би мовити, віддалених явищах матеріального світу; але коли ми пробуємо визначити і описати Його, мова і думка нам відмовляють, і ми стаємо такими ж безпорадними, як і ті, що несповна розуму, і дикуни. Ця сутність не дає себе втиснути у формули, проте коли людина вклонилася їй у своїй душі, тоді природа здійснює своє найшляхетніше завдання – стає знаком Божим. Природа є органом, яким універсальний дух говорить до людини і намагається повернути її назад до себе.

Коли ми беремо до уваги Дух, то бачимо, що подані вище погляди не охоплюють усього, що є в людині. Нам треба додати ще деякі споріднені думки.

До трьох запитань спонукає природа людину: що це таке – матерія? Звідки вона взялася? І – для чого? На перше з тих запитань дає відповідь лише ідеалізм. Він каже: матерія – це не субстанція, а феномен. Ідеалізм дозволяє нам усвідомити тотальну неспівмірність між свідченням, яке дається нам в нашому індивідуальному бутті, і свідченням про всесвітнє буття. Перше – досконале; в другому ж нема ніякої певности;

душа є частиною природи речей, світ – божественна мрія, з якої ми кожної миті можемо пробудитися до краси і певності дня. Ідеалізм – це гіпотеза для зрозуміння природи з допомогою інших принципів, ніж ті, на яких ґрунтується теслярство чи хемія. Все ж, якщо ідеалізм заперечуватиме існування матерії, то він не вдовольняє потреб духу. Він залишає Бога поза мною. Я опиняюся у зачарованому лабіринті моїх відчуттів і блукаю в ньому без цілі і без кінця. Тут душа противиться ідеалізові, бо він є перпоною для пристрасти, відмовляючи чоловікам і жінкам в субстанціональному існуванні. Природа в такій мірі сповнена людським життям, що в усій її цілості і в кожній часточці є щось людського. Проте така теорія робить природу чужою для мене, і ніяк не пояснює тієї нашої кровної спорідненості з нею, яку ми визнаємо.

Нехай же покищо, за теперішнього стану нашого знання, ця теорія залишиться просто як корисна початкова гіпотеза, яка говорить нам про одвічне розрізнення між душею і світом.

Але коли ми, підіймаючись крок за кроком невидимими сходінками думки, почнемо запитувати себе, звідки взялася природа і що є її ціллю, тоді з надр свідомості виникає не одна істина. Ми дізнаємося, що їй найвище є доступне людській душі; що лячна всезагальна сутність, яка не є ні мудрістю, ні любов'ю, ні красою, ні силою, а є всім в одному і є цим кожним одним – це і є те, задля чого всі речі існують, і те, завдяки чому вони є; що дух творить; що по той бік природи є дух і пронизує всю природу; єдиний, а не складений з часточок, він діє на нас з-поза нас, тобто не через простір і час, але всередині душі, через нас самих; тому той дух, який є Найвищим Буттям, не творить природи докола нас, але дає її через нас, подібно як дерево дає нове гілля і листя через старі пори. Як рослина корениться в землі, так людина – у Божих грудях; людину живлять невичерпні джерела, з яких вона дістає силу, коли тільки потребує її. Хто годен обмежити можливості людини? Досить раз вдихнути повітря вищих сфер, дістати нагоду споглядати справедливість та істину в їхній абсолютній природі, – і ми збагнемо, що людині відкрито доступ до усієї душі Творця, що людина сама є творцем, якщо мова про кінечне. Ця точка зору підказує мені, де лежать джерела мудрости і сили, і вказує на доброчесність, як на

*„Той золотий ключ,
Яким відчиняють двері у вічність...“.*

Неспростовне свідчення істини бачу я тут, і погляд цей надихає мене творити мій власний світ через очищення душі.

Світ розвивається з того самого духу, що й тіло людини. Світ є далшим і менш виразним втіленням Бога, проскцією Бога у галузь несвідомого. Проте світ відрізняється від плоті в одному важливому сенсі. Світ не підлягає примхам людської волі так, як підлягає їм тіло. Ми не годні порушити його гармонійну впорядкованість. Ось чому він служить для нас наочним проявом Божественного заміру. Це міцний фундамент і, озираючись на нього, ми можемо усвідомити, як далеко ми відійшли від

цього заміру. В міру нашої деградації все виразнішим стає контраст між нами і нашим домом. В природі ми чуємо себе сторонніми в тій же мірі, в якій ми відчужилися від Бога. Ми не розуміємо пташиних співів. Лисиця й олень втікають від нас; на нас нападають тигр і ведмідь. Ми не знаємо, як з користю спожити рослини і плоди, за винятком декількох, наприклад, пшениці або яблука, картоплі чи винограду. Чи ж краєвид, в якому кожна риска дихає величчю, не є відбитком Господнього обличчя? Але, можливо, й пейзаж може сказати нам про великий розбрат між людиною і природою, бо ж ви не годні насолоджуватися чудовим краєвидом, коли поряд на полі гнуть спини трударі. Поет, відчуваючи захват, знаходить в ньому дещо варте кепкування доти, доки у полі його зору більше не залишиться людей.

Переклад з англійської Лева КОЛЕНСЬКОГО

УСМІХНІМОСЯ!

З Білого Дому повідомляють, що през. Ніксон відклав свою поїздку до Москви. Замість того президент поїде на Союзівку, бо Джозеф Лесаєр переконав його, що нема-то, як на Союзівці!

(„Лис Микита“, ч. 4, квітень, 1972 рік).

Президент Ніксон тільки тому не відвідав Союзівки в дорозі до СРСР, бо павільйон „Київ“ був зайнятий членами Головного Уряду УНС, що мали там тоді свої наради.

(„Лис Микита“, ч. 7-8, липень-серпень, 1972 рік)

Андрій СИНЯВСЬКИЙ

ДУМКИ ПРО НЕБО

(фрагменти)

...Сьогодні все, що пов'язане з релігією, розуміється настільки спіритualmente, що вже невідомо, чи є Господь насправді, чи Він лише символ наших гуманних схильностей. Дикун, котрий уявляє Бога у вигляді злого звіра, менше святотатствує, ніж філософ-ідеаліст, який замінив Його гносеологічною алегорією. Христос воскрес буквально, відчутно, у плоті і постав як очевидність, всупереч фарисейським абстракціям. Він пив і їв з нами за одним столом і апелював з допомогою чуда, тобто речового доказу.

***

Господи, дай же про Себе знати. Потверди, що Ти мене чуєш. Не чуда прошу – подай хоч ледь помітний знак. Ну, нехай, наприклад, з куща вилетить жук. Жук – це цілком природно. Ніхто не запідозрить. А мені буде досить, я вже здогадаюся, що Ти мене чуєш і дасш про це зрозуміти. Скажи тільки: так чи ні? Маю я рацію чи не маю? І якщо маю, то нехай паровоз з-за лісу прогуде чотири рази. Це ж так легко – прогудіти чотири рази. І я вже буду знати.

***

Істинно християнські почуття протилежні нашій природі, аномальні, парадоксальні. Тебе б'ють, а ти радієш. Ти щасливий у висліді нещастя, які падають на тебе. Ти не втікаєш від смерті, а тягнешся до неї і заздалегідь уподібнюєшся мертвим. Здоровій, нормальній людині це здається дикістю. Природа вчить боятися смерті, уникати страждань, плакати від болю. А тут все навпаки – протиприродно (кажуть гуманісти), надприродно (кажуть християни). І ніяких далекоглядних розрахунків (нехай я краще тут перетерплю, щоб там раювати – розрахунок лихоїмця. Зворотні реакції виникають мимовільно. Але варто „простити кривдника“ – і на душі стає весело, ніби розрубано вузол, якого годі розв'язати найбільшою силою. І якщо цю легкість взяти не наслідком, а причиною, то прощення і будь-яка інша зворотня реакція на заподіяну кривду виявиться нестримно, без зусиль і спеціальних завдань. Не подолання єства, а його заміна якоюсь іншою, нам незнайомою природою, яка вчить хворіти, страждати, вмирати і позбавляє обов'язку боятися і ненавидіти.

Людина живе для того, щоб вмерти. Смерть дає життю сюжетну спрямованість. єдність, певність. Вона – логічний висновок, до якого приходять шляхом життєвого доказу, не провалля, але акорд, який готується задовго, починаючи від народження. У порівнянні з вмерлими

(особливо в порівнянні з історичними особистостями і літературними персонажами) ми виглядаємо недотягнутими, недорозвинутими. Таке відчуття, мовби наші груди і голова губилися в проблематичному тумані. Тому ми так невпевнені у своїй ролі, ролі долі і місця. Поки ми не вмерли, нам завжди чогось бракує. Кінець – усій справі вінець.

Ми свідомо заздимо цільності вмерлих: вони вже вив'язалися з проміжкового становища, набули чітко окреслені характери, дожили, довтілились. Звідси така цікавість до свого кінця, гадання, передбачення, пошуки навпаки останньої точки, вирішальної ризику. Нас приваблює і спокушає самогубство, обіцяючи вигідну угоду, яка дозволяє нам за власним вибором і рішенням дістати решту суми і розписатися в одержанні. Проте певніше цієї розписки – прийняти смертну страту з проголошеним вирок, який надає жертві право бути присутньою при його виконанні й усвідомити себе в істинній готовості і закінченості. Приречені на страту в одну мить виростають наполовину, і якщо вони зуміють зберегти присутність духу, кращого способу розрахунку годі уявити.

Людська доля в ідеалі вловлена в жанрі трагедії, яка й розігрується в напрямі до смерті. В трагедії смерть стає ціллю і стимулом дії, під час якої особистість встигає виявити себе до речі і, досягнувши завершеності, виконати призначене. Ми дивимося на все це стрімке і фатальне наближення до загибелі й радіємо, що герой вдостоївся такої обраності, що він, ледве народившись, запевнений, і вся його біографія обставлена, як підготування до кінця. В його долю і характер смерть закладена як зернятко, й коли воно на наших очах проростає, ми відчуваємо захват перед цією вірністю долі, яка перетворює зусилля життя у смертний подвиг.

Трагедія в ідеї уподібнюється страті, але розтягає вирок до розмірів природного людського дозрівання, створюючи видимість невимуженості і свободи в русі найкоротшим, наперед визначеним шляхом. Загибель героя виправдана, завойована, зароблена життям, і ця рівновага народжує почуття гармонії. Навпаки, в долі „мішуха“ смерть майже комічна: жаба цицьки дала, вдавився кісткою... Жалюгідність такої участі в її випадковості (жив-жив й раптом ні з того, ні з сього вмер) – у відсутності зв'язку між життям і смертю. Але ще страшніше, коли в знак покарання Провидіння відвертається від обридлої людини й дозволяє їй згинати ганебною смертю...

Просімо ж в долі чесну, гідну смерть, і в міру сил рухаймося їй назустріч, щоб у найкращий спосіб виконати нашу останню і головну справу, справу всього життя – вмерти.

***

Думки про Бога – невичерпні і великі, як море. Вони заливають, в них тонеш з головою, з руками, не досягаючи дна. Бог в нашій свідомості – поняття настільки широке, що здатне виступати як власна протилежність навіть в рамках єдиної релігійної доктрини. Він – непізнаваний і впізнаваний скрізь, недоступний і ближчий, ніж найближчий, жорстокий і добрий, абсурдний, іраціональний і безмежно логічний. Жодне інше поняття не дає такого розмаху в коливанні змісту і не надає стільки мож-

ливостей пізнання і тлумачення (за одночасної твердої впевненості в його безумовній точності). Вже це каже про значущість пов'язаного з ним Обличчя і Предмету наших вірувань, наших роздумів. В Бога можна по-різному вірити, про Нього можна безконечно думати: Він охоплює все і скрізь присутній, як Найголовніше, ні в чому не вміщаючись. Це найбільше, єдине явище в світі. Крім цього, нічого нема.

***

Можливо, життя полягає у вирощуванні душі, так-так, тієї самої, котра тебе змінить і відлетить геть. Точніше кажучи, душа не росте, не розвивається, тільки сховано в тобі перебуває, поки ти дозрієш до того, що вступаєш з нею в більш-менш тісний контакт. Треба, щоб душа тебе запам'ятала, з тобою подружила і, як знайома, зберегла частинку твоєї особистості. В цьому полягає сенс вислову: „Час про душу подумати“. Тобто час подбати про те, щоб налагодити зі своєю душею міцні взаємини, щоб твоя душа про тебе подумала. Хто-зна, чи в людей бувають негожі душі (хібащо в людині вселиться чужа, нелюдська душа). Найостанніші негідники впевнені, що „в глибині душі“ вони все ж добрі. А про остаточно погану людину кажуть, що в неї „душі нема“. Насправді ж душа, можливо, ще в ній залишається, але відходить так глибоко, що вже немає до неї ніякого стосунку.

„Загубити душу“ не можна, а можна загубити себе, загубивши душу. Душа від тебе не залежить, але ти від неї залежиш і перебуваєш у неї під опікою, якщо встигнеш це помітити.

***

Теперішнє християнство грішить благочинністю. Воно тільки й думає, аби не забруднитися, не здатися неделікатним. Воно боїться грубості, бруду, прямоти, воліючи натомість акуратну середину. До чого ж довели, слиньки – священний слей перетворили в солоденьку патоку. Склали губки бантиком і чекають, щоб Господь поставив їм відзначку за гарну поведінку. Як сором'язлива панночка, червоніють при кожному натякові на недозволену втіху: „Ах, що ви, я не така!“. Христову Церкву сплутали з інститутом шляхетних дівчат. В результаті все живе і яскраве перейшло в руки гріха. Доброчинності залишилося зітхати і збирати слізки в кишеню. Вона забула полум'яну сварку Біблії.

А християнство зобов'язане бути сміливим і називати речі своїми іменами. Від ангелочків у віночках час відмовитися, щоб ангели стали сильнішими і очевиднішими, ніж аеропляни. „Аеропляни“ – не заради підлаштування під стиль сучасності, а для вивищення над нею.

На цьому шляху можна впасти в єресь. Проте єресь тепер не так небезпечна, як засихання на корені. Господи! Краще я помилюся в імені Твоєму, ніж забуду Тебе. Краще я згрішу Тобою, ніж забуду Тебе. Краще я душу свою загублю, ніж Ти зникнеш з моїх очей.

***

Поряд з іншими релігіями християнство виконує роль ударного батальйону, роль карної сотні, кинутої на найнебезпечніший проміжок

фронту. Десь, можливо, є артилерія, летунство, але в рукопашний вал, в пекло кинутий саме цей батальйон смертників, який спалив за собою мости і провадить битву лицем до лиця з противником. Звідси і рішучість натиску, готовість іти до кінця, і трудність подвигу, і вузькість, нетерпимість вчення (порівняно хочби з індусами), тобто зібраність і цілеспрямованість усіх сил в одному ударі. Подивіться на його, християнства, героїв. Мудреців тут не так багато, а все більше подвижників, котрі досягнули слави стійкістю і смертю. Життя святих – перелік катувань і страт, що їх перетерпіло воїнство за прикладом страченого Бога. Це воїни, котрі показують світові свої рубці і рани, як знаки відваги. А з кого складається це військо? З усіх націй, з будь-якого натовпу, навіть зі злочинців, які поставили на собі хрест. Кожен може бути зарахований. Кожний, навіть останній, невчений, грішний – аби тільки був готовий кинути у вогонь. І в битві – кожний, в єдиноборстві – кожний. Релігія найбільшої надії, яка народилася з відчаю, релігія воскресіння плоті посеред смороду і тління. Ніде, як у християнстві, нема такого близького доторку до смерті. Страх смерті в нього не пережитий, а розвинутий до сили, здатної пробити діру у гробниці і вискочити на протилежному боці. Не споглядання вічності, а заволодіння нею у битві, з однією зброєю – готовістю вмерти...

З російської переклав Петро Часто

УСМІХНІМОСЯ!

В „Рідній школі“

Учні в школі українознавства дістали домашнє завдання на тему „Що таке лінивство?“. Кожне щось на цю тему надряпало, лише один хлопець віддає чистий аркуш паперу.

– Що це таке? – запитує вчитель, обертаючи в руках чистий аркуш.

– Лінивство, – відповів хлопець.

(„Лис Микита“, ч. 5, травень, 1969 рік)

Річард ВУРМБРАНД

ТАЄМНИЦЯ ЖЕРТВИ ІСУСА

(уривок)

Уявіть собі, що ви живете 2000 років тому в Палестині і що ви – грішник, обтяжений провиною. Й ось Ісус каже вам: „Твій гріх тяжкий і заслуговує покари, „бо помста за гріх – смерть“. Але завтра Мене звелять побити і коронують Мене терновим вінцем, й усе це Я буду терпіти за тебе. Я запрошую тебе допомогти їм, коли вони вбиватимуть цв'яхи Мені в руки і розпинатимуть на хресті. Я кричатиму в муках. Я поділю горе Моєї святої Матері, чие серце пройме страждання, мов меч. Тобі належить бути там, щоб чути Мої крики. А коли Я вмиру, ти повинен знати, що твої гріхи прощені навіки. Я буду там, на хресті, замість тебе. Чи приймеш ти Мої страждання за власні злочини, чи вирішиш прийняти покарання сам?“. Що б ви відповіли?

Я гадаю, що така дилема стоїть перед кожною людиною, яка шукає спасіння. За 1500 років до історичного народження Христа в Біблії було записано: „Я сьогодні народив тебе“

Й так само каже Біблія через 2000 років після покаяння на Голгофі: „Сьогодні я вмиру за тебе“. Життя і смерть Ісуса перебувають поза часом і простором.

Ти приймаєш це?

Не один раз бачив я в комуністичних тюрмах пасторів, яких били замість інших в'язнів – бо вони брали на себе чужу провину. Називали ім'я – і пастор відгукувався: „Це я“. В Авшвіці Максиміліянові Кольбі, священикові, запропонували піти на страту замість одного поляка, багатодітного батька, приреченого на смерть нацистами. Комендант табору не помітив заміни, і поляк був врятований. Кольбе вмер у газовій камері. Якби ви були пастором і поляком – як би ви вчинили у подібній ситуації?

Я прожив багато літ в ізолюванні підземній в'язниці, в позачасовому просторі – мовби астронавт, підвішений у невагомості. Так само, як він не відчуває різниці між тяжким і легким, для мене також не існувало минулого, теперішнього і майбутнього. У моїй камері присутність Ісуса була майже реальною. Його життя не належало минулому і не було ланцюгом послідовних подій. Він поставив мене перед вибором, який я пропоную читачам. Він сказав мені: „Ти – грішник і приречений на вічне покарання за твої злочини, але Я готовий спасти тебе. За твої гріхи Я стерплю відкинення, побиття, обплювання, терновий вінець, муки розп'яття і нестерпний біль, коли побачу святу Матір з розбитим серцем біля підніжжя хреста. Але Моя кров очистить тебе від усякого гріха“.

Я повинен був вирішити: чи прийняти мені жертву невинного Сина Божого за мої гріхи. Я певний, що прийняти цю жертву було б більшим злом, ніж усе те, що я вчинив за своє життя, – і я категорично відмовився від цієї пропозиції. Моя відмова втішила Ісуса.

Спочатку Він хотів поставити мене перед істинним вибором. „що коли ти станеш частиною Мене, Моєї плоті, зречешся свого незалежного „я“. Надалі Я буду жити в тобі, а ти будеш розіп'ятий разом зі Мною (Гал. 2:20). „похований зі Мною“ (Рим. 6:4) і поділиш зі Мною Мої страждання. Люди в церкві промовляють: „Спасіння в руках Ісусових“. А в той час ти будеш сам нести їм спасіння, мовби рука Ісуса. А в тобі буде жити Христос. Чи ти сповнений бажанням брати участь у спасінні людства, полегшуючи страждання, „доповнюючи ту нестачу скорботам Христового тіла, яким є Церква“ (Кол. 1:24), а також дарувати вічне життя іншим? Через Його присутність у тобі ти пізнаєш висліди страждань Христових.

І я цю пропозицію прийняв. Християни, так, як і їхній Цар, несуть свій хрест. Вони несуть його з радістю. Саме усвідомлення вищого покликання і співучасті з Ісусом робить можливим знайти радість у горі.

Коли Георгій Вінс, керівник баптистської організації в СРСР, був засуджений за віру, віруючі в залі суду засипали його квітами. А його маленька донечка, ставши на крісло, звернулася до батька зі словами: „Тату, Христос з тобою, а це значить, що ти вільний. Життя без Нього – ось це тюрма“.

Родичка цього в'язня, яка мешкала в Китаї, знайшла серед тамтешніх людей глибоке співчуття. Вона відповіла тим добрим людям: „Чи могли б в'язні дізнатися про Ісуса, якби мій родич не потрапив до тюрми?“

У подібному стані духу людина повинна нести хрест злиднів, расової дискримінації, зради, подружньої невірності, непослуху дітей...

Людина, яка з холодною душею приймає смерть Ісуса, заслуговує покарання. Євангеліє, добра вість – це привілей співіснувати разом з Христом, поділяти Його страждання, прийняти смертні муки і переможне Воскресіння.

Оскільки жертва потрібна в будь-якому перетворенні, покликання кожного християнина – покласти себе на олтар.

Адже Він перший вмер за тебе.

Кожна істота, покладена на олтар в Єрусалимі, ягня, вівця чи голуб, повинна вмерти. Хтось вмер за тебе. В даному випадку це не голуб, а Син Божий. Він зробив вибір, і ти не можеш змінити Його рішення. Ти тільки можеш скористатися з привілею – віддати себе в жертву в ім'я Боже, в ім'я добра на землі. У відповідь ти одержиш право на прощення гріхів.

Суть викуплення полягає у з'єднанні з Богом. Соромно і огидно приймати смерть Ісуса як належне.

Наталя ОКОЛІТЕНКО

ДОЦІЛЬНІСТЬ НЕДОЦІЛЬНОГО (зі статті „Ми оточені таємницею“)

Для німецького філософа Емануїла Канта найбільшими загадками були „зоряне небо над головою і внутрішній закон усередині нас“ – голос совісти. Навіть звучання цього слова промовляє багато: со-вість, тобто ми живемо з вістю. З вістю – про що? І хто нам ту вість послав?

Різні природні, історичні умови розвитку людей зформували в них неоднаковий зовнішній вигляд та різні звичаї, однак за різних епох на різних континентах правова культура народів була надзвичайно подібною, хоч історичні й географічні зв'язки між ними склалися набагато пізніше. Етична основа всіх релігій теж однакова. Ісус Христос повсякчас підкреслював, що він не вчить чогось особливого – лише того, що здавна було відоме пророкам та святим людям.

Внутрішній закон – це те, що робить людство єдиним цілим: завдяки йому нам близькі герої і скандинавських саг, і слов'янських легенд, й індіанських казок, хоч нас від них віддаляють тисячоліття. Та от що надзвичайніше!

На Землі довкілля постійно має підтверджувати доцільність поведінки живої істоти – інакше та поведінка мусить змінитися. А в людському суспільному житті немає чогось такого, що б утверджувало норми добра. Навпаки! У кар'єрних змаганнях скромний неодмінно програє нахрапистому; безкорисливий та щедрий надбас менше багатства, ніж загарбний; орієнтований на високі ідеали віддасть людям те, чим не поступиться цинічний. Добро само себе обмежує, добро несумісне з насильством, і тому на побутовому рівні нібито поступається перед злом. То, виходить, зло сильніше? Ні! Коли б це було так, то „кандидати в переможці“ ще на світанку історичної ери не мали б кого перемагати – на агресивного завжди знайдеться ще агресивніший, на жорстокого – ще жорстокіший. І так аж до самознищення людства. За всіх наших суперечностей ми суцільні на своїй планеті завдяки тому, що мовби несемо в собі пам'ять про інші світи, з не такими грубими, як на землі, мірилами цінностей, з проясненим змістом життя і високою його метою. Адже те зрима, матеріальне, речове, чого на сьогоднішній день прагне більшість людей, в кінцевому підсумку обертається ілюзією: на той світ не забереш нічого.

Справді нічого? Бо що боронить цей внутрішній закон, що його універсальне, як не інтуїтивне відчуття, що існують набутки, які не доведеться складати на порозі смерті. Бо тільки внутрішній закон, цей Божий заповіт, заповіт Вічності, й винесло людство з усіх своїх випробувань вогнем

і мечем, золотом і славолюбством. Руїнуються могутні царства, щезають з планети цілі народи, а внутрішній закон не тьм'яніє і, виходить, попри всю свою ефемерність та незахищеність, це єдина справжня реальність нашого матеріального світу.

Можна сміливо стверджувати, що „блага вість“ про істинні цінності дана всім без винятку. Внутрішнім законом можна знехтувати, його нетяжко обійти, однак і найзапекліший злодій зі страху перед покаранням просить мислосердя – і вже тим визнає зверхність добра. Доказом його сили є те, що зло мусить входити в суспільство, маскуючись під боротьбу за вищі ідеали.

У світі небагато людей, котрі чинять беззаконня з самої тільки любови до нього – переважна більшість „мусить“, бо „потрапляє в обставини“. Доніс на товариша – „інакше кар'єра була б загублена“, кинув напризволяще стару матір – „бо за працею світу не бачив“, вдався до нечистої комерції – „інакше як би мав прибутки?“. Все це нібито можна зрозуміти. Зрозуміти, але не виправдати; причин для переступу через моральний закон бути не може, й ніколи мета, нехай навіть ніби шляхетна, засобів не виправдовує.

З точки зору боротьби за матеріальні блага, відданість внутрішньому закону не вигідна, бо обмежує людину в засобах. Та чи справді той, хто неухильно дослухається голосу совісти, програє? Ні в якому разі! Все на світі має глузд настільки, наскільки воно пов'язане зі специфічним станом людської душі, який називається щастям. Його ж здебільшого і втрачають у життєвих боріннях. Важливе не те, що і скільки ти маєш, а як оцінюєш свої набутки. „Подяка всеблаженному Богові, що потрібне зробив нетяжким, а тяжке – непотрібним“, – писав наш Сковорода.

І прагнення побудувати справедливе суспільство на землі – не порожня утопія, як нам намагаються втовкмачити сьогодні, – а віддзеркалення внутрішнього закону в суспільних процесах, того Царства Божого, яке Ісус Христос заповідає повсякчас шукати, хоч шлях до нього тяжкий, і людство нерідко збочує на манівці...

РЕКЛЯМИ

**ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ**

Заснований 1894 р.

1206 Cottman Avenue • Philadelphia, PA 19111
Tel.: (215)728-1630 – Fax (215) 728-1631

Мґр ІВАН СКОЧИЛАС
Почесний Голова

СТЕПАН ГАВРИШ
голова

АЛЕКСАНДРА КОРЧАГІН
ПЕТРО ЩЕРБА
ФЕДІР ПЕТРИК
Заступники голови

ПАВЛО ПРИНЬКО
Секретар

МИКОЛА ПРИШЛЯК
Касир

ВАСИЛЬ ПАСТУШОК
Почесний член УНС

**УПРАВА
ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ
ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

с л а в н о ї

**ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ
У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ**

щиро вітає

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

бажає багато успіхів

в дальшій праці,

а головню

збагачення Союзу

новими членами.

ЩАСТИ ВАМ БОЖЕ!

За управу Округи:

мґр ІВАН СКОЧИЛАС
почесний голова
СТЕПАН ГАВРИШ
голова
МИКОЛА ПРИШЛЯК
ПАВЛО ПРИНЬКО

УПРАВА ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

щиро вітає новий уряд

та бажає успіхів в праці для добра української громади.

У всіх справах забезпечення просимо звертатися до секретарів Округи:

Відділ Секретар

- 25 Оксана Тритяк (973) 292-9800 х3071
- 27 Христина Бродин (973) 376-1347
- 37 Ольга Осередчук (908) 276-6228
- 42 Юліян Котляр (973) 772-5265
- 70 Марійка Галушак (201) 653-5497
- 76 Андрій Воробець (973) 373-8357
- 133 Ярослав Леськів (908) 996-3772
- 134 Юрій Лазірко (973) 546-8783
- 142 Родні Годфрі (732) 381-1212
- 170 Володимир Білик (201) 795-0628

Відділ Секретар

- 171 Геновефа Куфта (201) 436-7005
- 182 Григорій Клименко (973) 478-0831
- 214 Анна Твардовська (908) 688-8323
- 234 Євген Осціславський (732) 583-4537
- 286 Павлина Балутянська (908) 276-3459
- 287 Дана Ясінська (732) 938-4233
- 322 Андрій Кейбіда (973) 762-2827
- 340 Євген Макар (908) 654-9568
- 371 Лонгін Старух (800) 673-5150

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2002/2003 рр

Євген Осціславський – голова, **Юліян Котляр** – перший заступник. **Андрій Воробець** – касир, **Софія Держко** – секретар. **Ірена Ярославич** – пресовий референт україномовний. **Рома Гадзевич** – пресовий референт англomовний, **Марійка Галушак**, **Володимир Гончарик** – організаційні референти, **Марійка Осціславська** – координатор. **Дарія Семенген**, **Сергій Поліщук** – вільні члени. **Контрольна Комісія:** **Христина Бродин** – голова. **Дана Ясінська**, **Стефан Вельгаш** – члени. **Почесні голови Округи:** **Володимир Білик**, **Іван Хомко**.

GOD BLESS AMERICA! БОЖЕ, БЛАГОСЛОВИ АМЕРИКУ!

**39-ий ВІДДІЛ УНС ТОВАРИСТВО „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
в СИРАКЮЗАХ, Н.Й.**

- вітає -

НОВООБРАНУ УПРАВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

*та бажає їм багато успіхів у дальшій праці для добра
„Батька-Союзу“ та українського народу в діаспорі і в Україні.*

на фото: (зліва направо) сидять – мгр. Микола Дупляк, д-р Івач Гвозда, о. дякон д-р Мирон Ткач, Джойс Ткач; стоять – Михайло Велич, Володимир Ревюк, Григорій Базар, Михайло Кривий. Бракує на знімці мгр. Михайла Середовича.

УПРАВА НА 2002-2003 РІК

о. декан ІВАН КАЩАК – духовний опікун

о. дякон д-р МИРОН ТКАЧ – голова

МИХАЙЛО КРИВИЙ – заступник голови

ДЖОЙС ТКАЧ – фінанс. секр. та рекорд.

секр. в англійській мові

МИКОЛА ВЕЛИЧ – заст. фінанс. секр.

та рек. україномовний секр.

*о. декан Іван Кащак –
духовний опікун*

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

д-р ІВАН ГВОЗДА – голова

ГРИГОРІЙ БАЗАР, ВОЛОДИМИР РЕВЮК, мгр. МИХАЙЛО СЕРЕДОВИЧ,

редактор мгр. МИКОЛА ДУПЛЯК – члени

Заснований 1894 р.

83-Й ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА

155 Erdenheim Rd., Erdenheim, PA 19038
tel.: (215) 233-2466

Александра Корчагін
голова

Степан Гавриш
секретар

Фавронія Кушнір
касир

Іван Кусин
Голова Конт. Комісії

УПРАВА 83 ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

в і т а є

**НОВООБРАНИХ ЧЛЕНІВ
ГОЛОВНОГО УРЯДУ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
І ПОЧЕСНИХ ЧЛЕНІВ,**

**а при тому закликає всіх українців
АМЕРИКИ Й КАНАДИ
СТАТИ ЧЛЕНАМИ ВЕЛИКОЇ
СОЮЗОВОЇ РОДИНИ,**

а також

**ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ
СОЮЗОВИХ ТИЖНЕВИКІВ
„СВОБОДИ“ І THE UKRAINIAN WEEKLY**

УПРАВА ВІДДІЛУ

We remember!
Ми пам'ятаємо!
І не забудемо!

“ANNUNCIATION”

BRANCH 125

„БЛАГОВІЩЕННЯ“

ВІДДІЛ 125
Chicago, ILL

ULANA BARANSKA – President

LEVKA PANKOW – Vice President

GLORIA PASCHEN – Secreatry

ANNE SAWKIW – Treasurer

**УПРАВА І ЧЛЕНИ
139 ВІДДІЛУ УНСоюзу
в ЧИКАГО, ІЛЛ.**

- пересилають -

**Головному Урядові УНСоюзу
і всьому членству**

найщиріші побажання.

*Бажаємо багато успіху у вашій
дальшій праці для української громади
в діаспорі, та українського народу
у Вільній Україні.*

НЕСТОР КОЦЕЛКО – голова

ПЕТРО ПИТЕЛЬ – секретар

ЕВГЕН ПИТЕЛЬ – заступник

КЛИМ ЗАСТАВНИЙ – скарбник

ІВАН КОЛАЧКО – контролер

ЗА УПРАВУ ВІДДІЛУ
П. Питель – секретар

З Новим 2003 Роком

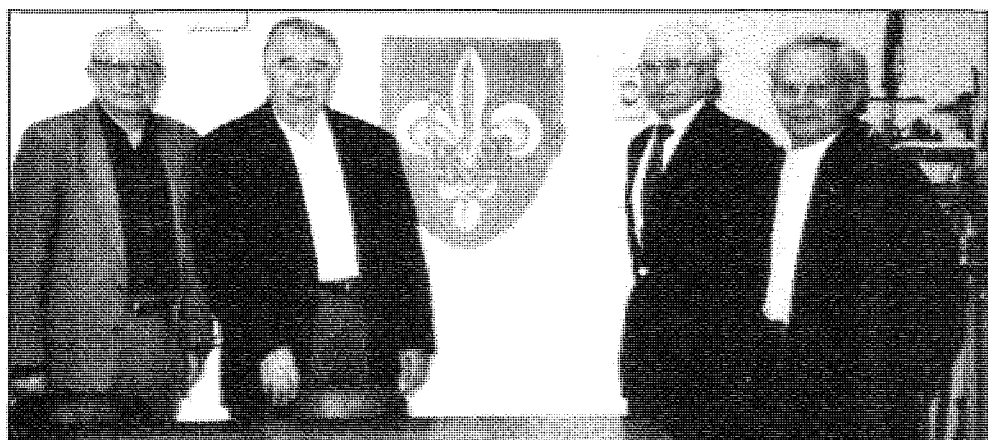
ПЛАСТОВИЙ 216-ий ВІДДІЛ УНС у Філядельфії

щиро вітає

Весь Український Нарід, Його Провід, Ієрархів Українських Церков,
та бажає всім дальшої насаги і численних успіхів у праці для добра
Української Держави та її громадян.

Також щиро вітає

Начального Пластуна, Головну Пластову Булаву, Головну Пластову Раду,
крайові пластові старшини й усю пластову братію у цілому світі, та
бажає їм витривалости, радости й успіхів у пластуванні.

*Зліва до права: Богдан Турченко, Богдан Коженювський, Богдан
Одежинський, Юрій Богачевський, бракує Євгенія Подоляк*

За Управу 216-го Відділу УНС

ЮРІЙ БОГАЧЕВСЬКИЙ – голова   БОГДАН ОДЕЖИНСЬКИЙ – секретар
БОГДАН КОЖЕНЬОВСЬКИЙ – касир

Контрольна комісія:

БОГДАН ТУРЧЕНЮК – голова   ЄВГЕНІЯ ПОДОЛЯК – член

Наш Пластовий Відділ УНС ім. „Сірого Лева“ був заснований у Філядель-
фії 28.XI.1965 р. енергійним радним св. п. Іваном Одежинським.

**УПРАВА І ЧЛЕНИ 367-го ВІДДІЛУ УНС
ТОВАРИСТВА „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
В РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.**

щиро вітають

**ЕКЗЕКУТИВУ І ВСІХ ЧЛЕНІВ
УНСОЮЗУ АМЕРИКИ І
КАНАДИ**

*з нагоди 110-літнього ювілею
„СВОБОДИ“
і бажають успіхів
на організаційному полі*

За Управу:

ПЕТРО ДЗЮБА – голова

ЮРІЙ МАЛАХОВСЬКИЙ – заступник голови

ХРИСТИНА ДЗЮБА – фінансовий секретар

ОСИП ДЖУС – заступник секретаря

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

МИКОЛА ЛИЛАК, МИХАЙЛО КЛИМОЧКО,

і РОМАН ЛЕХНОВСЬКИЙ

For the latest and most reliable news
about Ukraine and Ukrainians around the world
subscribe to

THE UKRAINIAN WEEKLY

the only English-language newspaper
with a full-time press bureau
in Kyiv, capital of Ukraine.

The Ukrainian Weekly is published by the world's
oldest and largest Ukrainian fraternal life insurance company,
the Ukrainian National Association, based in Parsippany, NJ.

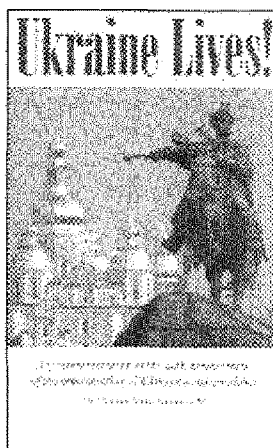
For subscription information write to:

The Ukrainian Weekly
2200 Route 10, P.O. Box 280
Parsippany, NJ 07054
or call: (973) 292-9800

Check us out online at www.ukrweekly.com

The Ukrainian Weekly:
offering the Ukrainian perspective since 1933

*Celebrate Ukraine's
historic achievement:
the rebirth of its independence*

“Ukraine Lives!”

*the new 288-page book
published by The Ukrainian Weekly
transports you back to the time of perebudova
and the independence regained in 1991,
and gives you an overview of the first decade
of life in newly independent Ukraine.*

Price of \$15 includes shipping and handling.

**To order now call 973-292-9800, ext. 3042,
or send mail orders to:**

**The Ukrainian Weekly, Subscription Department,
2200 Route 10, P. O. Box 280, Parsippany, NJ 07054.**

Федеральна Кредитова Кооператива САМОПОМІЧ НЬЮ ЙОРК

52 роки на службі членам та громаді.

*Радо вітаємо нових членів і завжди готові
полагоджувати всі фінансові справи при
найкращих умовах. Постійно швидка, ввічлива,
конфіденційна та професійна услуга.*

**SELF RELIANCE NEW YORK
FEDERAL CREDIT UNION**

*A full service financial institution serving the
Ukrainian-American community for 52 years.*

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003 Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251

BRANCHES:

UPSTATE NY: 6325 Route 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-8636

LONG ISLAND: 226 Uniondale Avenue Uniondale, NY 11553 Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

QUEENS, NY: 32-01 31 Avenue Astoria, NY 11106 Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

Visit our website at <http://www.selfreliancenyc.org>

E-mail address: SRNYFCU@aol.com

OUTSIDE OF NEW YORK CITY CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL (735-3735)

RELY-ON-US 24-7 - Account Access by Phone

1-888-788-7688

Founded in 1944

United Ukrainian American Relief Committee, Inc.
Злучений Український Американський Допомоговий Комітет

1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111

Tel. (215) 728-1630 Fax (215) 728-1631

e-mail: uuarc@bellatlantic.net web site: www.uuarc.org

MEMBER OF THE UNITED WAY
REGISTERED WITH THE AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT
OF THE UNITED STATES GOVERNMENT

President:

LARISSA KYJ, PhD

Vice-President:

STEFAN KACZARAJ

JAROSLAW GAWUR

JOHN BURA, Msgr.

IHOR KUSHNIR

LUBA SILETSKY

Executive Director:

STEFAN HAWRYSZ

Secretaries:

JOHN KRYCH

PETRO KLUK, PhD

LEW IWASKIW

Treasurer:

ROKSOLANA LUCIW

Executive Board:

VERA ANDRYCZYK

METODIJ BORETSKY

WOŁODYMYRA KAWKA

MICHAEL KOWALCHYN

CHRISTINE KULCHYCKYJ

DARIA LASZYN

MYKOLA PRYSHLAK

WASYL SALAK, MD

CHRYSTIA CHARYNA-SENYK

PETRO KOSTYK

**ЕКЗЕКУТИВА, РАДА ДИРЕКТОРІВ
І КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ
ЗЛУЧЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО
АМЕРИКАНСЬКОГО
ДОПОМОГОВОГО КОМІТЕТУ
(ЗУАДК)**

Вітає

**НОВООБРАНИЙ ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

*І бажає всіх успіхів у дальшій праці,
а головно на організаційній ниві.*

ЗУАДК, як харитативна допомогова установа, переводив і переводить багатогранні акції, спрямовані на допомогу різних стихійних нещасть, як Чорнобильської аварії, повені на Закарпатті, родинам шахтарів, які загинули в копальнях, допомога дітям в сиротинцях і інтернатах, допомога немічним-хворим, колишнім в'язням, які карались десятками років на засланнях Сибіру, і висилки сотнями пачок із новими і вживаними речами, для багатодітних родин в Україні.

ЗУАДК не одержує фінансової допомоги від Американського уряду, а лише пожертви від української патріотичної громади. Тож просимо пам'ятати про мотто ЗУАДК-у –

БРАТ – БРАТОВИ!!

ЕКЗЕКУТИВА ЗУАДК-у

КАРПАТИ

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario
Canada M6S 2Y4

Tel. (416) 761-9105
1-800-265-7189

Fax (416) 761-1662

e-mail: nsemczys@aol.com

КАРПАТИ

TRAVEL

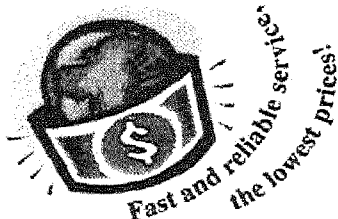
Пам'ятайте, як посилати чи літати – то тільки через знану у світі фірму КАРПАТИ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

протягом кількох хвилин

Доставляємо
до рук адресата в Україну,
країни СНД та Східної Європи

**Швидко, надійно,
за найнижчими цінами!**

MONEY TRANSFERRING

just in a few minutes!

**Hand to hand delivery
to Ukraine,
CIS and Eastern Europe**

Найкращі ціни на квитки

на всі авіалінії світу

The Best Prices on All Airline Tickets

Запрошення до Канади та США
Invitations for Visitors to Canada and USA

Візи до України, Польщі та Росії
Visas to Ukraine, Poland and Russia

МИ ГАРАНТУЄМО: WE GUARANTEE:

Вчасну доставку продуктивних пачок
з каталогів

Food Parcels from catalogues

Доставу до України
сільськогосподарської техніки

**Delivery of Agricultural Equipment
to Ukraine**

Телефонуйте до
нас, щоб оформити
замовлення та
за детальнішою
інформацією

Please call
our office
to place your order
or for more
information

ОТЦІ ВАСИЛІЯНИ ЦЕРКВИ СВ. ЮРА В НЬЮ-ЙорКУ

бажають

БОЖОГО БЛАГОСЛОВЕННЯ

всім працівникам

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

і всьому українському народові.

**St. GEORGE CHURCH
30 E. 7th STREET
NEW YORK, NY, 10003
Tel.: (212) 674-1615**

Selfreliance

Ukrainian American Federal Credit Union

Самопоміч

Українсько-Американська Федеральна Кредитова Спілка

Full Financial Services

Online Access

Applications Online

Selfreliance.Com

Home Office

2332 W. Chicago Ave. Chicago IL 60622

773-328-7500

Offices - New Jersey

734 Sanford Ave. **Newark**, NJ 07106

973-373-7839

558 Summit Ave. **Jersey City**, NJ 07306

201-795-4061

2200 Rte 10W **Parsippany**, NJ 07054

973-451-0200

Offices - Midwest

5000 N. Cumberland Ave, Chicago, IL 60656

773-589-0077

761 S. Benton Street, Palatine, IL 60067

847-359-5911

300 E. Army Trail Rd, Bloomingdale, IL 60108

630-307-0079

8410 W. 131st Street, Palos Park, IL 60464

708-923-1912

8624 White Oak Street, Munster, IN 46321

219-838-5300

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

пропонує придбати деякі з наших видань

КОНКОРДАНЦІЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, укл. Олег Ільницький і Юрій Книш (спільно з КІУО, вид. Торонтського університету). Нью-Йорк, Торонто: 2001, 4 томи. \$250 (за комплект)

СВІТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, т. II. Збірник статей до 185-річчя з дня народження поета, за редакцією Лариси М.Л. Залеської Онишкевич, Асі Гумецької, Івана Фізера, Нью-Йорк, 2001, 416 с. \$20.00

СЛОВО. ЗНАК. ДИСКУРС. АНТОЛОГІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ XX ст., за ред. Марії Зубрицької при співпраці Лариси М.Л. Залеської Онишкевич та Івана Фізера (спільно зі Львівським державним університетом ім. Івана Франка), 2-е доповнене видання. Львів: 2002, 831 с. \$20.00

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р. НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті і Піттсбурзі. Централь – в Нью-Йорку. Членами НТШ є науковці різних спеціальностей. НТШ веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства, спонзорус наукові проєкти, конференції, доповіді, видання (різними мовами), надає стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций). НТШ має велику бібліотеку та зберігає цінні архівні матеріали. Двомовні каталоги подані на сторінці НТШ на інтернеті: www.shevchenko.org.

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003 - 5200
Tel.: (212) 254-5130 • Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

Праця НТШ уможливлена пожертвами від нашої громади. НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви і тестаменти.

OLEH S. SLUPCHYNSKYJ, M.D.

*Facial, Plastic & Reconstructive Surgery
Head & Neck Surgery*

AESTHETIC FACIAL
SURGERY CENTER

OF NEW YORK

TEL: 212-315-9109

FAX: 212-245-4060

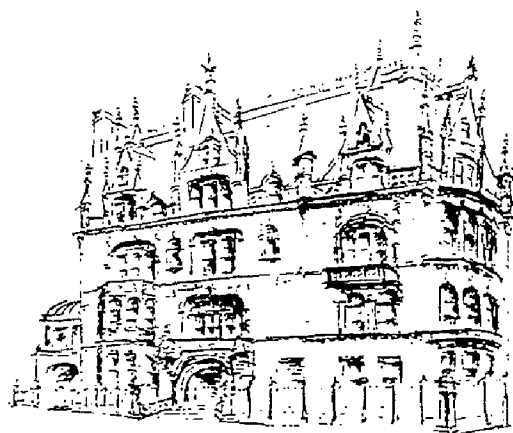
E-MAIL: OLEH@AFSCNY.COM

[http:// WWW.AFCNY.COM](http://WWW.AFCNY.COM)

44 E 65th St., Suite 1A
NEW YORK, NY 10021

Український Інститут Америки

3 нагоди Нового 2003 року Український Інститут Америки вітає своїх членів, приятелів та широку українську громаду.

Від 1948 р. Український Інститут збагачував нашу країну своїм цінним вкладом в ширення знання про багату культуру, історичну і мистецьку спадщину українського народу.

Розташований на 5-й авеню в Нью-Йорку в сусідстві світової слави Метрополітального Музею, на звісній „музейній милі“, престижний, пам'ятковий будинок Інституту є одним з найцінніших скарбів української громади в Америці. Він служить як унікальний форум для різних імпрез, зустрічей та конференцій на українські культурні, політичні і економічні теми, що притягають і збагачують людей різних професій і різних походжень.

Постання України як незалежної держави зродило в американській і світовій спільнотях пильну потребу кращого знання про цю країну, а зі зростом культурних, ділових і політичних зв'язків зросла також потреба кращого взаємопізнання. Маючи свої коріння в обидвох культурах, Український Інститут на-ходить в найкращому становищі, щоб служити мостом у виконанні цих обопільних потреб.

Інститут є повністю відданий дальшій розбудові цієї активної, динамічної установи, що є націлена на задоволення нових потреб нашої громади і всієї спільноти. Ми вдячні всім наших членам і приятелям за їх постійну і щедрю підтримку і очікуємо зустрічі з Вами в Інституті в новому році.

Вітаємо український народ з 12-ою річницею Незалежності України.

*Дирекція Українського
Інституту Америки*

2 East 79th Street NYC, New York 10021
Тел: 212.288.8660 Факс: 212.288.2918 brama.com/uiia

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ

- *ощаджувати гроші на вищі відсотки*
- *позичати гроші на менші відсотки*
- *мати приємну та професійну обслуговування своєю рідною мовою*
- *розпочати кредитну історію з Visa Card*
- *переслати гроші через Western Union*
- *зберігати цінні папери у safe deposit boxes*

то завітайте до нас

**Українська Національна
Федеральна Кредитова
Кооператива**

ЗМОЖЕ ПОЛАГОДИТИ ВСІ ВАШІ ФІНАНСОВІ СПРАВИ

Головне бюро:

215 Second Avenue,
(between 13th & 14th St.)
New York, NY 10003
Tel.: (212) 533-2980
Fax: (212) 995-5204
Toll Free: (866) 859-5848

Філії в Нью-Джерзі:

35 Main St.,
South Bound Brook,
NJ 08880
Tel.: (732) 469-9085
Fax: (732) 469-9165

265 Washington Ave.
Carteret,
NJ 07008
Tel.: (732) 802-0480
Fax: (732) 802-0484

Website: www.uofcu.org

E-Mail: admin@uofcu.org

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Фундація УВУ заснована в 1975 р. з осідком в Нью-Джерсі, а в 1977 р. перенесена до Нью-Йорку, де і діє до сьогодні. Це перша фундація УВУ в діаспорі створена для допомоги університетові – Амбасадорові України поза межами Батьківщини.

За час існування Фундація УВУ уділила на стипендії при УВУ 1,900,000.00 дол. (один мільйон дев'яност тисяч доларів). Поширено стипендійну акцію в Україну, де уділено 30,000.00 дол., а також уділюється стипендії у діаспорі. Завдяки нашим шановним жертводавцям, Фундація УВУ зібрала на проєкти 440,000 доларів. З того збудовано в 1990 р. в Бразилії три одноповерхові будинки для дітей дошкільного віку і сиріт, які є під патронатом Єпископа Єфрема Кривого і під зарядом катехиток Серця Христового.

Частинно фінансовано видання: документи акція „Вісла“, „Змагання за українські університети в Галичині“, „Репатріація чи депортація“, „Масовий морд у Вінниці“, „Історія української літературної критики“. Видано календар з нагоди 1000-річчя Хрещення України, три поштові картки, де зображено життя Блаженної Єдігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної, перевидано Емський „указ“, в 1992 р., засновано при Львівському Національному Університеті у Львові „Бібліотеку і архів української діаспори“, до якої Фундація УВУ вислала понад 900 пачок книжок і журналів, які на заклик Фундації УВУ зложила громада і українські установи, як: НТШ, УККА, УНСоюз, Шкільна Рада, Тов. Самопоміч. Всі вищезгадані установи в Нью-Йорку і Нью-Джерсі. Фундація дала допомогу для змодернізування видавництва при Л.Н.Університеті ім. Івана Франка у Львові. Зібрано 96,589 дол. на будову Храму Божої Матері в Зарваниці.

При Фундації УВУ діє Літературний фонд ім. Воляників – Швабінських, який уділює щорічно нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристика, історія, філософія) в українській і інших європейських мовах. В склад журі входять професори з України і діаспори.

При Фундації УВУ існувала на протязі 11-ох років студійна програма під назвою „стежками батьків по Європі“. Ця програма включала європейські країни, де студенти мали змогу відвідувати здобутки України в Західній Європі.

З рамени „стежок“ поставлено пропам'ятну плиту в кацеті „Дахав“ з написом „що і в тому млині смерті гинули українці“. З нагоди 1000-ліття Хрещення України „стежки“ поставили образ в пам'ять Блаженної Єдігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної в селі Пух біля Мюнхену при великій участі місцевої громади, єпископів і священників, так з німецького боку, як і з українського, які вшанували місце поховання Блаженної Єдігни.

В Монте Касіно, в Італії „стежки“ клали квіти на могили поляглих, а також створено Фонд, при монастирі, щоби кожного року відправлялися жалібні богослуження на цвинтарі в Монте Касіно за поляглих воїнів-українців. З рамени „стежок“ під час літа в Мюнхені відбувалися курси гри на бандурі, в яких брали участь студенти з усіх європейських країн, Америки і Канади. Учасники „стежок“ за вислухані курси на УВУ отримували 6 або 3 кредити на своїх університетах в Америці і Канаді.

Управа Фундації УВУ СКЛАДАЄ ЩИРУ ПОДЯКУ НАШИМ ШАНОВНИМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які розуміють корисну працю фундації УВУ для уможливлення молодому поколінню набути якнайкращу освіту на користь Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

проф. Володимир Стойко – голова   інж. Богдан Качор – секретар
мгр. Михайло Цвях – фінансовий

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Mark 's Pl., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

LAW OFFICES
OF
ZENON B. MASNYJ, ESQ.

**157 SECOND AVENUE
NEW YORK, NEW YORK 10003
(212) 477-3002**

**Serious personal injury,
real estate for personal and
business use, representation of
small and mid-size businesses,
securities arbitration, divorce,
wills and probate.**

(By Appointment Only)

**УПРАВА ОБ'ЄДНАННЯ
УКРАЇНЦІВ в АМЕРИЦІ
„САМОПОМІЧ”
Відділ в Нью-Йорку**

в і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

б а ж а є

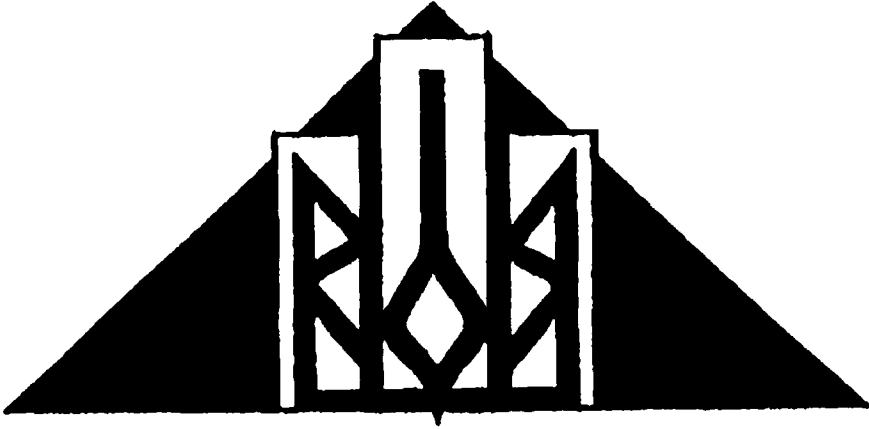
*багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діяспорі й Україні*

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

„САМОПОМІЧ“ (Н.ДЖ.)

Федеральна Кредитова Кооператива

SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

Вітання

та Найкращі Побаження

Членам Українського Народного Союзу!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE

851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
Tel.: (973) 471-0700
Fax: (973) 471-4506

PASSAIC Office

229 Hope Ave.
(973) 473-5965

WHIPPANY Office

730 Route 10 West
(973) 560-9585

ELIZABETH Office

301 Washington Ave.
(908) 289-5554

Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСЛІДНИЙ І ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР (УДДЦ) УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ АМЕРИКИ

УДДЦ був заснований в 1985 р. з метою ідентифікації, дослідження, збирання і зберігання українських історичних матеріалів ХХ століття.

Одне з головних завдань Центру поглиблювати знання загальної публіки в ділянці української історії, а також служити науковцям засобом поширення їхнього мислення і ерудиції.

I. УДДЦ має такі архіви і документи:

1. Українські організації і їхня діяльність у США (1916–1994рр.).
2. Голод в Україні (1932 – 1933; 1946 – 1947 рр.).
3. Радянські концентраційні табори.
4. Переміщені особи в Німеччині (1945 – 1948 рр.).
5. Українські Церкви.
6. Чорнобильська ядерна катастрофа (1986р).
7. Сучасна українська культура, наука, мистецтво, музика, ремесло.

II. Спеціальні колекції.

1. Збірка літописів Української Повстанської Армії (УПА).
2. Архів Української Дивізії „Галичина“, який поповнився повною збіркою журналу „Вісті Комбатанта“, одержаного архівом від проф. Тараса Гунчака.
3. Книжки і спогади про повстанців 20-их років.
4. Війна і революція (1914 – 1917рр.) Ленінізм і сталінізм.
5. Незалежність України.
6. Польсько-Українські відносини.

III. В додаток до зібрання історичних матеріалів ХХ століття п. Володимир Баранецький, колишній Президент Українського Інституту Америки збагатив бібліотеку УДДЦ, подарувавши серію томів давньої української літератури, видання Гарвардського Університету.

УДДЦ відкритий для науковців і загальної публіки у вівторок, середу і четвер, а також за призначеним часом.

АДРЕСА: 2 East 79th Street, New York, NY 10021. Tel.: (212) 288-2917.

ТАРАС ГУНЧАК, директор УДДЦ

ОЛЕНА НЕСІНА, ексекутивний директор УДДЦ

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, MD

**DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
ELECTRODIAGNOSIS MEDICINE
SPORTS MEDICINE**

**67 IRVING PLACE SOUTH
AT E. 18TH STREET
NEW YORK, NY 10003**

**TEL. 212-673-7500
FAX 212-420-8250
E-mail: anhmd@aol.com**

Plast Foundation, Inc.

164 SECOND AVE, NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра молоді
Пластової станиці в Нью-Йорку
вже понад 38 років

– вітає –

*Своїх Членів,
Начального Пластуна,
Пластові Проводи,
Управи Пластприяту,
всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців*

Дирекція

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА
КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ“

Філадельфія – Скрентон – Трентон

**Ukrainian Selfreliance
Federal Credit Union**

Philadelphia – Scranton – Trenton

Serving and supporting the Ukrainian community since 1952

***HIGH INTEREST RATES ON CDs;
LOW RATES ON MORTGAGES AND LOANS.***

1 – 888 – P O L T A V A

(1-888-765-8282)

www.ukrfcu.com

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”
ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003

Tel.: (212) 777-1336

**Об'єднання Українців в Америці
„САМОПОМІЧ“**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших
успіхів у їхній праці для добра нашої
організації та спільноти.*

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

СТЕФАНІЯ КОСОВИЧ
секретар

Phone: CA 8-5590

EAST VILLAGE DELI — MEAT, INC.

JULIAN BACZYNSKY

139 — 2nd AVENUE

NEW YORK, N.Y. 10003

(Between 8th & 9th Streets)

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ (УККА)

Заснований у 1940 році, Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) є найстаршою українсько-американською організацією, яка має більше ніж 75 відділів по всій Америці, та до якої входять також інші українсько-американські організації. УККА, який за своїм статутом є неприбутковою, освітницькою та благодійною організацією, всіляко намагається зберегти та поширювати багаті наукові та культурні надбання українців Америки, одночасно залишаючись зв'язковою ланкою між Америкою та Україною, – ланкою, завдяки якій українська діаспора могла і може поставляти гуманітарну допомогу громадянам України.

У 1977 році УККА відкрив у Вашингтоні своє представництво – Українську Національну Інформаційну Службу (УНІС) – яке і до сьогоднішнього дня представляє інтереси української американської громади перед Урядом Сполучених Штатів Америки, та подає сучасну інформацію про Україну до академічних кіл Америки та засобів масової інформації.

Вже впродовж майже 6-ти десятиліть УККА видає „Український Квартальник“ – англomовний журнал, в якому публікуються академічні статті присвячені різнобічним українським питанням, а також проблемам міжнародних відносин.

Вже понад 40 років Шкільна Рада УККА зберігає українську наукову та культурну спадщину завдяки широкій мережі Суботніх Шкіл Українознавства, Рада видає та розповсюджує підручники серед шкіл, проводить семінари для учителів, та покращує методику навчання для школярів.

Рада Оборони і Допомоги Українцям (РОДУ) при УККА спрямовує свою діяльність на підтримку розвитку освіти в Україні, що є необхідним фактором для молодої держави, яка є на перехідному етапі від командно-адміністративної до демократичної системи. За останні 10 років РОДУ видала близько 500,000 копій від 10-ти книжок із філософії, історії, культури та географії, та розповсюдила їх безкоштовно в Україні. РОДУ вирішила розширити свою діяльність та розпочала у 1997 році програму розвитку початкових шкіл, а у 1998 році – проєкт допомоги українцям у Казахстані.

Київське Бюро УККА адмініструвало три загально-освітницькі програми, що мали на меті допомогти українцям ознайомитися ближче із змістом поняття „демократія“. Ці програми проводилися в Україні напередодні парламентських виборів 1994 та 1998 років, та президентських виборів 1999 року. Також Київське Бюро УККА у 1995 році координувало випуск серії документальних фільмів, спрямованих на підтримку ринкових реформ в Україні.

У 1994 році усвідомлюючи потребу підтримки розвитку мистецтва та засобів масової інформації в Україні, УККА створив Фільмовий Комітет. У співпраці із Олесем Янчуком, відомим українським кінорежисером, у 1995 році було знято фільм „Атентат: Осіннє Вбивство у Мюнхені“. У 1997 році було розпочато новий проєкт із п. Янчуком – зйомки фільму „Нескорений“, який розповідає про життя Тараса Чупринки, командира Української Повстанської Армії. У 1996 році Фільмовий Комітет УККА координував зйомки 25-хвилинного документального фільму „Чорнобиль – 10 років Життя та Смерти“, та фінансував виробництво компакт-дисків для Музичного Фестивалю в Україні, „Червона Рута“ – 97.

За подальшою інформацією, будь-ласка, скontaktуйтеся
із Крайовою Канцелярією УККА

Український Конгресовий Комітет Америки (УККА)

203 Second Avenue

New York, NY 10003

Tel.: (212) 228-6840; Fax: (212) 254-4721

E-mail: ucca@ucca.org

Web site: <http://www.ucca.org>

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА-ЙОНКЕРС, Н.Й.

301 PALISADE AVENUE • YONKERS, NEW YORK 10703-2999

TEL: 914-965-8560 • FAX: (914) 965-1936

Branch Offices:

SS PETER & PAUL UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH
UKRAINIAN RESEARCH CENTER

41 COLLINS AVENUE
39 CLOVELLY ROAD

SPRING VALLEY, NY 10977
STAMFORD, CT 06902

TEL/FAX: (845) 425-2749
TEL/FAX: (203) 969-0498

*ОЩАДЖУВАТИ І ПОЗИЧАТИ Є НАЙБЕЗПЕЧНІШЕ,
НАЙДОГІДНІШЕ У ВЛАСНІЙ ФЕДЕРАЛЬНІЙ КРЕДИТОВІЙ
КООПЕРАТИВІ "СУМА" В ЙОНКЕРСІ І В НАШИХ ФІЛІЯХ
У СПРІНГ ВАЛІ І СТЕМФОРДІ*

*ЧИ ВИ Є ЧЛЕНОМ ФЕДЕРАЛЬНОЇ КРЕДИТОВОЇ КООПЕРАТИВИ
"СУМА" В ЙОНКЕРСІ ЧИ У НАШИХ ФІЛІЯХ?*

*ЯКЩО ВИ ТОГО НЕ ЗРОБИЛИ ДО ЦЬОГО ЧАСУ, ТО РАДИМО ВАМ ЦЕ
ЗРОБИТИ ЗАРАЗ!*

- Ви одержуєте вищі відсотки на своїх ощадностях.
- Ви маєте безплатне життєве забезпечення до 2,000.00 доларів, залежно від того в якому віці Ви вложили гроші.
- Ви можете мати "сертифікати" і одержувати більші відсотки на них, як в інших фінансових установах.
- Ви можете одержати позички на всі Ваші потреби, включно з гіпотечними (моргеджами).
- Ваша позичка є забезпечена до 10,000.00 доларів до 70-го року життя (крім гіпотечних).
- У нас Ви можете полагодити усі Ваші фінансові справи.

*ПРОСИМО ЗАЙТИ ДО НАС АБО ТЕЛЕФОНУВАТИ ЗА ДОДАТКОВИМИ
ІНФОРМАЦІЯМИ.*

Дирекція Федеральної Кредитової Кооперативи СУМА в Йонкерсі

Головне бюро:

301 Palisade Avenue
Yonkers, NY 10703
Phone: (914) 965-8560
Fax: (914) 965-1936
1-888-644-SUMA
E-mail: Sumayonfcu@AOL.com

Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday: 2 P.M. - 8 P.M.
Saturday: 9:30 A.M. - 12:30 P.M.

Філія у Стемфорді:

Ukrainian Research Center
39 Clovelly Road, Stamford, CT 06902
Phone/Fax: (203) 969-0498
Tuesday, Wednesday, Friday:
4 P.M. - 8 P.M.

Філія у Спрінг Валі:

SS Peter & Paul Ukr. Catholic Church
41 Collins Avenue, Spring Valley, NY 10977
Phone/Fax: (845) 425-2749
Tuesday, Friday:
5:30 P.M. - 8:30 P.M.

*SUMA (Yonkers) FCU offers you the best rates on savings and loans, with convenient
hours and friendly service.*

*Board of Directors
SUMA (Yonkers) Federal Credit Union*

EACH MEMBER ACCOUNT FEDERALLY INSURED TO \$100,000 BY THE NATIONAL CREDIT UNION ADMINISTRATION

(212) 228-9682

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

Sports Medicine

DR. ARETA PODHORODECKI

**ST. MARK'S REHABILITATION
44 SAINT MARK'S PLACE
NEW YORK, NY 10003**

BETWEEN 1st AND 2nd AVENUES

**PHONE: (212) 529-5966
FACSIMILE: (212) 529-2987**

Website: www.podhorodecki.com
E-MAIL: info@podhorodecki.com

HOURS: Extended

ALL INSURANCES ACCEPTED

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Фундація УВУ заснована в 1975 р. з осідком в Нью-Джерзі, а в 1977 р. перенесена до Нью-Йорку, де і діє до сьогодні. Це перша фундація УВУ в діаспорі створена для допомоги університетові – Амбасадорові України поза межами Батьківщини.

За час існування Фундація УВУ уділила на стипендії при УВУ 1,900,000.00 дол. (один мільйон дев'яност тисяч доларів). Поширено стипендійну акцію в Україну, де уділено 30,000.00 дол., а також уділюється стипендії у діаспорі. Завдяки нашим шановним жертводавцям, Фундація УВУ зібрала на проекти 440,000 доларів. З того збудовано в 1990 р. в Бразилії три одноповерхові будинки для дітей дошкільного віку і сиріт, які є під патронатом Епископа Єфрема Кривого і під зарядом катехиток Серця Христового.

Частинно фінансовано видання: документи акція „Вісла“, „Змагання за українські університети в Галичині“, „Репатріація чи депортація“, „Масовий морд у Вінниці“, „Історія української літературної критики“. Видано календар з нагоди 1000-річчя Хрещення України, три поштові картки, де зображено життя Блаженної Едігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної, перевидано Емський „указ“, в 1992 р., засновано при Львівському Національному Університеті у Львові „Бібліотеку і архів української діаспори“, до якої Фундація УВУ вислала понад 900 пачок книжок і журналів, які на заклик Фундації УВУ зложила громада і українські установи, як: НТШ, УККА, УНСоюз, Шкільна Рада, Тов. Самопоміч. Всі вищезгадані установи в Нью-Йорку і Нью-Джерзі. Фундація дала допомогу для змодернізування видавництва при Л.Н.Університеті ім. Івана Франка у Львові. Зібрано 96,589 дол. на будову Храму Божої Матері в Зарваниці.

При Фундації УВУ діє Літературний фонд ім. Воляників – Швабінських, який уділює щорічно нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристика, історія, філософія) в українській і інших європейських мовах. В склад журі входять професори з України і діаспори.

При Фундації УВУ існувала на протязі 11-ох років студійна програма під назвою „Стежками батьків по Європі“. Ця програма включала європейські країни, де студенти мали змогу відвідувати здобутки України в Західній Європі.

З рамени „Стежок“ поставлено пропам'ятну плиту в кацеті „Дахав“ з написом „що і в то-му млині смерті гинули українці“. З нагоди 1000-ліття Хрещення України „Стежки“ поставили образ в пам'ять Блаженної Едігни, доньки королеви Франції Анни Ярославної в селі Пух біля Мюнхену при великій участі місцевої громади, єпископів і священників, так з німецького боку, як і з українського, які вшанували місце поховання Блаженної Едігни.

В Монте Касіно, в Італії „Стежки“ клали квіти на могили поляглих, а також створено Фонд, при монастирі, щоби кожного року відправлялися жалібні богослуження на цвинтарі в Монте Касіно за поляглих воїнів-українців. З рамени „Стежок“ під час літа в Мюнхені відбувалися курси гри на бандурі, в яких брали участь студенти з усіх європейських країн, Америки і Канади. Учасники „Стежок“ за вислухані курси на УВУ отримували 6 або 3 кредити на своїх університетах в Америці і Канаді.

Управа Фундації УВУ СКЛАДАЄ ЩИРУ ПОДЯКУ НАШИМ ШАНОВНИМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які розуміють корисну працю фундації УВУ для уможливлення молодому поколінню набути якнайкращу освіту на користь Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

проф. Володимир Стойко – голова   інж. Богдан Качор – секретар
мгр. Михайло Цвях – фінансовий

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Mark 's Pl., New York, NY 10003

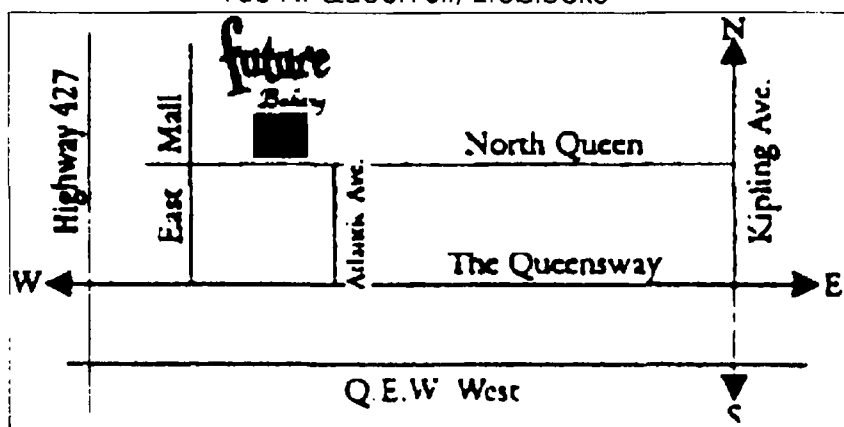
TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

"Try a slice of the *future* today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на обід чи на каву.*

*Пригостимо борщем, варениками, голубцями й іншими
смачними стравами.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас можете
купити найвищої якості сири, сметану, гусянку, кефір*

ST. LAWRENCE MARKET, 95 FRONT ST. EAST, TEL.: (416) 366-7259

FARMER'S MARKET LOCATIONS

•Kitchener •Waterloo •St. Jacob's •Guelph •Cambridge •Hamilton

**UKRAINIAN
SELFRELANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION**

Canonnair

21 SILAS DEANE HIGHWAY WESTHERSFIELD, CT 06109-1238 PHONES: (860) 296-4714 • (800) 405-4714 FAX : (860) 296-3499

**THE UKRAINIAN SELFRELANCE NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION HAS PROUDLY
SUPPORTED AND SERVED THE UKRAINIAN
AMERICAN COMMUNITY SINCE 1959.**

We offer the following services:

Share savings	Personal & share loans
Share draft (checking)	Secured loans
Money market	Mortgages
IRAs	Home Equity loans
Term Share Certificates (CDs)	Automobile loans
ATM/Debit Cards	Auto refinance
VISA Credit Cards	Student loans

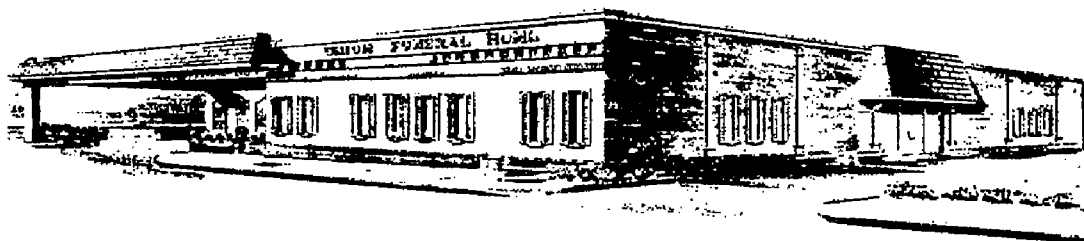
**DIRECT DEPOSIT
NOTARY PUBLIC
TOLL-FREE TELEPHONE NUMBERS
BI-LINGUAL CUSTOMER SERVICE
AUDIO RESPONSE**

VISIT OUR WEB SITE AT WWW.USNEFCU.COM

Give us an opportunity to assist you in your financial matters.

UNION FUNERAL HOME

LYTWYN & LYTWYN

1600 STUYVESANT AVENUE

UNION, NEW JERSEY 07083

(973) 964-4222

(973) 375-5555

FAX: (908) 964-7569

***IN MEMORY OF THE
VICTIMS OF THE
GREAT FAMINE
AND
IN CELEBRATION OF
110 YEARS OF SVOBODA***

Established 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

A FAMILY
CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES

129 E. 7th Street, New York, NY 10009

**Orysia Dmytryk-Buzzetta
Robert Buzzetta, CPA**

Louis I. Nigro, Manager
Brett T. Nigro, Director

Phone: (212) 674-2568
Fax: (212) 388-0428

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Товариства ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

В і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ,
РЕДАКЦІЇ „СВОБОДИ“ І THE UKRAINIAN WEEKLY
ТА ВСЕ ЧЛЕНСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ.**

ЗА УПРАВУ:

Василь Марущак – предсідник
Варвара Тижбір – рекордовий секретар
Юліян Котляр – фінансовий секретар

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“

217-ий ВІДДІЛ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.
заснований у 1908 році

В і т а є

**Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу,**

*та бажає дальших успіхів у праці для української громади
та Незалежної України.*

За управу 217-го Відділу

Оксана Маркус
фін. секретар

Мирон Руснак
предсідник

**УПРАВА УКРАЇНСЬКОГО ДОМУ
БРАТСТВА СВ. МИКОЛАЯ
120-го ВІДДІЛУ УНС
в АЛИКВІПІ, ПА**

вітає

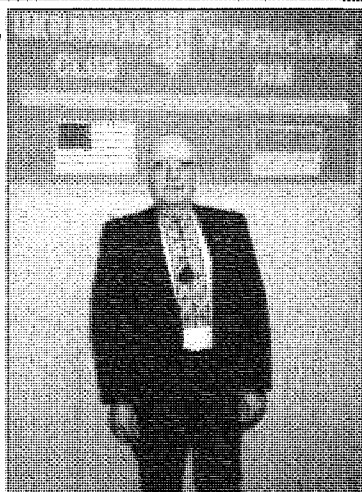
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

та бажає

багато успіхів у дальшій праці для добра українського народу
в діаспорі і в Україні.

ЗА УПРАВУ:

ІЛІЯС МАТІЯШ, господар дому

**УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ ЩИРО ВІТАЮТЬ
ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

Український Музей, це один із найбільших здобутків нашої громади. Його завданням є збирати і зберігати пам'ятки мистецької та історичної вартости, ознайомлювати людей різних національностей з багатством нашої культури та прищеплювати молодим поколінням любов і пошану до своєї спадщини. Музей вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода” і „The Ukrainian Weekly” – за постійну співпрацю і підтримку.

Ольга Гнатейко
голова Управи УМ

Марія Шуст
директор УМ

Український Музей

203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 228-0110

Fax 212 228-1947, E-mail: info@ukrainianmuseum.org

Web site: www.ukrainianmuseum.org

Students! Live in Residence!

- 46 fully furnished rooms • Very reasonable rates
- European-Canadian meal plan • Central Toronto
- Free cultural programs for resident students
- Learn Ukrainian • Attend informative lecture
- Extensive Library facilities • Genealogical materials
- Ukrainian Students Club • Ukrainian Museum of Canada
- Summer accomodation: daily/weekly/monthly

ST. VLADIMIR INSTITUTE

620 Spadina Ave. • Toronto, ON Canada M5S 2H4

☎ (416) 923-3318 • fax: (416) 923-8266

e-mail: svi@stvladimir.on.ca

Visit our web site!

www.stvladimir.on.ca

Dr. Taras Odulak

*Neck Pain
Back Pain
Shoulder Pain
Arthritis
Headaches*

212 260-2213

*Medicare and
Most
Insurance
Accepted*

X-rays
Available on premises

East Village Chiropractic

33 East 7th Street New York, NY 10003

Located on 7th Street Across St. George Church

**AMERICAN-EUROPEAN
HOME COOKING
& CATERING**

**348 Grove Street
Jersey City, NJ 07302**

**(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583
www.tanias.com**

(212) 777-4583

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

**140 1st Avenue
(between 8-9 Streets)
New York, N.Y. 10009**

**HOMEMADE KIELBASY, COLD CUTS, FRESH
MEATS and a BIG ASSORTMENT
of IMPORTED PRODUCTS from EUROPE**

Open Monday - Friday 8AM-7:30PM

Saturday 8AM-7:30PM

Sunday 9AM-2PM

Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9998

TELEPHONE: **212-674-5340**

FAX: **212-979-1769**

BARBARA CHUPA, *Lic. Insurance Broker*

A Complete Healthcare Source

Most Insurance Plans Accepted

TOTAL HEALTHCARE PHARMACY

Fulfilling Your Healthcare Needs

66 Second Avenue
New York, NY 10003

Говоримо
по українськи

Tel.: (212) 473-0500
Fax: (212) 473-6366
Email: Totalphar@AOL.COM

K I E V

Cafe • Bar • Restaurant

*Eastern European Cuisine • Free Delivery • Open 24 hours
7 Days a Week*

117 2nd Avenue • New York, NY 10003
Tel.: (212) 420-9600 • Fax (212) 420-7814

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобікок, Канада

*вітає „Свободу“ з нагоди 110-ліття її існування, та
бажає ще довгі роки служити українському народові
своїм друкованим словом.*

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

НОВІ КНИЖКИ ПРО ЯРА СЛАВУТИЧА

(Продовження, початок в Альманасі на 1999 р., ст. 278)

- Н. Сологуб, Мовний портрет Яра Славутича. Вінніпег: УВАН, 1999, 152 с.
І. Лопушинський, упор., Поетика Я.С.. Київ, „Дніпро“, 1999, 196 с.
М. Холодний, Золоте перо жар-птиці. Київ, „Дніпро“, 1999, 84 с.
О. Астаф'єв, упор., Лірика Я.С.. Ніжинський універс., 2000, 89 с.
М. Холодний, Я.С. у літерат. критиці. Симферопіль, „Доля“, 2001, 72 с.
Л. Селіверстова, Назвознавство і поезія. Харківс. унів., 2001, 64 с.
П. Сорока, Поетичний світ Я.С.. Тернопільс. унів., 2001, 307 с.
А. Висоцький, Вагота пізнання. Харків, „Майдан“, 2002, 104 с.
Л. Селіверстова, упор., Харківський збірник (у друку).

Замовлення слати на адресу:

Slavuta Publ., 72 Westbrook Dr., Edmonton, AB, Canada T6J 2E1

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Приміщує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну Групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Приміщує велику українську бібліотеку.
- Влаштує культурні та товариські імпрези.
- Піддержує морально і матеріально працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

LONDON UKRAINIAN CENTRE

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7 • Tel.: (519) 686-9811

PHONE: (908) 862-6455

FAX: (908) 862-5003

Big Stash's

BAR & RESTAURANT • CATERING FOR ALL OCCASIONS

BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

1020 SO. WOOD AVENUE
LINDEN, NEW JERSEY
(one block off Route 1)

STANLEY & KRIS RAWRYSZ

**РОМАН і СТЕФАН
ЛЮТАКИ**

власники

HOLIDAY LOUNGE

COCKTAILS and DINNER

75 St. Mark's Pl. (8th St.), New York City

BRANCH #248

COATESVILLE, PA

IRENE PASHESNIK

Secretary

FIALKA

BOUTIQUE

The best little resale shop in
the East Village!

LUBA FIRCHUK IRYNA KOWAL

324 E 9th St., New York, NY 10003

(212) 460-8615

ЗМІСТ

КАЛЕНДАРІОМ

<i>Стефан Качарай. Ми заслужили ці славні ювілеї</i>	18

I. „СВОБОДІ“ – 110 РОКІВ

<i>Микола Горішній. „Живи ще много літ!“</i>	20
<i>Ірена Ярославич. „Свобода“: спадщина поколінь</i>	21
<i>„Ми просто йшли...“</i>	32
<i>Ольга Кузьмович. „Щось ліпшого не збудуємо“</i>	43
<i>Лев Хмельковський. „Вчись аж до гробової дошки“</i>	47
<i>Іван Головінський. „Студентське Слово“ в „Свободі“</i>	52

II. ДО 70-ЛІТТЯ ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ В УКРАЇНІ 1932-33 РОКІВ

<i>„А найбільше мені дітей шкода...“</i>	55
<i>Олексій Коновал. Навигойна рана сторіччя</i>	59
<i>Олександр Багнівський. Донині не можу простити</i>	63
<i>Іван Драч. Злочини проти людства не мають терміну давности</i>	64

III. ІСТОРІЯ – НАША ВЧИТЕЛЬКА

<i>Присвятне Звернення Президента Лінкольна</i>	68
<i>Христина Волицька–Ференцевич. „Мета їх – вільна вітчизна“</i>	69
<i>Василь Багринець. Про походження національного імені українців</i>	78
<i>Михайло Пригодій. Українці і росіяни – різні народи</i>	88
<i>Сергій Федака. Закарпаття в I тисячолітті</i>	94
<i>Теофіл Коструба. Причини упадку Галицько-Волинської держави</i>	105
<i>Борис Яценко. „Велесова книга“ – пам’ятка України-Руси IX ст.</i>	111
<i>Степан Пушик. Син неба</i>	118
<i>Олег Олійників. На березі руського моря</i>	123
<i>Юрій Кочубей. Що це таке – „Евразійство“?</i>	128
<i>Микола Рудь. Соколярство – забава для чоловіків</i>	136
<i>Андрій Даріян Сольчаник. Родинні зв’язки Рюриковичів з польським</i> <i>П’ястами</i>	140
<i>Михайло Диміцький. Життя і смерть Александра Македонського</i>	145

IV. ІМЕНА, ДАТИ

<i>Сергій Квіт</i> . З когорти найперших	150
<i>Петро Часто</i> . Будив послулих	153
<i>Августин Рудник</i> . Син гетьмана	162
<i>Володимир Панченко</i> . Наша мова, рік 1863-й... ..	164

V. СВІТ ПІСЛЯ 11 ВЕРЕСНЯ

<i>Михайло Мататів</i> . В лещатах Середньовіччя.	168
<i>Джавад Табатабай</i> : „Нам ще доведеться пережити значно тяжчі часи“ ...	171
<i>Діана Ек</i> : „Виникає нова георелігійна реальність“	174
<i>Жан-П'єр Лангельє</i> . Не вгадає ні Леман, ні Гантінгтон	179
Кінця світу не очікується	183
<i>Уляна Баукова</i> . Україна і Туреччина: міти і реалії	187

VI. ЗБАГНУТИ НЕЗБАГНЕННЕ

<i>Василь Мороз</i> . Безмежжя – в самій людині	194
<i>Олександр Горбовський</i> . Розум і голос рослин	199
<i>Олександр Глібо</i> . Частіше вставайте з-за комп'ютера	203
<i>Микола Цівірко</i> . „Як військо, Чорнобиль стояв на сторожі“.....	207

VII. ЗВИЧАЇ ІНШИХ НАРОДІВ

<i>Марина Уварова</i> . Що значить чай для японця	210
<i>Ману Махедеван</i> . Свято Венешвара у бхілів	214

VIII. МЕДИТАЦІЇ

<i>Ралф Емерсон</i> . Дух	218
<i>Андрій Синявський</i> . Думки про небо	221
<i>Річард Вурмбранд</i> . Таємниця жертви Ісуса	225
<i>Наталія Околітенко</i> . Доцільність недоцільного	227

УСМІХНІМОСЯ	46, 54,104, 117,135,149,161, 182,198, 202, 209,217, 220, 224

ОГОЛОШЕННЯ	229
ЗМІСТ	287

Складачі текстів – Іда Фокс і Дарія Малиновська
Верстка і технічне редагування – Павла Стокотельного
Оголошення – Марія Шепарович, Іда Фокс
Головний адміністратор „Свободи“ – Володимир Гончарик
Календаріом Отців-василіян

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

P.O. BOX 280, 2200 Route 10, Parsippany NJ 07054 • (973) 292-9800

Fax: (973)292-0900 • www.unamember.com • E-mail una@unamember.com

ПОНАД СТО РОКІВ ПОСЛУГ

УНСоюз ПРОПОНУЄ:

Життєве забезпечення:

- Забезпечення на ціле життя
- Передове забезпечення
- Забезпечення з одноразовою вкладкою
- Забезпечення з вкладками платними впродовж 20-ти років
- Забезпечення з вкладками платними до 65-ти років
- M2 забезпечення

Термінове забезпечення:

- на 5 років
- на 10 років
- до 23-го року життя

Універсальне забезпечення

з гнучкими вкладками

Пенсійні грамоти з відсотками, охороненими від податків

- Індивідуальні пенсійні konta (IPA)

Перші гіпотечні позички на дома

БРАТСЬКІ ПОСЛУГИ

- Видає „Свободу” і „Український Тижневик”
- Уділяє стипендії студіюючій молоді, членам УНС
- Власник відпочинкової оселі „Союзівка”

100-PLUS YEARS OF SERVICE

UNA OFFERS:

Life Insurance:

- Whole Life
- Premier Whole Life
- Single Premium Whole Life
- 20 Pay Life
- Life paid up at 65
- Millennium 2

Term Insurance:

- 5 Year Renewable Term
- 10 Year Renewable Term
- Term to Age 23

Universal Life Insurance

with flexible premiums

Tax-deferred Annuities:

- Individual Retirement Accounts (IRA)

Mortgages for primary residences

FRATERNAL BENEFITS

- Publishes Svoboda and The Ukrainian Weekly
- Awards scholarships to undergraduate students who are UNA members
- Owns Soyuzivka resort

To non UNA members! Please complete the coupon below, return it to the UNA and receive a **gift!**
До не-членів УНСоюзу! Прошу виповнити залучений купон і Ви отримаєте **подарунок!**

NAME: _____

(Please print)

ADDRESS: _____

TEL.: _____

E-MAIL: _____

Підтримуйте ту організацію, яка підтримує українську громаду!
Support the organization that supports the Ukrainian community!